

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**EBÛ HÜREYRE’NİN RİVÂYET ETME SEBEBİNİ
BELİRTTİĞİ HADİSLERİN TESPİTİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

EMİNE FIRAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ÖMER ÖZPINAR**

KONYA-2024

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**EBÛ HÜREYRE’NİN RİVÂYET ETME SEBEBİNİ
BELİRTTİĞİ HADİSLERİN TESPİTİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

EMİNE FIRAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ÖMER ÖZPINAR**

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine FIRAT		
	Numarası	22810601016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	EBÛ HÜREYRE’NİN RİVÂYET ETME SEBEBİNİ BELİRTTİĞİ HADİSLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine FIRAT		
	Numarası	22810601016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadîs		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ömer ÖZPINAR		
	Tezin Adı	EBÛ HÜREYRE’NİN RİVÂYET ETME SEBEBİNİ BELİRTTİĞİ HADİSLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ		

Bu çalışma, hadîsleri nakletme sebeplerini izah etmede kullanılan “sebebü îrâd” kavramını ele almakta; bu bağlamda Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) hadîs nakletmesi ile şöhret bulan Ebû Hüreyre’nin, sebebü îrâd yolu ile naklettiği hadîsleri tespit etmeyi ve değerlendirmeyi hedeflemektedir. Sebebü îrâd, bir hadîsin Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) vefatından sonra belirli bir durum, soru ya da koşul üzerine rivâyet edilip edilmediğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu sayede, yalnız hadisin metninin değil, içinde bulunduğu bağlamın da doğru bir şekilde değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Ebû Hüreyre’nin, Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) en çok hadîs rivâyet eden sahâbî olması; onu, sebebü îrâd meselesinin anlaşılması noktasında daha değerli kılmaktadır. Onun sebebü îrâd kapsamında naklettiği hadisler tespit edilerek bunların muhtemel îrâd sebepleri üzerinden bir sınıflandırılma yapılması ve rivâyetlerin tarihi-sosyal bağlamları ele alınarak değerlendirilmesi rivâyet bağlamını ifade etmektedir. Bağlamın bilinmesi, hadîslerin doğru bir şekilde anlaşılması ve hadîslerden çıkarılabilecek fikhî hükümlerin daha sağlıklı bir şekilde ifade edilmesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak bu tez, Ebû Hüreyre’nin sebebü îrâd olarak rivâyet ettiği hadîsler özelinde, sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisinin, hadîslerin anlaşılmasına sağladığı katkıyı ortaya koymaktadır. Böylece çalışma, metodolojik açıdan hadîs ilmine yeni bir perspektif kazandırmayı amaçlarken rivâyetlerin analiz edilmesi hususunda farklı bir yaklaşım sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Hadîs rivâyeti, sebebü îrâd, Ebû Hüreyre, , rivâyet bağlamı, sünnetin anlaşılması.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Emine FIRAT		
	Student Number	22810601016		
	Department	Basic İslamic Sciences / Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. Ömer ÖZPINAR		
	Title of the Thesis/Dissertation	DETERMINATION AND EVALUATION OF THE HADITHS THAT EBU HUREIRA STATED THE REASON FOR NARRATING THEM		

This study focuses on the concept of “sabab al irad”, which is used to explain the reasons behind the transmission of hadiths. In this context, it aims to identify and evaluate the hadiths transmitted by Abu Hurayrah — who is renowned for narrating a large number of hadiths from the Messenger of Allah (peace be upon him) — through the lens of sabab al irad. Sabab al irad refers to an approach that seeks to uncover whether a particular hadith was narrated after the Prophet’s (pbuh) death in response to a specific event, question, or circumstance. This perspective allows not only the content of the hadith to be analyzed but also its contextual background to be properly understood.

As the companion who narrated the most hadiths from the Prophet (pbuh), Abu Hurayrah holds significant value in the study of sabab al irad. By identifying the hadiths he transmitted under this concept and classifying them based on their possible reasons for transmission, this study aims to evaluate the historical and social contexts of these narrations. Understanding the context of a hadith is essential for interpreting it correctly and for deriving sound legal and theological rulings from it.

In conclusion, this thesis demonstrates the contribution of the knowledge of sabab al irad al ḥadith to the understanding of hadiths, specifically through the case of Abu Hurayrah’s narrations. It aims to provide a new methodological perspective to hadith studies and to offer a different analytical approach to the evaluation of narrations.

Keywords: Hadith transmission, reason of prophetic statement (sabab al irad), Abu Hurayrah, narrative context, understanding the Sunnah.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1
1. Araştırma Hakkında	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	3
2. Ebû Hüreyre Ve Sebebü İrâdi'l-Hadîs	7
2.1. Ebû Hüreyre'nin Hayatı	7
2.2. Ebû Hüreyre'nin İlmi Kişiliği	13
2.3. Ebû Hüreyre'yi Hadîs Rivâyetinde Sebebü İrâda Yönelten Unsurlar.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBEBÜ İRÂDİ'L-HADÎS VE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Sebebü İrâdi'l-Hadîs	27
1.1.1. Sebeb.....	27
1.1.2. İrâd.....	28
1.1.3. Hadîs	30
1.1.4. Sebebü İrâdi'l-Hadîs.....	31
1.2. Sebebü İrâdi'l-Hadîs ve Sebebü Vürûdi'l-Hadîs Arasındaki Fark.....	33
1.2.1. Sebebü Vürûdi'l-Hadîs	33
1.3. Sebebü Rivâyet.....	38
1.4. Sebebü Zikr	39
1.5. Siyâk.....	40
1.6. Bağlam	42

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ HÜREYRE'NİN İBADETLERE DAİR SEBEBÜ İRÂD RİVAYETLERİ

2.1. Abdest Nurunu Artırma Hadîsi	45
2.2. Ateşte Pişen Şeyi Yedikten Sonra Abdest Almak Hadîsi	48
2.3. İmanın Namazı Kısa Tutması Hadîsi	51
2.4. Cenaze Geçerken Ayağa Kalkmak Hadîsi	53
2.5. Erkek ve Kadın Cenazelerinin Konma Yeri Hadîsi	55
2.6. Oruçlunun Cünüp Olarak Sabaha Sabahlaması Hadîsi	58

2.7. Oruçlu Kimsenin Unutarak Yiyip İçmesi Hadîsi	60
2.8. Yolculukta Orucu Bozma Hadîsi	62
2.9. İhramlı Bir Kimsenin Av Eti Yemesi Hadîsi	63
2.10. Kurbanı Ortaklaşa Kesmek Hadîsi	65
2.11. Aşşâr Mescidi'nde Namaz Kılmak Hadîsi	66
2.12. Cum'a Gününün Fazileti Hadîsi	67
2.13. Namaza Yürüyerek Gitme Hadîsi	70
2.14. Çocuk Cenazesinde Dua Etme Hadîsi	71
2.15. Abdestte Topukları Yıkama Hadîsi	71
2.16. Namazda İntikal Tekbirleri Hadîsi	73
2.17. Cum'a Namazında Okunan Sûreler Hadîsi	74
2.18. Ezan Okunurken Mescitten Çıkma Hadîsi	76
2.19. Elbiseyi Kibirle Yerde Sürüme Hadîsi	77
2.20. Bayram Namazı Tekbirleri Hadîsi	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÛ HÜREYRE'NİN GÜNDELİK VE SOSYAL KONULARA DAİR SEBEBÜ İRÂD RİVAYETLERİ

3.1. Günlük Hayata Dair Rivâyetler	81
3.1.1. Babaya Saygı Göstermek Hadîsi	81
3.1.2. Faizli Satışın Nehyi Hadîsi	83
3.1.3. Koyunlar Cennet Hayvanlarıdır Hadîsi	85
3.1.4. Mescitte Şiir Okuma Hadîsi	88
3.1.5. Hastalığın Bulaşması Hadîsi	89
3.1.6. Komşunun Duvarına Kiriş Dikmek Hadîsi	91
3.1.7. Ayakkabının Teki ile Yürüme Hadîsi	92
3.1.8. Dövme Yaptırma Hadîsi	95
3.1.9. Resim Yapma Hadîsi	97
3.1.10. Kadının Dışarı Çıkarken Koku Sürmesi Hadîsi	98
3.1.11. Sağlıkta Yapılan Amelleri Hastayken de Devam Ettirme Hadîsi ...	101
3.1.12. Kocasını Ölen Hamile Kadının İddet Müddeti Hadîsi	102
3.1.13. Çocuğun Vesayetini Almada Öncelik Hakkı Hadîsi	105
3.1.14. Kûfelilerin Menkîbeleri Hadîsi	107
3.1.15. Cenazeyi Meşale ile Defnetme Hadîsi	108
3.1.16. Cenaze Namazını Mescitte Kılma Hadîsi	109

3.1.17. Ebû Hüreyre'nin Çok Hadîs Rivâyet Etmesi Hadîsi	111
3.1.18. Altın Takma Hadîsi.....	114
3.2. Soruya Cevap Niteliğindeki Rivâyetler.....	115
3.2.1. Vadeli Satış Hadîsi	116
3.2.2. Hayvanın Memesindeki Sütü Satma Hadîsi	117
3.2.3. Namazda Fatiha Sûresi Okumama Hadîsi	118
3.2.4. Durgun Suda Yıkanma Hadîsi.....	120
3.2.5. Cünüp İken Başa Üç Kez Su Dökme Hadîsi	121
3.2.6. Saç Örgülerini Bozmadan Gusûl Alma Hadîsi.....	122
3.2.7. Karaya Vuran Deniz Hayvanlarını Yeme Hadîsi	123
3.2.8. Kocanın Malından İnfakta Bulunma Hadîsi.....	125
3.2.9. Zinadan Doğan Çocuğu Azat Etme Hadîsi	126
3.2.10. Ümmetin Kendi Kendine Azap Etmesi Hadîsi.....	127
3.2.11. Ben Kimin Mevlâsı isem Alî de Onun Mevlâsı Hadîsi	128
3.2.12. Reccal'ın Durumu Hadîsi	129
3.2.13. Gayrimüslimlerin Vergi Vermemesi Hadîsi.....	132
3.2.14. Sûra İki Defa Üfürme Arasında “Kırk Var” Hadîsi.....	133
3.2.15. Cennetteki Çarşı Hadîsi	134
3.2.16. Oruçlu İken Eşini Öpme Hadîsi.....	137
3.2.17. Arefe Günü Arafat'ta Oruç Tutma Hadîsi	137
3.2.18. Zekât Memurlarına Verilecek Mal Hadîsi	138
3.2.19. Hacıların Selamette Olduğunu Müjdelemek Hadîsi	139
3.2.20. İhramlı İken Eşi ile İlişkide Bulunma Hadîsi	141
3.2.21. Eşini Üç Talâkla Boşama Hadîsi	142
3.2.22. Kadına Boşama Yetkisi Verme Hadîsi	143
3.2.23. Kesim Sonrası Hareket Eden Hayvandan Yeme Hadîsi.....	144
3.2.24. Tek Bir Elbise ile Namaz Kılma Hadîsi	145
3.2.25. Secde Ayeti Hadîsi	146
3.2.26. Cum'a Günü Oruç Tutma Hadîsi	147
3.2.27. Korku Namazı Hadîsi	148
3.2.28. Cenaze Namazında Yapılan Dua Hadîsi.....	150
3.2.29. Abdestsiz Namaz Kılma Hadîsi.....	152
3.2.30. Namaz Vakitleri Hadîsi	153
3.2.31. Sabah Namazının Sünnetinden Sonra Uzanma Hadîsi	154
3.3. Hatıra ve Gözlemlere Dayalı Rivâyetler	155

3.3.1. Riya ve Şöhret İçin Çarpışma Hadîsi.....	156
3.3.2. Ömründe Hiç Namaz Kılmadan Cennetlik Olan Adam Hadîsi.....	159
3.3.3. Mekke'nin Fethi Hadîsi	160
3.3.4. Eşler Arasındaki Özel Halleri Anlatma Hadîsi	162
3.3.5. Küçük Çocuğu Ölen Kimsenin Durumu Hadîsi	164
3.3.6. Rasûlullah'ın (s.a.v.) Yemeği Hadîsi	165
3.3.7. İlk Hesaba Çekilecek Amel Hadîsi.....	167
3.4. Hadislerin Genel Değerlendirmesi	169
SONUÇ	173
KAYNAKÇA.....	176

KISALTMALAR

b.	: İbn
bk.	: Bakınız
b.y./ y.y.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İLTED	: İlahiyat Tetkikleri Dergisi
ö.	: Ölüm tarihi
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Timaş	: Türkiye Matbaacılık Anonim Şirketi
ts.	: Tarih yok
vd./ v.dğr	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Hadîs ilmi, İslâm düşünce tarihinde en çok önem atfedilen alanlardan biridir. Çünkü Kur’ân’ın doğru anlaşılması ve İslâm’ın pratikte uygulanabilmesi, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve onaylarının doğru şekilde bilinmesine bağlıdır. Bu nedenle hadîsler, tarihî bilgi olmanın ötesinde, İslâm’ın temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Hadîslerin bağlamına uygun ve güvenilir şekilde aktarılması, dinin sahih biçimde yaşanması için zarurîdir. Bu doğrultuda sahâbîler, Peygamber’in vefatından sonra sadece sözleri değil, bu sözlerin söylendiği şartları da nakletmeye gayret göstermişlerdir. Rivâyetlerin gerekçelerle aktarılması, hadis ilminde “sebebü îrâd” kavramı ile karşılık bulmuştur. Hadîslerin nakil sebeplerini bilmek, sadece metnin doğru anlaşılmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda onlardan çıkarılacak fikhî hükümlerin daha sağlam bir zemine oturtulmasına da katkı sağlar.

Bu çalışmada, hadîslerin naklediliş gerekçelerini ifade etmek için kullanılan “sebebü îrâd” kavramı merkeze alınarak, Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) en fazla hadîs nakleden sahâbî Ebû Hüreyre’nin, sebebü îrâdî’l-hadîs bağlamında tespit edilen rivâyetleri değerlendirilmektedir. Sebebü îrâd, bir hadîsin, Rasûlullah’ın (s.a.v.) vefatından sonra belirli bir durum, soru ya da koşul üzerine sabâbî ya da tâbiûn tarafından rivâyet edilip edilmediğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu sayede sebebü îrâd bilgisi, hadîsi yalnız lafız olarak değil, hadîsin içinde bulunduğu bağlamı da doğru bir şekilde değerlendirmeyi sağlamaktadır.

Tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Ebû Hüreyre’nin hayatı, ilmi kişiliği ve hadîs rivâyetindeki yeri ifade edilmiştir. Ebû Hüreyre’nin, Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) en çok hadîs rivâyet eden sahâbî olması; onu, sebebü îrâd meselesinin anlaşılması noktasında daha değerli kılmaktadır. Zira onun nakilleri, çoğu zaman rivâyetin içinde bulunduğu bağlam açısından zengin bilgiler içermiş; hadîsin hangi sebeple, nasıl bir ortamda ve ne zaman aktarıldığına dair bilgileri barındırmıştır.

Çalışmanın birinci bölümde, “sebebü îrâdî’l-hadîs” tamlaması ve bununla ilgili olduğu düşünülen kavramlar tarif edilmiştir. Ayrıca sebebü vürûdî’l-hadîs ilmine göre farklılıkları ortaya konulmuştur. Buna göre sahâbînin, Hz. Peygamber tarafından hadîslerin söylenme sebeplerini aktaracakları sebebü vürûd bilgileri kadar o olayları yorumladıkları şekliyle hayata geçirip başkalarına nakledebilecekleri sebebü îrâd

bilgilerinin olacağı anlaşılmıştır. Böylece yalnız Allah Rasûlü (s.a.v.) hayatta iken hadîslerin söylenme sebeplerine yoğunlaşmak yerine, O'nun (s.a.v.) vefatından sonra da sahâbînin anladığı ölçüde hadîsi bir gerekçe üzerine yorumlaması, hadîslerin zengin bir anlam içinde değerlendirilebileceğini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Ebû Hüreyre'nin sebebi îrâda konu olan ibadetlerle ilgili rivâyetleri incelenecektir. İbadetlere dair bu rivâyetlerin hangi şartlar altında, kimlere hitaben ve ne tür bir ihtiyaç veya sorunun ardından nakledildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece rivâyetlerin sadece içerik düzeyinde değil, bağlam içinde kavranmasına da imkân tanınacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Ebû Hüreyre'nin sebebi îrâda konu olan ibadetler dışındaki gündelik ve sosyal meselelere dair rivâyetleri ele alınacaktır. Bu rivâyetler, bireysel yaşantılar, toplumda karşılaşılan sorunlar, yöneltilen sorular ve çeşitli sosyal gelişmeler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çerçevede, her bir rivâyetin ortaya çıkışında etkili olan bireysel ya da toplumsal durumlar göz önünde bulundurularak, rivâyetlere sebebi irâd bilgileriyle birlikte yer verilecektir. Böylelikle Ebû Hüreyre'nin hadisleri hangi bağlamlarda aktardığı daha net bir şekilde ortaya konulacak; rivâyetlerin sadece metin değil, tarihî ve sosyal arka planları da dikkate alınarak anlamlandırılması sağlanacaktır.

Bu süreçte değerli katkılarıyla bakış açımı geliştiren, sabırlı ve yapıcı yaklaşımı ile bana her zaman destek olan danışman hocam Prof. Dr. Ömer Özpinar'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu ilmi yolculuğumu tamamlayabilmek için çalışmanın görünmeyen yükünü omuzlayan kıymetli eşim Ziya Fırat'a gönülden teşekkür ederim. Kendisi küçük ama yüreği büyük olan oğlum Ahmet Salih ise, varlığıyla ve neşesiyle sürecin tatlı yorgunluğunu unutturan en güzel armağan olmuştur.

Bu çalışmanın, ümmete ve ilmî camiada, özellikle hadîs ilminde Ebû Hüreyre'nin rivâyetleri üzerinde çalışmalar yürüten araştırmacılara fayda sağlamasını Rab'bimden niyaz ederim.

Emine FIRAT

Konya- 2024

GİRİŞ

İslam düşünce tarihinde en fazla ehemmiyet gösterilen ilim dallarının başında, hiç şüphesiz hadîs ilmi gelmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması ve Müslümanların bu anlamı pratiğe dökebilmesi; Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takrirleri vesilesiyle mümkün olmuştur. Bu sebeple hadîsler, sadece tarihî rivâyetler değil; aynı zamanda İslâm'ın bütün alanlarını kuşatan asli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmiştir. Sünnetin muhafazası ve dinin sahih bir zemin üzerinde yaşanması için hadîslerin güvenilir bir şekilde tespit edilmesi ve bağlamına uygun olarak anlaşılması hayati öneme sahiptir.

Bu minvalde, sahâbe nesli, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra onun söz, fiil ve takrirlerini nakletme hususunda son derece titiz davranmış; rivâyet ettikleri hadîsleri sadece sözlü olarak anlatmakla kalmayıp, o sözlerin içinde bulunduğu şartlarla birlikte aktarılmasına gayret göstermiştir. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra hadîslerin bu şekilde bir sebebe dayanarak nakledilmesi, hadîs literatüründe sebübü îrâd kavramı ile ifade edilmiştir. Hadîslerin naklediliş gerekçelerinin bilinmesi; mücerred bir anlatımdan ziyade, bizzat yaşanan olaylara şahitlik örneği sunarak hem metnin daha doğru biçimde anlaşılması hem de hadîslerden çıkarılabilecek fikhî hükümlerin daha sağlıklı bir şekilde ifade edilmesi açısından önemlidir.

Bu bağlamda, sahâbe arasında özellikle çok hadîs rivâyet etmesi ile bilinen Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin sayısı ile birlikte çeşitliliği de dikkat çekmiş ve onun rivâyetleri sebübü îrâdî'l-hadîs meselesine önemli ölçüde kaynak teşkil etmiştir. Onun nakilleri, çoğu zaman rivâyetin içinde bulunduğu bağlam açısından zengin bilgiler içermiş; hadîsin hangi sebeple, nasıl bir ortamda ve ne zaman nakledildiği ile ilgili değerli bilgiler barındırmaktadır.

1. Araştırma Hakkında

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışma, hadîslerin rivâyet edilme sebeplerini ortaya koyup onların bağlam yönüyle incelenmesine büyük bir katkı sağlayan sebübü îrâd kavramını esas alarak Ebû Hüreyre'nin sebübü îrâdî'l-hadîs bilgisi içeren rivâyetlerini konu edinmektedir. Allah

Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra hadîslerin belirli bir soru, olay ya da durum üzerine îrâd edildiğini tespit etmek, metnin daha anlaşılır olmasını sağlamakla birlikte, sünnetin pratikte nasıl uygulanabildiğini de gözler önüne sermektedir.

Burada özellikle Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin tercih edilmesi ile onun en çok hadîs rivâyet eden sahâbî olması ve Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra da uzun yıllar yaşamış olması çalışmamıza zengin bilgiler sunmuştur. Ebû Hüreyre'nin nakilleri, çoğu zaman rivâyetin içinde bulunduğu bağlam açısından kapsamlı bir içerik ortaya koymaya vesile olmuş; hadîsin hangi sebeple, nasıl bir ortamda ve ne zaman nakledildiğine dair bilgileri barındırmıştır. Ebû Hüreyre'nin söylenme gerekçesi bulunmayan bazı nakillerinde bile çok fazla hadîs rivâyet etmesi sebebi ile aynı rivâyetin birden fazla versiyonuna ulaşarak hadîsin bağlam bilgisi ortaya çıkarılabilmektedir.

Araştırmanın önemi, hadîslerin çoğu zaman rivâyet edilirken gelişigüzel değil, belirli bir sebebe bağlı olarak îrâd edildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca hadîslerin dayandığı gerekçelerin bilinmesi, rivâyetlerin içinde bulunduğu zamanın tarihî, sosyal ve psikolojik boyutlarını ortaya koyduğundan, metnin çok yönlü bir şekilde incelenmesinin önünü açmakta ve metinden çıkarılacak fikhî hükümlerin sağlam temeller üzerine inşa edilmesine önemli bir katkı sunmaktadır.

İşte bu çalışma Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâd bağlamında rivâyet ettiği hadîslerin tespit edilmesini ve onların daha iyi anlamlandırılmasını sağlayarak meselenin kıymetini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece hem hadîslerin doğru yorumlanması için Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra da nakledilme sebeplerine dikkat çekilecek, hem de Ebû Hüreyre özelinde sahâbenin rivâyet metodolojisine dair bir ışık tutulacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırma, hadîslerin Allah Rasûlü'nün vefatından sonra sahâbî ya da tâbiûn tarafından bir sebebe dayanarak rivâyet edilmesini ifade eden sebebü îrâdî'l-hadîs konusu etrafında şekillenmektedir. Bu mesele, hadîsleri yalnız lafız olarak değerlendirmek yerine, onların söyleniş sebeplerini de dikkate alarak daha doğru bir anlama ulaşmayı sağlamaktır. Bu bağlamda, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) söylediği

hadîslerin bir sebebe dayanmasını ifade eden sebabü vürûd ilminin anlama olan katkısının yanında; hadîslerin Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) sonra sahâbe ya da tâbiûn devrinde farklı rivâyet edilme sebeplerini ifade eden sebabü îrâd kavramının da dikkate alınması vurgulanarak, anlamı muhafaza yolunda sebabü îrâdi'l-hadîs kavramın önemli bir rol üstlendiği ifade edilir. Bu noktada hadîs iştîyakına dair, keskin bir zekâyâ ve kuvvetli bir hafızaya sahip olan Ebû Hüreyre'nin rivâyetleri, konunun bağlam yönüyle ele alınmasında önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Buna göre çalışma, sahâbe arasında sadece çok hadîs rivâyet etmesi ile değil, buna bağlı olarak rivâyetlerinin çeşitliliği ile de öne çıkan Ebû Hüreyre'nin, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra belirli bir olay, durum ya da soru üzerine rivâyet ettiği hadîslerin tespit edilmesini ve böylece rivâyetlerin içinde bulunduğu bağlamlarının bilinerek daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını hedeflemektedir. Bu sayede Rasûlullah'ın (s.a.v.) ahir ömrüne yetişmiş olmasına rağmen çok sayıda hadîs nakleden Ebû Hüreyre'nin, rivâyetlerinin sayı yönü ile dikkat çekmesinin yanında, anlam odaklı ve bağlam merkezli bir rivâyet anlayışının varlığının da anlaşılmasına önemli bir katkı sunacaktır.

Nihayetinde bu çalışma Ebû Hüreyre örneği üzerinden elde edilen sebabü îrâdi'l-hadîs bilgileri ışığında, hadîs ilminin bağlam odaklı okuma ihtiyacına cevap vermeyi murad etmiştir. Böylelikle hadîs metinlerinin sadece lafız olarak değil, aynı zamanda tarihî, sosyal ve psikolojik açıdan değerlendirilebilmesine ve bu yaklaşımın hadîs ilmi nezdindeki önemine katkı sunmayı amaçlamıştır.

1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın genel çerçevesi çizilerek usul ve kaideleri ele alınacak; ayrıca rivâyetleri sebabü îrâdi'l-hadîs meselesine konu olan Ebû Hüreyre'nin, hayatı, ilmi kişiliği ve hadîs rivâyetindeki yeri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Birinci bölümde sebabü îrâdi'l-hadîs meselesi ve bu mesele ile ilgili olduğumuz kavramlar ele alınacaktır. İkinci bölümde, Ebû Hüreyre'nin ibadetler konusu ile ilgili sebabü îrâd olarak rivâyet ettiği hadîslerin tespiti, üçüncü bölümde ise gündelik ve sosyal meselelerle ilgili sebabü îrâd olarak rivâyet ettiği hadîslerin tespiti yapılacaktır.

Sonuçta elde edilen veriler, analiz edilip genel olarak değerlendirilecek ve ulaşılan sonuçlarla çalışma tamamlanacaktır.

Buna göre çalışmada, hadîslerin rivâyet edilme gerekçelerini ortaya koyan sebabü îrâdî'l-hadîs kavramı, usûlî bir bakışla ele alınacak olup konu, Ebû Hüreyre'nin sebabü îrâdî'l-hadîs bilgisini içeren rivâyetleri özelinde derinleştirilecektir. Araştırmada klasik hadîs kaynakları ile birlikte çağdaş akademik literatür bütünlük içinde sistematize edilecektir.

Çalışma, nitel araştırma yöntemleri etrafında şekillenerek önce Ebû Hüreyre'nin hayatı ve ilmi kişiliği; Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm*'ı ve *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*'sı, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtu'l-kubrâ*'sı gibi tarih ve tabakat kitaplarında araştırılacaktır.

Sonra sebabü îrâdî'l-hadîs meselesi ve bununla ilgili kavramlar ele alınacak; ardından konu ile yakından ilgisi bulunan sebabü vürûdî'l-hadîsin, özellikle sebabü îrâdî'l-hadîs ile arasındaki temel farkları üzerinde durulacaktır. Hadîslerin rivâyet edilme sebepleri ile ilgili sebabü rivâyet ve sebabü zıkr terimleri ve bunlarla ilişkili olduğu düşünülen bağlam ve siyâk kavramları irdelenerek aralarındaki ilgiye dikkat çekilecek ve meselenin teorik temelleri netleştirilecektir. Hadislerin içeriklerine göre tasnifi ve sebabü irâd bağlamında kavramsal bir çerçevenin oluşturulmasında ise Bekir Kuzudişli'nin kaleme aldığı *Hadîs Rivâyetinde Bağlam* adlı eser yol gösterici olmuştur.

Sebabü îrâdî'l-hadîs ve sebabü vürûdî'l-hadîs kavramlarının benzer ve farklı yönlerini ifade edebilmek için Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Lüma' fî esbâbı vürûdî'l-hadîs*, İbn Hamza'nın (ö. 1120/1708) *el-Beyân ve'ta'rîf fî esbâbı vürûdî'l-hadîsi's-şerîf*, Ebû Şehbe'nin *el-Vasît fî ulûm ve mustalahi'l-hadîs*, Abdulkerim el-Hudayr'ın *Şerhu Bulûğî'l-Merâm* eserlerinden yararlanılacaktır.

Doğrudan sebabü îrâdî'l-hadîs meselesi ile ilgili yapılan akademik çalışmalardan Nizâr Abdülkâdir Muhammed Reyyân'ın *Esbâbü vürûdî'l-hadîsi'n-Nebevî ve îrâdîhi* isimli makalesi, Esmâ İbrâhîm'in *Sebabü îrâdî's-sahâbiyyi'l-hadîs* isimli doktora tezi ve Serkan Demir'in *Sebeb-i Vürûdun Kapsamını Genişletme Çabası*

Olarak Sebeb-i Rivâyet isimli makalesi konuya dair ilgili müracaat edeceğimiz kaynaklar arasındadır.

Çalışmanın devamında Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan rivâyetleri, başta *Kütüb-i tis'â* olmak üzere temel hadîs kaynaklarında taranıp elde edilen bulgular sistematik bir şekilde analiz edilecektir. Hadislerin hangi olay, soru ya da durum üzerine rivâyet edildiğini belirlemek amacıyla öncelikle Nizamettin Ersöz'ün *Müsned-i Ebû Hüreyre* adlı çalışmasından da istifade edilecektir. Bu eser, özellikle Ebû Hüreyre'ye nispet edilen rivâyetlerin sistematik biçimde derlenmiş olması bakımından, sebebü irâd hadislerin tespiti açısından önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

Ebû Hüreyre'ye nispet edilen sebebü îrâdî rivayetlerin tespitinde başvurulacak kaynaklardan biri de Muhammed b. Mübarek el-Hakîmî'ye ait *el-Atîk Musannef Câmi' li-Fetâwâ Ashâbi'n-Nebî* adlı eserdir. Özellikle sahâbînin Rasûlullah'ın (s.a.v) vefatından sonraki rivayet faaliyetlerini ve dini-sosyal meselelerdeki tutumlarını bir araya getirmesi bakımından önemli bir başvuru niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında, Ebû Hüreyre'nin belirli bir sebebe binaen yaptığı rivayetlerin izini sürmede ve bu rivayetlerin bağlam yönünü anlamada söz konusu eserden istifade edilmiştir. Eser, özellikle sebebü irâdî'l-hadîs perspektifinden rivayetlerin gerekçeli aktarım biçimlerini değerlendirme imkânı sunmuştur.

Çalışmada, Ebû Hüreyre'nin herhangi bir olay, durum ya da soru üzerine rivâyet ettiği hadîsleri, belirli bir sınıflandırmaya tabi tutularak incelenecektir. Bu şekilde belirli bir tasnife göre konumlandırılan rivâyetlerin, her birinin içinde bulunduğu bağlam üzerinden anlam ilişkisi daha uygun bir şekilde ifade edilecektir. Bu başlıklar altında tesbit edilen her bir rivâyetin Arapça metni senediyle birlikte sunulacak ve ardından rivâyetin Türkçe çevirisine yer verilerek sıhhat durumu hakkında bilgi verilecektir. Bu süreçte metin odaklı bir analiz benimsenerek rivâyetler içinde bulunduğu bağlam, söyleniş gerekçeleri, siyâk ve sibâk ilişkileri dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Araştırmada Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan rivâyetleri, başta *Kütüb-i tis'â* olmak üzere ulaşabildiğimiz diğer hadîs kaynaklarında taranıp analiz

edilecektir. Ebû Hüreyre'nin temel hadîs kitaplarında yer almayan rivâyetlerinin tespitinde zevaid kitaplarından da istifade edilecek olup bu hususta, ihtiyaç anında Ebû Hüreyre'yi hadîs nakline sevk eden etkenler içinden özellikle kendisine sorulan sorular üzerine rivâyet ettiği hadîslerinin tespitinde, Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) *İthâfî'l-hiyere* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *el-Metâlibu'l-âliye* gibi zevâid eserlerinden yararlanılacaktır.

Rivâyetlerin ana metin dışında yer alan sebebü îrâd bilgilerine ulaşabilmek için ilgili rivâyetler; Begavî'nin (ö. 516/1122) *Şerhu's-sünne*'si, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî*'si, Bedruddîn el-'Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetu'l-kârî*'si ve *Nuhabu'l-efkâr*'ı, ve Zürkânî'nin (ö. 1122/1710) *Şerhu'l-Muvatta*'ı gibi hadîs şerhlerinde taranacaktır. Bu hususta çağdaş yazarlardan biri olan Nizameddin Ersöz'ün *Müsned-i Ebû Hüreyre* isimli eserinden de istifade edilecektir. Ayrıca rivâyetlerin îrâd edilme sebepleri, ilgili hadîslerin konularına göre Fıkıh, Akâid ve Tefsir gibi farklı ilimlere ait eserlerde de araştırılacaktır.

Ebû Hüreyre'den hadîsleri sebebü îrâd olarak rivâyet eden râvilerin Ebû Hüreyre ile olan ilgileri incelenecek; böylece onun râvileri ile doğrudan bağlantılı olduğunu düşündüğümüz rivâyetlerin, sebebü îrâdî'l-hadîs bilgilerinin daha doğru bir şekilde ifade edilmesi sağlanacaktır. Bunun için Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*'ı, İbn Mencûyeh'in (ö. 428/1036) *Ricâlu Sahîhi Muslim*'i, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dimeşk*'i, Ebû Nasr el-Kelâbâzî'nin *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*'si ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Tehzîbu'l-esmâ*' ve *'l-luğât*'ı, Cemâluddîn el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl*'i, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzîbu't-Tehzîb*'i gibi pek çok ricâl kitabına müracaat edilecektir.

Çalışmada boyunca el-Mektebetu's-Şâmile isimli hadîs programından da yararlanılacaktır.

Bu yöntem ve kaynaklar ışığında, öncelikle rivâyetlerin merkezinde yer alan sahâbî Ebû Hüreyre'nin hayatı, ilmî kişiliği ve hadis rivâyetine olan katkıları ele alınacak; ardından onun rivâyetlerini şekillendiren tarihî ve sosyal arka planları anlamamıza yardımcı olacak sebebü irâdî'l-hadîs konusuna geçilecektir.

2. Ebû Hüreyre ve Sebebü İrâdi'l-Hadîs

İslam'ın teorik temellerinin pratiğe dönüşmesini sağlayan hadîs ilminin inşasında ve muhafazasında sahâbe nesli önemli bir rol üstlenmiştir. Onlar arasında öne çıkan bazı isimler, hadîs rivâyeti sahasında dikkat çekmiş ve birçok alanda Müslümanlara yol göstermiştir. Bu zümrenin başında gelen Ebû Hüreyre, hayatını hadîs rivâyetine ve tahammülüne adanmış; böylece Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) en fazla hadîs rivâyet eden sahâbî olarak İslam tarihine geçmiş; rivâyetleri yalnız nicelik olarak değil, aynı zamanda çeşitliliği ve içerdiği zengin muhteva ile de dikkat çekmiştir.

Bu çalışmada, Ebû Hüreyre'nin, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra belirli bir sebep üzerine rivâyet ettiği hadîsleri tespit edilip değerlendirileceğinden, esas konuya geçmeden önce Ebû Hüreyre'nin hayatını, ilmi kişiliğini ve hadîs rivâyetindeki yerini kısaca tanıtmak zaruri görülmüştür.

Bu bağlamda onun İslamiyet'e girme serüveni, Allah Rasûlü (s.a.v.) ile geçirdiği yılları, hadîs ilmine olan ilgisi, kendisine yöneltilen eleştirilere rağmen rivâyet ettiği hadîslerin sorumluluğunu üstlenmesi, rivâyetlerinde ki sebebü îrâd yönelimi gibi hususlara değinilecek; böylece onun ilmî değeri ve hadîs rivâyetlerinde ki sebebü îrâd izleri daha doğru bir şekilde analiz edilebilecektir.

2.1. Ebû Hüreyre'nin Hayatı

Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî el-Yemânî (ö. 58/678). Mekke'nin güneyinde yaşayan Ezd kabilesinin bir kolu olan Devs halkı içinde, hicretten 19 yıl önce miladi 603 senesinde dünyaya gelmiştir. Buna göre hicretten 19 yıl önce doğduğu ifade edilse de bu tarihin kesinliği hususunda net bilgilere ulaşılamadığı gibi, farklı görüşler de ortaya çıkmıştır.¹

İsminin İslâmiyet'ten önce Abdüşşems b. Sahr olduğu, İslâm ile birlikte Abdurrahman olarak değiştirildiği ve babasının da İslâmiyet öncesinde Ebû Hüreyre

¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Dübâsî - Mahmud b. Abdülfettâh en-Nehhâl (Riyad: Merkezu Şezâ, 1440), 7/157,158. Bu konuda ayrıca bk: Fahri Uluocak, *Ebu Hureyre'nin Kur'an'a Arz Ettiği Rivayetler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

lakabı ile künyelendiği rivâyet olunmuştur.² Ancak asıl isminin ne olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Abdünehm, Abdüganem, Sükeyn, Hişâm b. el-Kelbî, Âmir, Saîd, Berîr, Abdüyehm, Amr b. Abdüşems, Kûrdüs b. Âmir, Abdüne‘m, Abdullâh b. Abdüluzza, Abdüamr isimleridir.³ Bu isimlerin kırka ulaştığı bildirilmektedir.⁴ İsmnin bu denli çeşitlilik göstermesinin en önemli nedeni; hadîs rivâyetlerinde künyesi ile anılması ve künyesinin, gerçek isminin önüne geçmesidir.⁵

Ebû Hüreyre’ye bu lakabın verilışı hakkında özellikle şu iki rivâyet nakledilmektedir. Bunlardan birinde; Ebû Hüreyre çobanlık yaptığını, gece vakti koyunları güderken de bir kedi sahiplendiğini, kedisi ile sürekli oynadığını, bu sebeple de kendisine Ebû Hüreyre künyesinin verildiğini ifade etmiştir.⁶ Bir başka rivâyetinde ise, bir kedi bulduğunu ve kediyi elbisesinin içine koyarak koruduğunu, bunu görenlerin de “Sen Ebû Hüreyre’sin.” dediklerini haber vermiştir.⁷ İslamiyet’e girdikten sonra, kendisine “Ebû Hüreyre!” diye seslenildiğinde ise “Bana Ebû Hüreyre demeyin, çünkü ben Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) beni künyelediği gibi Ebû Hırr’ım.” demiştir.⁸

² Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî İbn İshâk, *es-Sîre (Kitâbu’s-Siyer ve’l-meğâzî)*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: y.y., 1398/1978), 286.

³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kubrâ*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire; Mısır: Mektebetü’l-Hancî, 1421), 5/230; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi’ li ulûmi’l-İmâm Ahmed - er-ricâl*, thk. Hâlid er-Ribât, Seyyid İzzet İyd (b.y.: Dâru’l-Felâh, 14030/2009), 16/109; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5/157; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti’l-ashâb*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1413/1992), 4/1769; Omer b. Ahmed b. Hibetullâh b. Ebî Cerâde b. el-Adîm İbnu’l-Adîm, *Buğyetu’t-taleb fî târihi Haleb*, thk. Suheyl Zekkâr (b.y.: Dâru’l-Fıkr, ts.), 10/482; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, thk. Su’ayb el-Arnâvut (b.y.: Mu’essesetu’r-Risâle, 1405/1985), 2/578.

⁴ Ufuk Dağlıoğlu, *Fukahânın Ebû Hüreyre Rivâyetlerine Bakışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 5.

⁵ İbn Abdülber, *el-İstî‘âb*, 4/1768.

⁶ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Alî Muhammed Mu’avvad (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1415/1994), 7/349.

⁷ İbn Abdülber, *el-İstî‘âb*, 4/1770.

⁸ Zehebî’nin bildirdiğine göre; erkek kedi için “Hırr” kullanılırken, dişi kedi için “Hüreyre” ayrımı yapılmaktadır. Zira Hz. Peygamber’in (sav) Ebû Hüreyre’nin elinde gördüğü bir kediden dolayı ona “Annen seni kaybedesice, ey Ebû Hırr! Kesinlikle erkek kedi dişi kediden daha hayırlıdır” diye buyurarak onu Ebû Hırr ismi ile de künyelediği bildirilmektedir. Dolayısıyla Ebû Hüreyre künyesini İslâmiyetten önce, Ebû Hırr künyesini ise İslâmiyetten sonra aldığı anlaşılmaktadır. Zira Allah Rasûlü (s.a.v.) ile ilk karşılaşmaları zaman ona Ebû Hüreyre diye hitap edilmesinden anlaşılabacağı üzere; bu künye cahiliye döneminde konmuştur. Bk. Zehebî, *Siyer*, 577,587,588.

Ebû Hüreyre fakir bir hayat sürmesine rağmen çok saygın bir aileye mensuptur. Annesi Süfeyh b. Hâris b. Ğanem b. Devsî'nin kızı Meymûne binti Süfeyh'dir.⁹ Ebû Hüreyre'nin dayısı Sa'd b. Süfeyh ise Devs kabilesinin en güçlü adamlarından biridir. Zira intikam almak için yakaladığı Kureyşliler'in hepsini öldürmüştür.¹⁰ Babasını çok erken yaşlarda kaybetmiş ve yetim olarak büyümüştür. Babasının ismi ihtilaflı olup kaynaklarda daha çok Abdüamr b. Abdüġanem veya Abdurrahman b. Ğanem isimleri zikredilmiştir. Bu ihtilafta onu çok erken yaşta kaybetmesinin etkisi büyüktür.¹¹ Amcası Sa'd b. Ebû Zübab ise Allah Rasûlü ve ilk iki halîfe devrinde Devs'in liderliğini üstlenmiştir.¹² Görüldüğü üzere Ebû Hüreyre hem anne tarafı hem de baba tarafı olarak tanınmış, seçkin bir aileye mensuptur.

Uzun süre fakirlik yüzünden bekar kalan Ebû Hüreyre, İbni Affan'ın kızı ve Basra emîrinin de kız kardeşi olan Büsre b. Gazvan'ın yanında bir süre ücretli işçi olarak çalışmış ve daha sonra da onunla evlenmiştir. Bu evlilikten dördü erkek biri kız olmak üzere beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Ebû Hüreyre'nin önemli râvilerinden biri olan Saîd b. Müseyyeb, onun kızı ile evlenmiştir.¹³

Ebû Hüreyre'nin İslam'a girdiği tarih hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerden en fazla kabul gören, onun Hudeybiye barışı ile Hayber'in fethi arasında Müslüman olduğuna dair rivâyettir.¹⁴ Buna göre, hicretin 7. yılının Muharrem

⁹ Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve m'arifeti's-sikât ve'd-du'afâ ve'l-mecâhîl* (Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 1432/2011), 4/9.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, 5/230.

¹¹ Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetu's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998), 4/1886; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1768; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amravî (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 67/304.

¹² Mustafa Fayda, *İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1982), 82.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, 5/231; Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men hurrice lehû'l-Buhârîyyu fî'l-Câmi'i's-Sahîh*, thk. Ebû Lubâbe Huseyn (Riyad: Dâru'l-Livâ, 1406/1986), 3/1082; M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/160-167.

¹⁴ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 4/1886; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1771; Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî ed-Dimeşkî İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâ'î'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek (Beyrut: y.y., 1417/1996), 1/91.

ayında, kabilesinden Tufeyl b. Amr ed-Devsî (ö. 12/633) öncülüğünde, altmış ya da yetmiş kişi ile birlikte İslam'a girmek için Medîne'ye hicret ettiği ifade edilmektedir.¹⁵

Ebû Hüreyre'nin Tufeyl b. Amr ed-Devsî aracılığı ile önceden Müslüman olduğu ve Medîne'ye de Müslüman olduktan sonra Allah Rasûlü (s.a.v.) ile görüşmek için gittiklerine dair bir rivâyet de bulunmaktadır.¹⁶ Bu rivâyet şöyle anlatılır: 620 senesinde, Kabe'yi ziyaret etmek ya da ticaret yapmak için, Yemen'den Mekke'ye gelen kervanların birinde, Tufeyl b. Amr başkanlığında, Devs kabilesi de gelmiştir. Tufeyl, Allah Rasûlü (s.a.v.) ile görüşmek istemiş, ancak müşrikler buna engel olmuştur. Nihayetinde onunla görüşebilmiş ve Müslüman olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.v.), Tufeyl'den, memleketine geri dönmesini, halkı arasında İslamiyet'i yaymasını, sonra da Devs'ten nüfuzlu kimselerle Mekke'ye geri dönmesini istemiş; bu görevde Allah'ın kendisine yardım etmesi için dua etmiştir. Ancak Tufeyl, Devs'e geri döndüğünde, davetine birkaç kişi dışında cevap veren olmamıştır.¹⁷ Onun davetine icabet edenler arasında eşinin, babasının ve Ebû Hüreyre'nin adı geçmektedir.¹⁸ Tufeyl b. Amr'ın İslam'a davetteki çabası sonuçsuz kalınca, bir yıl sonra, Mekke'ye dönmüş ve kavmini Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) şikâyet etmiştir. O sırada, beraberinde Ebû Hüreyre ile Cündeb b. Amr'ın olduğu da tahmin edilmektedir. Allah Rasûlü (s.a.v.), Tufeyl'in kavmine karşı yumuşak davranarak, onları yeniden İslam'a davet etmesini istemiştir. Aradan yıllar geçmiş, Allah Rasûlü (s.a.v.), Müslümanlar ile Medîne'ye hicret etmiş; Bedir, Uhud, Hendek savaşları gerçekleşmiştir. Allah Rasûlü (s.a.v.), Hayber'in fethine hazırlanırken, Tufeyl b. Amr, beraberinde Müslüman olanlardan yetmiş ya da seksen kişi ile birlikte Medîne'ye hicret için yola çıkmış; onlar Medîne'ye vardıklarında, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Hayber'de olduğunu öğrenmişlerdir.¹⁹ Rasûlullah (s.a.v.), yerine vekil olarak Siba' b. Urfuta el-Ğıfârî'yi Medîne'de bırakmıştır. Ebû Hüreyre, Devsliler ile beraber kendisinin, Hayber'e çıkmadan önce,

¹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/316; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 34/377.

¹⁶ Kandemir, "Ebû Hüreyre", 10/160.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. (Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955), 1/382-384.

¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 3/424.

¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1/384,385; Nizameddin Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre* (İstanbul: Mirac Yayınları, 2024), 1/43.

Siba' b. Urfuta'nın arkasında sabah namaz kıldığını, onun birinci rekâtta Meryem sûresini, ikinci rekâtta ise Mutaaffî'n sûresini okuduğunu rivâyet etmiştir.²⁰ Sabah namazından sonra bir rehber gözetiminde Devs kabilesi, Hayber'e doğru yola çıkmış ve Allah Rasûlü (s.a.v.) ile görüşmüşlerdir. Fetih bitip sıra ganimet paylaşımına geldiğinde, Ebân b. Saîd de (ö. 13/634) ganimetten pay almak istemiş ancak Ebû Hüreyre ona, Müslüman olmadan önce, Uhud savaşında, İbn Kavkal'ı (ö. 3/625) öldürdüğünü söylemiştir. Bunun üzerine Ebân b. Saîd de "Yemen'in dağından yuvarlanıp gelen dağ kediciğine bak!" diye onunla münakaşada bulunmuştur. Nihayetinde Allah Rasûlü (s.a.v.), bu tartışmaya son vererek Ebân b. Saîd'e ganimetten bir pay vermemiştir.²¹

Tüm bu rivâyetlere göre, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Devs halkını İslam'a davet etmesi için görevlendirdiği Tufeyl b. Amr'ın, davetteki çabası sonuçsuz kalınca, Müslüman olan Ebû Hüreyre ile birlikte Mekke'ye döndüğü ve kavmini şikâyet ettiği rivâyette; Ebû Hüreyre'nin 7/628 yılından önce, 621 senesinde İslam'ı kabul ettiği anlaşılmaktadır. Yine Ebû Hüreyre'nin, Medîne'de Siba' b. Urfuta'nın vekil olarak kıldırıldığı sabah namazının birinci rekâtında Meryem sûresini, ikinci rekâtında ise Mutaaffî'n sûresini okuduğunu rivâyet etmesi ve bu rivâyete göre okunan sûreleri hatırlayacak kadar Kur'an-ı Kerîm'e hâkim olması, onun Hayber'den çok daha önce Müslüman olduğunu gösterir. Ayrıca Hayber'in fethinden sonra, sıra ganimet paylaşımına geldiğinde, Ebân b. Saîd'in ganimetten bir pay alamayacağını söylemesi, zira onun Müslüman olmadan önce Uhud savaşında İbn Kavkal'ı öldürdüğünü rivâyet etmesi sebebi ile Ebû Hüreyre'nin bu tür olayları da önceden bildiğinin anlaşılması; yine onun 7/628 yılında, kabilesinden bir grup ile birlikte, Medîne'ye hicret etmeden çok daha önce İslam'ı kabul ettiği düşünülmektedir.

Ebû Hüreyre'nin annesinin İslam'a girmesi de Allah Rasûlü hayatta iken gerçekleşmiştir. Ebû Kesir'den (ö. 774/1373) rivâyet edildiğine göre; Ebû Hüreyre, annesi müşrik iken onu sürekli İslam'a davet ettiği halde o hep reddetmiş; bir gün yine İslam'a davet ettiğinde, bu sefer reddetmekle kalmayıp, Rasûlullah (s.a.v.) hakkında

²⁰ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Murşid v.dğr (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 14/226.

²¹ Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübûlül-hudâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. Âdil Ahmed, Âlî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1993), 5/136.

hoş olmayan şeyler söylemiştir. Bunun üzerine, Ebû Hüreyre ağlayarak Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) durumu anlatıp, O'ndan (s.a.v.) annesine dua etmesini istemiş; Rasûlullah (s.a.v.) da annesini hidâyete erdirmesi için Allah'a dua etmiştir. Peygamber'in duasına sevinerek eve giden Ebû Hüreyre, annesinin İslâm ile şereflediğini görünce, mutluluktan ağlayarak tekrar Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanına varmış ve annesinin Müslüman olduğunu haber vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu işittiğinde, Allah'a hamd etmiştir. Sonra Ebû Hüreyre, Rasûlullah'tan (s.a.v.), Allah'ın kendisini ve annesini mü'min kullarına sevdirmesi için yine bir dua istemiş; Allah Rasûlü (s.a.v.) de dua buyurmuştur. Ebû Hüreyre, bu duadan sonra, onu tanıyıp da sevmeyen hiçbir mü'minin olmadığını haber vermiştir.²²

Allah Rasûlü (s.a.v.), Hayber'in fethinden sonra Medîne'ye gelen Ebû Hüreyre'yi, parası ve ailesi olmadığı için Suffe'ye yerleştirmiş;²³ o da burada Suffe ehli ile birlikte Kur'ân-ı Kerîm'i ve Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) sünnetini öğrenmiştir.

Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü (s.a.v.) ile sadece üç ya da dört yıl zaman geçirebilmiştir.²⁴ Bu zaman zarfında kendisini tamamen ilme adanmış, dünyalık hiçbir isteği olmamıştır. Bazı sahâbîlerin ganimet paylaşımında, haklarından fazlasını istedikleri günlerde, o ganimetten bir pay almak yerine, karın tokluğuna sadece Rasûlullah'tan (s.a.v.) ilim talep etmiştir.²⁵

Onun pek çok fazileti vardır. Hüküm ve iman hadislerinin çoğunun, Rasûlullah'tan (s.a.v.) onun aracılığı ile rivâyet edilmesi onun için yeterlidir. Zira bu durum onun yalnızca bir ilim aktarıcısı olmadığını, aynı zamanda aktardığı bilginin dinin temel konularının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Ebû Hüreyre'nin Mekke'nin fethinden önce Medîne'ye geldiği için hicret sevabı alması, İslâm'a girdiği andan Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatına kadar O'na tâbi olup

²² Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 4/1889.

²³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/158; Zehebî, *Siyer*, 2/591.

²⁴ Ebû Hüreyre Rasûlullah (s.a.v.) ile yaklaşık üç yıl birlikte bulunmuştur. Kendisinin de ifade ettiği üzere bu süre, sürekli beraberliği kapsayan net zaman dilimidir. Zira hicretin 8. yılında, Alâ b. Hadramî ile birlikte Bahreyn'e gitmiş, bir süre burada görev yapmıştır. Böylece hicretin 7. yılında Müslüman olan Ebû Hüreyre, yaklaşık dört yıl sahabe olarak yaşamış ve bu sürenin üç yılını doğrudan Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanında geçirmiştir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstiğnâ fî ma'rifeti'l-meşhûrîn min hameleti'l-îlmi bi'l-künâ*, thk. Abdullâh Merhûl es-Sevâlîme (Riyad: y.y., 1405/1985), 1/347; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/312; Zehebî, *Siyer*, 2/589.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 7/436.

annesinin de kendisi ile birlikte Müslüman olması, Allah'ın o ikisini mü'min kullarına sevimli kılması,²⁶ üç yıl boyunca Allah Rasûlü'nün sohbetinde bizzat bulunması, hadîse olan ilgisinin takdirle karşılık bulması onun en büyük meziyetlerindendir.

Hayatının son dönemlerinde iken Ebû Seleme (ö. 94/712-13), hasta yatağında yatan Ebû Hüreyre'yi ziyaret etmiş ve çok şiddetli ağrıları olduğundan, Allah'ın ona şifa vermesi için dua etmiştir. O da “Allah'ım, sıhhatimi bana geri verme, yüzümü tekrar dünyaya çevirme.” diyerek ahirete olan arzusunu ifade etmiştir. Sonra Ebû Seleme'ye, “Eğer ölmeye gücün yetiyorsa öl. Ebû Hüreyre'nin ruhu elinde olan Allah'a yemin olsun, öyle bir zaman gelecek ki, ölüm sizden birinize kırmızı altından daha sevgili olacak.” cevabını vermiştir.²⁷

Ebû Hüreyre, Medîne çarşısında yürürken, “Allah'ım, beni 60 yaşına kadar uzun bir ömür yaşatma.” diye dua etmiştir.²⁸ Ancak 78 yaşında iken 57/677, 58/678 ya da 59/679 yılında, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ö. 60/680) halifeliğinin son döneminde, Akîk'teki evinde vefat etmiş ve Medîne'ye götürülerek Bâkî mezarlığına defnedilmiştir.²⁹

2.2. Ebû Hüreyre'nin İlmi Kişiliği

Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ashâbı arasında en bilgili olanlardan biridir.³⁰ Allah'ı çokça anan ve yoksulluktan sonra da O'nun nimetlerine hep şükreden Ebû Hüreyre, ashâbın râvîlerinden ve hâfızlarındandır.³¹

O her daim Ensâr ve Muhâcir'in katılamadığı sohbetlerde bile bulunmuş, Rasûlullah (s.a.v.) da onun ilme ve hadîse olan ilgisini farketmiştir. Nitekim bir seferinde Ebû Hüreyre, kendisinden birçok hadîs işittiğini ve bunları unutmaktan korktuğunu dile getirmiş; Allah Rasûlü (s.a.v.) de bunun üzerine, ona, cübbesini

²⁶ İbn Kesîr, *et-Tekmîl*, 4/16.

²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/380.

²⁸ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifil-'Osmâniyye, 1393/1973), 3/285; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/217.

²⁹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 4/1888; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1772; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, 3/1276; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/313; Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî, *el-Kemâl fî esmâ'r-ricâl*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim b. Nû'man (Kuveyt: el-Heyetu'l-Âmme, 1437), 10/2/44.

³⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/158.

³¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/313.

yaymasını istemiştir. Cübbeyi yaydıktan sonra, Rasûlullah (s.a.v.) elini cübbenin içine sokmuş ve sonra ona cübbeyi giymesini buyurmuştur. Ebû Hüreyre de giymiş ve o günden sonra öğrendiği hiçbir şeyi unutmadığını ifade etmiştir.³²

Onun ilme olan tutkusu ve merakı çok ileri olup kimsenin Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) sormaya cesaret edemeyeceği meseleleri bile O'na (s.a.v.) sorabilmiştir.³³ Nitekim sahâbeden iki kişi, Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.v.) gelerek, Allah'tan unutulmayacak bir ilim istediklerini bildirdiklerinde; Allah Rasûlü (s.a.v.), Ebû Hüreyre'yi kast ederek, Devsli çocuğun onlardan erken davrandığını buyurmuştur. Zira Ebû Hüreyre, kıyamet gününde Rasûlullah'ın şefaatiyle en mutlu kişinin kim olacağını sormuş; Allah Rasûlü (s.a.v.) de ondan önce kimsenin bu soruyu soramayacağını ifade ederek, Kıyamet gününde Hz. Peygamber'in şefaatiyle en mutlu olanın, samimi olarak 'Allah'tan başka ilah yoktur.' diyebilen kişi olduğunu açıklamıştır.³⁴

Ebû Hüreyre'nin ismi birçok ilim ile anılsa da özellikle hadîs ilmine olan ilgisi tartışmasız bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira o, işittiği hadisleri unutmama korkusu ile Allah Rasûlüne müracaat ettiğinde, Hz. Peygamber ona dua ederek, onun azmini takdir etmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı içinde kendisinden daha çok hadîs ezberleyen biri daha olmamıştır.³⁵ Öyle ki, Ebû Hüreyre yanında nice keselerin varlığından söz edip onları açmadığını ifade etmiş; insanlara bildiklerinin hepsini anlatması halinde, onu delilikle itham edeceklerini söylemiştir. Başka bir rivâyetinde Allah Rasûlün'den (s.a.v.) iki kap ezberlediğini, bunlardan birini insanlara yaydığını, diğerini de yayması halinde insanların onun boğazını kesebileceklerini iddia etmiştir.³⁶ Böylece en çok hadîs rivâyet eden sahâbî olmasının yanında, hadîs bilgisinin daha da çok olduğunu

³² Hadisin başka bir rivayetinde Ebû Hüreyre, bir gün Allah Rasûlü ile bir mecliste bulundu. Rasûlullah (s.a.v.) "Ben konuşmamı bitirene kadar kim cübbesini yayar ve sonra onu göğsünde toplarsa, benden duyduğu hiçbir şeyi unutmayacaktır." buyurdu. Ebû Hüreyre de Allah Rasûlü'nün buyurduğu şeyi yaptı ve onun bildirdiğine göre o günden sonra ondan duyduğu hiçbir şeyi bir daha unutmadı. Bk. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1771; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 34/378.

³³ Ebû'l-Kâsım İsmail b. Muhammed Kivâmu's-Sunne et-Teymî, *Siyeru's-selefi's-sâlihîn*, thk. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed (Riyad: y.y., ts.), 2/541.

³⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/335.

³⁵ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 4/1888.

³⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/337.

zira insanlara rivâyet ettiği kadar, rivâyet etmediği pek çok hadîsin de ezberinde bulunduğunu haber vermiştir.

Onu hadîs rivâyetine sevk eden en önemli şeyin “İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder.”³⁷ ayeti olduğunu, şayet bu ayet indirilmemiş olsaydı, insanlara hiçbir şey anlatmayacağını ifade etmiştir.³⁸

Ebû Hüreyre; Rasûlullah (s.a.v.), Ubey b. Kâ'b (22/ 643), Üsâme b. Zeyd b. Hârise (ö. 54/675), Ömer b. Hattab (ö. 23/644), el-Fazl b. Abbâs (ö. 13/634), Kâ'b el-Ahbar (ö. 32/652-53), Ebû Bekir es-Sıddîk (ö. 13/634), Hz. Âişe (ö. 57/678) ve daha birçok kimseden hadîs rivâyetinde bulunmuştur.³⁹

İmâm Şâfiî'nin ifade ettiğine göre; o, hadîs rivâyet edenler arasında kendi zamanının en bilginidir.⁴⁰ Buhârî'nin bize bildirdiğine göre, ondan sekiz yüzü aşkın kişi rivâyette bulunmuştur.⁴¹ Bunlardan bir kısmı şu şekildedir; Abdullâh b. Abbâs (ö. 68/687), Câbir b. Abdullâh (ö. 78/697), Said b. Müseyyeb (ö. 92/710), Enes b. Mâlik (ö. 93/711), Zürrâre b. Evfâ (ö. 93/711), Urve b. Zübeyr (ö. 94/712), Ubeydullah b. Abdullâh b. Uteybe (ö. 94/712), Alî b. Hüseyin b. Alî (ö. 94/712), Ebû Seleme b. Abdurrahmân (ö. 94/712), onun kardeşi Hamîd b. Abdurrahmân (ö. 95/713), Ebû Osman en-Nehdî (ö. 100/718-19), Ebû Sâid Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19), Sâlim b. Abdullâh b. Ömer b. Hattab (ö. 106/725), Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk (ö. 107/725), Muhammed b. Sîrin (ö. 110/729).⁴²

Ebû Hüreyre, sahâbe arasında, Abdullâh b. Amr (ö. 65/684-85) hariç, kendisinden daha çok hadîs rivâyet eden kimsenin bulunmadığını söylemiş; zira Abdullâh b. Amr'ın hadîsleri yazdığını, kendisinin ise hadîsleri ezberlediğini ifade etmiştir. O, Rasûlullah'ın yaşadığı süre boyunca hiç yazmayıp tamamen ezberine güvenmiş, ancak Peygamber vefat ettikten sonra, ondan ezberlediklerini yazıya

³⁷ el-Bakara 2/159.

³⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 67/334.

³⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 34/367.

⁴⁰ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâ'i'l-hadîs*, 1/92.

⁴¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1771.

⁴² Makdisî, *el-Kemâl*, 10/2/44.

geçirmiştir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.v.) onun ezberini muhafazası hususunda dua etmiş ve bu durum Hz. Peygamber'in büyük mucizelerinden birisi olmuştur.⁴³

Ebû Hüreyre, hadîs rivâyet etmeyi bir meslek haline getirmiştir. Bunun için Cum'a günleri, insanların bir araya toplandığı bir zamanda, onlara hadîs sohbetleri yapmış, peş peşe hadîsler rivâyet etmiştir.⁴⁴ Hayatını hadîs rivâyetine ve tahammülüne adanmış; nihayetinde, binin üzerinde hadîs rivâyet eden muksirûn sahâbîlerin en önde gelen ismi olmuştur. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) tespit ettiğine göre, Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Müsned*'inde 5374 hadîsi bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde ise 3848, 3862 ya da 3879 hadîsinin bulunduğu tespit edilmiştir.⁴⁵ M. Ziyâürrahman el-‘A‘zamî, *Kütüb-i sitte* ile birlikte Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'nin 1336; Ahmed Muhammed Şâkir ise sadece *Müsned*'de 1579 mükerrer olmayan rivâyet bulunduğunu tespit etmiştir.⁴⁶

Ebû Hüreyre'nin çok hadîs rivâyet etmesi hem büyük ölçüde takdir edilmiş hem de farklı eleştirilere sebep olmuştur. Ebû Hüreyre'nin diğer sahâbîlerle kıyaslandığında oldukça fazla hadîs rivâyet etmiş olması, özellikle “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanında çok kısa bir süre bulunduğu halde, nasıl bu kadar çok hadîs rivâyet edebiliyor?” sorusunu gündeme getirmiştir. Ancak Ebû Hüreyre'nin Medîne'ye geldikten sonra, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanından neredeyse hiç ayrılmadığı, Rasûlullah'ın (s.a.v.) duasına mazhar olup kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu unutulmamalıdır. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) de Ebû Hüreyre'yi hadîs rivâyeti konusunda teşvik ettiği ve onun bu husustaki çabasını da takdir ettiği bilinmektedir. Ayrıca Ebu Hüreyre, Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaklaşık 47 yıl daha yaşamış ve bu uzun ömrü boyunca birçok sahâbîyle görüşmüş, onlardan da hadîs işitmiştir.

Büyük sahâbîlerden Ömer (ö. 23/644), Ebû Bekir (ö. 13/634) gibi kişilerin az sayıda hadîsleri olmasına rağmen, Ebû Hüreyre'nin onlara kıyasla oldukça fazla rivâyetinin bulunması farklı bir eleştiri konusu olmuştur. Bu durum da şu şekilde

⁴³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 29/188, 189.

⁴⁴ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 1/67.

⁴⁵ Zehebî, *Siyer*, 2/632; Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 1/57.

⁴⁶ Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru İbn Cevzî, 1435), 376. Ayrıca bk. Kandemir, “Ebû Hüreyre”, 10/160-167.

açıklanabilir: Ebû Hüreyre, bütün mesaisini hadîs öğrenme ve öğretmeye adanmış; ancak Ebû Bekir, Ömer, Osman (ö. 35/656), Alî (656-661) gibi güzide sahâbîlerin, devlet işleri ile meşgul olmaktan ilme ayıracak vakitleri olmamıştır. Nasıl ki bir kişi hasta olsa doktora, adaleti arasa avukata, fetva istese müftüye başvurur; aynı bu şekilde sahâbîlerin kendi aralarında bir iş bölümü yaptığı ve onların da belirli mesleklerinin olduğu unutulmamalıdır. Öyle ki bu iş bölümünde Ebû Bekir, Ömer gibi sahâbîler siyaset ile meşgul olmuş, Halid b. Velîd (ö. 21/642), Ebû Ubeyde b. Cerrah (ö. 18/639) gibi sahâbîler askeriye tarafını üstlenmiş, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik gibi sahâbîler de ilmî alanda tecrübe kazanmışlardır.⁴⁷

Kaynaklarda Ebû Hüreyre'nin hadîs rivâyet etmesini en çok tenkit eden ve engelleyen sahâbînin Ömer olduğu ifade edilir. Ancak bu durum yalnız Ebû Hüreyre'ye has olmayıp fazla hadîs rivâyet etmeleri sebebiyle Abdullâh b. Mes'ud (ö. 32/652-53), Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652 [?]) gibi sahâbîlerin de aynı tavırlara maruz kaldığı nakledilmiştir. Ömer'in çok hadîs rivâyet edilmesine karşı olmasının en önemli sebeplerinden biri, insanların hadîslere daha fazla yoğunlaşarak Kur'an-ı Kerîm'e olan ilgilerinin azalması endişesidir. Aynı endişe diğer halifelerde de olmuş ve benzer tutumları sergilemişlerdir.⁴⁸

Ebû Hüreyre'nin çok hadîs rivâyet etmesine karşı çıkanlardan biri de Âişe (ö. 58/678) olup o da zaman zaman bu konuda Ebû Hüreyre'yi eleştirmiştir. Yine bir gün Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) hiç işitmediği bir hadîsi Ebû Hüreyre'den öğrenince buna itiraz ederek rivâyeti sorgulamıştır. Bunun üzerine Ebû Hüreyre ona "Vallahi anacığım ne ayna ne sürme ne de yağ beni hadîs öğrenmeden alıkoyamadı." cevabını vermiş; mü'minlerin annesi de kendisine hak verdiğini söylemiştir.⁴⁹

Ebû Hüreyre diğer sahâbîler arasında da zaman zaman bu eleştirilere maruz kalmış; onlara da büyük bir cesaretle cevap vermiş ve özgüvenle rivâyetlerinin arkasında durmuştur. Yine rivâyetlerine yoğun itirazlar edildiği bir zamanda, çarşıya çıkmış ve verdiği şu cevap ile insanlara meydan okumuştur: "Ey İnsanlar, beni bilen

⁴⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbü'rî el-Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/130, 3/336.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/11, 12.

⁴⁹ Zehebî, *Siyer*, 2/604.

bilir, bilmeyenler için; ben Ebû Hüreyre'yim. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim bile bile bana yalan isnad ederse, ateşten yerini alsın. Şayet Rasûlullah’a (s.a.v.) yalan söyleyen Ebû Hüreyre ise o da ateşten yerini alsın.”⁵⁰

Ebû Hüreyre'nin bulunduğu zamanda bazı âlimlerin fıkıh bilmemesi sebebiyle, tâbiûn nesli fakihlerinden olan İbrâhim en-Nehaî, (ö. 96/714) onun, cennet veya cehennemle ilgili olan hadîsleri dışında, özellikle ahkâma dair bazı rivâyetlerini kabul etmediğini ifade etmiştir. Zehebî (ö. 748/1348), *Siyer* isimli eserinde bu konuya yer vererek Ebû Hüreyre'nin ezberciliğinden, azametinden, üstatlığından ve anlayışından dolayı hem eski hem de yeni Müslümanlar'ın, onun hadislerini delil olarak getirdiklerini; İbn Abbâs (ö. 68/687-88) gibi bir fakihin ona hürmet göstermesi ve “Ey Ebû Hüreyre, fetva ver.” demesinin yeterli olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹

Bir kısım Şarkiyatçılar ve onların görüşlerini savunan bazı çağdaş yazarlar, Ebû Hüreyre'nin yalnızca karnını doyurabilmek için Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) peşine takılan meçhul bir şahsiyet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onun rivâyetlerini de Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) yalan isnad ederek uydurduğu gerekçesi ile kabul etmemişlerdir.⁵²

Nihayetinde Ömer'in halifeliği zamanında Bahreyn valiliğine, Osman zamanında Mekke'de kadılık görevine ve Muâviye (ö. 60/680) döneminde de Medîne valiliğine tayin edilmiştir. Yine Muâviye zamanında Medîne valiliği yapan Mervân b. Hakem'in (ö. 65/685) yerine, zaman zaman vekil olarak tayin edilmiş, bu sırada şehrin yönetimi ve kadılık görevini üstlenmiş, insanlara önderlik etmiştir. Tüm bu zamanlarda kendisine yapılan itirazlara gayet makul ve ikna edici bir biçimde cevaplar vermiş ve bütün şüpheleri ortadan kaldıracak şekilde meseleyi izah etmiştir. Aralarında Muaz b. Cebel (ö. 18/639) ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerin de bulunduğu 800'ü aşkın sahâbe ve tâbiûna ilim öğretmiş; ondan öğrendikleri bu ilmi yaymak ve kadılık görevini yerine getirmek için talebelerinden 37'si, Mekke, Medîne, Mısır, Basra, Kûfe, Dımeşk ve başka şehirlere gitmiştir.⁵³ Bu sebeplerle Ebu Hüreyre'nin

⁵⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 67/346.

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, 2/608, 609.

⁵² Osman Güner, *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 20-26; Kandemir, “Ebû Hüreyre”, 10/160-167.

⁵³ Abdülmün'im Sâlih el-Alî el-İzzî, *Difa an Ebî Hureyre* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2012), 129-134.

hadis rivâyetindeki aktifliği, onun şahsî menfaat ya da güç arayışından çok, sünnetin muhafazasına adanmış bir sorumluluk olarak okunmalıdır.

2.3. Ebû Hüreyre’yi Hadîs Rivâyetinde Sebebü Îrâda Yönelten Unsurlar

Ebû Hüreyre’nin, en çok hadîs rivâyet eden sahâbî olması, birçok meselede olduğu gibi sebebü îrâdî’l-hadîs meselesine de önemli bir katkı sağlamaktadır. Onun rivâyetleri, çoğu zaman rivâyetin içinde bulunduğu bağlam açısından zengin bilgiler içermiş; hadîsin hangi sebeple, nasıl bir ortamda ve ne zaman nakledildiğine dair bilgileri barındırmıştır. Ebû Hüreyre’nin rivâyetlerinde, sebebü îrâd unsurunun rolünü birkaç maddede irdeleyelim.

1. Ebû Hüreyre’nin çok sayıda hadis rivâyet etmiş olması, onun rivâyet ettiği kısa ve özlü hadislerin benzerlerinin yine kendisinden gelen başka rivâyetlerle karşılaştırılmasına imkân tanır; bu da sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisine ulaşmada önemli bir imkân sunar. Ebû Hüreyre’nin çok fazla hadîs rivâyet etmesinden dolayı onun rivâyet edilme gerekçesi bulunmayan bazı nakillerinde, var olan diğer rivâyetleri şerh imkânı sunabilir. Konu edilen bir rivâyet kısa olabilir; ancak o rivâyetin varsa benzer rivâyetleri, yoksa rivâyetin konusuna dair farklı nakilleri ile hadîsin bağlam bilgisi ortaya çıkarılabilir. Ebû Hüreyre’den nakledilen kısa ve öz bir rivâyete örnek verelim:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ الزُّرَقِيِّ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ فِي مَاءِ الْبَحْرِ: هُوَ الطَّهُورُ مَاوُهُ، الْخَلَالُ مَيْتَتُهُ.⁵⁴

Abdurrahman (İbn Mehdî) → Mâlik (İbn Enes) → Safvân b. Süleyym → Saîd b. Seleme ez-Zurekî → Muğîre b. Ebû Bürde → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.); “Denizin suyu temiz, ölüsü de helaldir.” buyurdu.

Hadîsin ana metninde bağlam bilgisine ulaşamamıştır. Ancak farklı bir rivâyeti şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ مِنْ آلِ ابْنِ الْأَزْرَقِ أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ أَبِي بُرْدَةَ، وَهُوَ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/171.

وسلم، فَقَالَ: إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ، وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ، فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ، عَطِشْنَا، أَفَتَتَوَضَّأُ مِنْ مَاءِ الْبَحْرِ؟ قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ، الْجِلُّ مَيْتَتُهُ."⁵⁵

Ebû Seleme (el-Huzâî) → Mâlik (İbn Enes) → Safvân b. Süleym → İbnü'l-Ezrak ailesinden Saîd b. Seleme → Muğîre b. Ebû Bürde → Ebû Hüreyre dedi ki: Bir adam Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) gelerek “Biz denizde seyahat ediyoruz ve yanımızda az miktarda su taşıyoruz, onunla abdest aldığımızda susuyoruz. Deniz suyundan abdest alabilir miyiz?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.); “Denizin suyu temizdir, ölüsü de helaldir.” buyurdu.

Bu rivâyette, hadîs sebebü vürûd bilgisi ile daha kapsamlı olarak nakledilmiştir. Buna göre, Allah Rasûlü'ne (s.a.v.), denizde seyahat eden bir adam, deniz suyuyla abdest alınıp alınamayacağını sormuştur. Böylece hadîsin Allah Rasûlü (s.a.v.) hayatta iken söylenme sebebinin, kendisine yöneltilen bir soru üzerine gerçekleştiği anlaşılmıştır. Hadîsin Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra Ebû Hüreyre tarafından, abdest hakkında bir gerekçeyle rivâyet edilmesine dair bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak karaya vuran deniz hayvanlarının yenilip yenilemeyeceği hakkında, aynı rivâyetin, sebebü îrâdî'l-hadîs bilgisi bulunmaktadır. Rivâyet şu şekildedir:

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْجَارِ قَدِمُوا فَسَأَلُوا مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ عَمَّا لَفَظَ الْبَحْرُ؟ فَقَالَ: لَيْسَ بِهِ بَأْسٌ، وَقَالَ: أَذْهَبُوا إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، فَاسْأَلُوهُمَا عَنْ ذَلِكَ ثُمَّ انْتَوْنِي فَأَخْبِرُونِي، مَاذَا يَقُولَانِ؟ فَاتَوَهُمَا فَسَأَلُوهُمَا، فَقَالَا: لَا بَأْسَ بِهِ، فَاتَوَا مَرْوَانَ فَأَخْبَرُوهُ، فَقَالَ مَرْوَانُ: قَدْ قُلْتُ لَكُمْ. قَالَ مَالِكٌ: لَا بَأْسَ بِأَكْلِ الْحَيْتَانِ يَصِيدُهَا الْمَجُوسِيُّ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي الْبَحْرِ: هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ الْجِلُّ مَيْتَتُهُ قَالَ مَالِكٌ: وَإِذَا أَكَلَ ذَلِكَ مَيْتًا فَلَا يَضُرُّهُ مِنْ صَادَةٍ.⁵⁶

Mâlik (İbn Enes) → Ebû'z-Zinâd (Abdullâh b. Zekvân) → Ebû Seleme b. Abdurrahmân (ez-Zührî) dedi ki: Câr halkından bazı insanlar Mervân b. Hakem'e gelerek denizin karaya vurdukları hakkında sordular. Mervân b. Hakem “Onda bir sakınca yoktur.” cevabını verdi ve bir de “Zeyd b. Sâbit'e (ö. 45/665) ve Ebû Hüreyre'ye de gidip sorun ve o ikisinin ne söylediklerini bana gelip söyleyin.” dedi. Bunun üzerine o ikisine gidip sordular ve onlar da “Onda hiçbir şey yoktur.” cevabını

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/349.

⁵⁶ Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fu'âd Abdulbâkî (Beyrut: y.y., 1406/1985), “Sayd”, 12.

verdiler. Hemen Mervân b. Hakem'e giderek ona haber verdiler. Mervân "Size söylemiştim." dedi. Mâlik b. Enes dedi ki: Mecûsilerin avladığı balıkların yenmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) deniz hakkında şöyle buyurmuştur: "Suyu temizdir, ölüsü de helaldir." Mâlik b. Enes "Ölü olarak yenirse, onu avlayana zarar vermez." dedi.

Bu rivâyette, Mervân b. Hakem'in yönlendirmesi ile, karaya vuran deniz hayvanları hakkında Ebû Hüreyre'ye sorulmuş, o da bunda bir beis olmayacağını söylemiştir. Ebû Hüreyre'ye soru soran kişi ile arasında geçen konuşmada Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) "Denizin suyu temizdir, ölüsü de helaldir." hadîsini rivâyet ettiği muhtemeldir.

Bu örneklerden, Ebû Hüreyre'nin çok sayıda hadîs rivâyet etmesi nedeni ile, onun sebübü îrâdî'l-hadîs bilgisi bulunmayan bir rivâyetinin, başka tariklerinden bu bilgiye ulaşılabilceği anlaşılmaktadır.

2. Kuvvetli hafızası sayesinde, hadîsleri görsel ya da işitsel yünden hatırlayabilen Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) birçok hadîs işittiğini ve bunları unutmaktan korktuğunu dile getirmiş; Allah Rasûlü (s.a.v.) de ezberini muhafaza hususunda ona dua etmiş; böylece Ebû Hüreyre öğrendiği hiçbir şeyi unutmadığını ifade etmiştir. Onun kuvvetli hafızası, hadîsleri naklederken sadece lafız olarak değil; olayların geçtiği zamanı ve mekânı, görsel ya da işitsel yünden anımsayabilmesine olanak sağlamıştır. Böylece Ebû Hüreyre'nin nakilleri, hadîslerin içinde bulunduğu bağlam hakkında daha sağlıklı bilgiler elde edilmesine vesile olmuştur.

Bu meseleye sahâbeden Abdullâh b. Ömer'in (ö. 73/693) bilgisi ile Ebû Hüreyre'nin rivâyetinin çelişmesi, sonunda İbn Ömer'in, Ebû Hüreyre'nin görüşünü kabul etmesi örnek verilebilir. Abdullâh b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre, o bir adamın, sabah namazının iki rekât sünnetini kıldıktan sonra yattığını görmüş ve adama onu bu işe sevk eden şeyin ne olduğunu sormuştur. Adam namazların arasını ayırmak istediğini ifade edince, İbn Ömer ona hangi ayırmanın selamdan daha hayırlı

olabileceğini sorarak adamın bu uygulamasının bidat olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷ Ebû Hüreyre'nin bu hususta İbn Ömer'in görüşü ile çelişen rivâyeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو كَامِلٍ، وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، قَالُوا: نَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، نَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الرَّكَعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ، فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ، فَقَالَ لَهُ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ: أَمَا يُجْزِي أَحَدَنَا مَمَشَاهُ إِلَى الْمَسْجِدِ حَتَّى يَضْطَجِعَ عَلَى يَمِينِهِ؟ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فِي حَدِيثِهِ، قَالَ: لَا، قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ ابْنَ عُمَرَ، فَقَالَ: أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَلَى نَفْسِهِ، قَالَ: فَقِيلَ لِابْنِ عُمَرَ: هَلْ تُنْكِرُ شَيْئًا مِمَّا يَقُولُ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ اجْتَرَأَ وَجَبْنَا، قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: فَمَا دُنِّيَ إِنْ كُنْتُ حَفِظْتُ، وَنَسُوا.⁵⁸

Müsedded (İbn Müserhed), Ebû Kâmil (Fudayl b. Hüseyin) ve Ubeydullah b. Ömer b. Meysere → Abdülvâhid (İbn Ziyâd) → (Süleyman b. Mihrân) el-A'meş → Ebû Sâlih (İbn Zekvân) → Ebû Hüreyre dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz sabah namazının farzından önce iki rekât sünnetini kılınca sağ tarafı üzerine yatsın.” Mervân b. Hakem ona: “Bizden birimiz mescide kadar yürüse sağ tarafı üzerine yatmanın yerini tutmaz mı?” dedi. Ubeydullah'ın hadisinde Ebû Hüreyre şöyle dedi: “Hayır, tutmaz.” Ebû Hüreyre'nin rivâyeti İbn Ömer'e ulaştı, o da şöyle dedi: “Ebû Hüreyre, kendi nefesine karşı çokça (rivâyette) bulundu.” Orada bulunanlar İbn Ömer'e: “Ebû Hüreyre'nin söylediği şeye itiraz mı ediyorsun?” diye sordular. İbn Ömer; “Hayır, fakat o hadîs rivâyeti hususunda cesur, biz ise korkak davrandık.” cevabını verdi. Ebu Hureyre'ye İbn Ömer'in söylediği ulaşınca Ebû Hüreyre; “Ben duyduğum şeyi ezberimde tuttum, onlar unuttularsa benim bunda suçum ne?” diye söylendi.

Rivâyetten anlaşıldığı üzere, Abdullâh b. Ömer başta bu uygulamanın bidat olduğunu düşünmüş; ancak Ebû Hüreyre'nin hadîs rivâyetindeki cesaretine, bilgisine ve kuvvetli hafızasına şahit olarak onun rivâyetine güvenmiş ve itiraz etmediğini açıklamıştır.

3. Kendisine yöneltilen eleştirilere rağmen rivâyet ettiği hadîslerin sorumluluğunu alarak onları bağlamları ile birlikte nakletmeye özen gösterdiği gerçeği: Ebû Hüreyre, yine çok hadîs rivâyet etmesi sebebi ile zaman zaman

⁵⁷ Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnâvût (b.y.: Dâru'l-Hulvânî, 1389/1969-1392/1972), 6/19.

⁵⁸ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1369), “Tatavvu'”, 3.

eleştirilere maruz kalmıştır. Buna rağmen özgüvenle hadîslerini rivâyet etmekten hiç vazgeçmemiştir. Onun zaman zaman hadîs uydurduğunu söyleyenlere karşı, Ebû Hüreyre, rivâyet ettiği hadîsleri, bağlamları ile birlikte nakletmeye gayret göstermiş, böylece rivâyetlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir.

Nitekim Ebû Hüreyre'nin, ayakkabının bir bağı koptuğunda, onarılınca kadar diğeriyle yürünmemesi gerektiği hakkında naklettiği rivâyetin anlamına ters düşecek şekilde iki zayıf hadîs rivâyet edilmiş ve rivâyet edenlerden birinin Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) eşi Hz. Âişe olması sebebiyle, Ebû Hüreyre'nin hadîsi uydurduğu iddia edilmiştir. Bunlardan ilki; Ensar'dan bir adamın Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) şikâyetinde bulunduğu ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) da o adama, "Ey tek ayakkabıyla yürüyenerin en hayırlısı!" diye seslendiği rivâyettir. Diğeri de Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre; "Belki de Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ayakkabısının bağı koptu da onu tamir edinceye kadar tek bir ayakkabıyla yürüdü." sözüdür.⁵⁹ Bu rivâyetlerden hareketle, Ebû Hüreyre'nin ayakkabının biri yırtıldıktan sonra, o tamir edilene kadar kalan teki ile yürünemeyeceğine dair rivâyeti, halk arasında kabul görmemiş ve alay konusu olmuştur. Ebû Hüreyre'nin bu husustaki rivâyeti şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، (وَاللَّفْظُ لِأَبِي كُرَيْبٍ)، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ قَالَ: خَرَجَ إِلَيْنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى جَبْهَتِهِ فَقَالَ: أَلَا إِنَّكُمْ تَحْدِثُونَ أَنِّي أَكْذِبُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَتَهْتَدُوا وَأَضِلُّ، أَلَا وَإِنِّي أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا انْقَطَعَ شَيْءٌ أَحَدَكُمْ، فَلَا يَمْشِي فِي الْأُخْرَى حَتَّى يُصْلِحَهَا.⁶⁰

Ebû Bekr b. Ebû Şeybe ve (Muhammed b. A'la') Ebû Kureyb (Ebû Kureyb lafzıyla da gelmiştir.) → (Abdullâh) İbn İdrîs → (Süleymân b. Mihrân) el-A'meş → Ebû Rezîn (Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî) dedi ki: Ebû Hüreyre yanımıza geldi ve eliyle alnına vurarak şöyle söyledi: "Siz benim Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) hakkında yalan söylediğimi söylüyorsunuz, siz doğru yolu bulasınız diye ben sapayım mı? Şahitlik ederim ki ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) "*Birinizin ayakkabısının bağı koptuğunda, onu tamir etmedikçe diğer ayakkabısı ile yürümesin.*" diye buyurduğunu işittim.

⁵⁹ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 7/2811.

⁶⁰ Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır (Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tavki'n-Necât, 1433), "Libâs ve Zînet", 69.

Belli bir vürûd sebebi bulunamayan bu hadîste, her alanda ümmetinin ölçülü olması gerektiğini vurgulayan Allah Rasûlü (s.a.v.), daha çok giyim-kuşamda, düzen ve denge düşüncesi ile öğütte bulunmuş; Ebû Hüreyre de bizzat Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında bulunarak bu rivâyete şahitlik ettiğini bildirmiştir. Rivâyetten anlaşıldığı üzere, Ebû Hüreyre, kendisine yöneltilen suçlama karşısında şaşkınlık ve hayret içinde, eliyle alına vurmuştur. Zira Hz. Âişe'nin, onun rivâyetini inkâr ettiğini duymuş ve onun, “Ebû Hüreyre'yi korkutacağım, böylece tek bir sandaletle yürüyecek.” dediğini söylemiştir.⁶¹ Ancak Ebû Hüreyre, hafızasına güvenerek büyük bir özgüven ve cesaret örneği göstermiş ve “Şayet yalan söylüyorsam günah benim üzerime olsun, ancak ben bu günaha kendimi düşürür müyüm?” anlamına gelen ifadeleri ile birlikte, bizzat Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında olaya şahitlik ettiğini bildirerek rivâyetinin doğruluğunu ifade etmiş; böylece onun hadîs uydurduğunu söyleyenlere rağmen rivâyetinin arkasında durmuştur. Nitekim onun hadîsi sahih kabul edilirken Âişe'nin hadîsine zayıf hükmü verilmiştir.⁶²

4. Ebû Hüreyre, bazen kendisine sorulan bir soruya cevap vermek sûretiyle hadîs rivâyet etmiştir. Böylece tabii süreçlerle rivâyetin sebebü îrâdî'l-hadîs bilgisinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Onun bu şekilde bir gerekçeye dayanarak hadîsleri rivâyet etmesi, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) sözünden neyi murad ettiğini, daha doğru bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Nitekim Ebû Hüreyre, Rasûlullah'tan (s.a.v.) hadîsler anlattığı bir sohbetinde, rivâyet ettiği bir hadîs ile ilgili kendisine yöneltilen soruya cevap vermiş, böylece konunun daya iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، وَحَرَمَلَةُ بْنُ يَحْيَى الْمِصْرِيُّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ أَنَّ أَبَا السَّائِبِ مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ، وَهُوَ جُنُبٌ. فَقَالَ: كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ فَقَالَ: يَتَنَاولُهُ تَنَاولًا.⁶³

⁶¹ Ebû Muhammed Muhammed b. Alî b. Âdem el-İtyûbî, *Zehîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* (Dâru'l-Mi'râci'd-Devliyye, ts.), 39/170.

⁶² İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 10/652.

⁶³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-Arabî, 1952), “Tahâret” 109.

Ahmed b. İsâ ve Harmele b. Yahyâ el-Mısriyyân → (Abdullâh) İbn Vehb → Amr b. el-Hâris – Bükeyr b. Abdullâh b. el-Eşec → Ebû Sâib Mevlâ Hişâm b. Zühre → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz cünüp iken durgun suda yıkanmasın.” Kendisine “Peki nasıl yıkanır ey Ebû Hüreyre?” diye sorulunca; “Sudan eliyle alarak yıkanır.” dedi.

Rivâyette geçen “Peki nasıl yıkanır?” sorusundan, insanların doğrudan suya girip yıkandığı, bu sebeple başka türlüünü bilmedikleri ve doğrusunu öğrenmek istedikleri anlaşılmaktadır. Onların Ebû Hüreyre’ye sordukları soru vesilesiyle konu daha iyi anlaşılmıştır.

5. Ebû Hüreyre, bazen de yanlış gördüğü bir duruma müdahale ederek hadîs rivâyet etmiştir. O, hadîsleri yalnız pasif biçimde nakleden değil, ihtiyaç anında olaylara müdahale eden aktif tavrı ile toplumu irşad etmiş ve sünneti her daim yaşatma gayesi içinde olmuştur. Böylece doğal yollardan rivâyetin sebebi îrâdi’l-hadîs bilgisinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Onun bu şekilde bir nedene dayanarak hadîsleri nakletmesi, metnin daha doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Nitekim onun bu tavrı, dönemin Medîne valisi olan Mervân b. Hakem’i yaptığı yanlış uygulamadan döndürmüştür. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيُّ بِمَكَّةَ، حَدَّثَنِي الضَّحَّاكُ - يَعْني ابْنَ عُثْمَانَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَّجِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَّارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ لِمَرْوَانَ: أَحَلَّلْتَ بَيْعَ الرِّبَا! فَقَالَ مَرْوَانُ: مَا فَعَلْتُ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَحَلَّلْتَ بَيْعَ الصُّكُوكِ وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يَسْتَوْفَى. قَالَ: فَخَطَبَ النَّاسَ مَرْوَانُ، فَنَهَى عَنْ بَيْعِهَا. قَالَ سُلَيْمَانُ: فَنَظَرْتُ إِلَى حَرَسِ مَرْوَانَ يَأْخُذُونَهَا مِنْ أَيْدِي النَّاسِ.⁶⁴

Abdullâh b. Hâris el-Mahzûmî -Mekke’de bize rivâyet etti.- → Dahhâk yani İbn Osmân → Bükeyr b. Abdullâh b. el-Eşec → (Ebû Eyüp) Süleymân b. Yesâr → Ebû Hüreyre dedi ki: Ebû Hüreyre, Mervân b. Hakem’e “Sen faizli satışı helal mi kıldın?” diye sordu. Mervân b. Hakem “Öyle bir şey yapmadım.” diye cevap verdi. Ebû Hüreyre “Sen senetlerin satışına helal demişsin. Hâlbuki Allah Rasûlü (s.a.v) teslim alana kadar yiyeceklerin satışını yasaklamıştı.” cevabını verdi. Bunun üzerine Mervân b. Hakem insanlara hitap etti ve onları senet satmaktan men etti. Süleyman b.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/249.

Yesâr dedi ki: “Ben, Mervân b. Hakem’in muhafızlarının halkın elinden o senetleri topladıklarını gördüm.”

Görüldüğü üzere, Ebû Hüreyre, kendisine yapılan eleştirilere rağmen rivâyetlerinin sorumluluğunu üstlenmiş; kuvvetli hafızası, özgüveni ve cesareti sayesinde en çok hadîs rivâyet eden sahâbî olmuştur. O, rivâyetlerini gelişigüzel değil, çoğunlukla belirli bir sebebe ve ortama bağlı olarak îrâd etmiştir. Onun rivâyetlerinde fazlaca yer alan sebabü îrâdî’l-hadîs bilgisi sayesinde, rivâyetler, yalnız metin olarak değil, içinde bulunduğu zamanın tarihî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alınmış; böylece hadîs metninin çok yönlü bir şekilde incelenmesine vesile olmuştur. Bu durum metinden çıkarılacak fikhî hükümlerin de sağlam temeller üzerine inşa edilmesinde ciddi bir fayda sağlamıştır.

“Ebû Hüreyre ve Sebebü îrâdî’l-Hadîs” başlığı altında ifade edilen tüm bu verilerden sonra sebabü îrâdî’l-hadîs kavramının kapsamının belirlenmesi ve ilişkili olduğu terimlerinde anlaşılması için bu konu hakkındaki temel kavramlar üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBEBÜ İRÂDİ'L-HADİS VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Hadîslerin rivâyet edilme sebeplerinin bilgisi, onların doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlaması açısından önemlidir. Bu bölümde ilk olarak Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra ki rivâyetlerin nakledilme sebepleri ile ilgilenen sebebü îrâdî'l-hadîs tamlaması ve bu tamlamanın alt kavramları ele alınacaktır. Ardından konu ile yakından ilgisi bulunan sebebü vürûdî'l-hadîsin, özellikle sebebü îrâdî'l-hadîs ile arasındaki temel farkları üzerinde durulacak ve bu kavramların hadîslerin anlaşılmasına olan etkileri ifade edilecektir. Son olarak hadîslerin rivâyet edilme sebepleri ile ilgili sebebü rivâyet ve sebebü zıkr terimleri ve bunlarla ilişkili olduğu düşünülen bağlam ve siyâk kavramları irdelenerek aralarındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilecektir.

1.1. Sebebü İrâdî'l-Hadîs

1.1.1. Sebeb

Arapça kökenli bir kelime olan “sebeb - سبب” (ç. أسباب) kavramı, Arap dilinde; semânın etrafı, kenar, çare, dostluk ve yol anlamlarında kullanılmaktadır.⁶⁵ Kelimenin Türkçe sözlük anlamı Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) “*Pes, Muhammed'dir bu varlığa sebeb/ Sıdk ile ânın rızasına kıl taleb.*”⁶⁶ beyitlerinde ifade edildiği şekliyle, bir şeyin meydana gelmesine yol açan durum ya da kimse, neden, âmil anlamlarında kullanıldığı gibi; “*Bu sebeple işledikleri kötülüklerin cezası onlara ulaştı ve alay ettikleri şey kendilerini kuşattı.*”⁶⁷ ayetinde buyrulduğu üzere vesîle anlamında da ifade edilmektedir.

Sebeb kavramı İslâm ilimlerinde farklı anlam ifadeleri ile kullanılmaktadır. Fıkıh ilminde, sebebin illetle⁶⁸ olan ilişkisi konu edilerek bir hükme delil sayılabilecek

⁶⁵ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 1/458. Bu konuda ayrıca bk. Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça - Türkçe Lügat* (İstanbul: Bahar, 1982), “es-Sebebü – Esbâbü”, 728.

⁶⁶ Süleyman Çelebi, *Mevlid - Vesiletü'n-Necât* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990), 16.

⁶⁷ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), en-Nahl 16/34.

⁶⁸ Burada Fıkıh usulü terimi olarak illet: Bulunduğu yerde değişkenlik gösteren durum olarak izah edilir. Buna göre bir hükmü ifade eden ve hüküm için gerekli olan sebeptir. İslâm dininde illetin varlığına göre helaller ve haramlardan çıkarılan hükümler belirlenir. Örneğin; içkinin haram kılınmasının illeti, içeriğinde bedene ve akla zarar veren bir maddenin varlığıdır. Daha detaylı bilgi için bk: İbrahim Kâfî

açık ve değişmez vasıf anlamında,⁶⁹ Kelâm ilminde, Allah'ın varlığının delilleri ifade edilirken sebep-sonuç ilişkisinden hareketle bir şeyin meydana gelebilmesi için varlığının ortaya çıkmasına etki eden âmil anlamında;⁷⁰ Tefsir ilminde, Allah Rasûlü hayatta iken Kur'ân-ı Kerîm'in birkaç ayetinin ya da bir sûresinin inmesine vesîle olan olayları ifade ederken nüzul sebebi anlamında kullanılır.⁷¹ Hadîs ilminde ise sebebü vürûd ve sebebü îrâd tamlamaları ile birlikte kullanılan sebep kavramı; Allah Rasûlü'nün ya da sahâbenin bir olay sonucunda açıklama yapması halinde neden, vasıta, gerekçe ve vesîle gibi anlamlarla kullanılmaktadır.⁷²

Çalışmamızda Rasûlullah'ın (s.a.v.), sahâbenin ve tâbiûnun bir sözü söylemesi ya da bir fiili gerçekleştirmesine vesile olan olaylar için bu kelime kullanılacaktır. Buna göre bir sözün söylenme gerekçesini ve bulunduğu bağlamı gösteren sebep kelimesi, aynı zamanda hadîslerin doğru bir şekilde anlaşılması için de başlıca bir etkindir.

1.1.2. Îrâd

Kökeni Arapça olan “îrâd - إراد” kelimesinin mastar hali “îrâde - إيراد” olup, Arap dilinde bu kavram; bahsetmek, getirmek, anmak, dile getirmek, söz etmek, aktarmak, sunmak ve alıntı yapmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁷³ Padişah III. Selim (ö. 1223/1808) döneminde bir malın getirdiği kazanç anlamında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan fona Îrâd-ı Cedîd ismi verilmiştir. Bu şekli ile ekonomik bir bağlamda kullanıldığında gelir getirmek manasına gelen îrâd

Dönmez, “İllet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/117-120; Mehmet Sürmeli vd., *Dini Terimler Sözlüğü* (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2004), “İllet”, 166.

Hadîs usulü terimi olan illet ile Fıkıh usulü terimi olan illeti birbirinden ayırmak gerekir. Hadîs usulü eserlerinde illet şu şekilde ifade edilir: Hadîste, ancak alanında uzman âlimlerin farkedebileceği kapalı, gizli ve hadîsin sıhhatini zedeleyen her türlü kusurun bulunması durumudur. Bk: Abdullah Aydın, *Hadîs Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş, 1987), “İllet”, 74-75.

⁶⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Sebeb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/244-248.

⁷⁰ Bekir Topaloğlu, “Hudûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/304-309.

⁷¹ Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/360-362.

⁷² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001), 12/220; Ahmed Muhtar Abdülhamîd Ömer Mübârek, *Mu'cemu'l-luğa el-Arabiyyeti'l-muâsıra* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008), 2/1022.

⁷³ Mübârek, *Mu'cemu'l-luğa*, 3/2422. Bu konuda ayrıca bk. Sarı, *el-Mevârid*, “Evrade”, 1646.

kavramı; edebî bir bağlam içinde yer aldığında îrâd-ı sual tamlaması ile soru sorma ve îrâd-ı kelâm tamlaması ile söz söyleme anlamlarında da kullanılmıştır.⁷⁴ Tasavvufta ise bir yöneliş mahiyetinde kulun herhangi bir zorunluluğu olmaksızın Allah’a bir şeyi gönülden takdîm etmesini ifade eder.⁷⁵ Kelimenin Türkçe karşılığı, genellikle îrâd etmek terkihi ile birlikte kullanılan ve söylemek anlamına gelen bir ifadedir.⁷⁶

İlk dönem Arapça kaynaklara bakıldığında îrâd kelimesinin sahâbe döneminde kullanılmayıp İslâmî ilimlerin teşekkül etmesi ve Arap dilinin de gelişmesi ile ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Zira sahâbe döneminde dil daha sade ve somut bir kullanıma sahipti. Bu sebeple îrâd gibi özel terimler İslam’ın erken döneminde bulunmazken daha sonraki dönemlerde İslam medeniyetinde felsefe, bilim ve bürokratik dilin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır.⁷⁷

Sahâbe döneminde îrâd kavramının dilde bir karşılığı olmadığı ifade edilmiştir. Bunun yerine kelimenin bir haberi aktarmak anlamına gelen ifadesi, sahâbe döneminde yaygın bir şekilde kullanılan rivâyet ve zikir kelimeleri ile ilişkilendirilebilir. Buna göre zikretmek kavramı, Hz. Peygamber’e bir mesele hakkında Allah tarafından haber verilmesi anlamında, “*Ümmetimden yetmiş bin kişinin cennete sorgusuz gireceği zikredildi.*”⁷⁸ hadîsinde geçtiği şekliyle ifade edilmiştir. Yine rivâyet etmek kavramı da Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) sonra onun bildirdiği meseleleri sonraki nesillere aktarması anlamında “*Benden bir ayet dahi olsa ulaştırın.*”⁷⁹ hadîsinde yer verildiği şekli ile kullanılmıştır.

Mesela onlar gelir ve geçim kaynağı anlamında kullanılan îrâd kelimesi yerine “*Allah dilediğine hesapsız rızık verir.*” ayetinde yer alan rızık kavramını ve “*Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.*” ayetinde geçen mal kavramını

⁷⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlı – Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2008), “İrâd”, 444.

⁷⁵ Mustafa Çağrı - Hayati Hökelekli, “İrade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/380-384.

⁷⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2008), “İrat-İrad”, 2/1148.

⁷⁷ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak, 2004), 333,334; Fuat Sezgin, *İslam’da Bilim ve Teknik* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007), 1/6,39,40,67,86; Ramazan Demir, “Mukaddime Adlı Eseri Çerçevesinde İbn Haldûn’un Dil Teorisi”, *Uslul İslam Araştırmaları* 11/11 (01 Haziran 2009), 95-116.

⁷⁸ Buhârî, “Tıbb” 41.

⁷⁹ Buhârî, “Enbiya”, 51.

kullanmışlardır. Sahâbenin dilinde zengin bir anlam ifade eden rızık kavramı hem maddi hem de manevi manalarda izah edilmiştir.⁸⁰

Netice itibari ile bir hadîs terimi olarak kullanılan îrâd etmek, zikretmek ve rivâyet etmek terkipleri; sahâbenin Hz. Peygamber'den işittiği bir sözü, işlediği bir fiili ya da onayladığı bir durumu sonraki nesillere aktarması olarak ifade edilmektedir. Bunlar arasındaki ayrıma, sebabü rivâyet ve sebabü zikir başlıkları altında değinilecektir.

1.1.3. Hadîs

Arapça kökenli bir kelime olan “hadîs - حديث” (ç. احاديث) kavramı Arap dilinde söz⁸¹, olay⁸², meydana gelmek⁸³, kıssa⁸⁴, yeni⁸⁵ ve haber⁸⁶ anlamlarında kullanılmaktadır.⁸⁷ İstilahta hadîs kavramı en dar anlamı ile Hz. Peygamber'in sözleri olarak izah edilir. Daha geniş anlamıyla hadîs; Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) sözleri, fiilleri, takrirleri ile birlikte fiziki ve ahlaki özelliklerinin ifade edildiği haberlerdir.⁸⁸

Hadîs ve sünnet kelimeleri bazı âlimler tarafından aynı anlamda kullanıldığı için burada sünnet kavramına da değinmek gerekir. Sünnet sözlükte model, yol ve yaşam tarzı anlamlarında kullanılır. İstilahta, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) din adına söylediği, yaptığı ve onayladığı her şey sünnet olarak ifade edilmektedir. Hadîs ve sünnet kavramlarının kullanımı hususunda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşam tarzına şahit olan sahâbe neslinin, Rasûlullah'tan gelen sözlere hadîs; O'nun (s.a.v.) din adına yaptığı her şeye de sünnet demelerinde bir beis yoktur. Ancak bunların doğrudan sözlük anlamını kullanmak, sahâbe nesli ile sınırlı olup sonrası için rivâyet mahiyetindedir. Bu sebeple İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/820) hadîs ve sünnet hususunda

⁸⁰ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 6/366,367, 9/442-445; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/115; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Huseyn Şemseddîn (Beyrut: y.y., 1419), 1/569.

⁸¹ et-Tûr, 52,34.

⁸² el-Yusûf, 12/6.

⁸³ et-Talâk, 65/1.

⁸⁴ es-Sebe, 34/19.

⁸⁵ eş-Şuara, 26,5.

⁸⁶ en-Nâziât, 79,15.

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/132.

⁸⁸ Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967), 15, 16.

belirttiği şu ayrımı yapabilmek gerekir; hadîs muttasıl bir senet ile Rasûlullah'tan aktarılıyor ise sünnet kavramı ile ifade edilebilir. Ancak sahâbeye ait olan sözleri ifade eden mevkuf hadîsleri ve tâbiûna ait sözleri ifade eden maktû hadîsleri sünnet kavramının içine almak doğru olmaz. Zira Rasûlullah'ın sünneti doğrudan sahih hadîsler yolu ile öğrenilebilir. Eğer sünnet ve hadîs aynı şeyler olsaydı, zayıf hadîs denildiğinde, zayıf sünnet anlaşılmalıydı. Burada tekrar izah etmek gerekirse, merfû ve muttasıl bir senet ile rivâyet edilen hadîsler için sünnet ifadesi kullanılabilir. Bu şekli ile hadîs, Hz. Peygamber'in sünnetini yazılı veya sözlü olarak sonraki nesillere aktarmaktır. Bu aktarım, nesiller boyunca doğrudan ya da dolaylı olarak yapıldığından, hadîs ve sünnet kavramları doğru bir şekilde izah edilmelidir.⁸⁹

1.1.4. Sebebü İrâdi'l-Hadîs

Anlamalarını tek tek ifade ettiğimiz sebep, irâd ve hadîs sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan sebebü irâdi'l-hadîs terkihi; sahâbe ya da tâbiûnun bir hadîsi rivâyet etmesine sebep olan olay ya da durum olarak ifade edilebilir. Hadîsin bu şekilde söylenme sebebi, Allah Rasûlü (s.a.v.) hayatta iken olacağı gibi o vefat ettikten sonra da olabilir. Ancak Allah Rasûlü hayatta iken sahâbenin bir sebep ile hadîs rivâyet etmesi; nihayetinde bu rivâyetin Hz. Peygamber'in kulağına gitmesi ve onun açıklama yapması ile rivâyet sebebi, vürûdü'l hadîse dönüşebilir. Bu nedenle biz kapsamı Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra, hadîslerin sahâbe ya da tâbiûn tarafından rivâyet edilmesine sebep olan olaylar ve onların hadîsi rivâyet ederken yaptığı açıklamalar olarak daraltabiliriz.⁹⁰

Konu ile ilgili İbn Hacer'in (ö. 852/1449) ahkâm hadîslerini içeren *Bulûğu'l-Merâm* isimli eserinin Abdülkerîm el-Hudayr⁹¹ tarafından kaleme alınan şerhinde bilgi verilmiştir. Eserde Abdullâh b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) rivâyet ettiği bir hadîsin şerhi yapılırken sebebü irâdi'l-hadîs, hem bir izafet tamlaması olarak kullanılmış, hem de meselenin sebebü vürûdü'l-hadîsten farkı ifade edilmiştir. Müellif Abdülkerîm el-

⁸⁹ Ömer Özpinar, "Hadis Taraftarları ile Hanevîlerin Sünnet ve Hadîs Kavramlarına Yaklaşım Farkları", *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu II* (2017), 245-262.

⁹⁰ Bekir Kuzudişli, *Hadis Rivayetinde Bağlam* (Fatih, İstanbul: Klasik, 2020), 28.

⁹¹ Kaynaklarda incelendiğine göre Suudî Arabistanlı Abdülkerîm el-Hudayr, hadîs ve fıkıh alanlarında derinlemesine yaptığı çalışmaları ile bilinmekte olup halen ilmi çalışmalarına devam ettiği görülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk; "es-Sîratü'z-zâtiyyetü li'ş-Şeyhi Abdülkerîm b. Abdillâh el-Hudayr", haz. Yûsuf Fâris, *Tecârib ve Zikriyyât*, www.youtube.com/@fares-youssef-Fas (2023).

Hudayr “*Ey gençler topluluğu! İçinizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korur ve ırzı muhafaza eder. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruç tutsun. Zira oruç şehveti yok eder.*”⁹² hadîsini zikrettikten sonra şu açıklamaları yapmıştır:

“Şüphesiz hadîsin îrâd sebebi, hadîsin vürûd sebebi değildir. Çünkü hadîsin îrâd sebebi ile vürûd sebebi arasında fark vardır. Hadîsin vürûd sebebi; Hz. Peygamber’i evlilik hadîsi hakkında konuşmaya sevk eden şeydir. Bu durum ayetlerin iniş sebepleri gibidir. Hadîsin îrâd sebebine gelince; İbni Mes‘ud’un (ö. 32/652-53) bu hadîsi zikretmesine neden olan şeydir.”⁹³

Müellif bu açıklamaları yaptıktan sonra hadîsin îrâd sebebinin açıklanmıştır. Alkâme b. Kays (ö. 62/682) ile Abdullâh b. Mes‘ûd (ö. 32/652-53) Mina’da yürürken Osman b. Affân (ö. 35/656) yanlarına gelmiş ve İbn Mes‘ûd’a gelip geçen gençliğini geri verecek bir kızla -kendî kızıyla- evlenmesi için teklifte bulunmuştur. O sıralarda Abdullâh b. Mes‘ûd 70 yaşını aşmıştır. Abdullâh b. Mes‘ûd, İbn Affân’a bu teklifin hayatının fırsatı olduğunu, ancak yine de onunla evlenmeyeceğini bildirmiştir. Çünkü o, Allah Rasûlü’nün hadîsinde, “Ey gençler topluluğu!” şeklinde ifade ettiğini, yani “Ey ihtiyarlar topluluğu!” buyurmadığını söylemiştir.⁹⁴

Yine aynı müellif Müslim’in *el-Câmi‘u’s-Sahîh*’te ki *Hac* kitabının şerhini yaptığı eserinde, Bakara sûresinin önemini vurguladıktan sonra Haccâc b. Yûsuf’un (ö. 95/714) minberde hutbe okurken “*Kur’ân-ı Kerim’i, Cebrâil’in Bakara, Nisâ ve Âl-i İmrân sûrelerini derlediği gibi derleyin.*” ifadelerini kullandığını söylemiştir. Müellif burada karşılıklı soru cevap olarak konuşmayı ilerlettiği bir öğrencisi ile Haccâc’ın sözlerinin söylenme sebebinin, hadîsin îrâd sebebi mi yoksa vürûd sebebi mi olduğunu tartışmış, eserinde yer verdiği öğrenci de îrâd sebebi olduğunu söylemiştir.⁹⁵

⁹² Buhârî, “Savm”, 10.

⁹³ Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hamed el-Hudayr, *Şerhu Bulûği’l-Merâm* (Riyad: y.y., ts.), 109/6,7.

⁹⁴ Hudayr, *Şerhu Bulûği’l-Merâm*, 109/7.

⁹⁵ Bu tartışma hakkında bk. Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hamed el-Hudayr, *Şerhu Kitabü’l-Hac min Sahihi Müslim* (Riyad: y.y., ts.), 16/25.

Örneklerden anlaşıldığı üzere Abdülkerîm el-Hudayr, sebebü îrâdî'l-hadîs ile sebebü vürûdî'l-hadîsi birbirinden ayırmış, verdiği örneklerle de bu düşüncesini desteklemiştir. Ancak müellif burada sebebü îrâdî'l-hadîs kavramını, müstakil bir hadîs terimi olarak kullanmayıp, daha çok hadîslerin rivâyet sebeplerinin hangi bağlamda kullanıldığını açıklamak için ifade etmiştir. Nitekim sebebü îrâdî'l-hadîs teribini sistematik bir başlık altında ilk inceleyen ve bu ismi ilk defa kendisinin oluşturduğunu ifade eden isim Filistinli Nizar Reyyân'dır (ö. 2009). Çalışmasında “*Sahâbeyi hadîs nakletmeye sevk eden sebep*” olarak ifade ettiği bu kavramın sebebü vürûdî'l-hadîsten farkını izah etmiş ve ilim ehli tarafından oluşturduğu bu ıstılahın kullanılmasını önermiştir.⁹⁶

Hadîslerin rivâyet sebeplerini izah etmek için farklı kavramlar tercih edilmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadîslerin rivâyet edilme sebepleri; “îrâdî'l-hadîs” ya da “sebebü îrâdî'l-hadîs”⁹⁷ şeklinde ifade edileceği gibi “sebebü zikrî'l-hadîs”⁹⁸ ve “sebebü rivâyeti'l-hadîs”⁹⁹ terkipleri ile de ifade edilmektedir. Bunlar hakkında detaylı bilgi ileride verilecektir.

1.2. Sebebü Îrâdî'l-Hadîs ve Sebebü Vürûdî'l-Hadîs Arasındaki Fark

Bu iki kavram arasındaki farkları söylemeden önce sebebü vürûdî'l-hadîs terimini açıklayalım.

1.2.1. Sebebü Vürûdî'l-Hadîs

Aslı Arapça olan “vürûd - ورود” kelimesi, “verade - ورد” kökünden gelmektedir. Kelimenin mastar hali “vürûden - ورودا” olup, Arap dilinde gelmek, hazır olmak, ulaşmak, ortaya çıkmak, ele alınmak ve metinde geçmek gibi anlamlarla ifade edilir.¹⁰⁰ Osmanlı da varma, yetişme, geliş, gelişme gibi kavramlarla ifade edilen ve büyük bir zât hakkında kullanılan “şeref vürûdeden” tamlaması, şerefle gelen

⁹⁶ Nizâr Abdülkadir Muhammed Reyyan, “Esbâbü vürûdî'l-hadîsi'n-Nebevî ve îrâdîhi”, *Sahifetü Dârü'l-Ulûm li'l-Lugati'l-Arabiyyeti ve Âdâbuha ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye* 13/23 (2005), 107,113.

⁹⁷ Reyyan, “Esbâbü vürûdî'l-hadîsi'n-Nebevî ve îrâdîhi”, 107,113.

⁹⁸ Muhammed Ebû Şehbe (ö. 1983) Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbenin naklettiği hadîslerin sebebi vürud kapsamında değerlendirilmesine karşı çıkarak “sebebü zikrî'l-hadîs” kavramını geliştirmiştir. Bu konuda bk: Muhammed b. Muhammed b. Süleym Ebû Şehbe, *el-Vasît fî ulûm ve mustalahi'l-hadîs* (Cidde: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1983), 468.

⁹⁹ Bu kavram için bk: Serkan Demir, “Sebeb-i Vürûdun Kapsamını Genişletme Çabası Olarak Sebeb-i Rivâyet”, *Hadîs Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2015), 123.

¹⁰⁰ Mübârek, *Mu'cemu'l-luğa*, 3/2422. Bu konuda ayrıca bk. Sarı, *el-Mevârid*, “Verade – Vürûden”, 1646.

anlamında izah dilmıştır.¹⁰¹ Vürûd kavramı, Türkçe’de de erişme, ulaşma, gelme gibi benzer anlamlarla ifade edilmektedir.¹⁰²

Sebeb, vürûd ve hadîs sözcüklerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen sebebü vürûdi’l-hadîs teriminin terim anlamı ise “Allah Rasûlü’nün sözleri, fiilleri ve takrirlerinin ifade ediliş nedenlerini konu edinen bir ilim.” olarak izah edilmektedir.¹⁰³ Bu ilim, hadîslerin anlaşılmasına büyük ölçüde katkı sağladığı gibi, aynı zamanda hadîslerden çıkarılabilecek hükümlerin künhüne açıklık getirdiği için bu meselelerle ilgili herhangi bir hataya düşmeye de mâni olmaktadır.¹⁰⁴

Başlangıçta böyle bir meseleye dair ihtiyaç hissedilmezken, zamanla hadîslerin ne sebeple, hangi ortamda ve hangi zamanda söylendiğinin bilgisine ihtiyaç duyulmuş ve konu ile ilgili eserler verilmiştir. Böylece bu mesele, hadîs ilminin müstakil bir ilim dalı halinde ifade edilmesine vesile olmuştur.¹⁰⁵

Bununla ilgili Celâlüddîn es-Suyûtî’nin (ö. 911/1505) fıkıh bablarına göre tertip edip 98 hadîsin vürûd sebeplerini konu edindiği *el-Lüma‘ fî esbâbü vürûdi’l-hadîs* isimli eseri ve İbn Hamza el-Hüseynî’nin (ö. 1120/1708) 1154 tane hadîsin vürûd sebeplerini incelediği *el-Beyân ve’t-ta’rif* isimli eseri olmak üzere iki temel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan Suyûtî, hadîsin sebebinin bazen hadîste zikredildiğini, bazen de hadîsin farklı tariklerinde zikredilebileceğini ifade etmiş ve hadîsin rivâyet edilme sebebinin ortaya çıkması ile meseledeki fikhî hükmün de açığa kavuşacağını belirtmiştir.¹⁰⁶ İbn Hamza ise eserinin mukaddimesinde, hadîslerin vârid olma sebeplerinin Kur’ân-ı Kerîm’in nüzul sebepleri gibi olduğunu ifade ettikten sonra hadîsleri, rivâyet edilme sebebi bulunanlar ve rivâyet edilme sebebi bulunmayanlar diye ikiye ayırmıştır. Rivâyet edilme sebebi bulunanları da rivâyet sebebi metin içerisinde geçenler ve rivâyet sebebi râvî tarafından ayrıca belirtilenler şeklinde bir ayırım yapmıştır.¹⁰⁷ Her iki müellif de konu ile ilgili oldukça örnek hadîs işlemişlerdir.

¹⁰¹ Devellioğlu, *Osmanlı – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, “Vürûd”, 1153.

¹⁰² Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, “Vürut-Vürûd”, 3/3334.

¹⁰³ Serkan Demir, *Rivâyet Kitaplarında Esbâbü’l-Hadîs* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 15,16.

¹⁰⁴ Mücteba Uğur, *Hadîs İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 90.

¹⁰⁵ Ahmet Yücel, *Hadîs Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2013), 217.

¹⁰⁶ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Lüma‘ fî esbâbü vürûdi’l-hadîs* (b.y.: y.y., 1416/1996), 28-30.

¹⁰⁷ İbrâhîm b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hüseynî İbn Hamza, *el-Beyân ve’t-ta’rif fî esbâbü vürûdi’l-hadîsi’ş-şerîf*, thk. Seyfu’d-Dîn el-Kâtib (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, ts.), 1/3.

Burada en önemli mesele, müelliflerin sebebü vürûdi'l-hadîs üzerine yaptıkları açıklamalar doğrultusunda verdikleri örnek hadîslerin -Hz. Peygamber döneminde de sahâbe döneminde de rivâyet edilme sebeplerinin- tamamının, sebebi vürûd kapsamında ele almış olmalarıdır. Özellikle hadîslerin nübüvvet döneminde ve sonraki dönemde, içinde bulundukları farklı bağlamlara göre ifade edilmesi gerekmektedir.

Tanımlarını ayrı ayrı ele aldığımız sebebü îrâdi'l-hadîs ve sebebü vürûdi'l-hadîs kavramları, hadîs metinlerinin anlaşılmasında büyük önem arz eder. Kavramların sınırlarını daha iyi çizebilmek için farklarını maddeler halinde ele alalım.

1. Hz. Peygamber hayatta iken bir hadîsin rivâyet edilmesine sebep olan meselelerin sebebü vürûdi'l-hadîs kavramı ile ifade edilip, onun vefatından sonra sahâbe ve tâbiûn tarafından hadîsin rivâyet edilmesine sebep olan durumların sebebü îrâdi'l-hadîs tamlaması ile izah edildiğini daha önceden ifade etmiştik.

Klasik dönemde, sebebü vürûdi'l-hadîs üzerine yazılan eserlerde, sahâbenin hadîsleri rivâyet etme sebeplerinin varlığından söz edilmesine rağmen, bu durum için ayrı bir kavram kullanılmamış, bunun yerine sebebü vürûdi'l-hadîs kavramının kapsamını genişletme yoluna gidilmiştir. Bu çalışmalardan biri olan Suyûtî'nin *el-Lüma* isimli kitabında, müellif konu ile ilgili verdiği örneklerde sebebü îrâdi'l-hadîs meselesini hadîsin vürûd sebebi olarak nakletmiştir. Örneğin: Abdullâh b. Amr'ın (ö. 65/684-85) rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sizden biriniz cumaya gelirse yıkansın.*”¹⁰⁸ Bu hadîsin sebebü vürûdu hakkında müellif şu rivâyeti nakletmiştir: Çok sıcak bir yaz gününde Allah Rasûlü (s.a.v.), Cuma hutbesi okuduğu zaman, saflardaki insanlar terlemiş; vücutları ter ve yün kokusundan o kadar ısınmış ki, bu durum birbirlerini rahatsız edecek hale geldiğinde, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ey insanlar, eğer bugün gelerseniz yıkanın ve biriniz kendisi için bulabildiğinin en iyisini giysin.*” Suyûtî, hadîsin sebebü vürûdu hakkında şu rivâyeti de nakletmiştir: Hz. Âişe'ye (ö. 58/678) Cuma günü yıkanmak meselesi hakkında soru sorduklarında; insanların kırsaldaki evlerinden Cuma namazına, toz ve ter içinde kaldıkları halde geldiklerinde, Rasûlullah'ın (s.a.v.) onlardan birinin yanına gelerek “*Keşke bugün için temizlenmiş olsaydınız.*” buyurduğunu nakletmiştir.¹⁰⁹ Bu

¹⁰⁸ Buhârî, “Cum'a” 2.

¹⁰⁹ Suyûtî, *el-Lüma* 'fî esbâbı vürûdi'l-hadîs, 35.

rivâyetlere göre birinci hadîste, Allah Rasûlü'nün Cuma hutbesi okuduğu zaman, saflardaki insanların ter ve yün kokusundan cemaatin rahatsız olması üzerine hadîs söylemesi, sebebi vürûdi'l-hadîstir. İkinci hadîste, Cum'a günü yıkanmak meselesi hakkında Hz. Âişe'ye insanların soru sorması üzerine, onun da Allah Rasûlü'nden hadîs rivâyet etmesi, sebebi îrâdi'l-hadîs; rivâyet içinde geçen Rasûlullah'ın (s.a.v.) Cuma namazına toz ve ter içinde kaldıkları halde gelenlerden birinin yanına gelip “*Keşke bugün için temizlenmiş olsaydınız.*” diye buyurması ise sebebi vürûdi'l-hadîstir.

Benzer şekilde İbn Hamza, *el-Beyân* isimli eserinin mukaddimesinde, sebebi vürûdi'l-hadîs üzerine yaptığı açıklamada; hadîslerin söylenme ve rivâyet edilme sebeplerinin bazen nübüvvet döneminde, bazen nübüvvet döneminden sonra olabileceğini, bazen de her iki dönemde de hadîslerin farklı söylenme ve rivâyet edilme sebeplerinin bulunabileceğini ifade ederek sebebi vürûdi'l-hadîsin şümûlünü genişletmek sûretiyle, içine sebebi îrâdi'l-hadîs meselesini de dahil etmiş, bununla ilgili eserinde birçok örneğe yer vermiştir. Onlardan birinde; “*Bizimle münâfıklar arasındaki alamet, onların zezem suyundan içmemeleridir.*”¹¹⁰ hadîsinin hem nübüvvet döneminde hem de nübüvvetten sonra bir söyleniş sebebinin olduğunu bildirdikten sonra, sırasıyla söylenme sebeplerini ifade etmiştir: Buna göre Hz. Peygamber, münâfıkların aralarında bulunduğu bir ortamda, sarîh ifadelerle onların münâfık olduğunu bildirmeyip münâfıklığın alametlerinden emareler verirmiş. Bir gün yine böyle bir ortamda Allah Rasûlü, inananlar ve münâfıklar arasındaki alametlerden birinin de zezem suyu olduğunu, onların zezemi içmediklerini ya da ondan bir fayda sağlamadıklarını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, bir adam zezem suyunu içtikten sonra, İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) yanına gelerek oturmuş, İbn Abbâs adama zezemi olması gerektiği gibi içip içmediğini sormuştur. Adam zezemin nasıl içilmesi gerektiğini bilmediğini ifade edince İbn Abbâs, kibleye yönelip Allah'ı zikrettikten sonra üç nefeste içmesini, bitirince de Allah'a hamd etmesini söylemiş ve Rasûlullah'ın “*Bizimle münâfıklar arasındaki alamet, onların zezemden içmemeleridir.*” hadîsini nakletmiştir.¹¹¹ Bu rivâyetlere göre, Allah

¹¹⁰ İbn Mâce (1952), “Menâsik”, 78.

¹¹¹ İbn Hamza, *el-Beyân ve't-ta'rif fi esbâbi vürûdi'l-hadîsi's-şerîf*, 1/10.

Rasûlü'nün içlerinde bulunan münâfıkları açıkça belirtmeden, zemzem suyu ile onların bir alametini haber vermesi, sebabü vürûdi'l-hadîs iken; İbni Abbâs'ın yanında, bir adamın zemzem suyu içmesi sebebiyle, İbni Abbâs'ın zemzem suyu hakkında Rasûlullah'ın bir sözünü îrâd etmesi ise sebabü îrâdi'l-hadîstir.

2. Sebebü vürûdi'l-hadîsin konusu, Hz. Peygamber tarafından bir sebebe bağlı olarak söylenen hadîsler olduğu için sahası merfû hadîslerdir. Sahâbeye ait olan mevkuf ve tâbiûna ait olan maktû hadîsler de sebabü îrâdi'l-hadîsin konusunu oluşturmaktadır. Buna göre, sahâbe ya da tâbiûnun merfû bir sözü naklederken hadîs metnine yansıyan ifadeleri de bu başlık altında değerlendirilir.

3. Kavramlar içinde bulundukları şu dönemleri kapsamaktadır; sebabü vürûdi'l-hadîs, risâlet ile başlayıp Hz. Peygamber'in vefatına kadar süren dönemi ihtiva ettiği için hicretten önceki ilk 13 yıl ile hicretten sonraki 10 yıllık bir zaman dilimini kapsar. Sebebü îrâdi'l-hadîse gelince, onu sahâbe dönemi ile sınırlandıran araştırmacılar, sadece sahâbeden gelen nakillerin rivâyet edilme sebeplerini esas alırlar.¹¹² Buna göre sahâbenin varlığı risâletin varlığı ile ifade edileceği için hicretten 12 yıl önce miladi 610 yılı sahâbe döneminin başlangıç tarihidir. Ancak Hz. Peygamber hayatta iken sahâbenin herhangi bir sebeple rivâyet edeceği hadîsler, bir vesileyle Hz. Peygamber'e ulaşacağından, sebabü vürûdi'l-hadîs kapsamına girecektir. Bu nedenle sahâbenin sebabü îrâdi'l-hadîse konu olan rivâyetlerinin tarihini, Hz. Peygamber'in vefatı ile başlatmak daha uygundur. Çoğunluğun görüşüne göre, Rasûlullah'ın vefatından 100 yıl sonra, 110/728 yılında, son sahâbenin

¹¹² Yaşar Ünlü, "Sahâbenin Hadîs Rivâyetine Etki Eden Unsurlar -Bir Giriş Denemesi-", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe (İlmî Toplantı)*, (2016), 153,154; Reyhan, "Esbâbü vürûdi'l-hadîsi'n-Nebevî ve îrâdihi", 113. Serkan Demir, sebabü rivâyet üzerine yaptığı çalışmada sahâbe tabakası ile birlikte tâbiûn hatta daha sonraki nesillerin bile hadîs rivâyet sebeplerinin bu kapsamda değerlendirilebileceğini, çünkü sahâbe sonrasındaki dönemlerin de rivâyet tarihiyle ilgili önemli bilgileri ihtiva edeceğini belirtmiştir. Ancak o, Sebeb-i Rivâyet konusunu yazmasına vesile olan İbni Hamza'nın *el-Beyân* isimli eserinde özellikle sahâbenin rivâyet ettiği hadîsleri alması sebebiyle çalışmasında tarifi sahâbeyle sınırlandırmıştır. Bu konuda bk: Demir, "Sebeb-i Vürûdun Kapsamını Genişletme Çabası Olarak Sebeb-i Rivâyet". Konuyla ilgili Esmâ İbrâhim tarafından kaleme alınan doktora tezinde sebabü îrâdi'l-hadîs kavramının sınırları belirlenirken; kendisi her ne kadar sahâbenin hadîsleri rivâyet sebepleri üzerine çalışmasını yürütmüş olsa da kavramın çerçevesine sahâbeden sonrakilerini de dahil ettiğini ifade etmiştir. Bu konuda bk: Esmâ İbrâhîm Suûd Acîn, *Sebebü îrâdi's-sahâbiyyi'l-hadîs ve eserühü fî fîkhi'l-hadîs - Dirâsetün ta'sîliyyetün tarbikiyyetün ala's-Sahîhayn* (Ürdün: el-Câmiatü'l-Urduniyye, 2016), 19. Benzer görüşler için bk: Kuzudişli vd., *Hadîs Rivâyetinde Bağlam*, 31.

vefatıyla¹¹³ sahâbe dönemi sona ermiştir. Ancak sebabü îrâdi'l-hadîsin sadece sahâbe dönemi ile sınırlandırılması; sahâbe nesliyle iç içe yaşayan ve onları kendilerine büyük ölçüde örnek alan tâbiûn tabakasının, sahâbeyle benzerlik göstermesinin göz ardı edilmesine neden olur. Zira tâbiûn nesli, hadîsleri bizzat sahâbeden dinlemiş, onlarla birlikte yaşamış ve onların hayat tarzını benimsemiş sahâbe çocuklarıdır. Bu sebeple, sebabü îrâdi'l-hadîsin kapsamına tâbiûn tabakasını da dahil etmek, rivâyetlerin sebeplerinin etraflı bir şekilde incelenmesine olanak sağlar. Tâbiûn dönemi için, Hz. Peygamber'in vefatı olan hicretin 10. yılından başlayarak son tâbiinin vefatı olan 181/797 yılına¹¹⁴ kadar ki zaman ifade edilebilir.

1.3. Sebebü Rivâyet

Arapça kökenli bir kelime olan “rivâyet - رواية” (ç. روايات) kavramı sözlükte; anlatı, izahat, anlatma ve sözü nakletme anlamlarında kullanılmaktadır. Istılahta, hadîsi senedi ile nakletmek, haberi söyleyen kişiye isnad etmek olarak izah edilir.¹¹⁵

Daha önce sözlük anlamı verilen sebep kelimesi ile rivâyet kelimesinin bir araya gelmesi ile oluşan sebabü rivâyet terkibi; hadîslerin naklediliş sebeplerini ifade eden bir kavramdır. Ancak bu terkip, klasik dönem usûl kitaplarında bağımsız bir hadîs terimi olarak kullanılmayıp, sadece hadîslerin rivâyet edilme süreçlerinde bulunduğu bağlamı izah etmek için kullanılmıştır.¹¹⁶

Sebebü vürûdi'l-hadîs üzerine en kapsamlı çalışma olan İbn Hamza'nın *el-Beyân* isimli eserinde, hadîslerin rivâyet edilme sebeplerinin bazen nübüvvet döneminde, bazen nübüvvet döneminden sonra olabileceği ve her iki sebebin varlığının sebabü vürûdi'l-hadîs terkibi ile ifade edildiğini bildirilmişti.¹¹⁷ Burada sebabü rivâyet olarak izah edilebilecek pek çok meselenin de sebabü vürûdi'l-hadîs kavramı ile ifade edilmesi, bu alanla ilgili özel ve yeni bir kavram ihtiyacı

¹¹³ Ali Çolak, “En Son Vefat Eden Sahâbî Olarak Bilinen Âmir b. Vâsile el-Leysi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (01 Haziran 2008), 93.

¹¹⁴ Seyit Avcı, “Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2005), 156.

¹¹⁵ Mübârek, *Mu'cemu'l-luğa el-Arabîyyeti'l-muâsıra*, 2/963. Bu konuda ayrıca bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 132; Mehmet Efendioğlu, “Rivâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/135-137.

¹¹⁶ Bunun için bk. Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 5/221.

¹¹⁷ İbn Hamza, *el-Beyân ve't-ta'rîf fi esbâbi vürûdi'l-hadîsi's-şerîf*, 1/10.

oluşturmuştur. Bu kavram daha önce “Nübüvvet döneminden sonra, sahâbe ya da tâbiûn neslinin hadîsleri rivâyet etme sebepleri” olarak anlam verdiğimiz “sebebü îrâdî’l-hadîs”¹¹⁸ terkibi olmakla birlikte, aynı zamanda “sebebü rivâyet”¹¹⁹ kavramı ile de ifade edilmektedir.

1.4. Sebebü Zikr

Arapça kökenli bir kelime olan “zikir - ذَكَرَ” (أَذَكَرَ) kavramı, sözlükte nasihat etme, öğüt verme,¹²⁰ hatırlatma,¹²¹ anma,¹²² anlatma, bahsetme¹²³ ve Kur’ân-ı Kerîm¹²⁴ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Istılahta, Allah’ı anarak ondan gafil kalmamak olarak ifade edilir.¹²⁵

Zikir kelimesi klasik dönemde, hadîs usulünde müstakil bir terim olarak kullanılmayıp, sadece hadîslerin rivâyet edilme süreçlerinde bulunduğu bağlamı izah etmek için kullanılmıştır.¹²⁶ Bu kavramı sebebü vürûdî’l-hadîsten ayırarak ilk gündeme getiren isim Mısırlı Muhammed Ebû Şehbe’dir (ö. 1983). O, hadîs usulüne dair kaleme aldığı eseri *el-Vasît*’te sebebü vürûdî’l-hadîs ilmini açıklarken bir yanlışı düzeltme adına, daha önce belirttiğimiz İbn Hamza’nın *el-Beyân* isimli eserinde geçen hadîsin hem nübüvvet döneminde hem de ondan sonraki dönemde rivâyet edilme sebeplerinin tamamının sebebü vürûdî’l-hadîs ilmi ile açıkladığı cümlelerini örnek göstererek şu ifadeleri kullanır: “*Bir hadîsin vürûd sebebi, Allah Rasûlü’nün o hadîsi söylemesinin sebebidir. Ancak aynı hadîsi, sahâbe bir sebeple rivâyet ediyorsa, bu*

¹¹⁸ Reyyan, “Esbâbü vürûdî’l-hadîsî’n-Nebevî ve îrâdîhi”, 107,113.

¹¹⁹ Bu konuda bk: Demir, “Sebeb-i Vürûdun Kapsamını Genişletme Çabası Olarak Sebeb-i Rivâyet”.

¹²⁰ el-En’am, 6/90.

¹²¹ Muhammed b. Muhammed b. Suleymân Rûdânî, *Cem’u’l-fevâid min câmi’i’l-uşûl ve mecma’i’z-zevâid* (Kuveyt- Beyrut: Mektebetu İbn Keşîr; Dâru İbn Hâzm, 1998), 3/132.

¹²² Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Mubârek b. Vâdih et-Turkî İbnu’l-Mubârek, *ez-Zuhd ve’r-rekâ’ik l’ibni’l-Mubârek ve’z-zuhd li Nu’aym b. Hammâd*, thk. Habîburrahmân el-A’zamî (Beyrut: y.y., ts.), 1/340.

¹²³ Ebû Abdullâh Nu’aym b. Hammâd el-Mervezî Nu’aym b. Hammâd, *Fiten li Nuaym b. Hammâd*, thk. Semîr Emîn ez-Zuheyri (Kahire: Mektebetu’t-Tevhîd, 1412), 1/185.

¹²⁴ Nu’aym b. Hammâd, *Fiten li Nuaym b. Hammâd*, 1/185.

¹²⁵ Mubârek, *Mu’cemu’l-huğa*, 1/813. Bu konuda ayrıca bk. Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/412,413; Musa Bilgiz, “Kur’an’da Zikir Kavramının Anlam Alanı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 25 (2006), 205-232.

¹²⁶ Ebû Vedâ’a Velîd b. Subhî es-Saîdî, *Tahbîru’l-varagât bi şerhi’s-sülâsiyyât*, 1432, 54.

sebebü vürûd olmaz. Sahâbenin bir sebeple hadîsi nakletmesi sebebü zikir olarak isimlendirilir.”¹²⁷

Daha önce sözlük anlamı verilen sebep kelimesi ile zikir kelimesinin bir araya gelmesi ile oluşan sebebü zikir terkiibi; aynı zamanda sebebü zikri’l-hadîs tamlaması ile de kullanılmaktadır. İzafet terkiplerinde yer alan her bir kelime, kendi sözlük anlamı içinde düşünüldüğünde zikru’l-hadîs, hadîslerin nakledilmesi anlamında kullanılırken; sebebü zikir ya da sebebü zikri’l-hadîs ifadeleri ise hadîslerin naklediliş sebeplerini belirten kavramlardır.

1.5. Siyâk

Arapça kökenli bir kelime olan “siyâk - سياق” (سياقات) kavramı, Arap dilinde; bağlam, ilişki, seyir ve bağ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹²⁸ Osmanlı Türkçesi’nde söz gelişi, sözün akış şekli ve anlatım biçimi anlamlarında siyâk-ı kelâm tamlaması ile izah edilmiştir.¹²⁹ Enderunlu Vâsıf’ın (ö. 1824) “*O laldan silsile bend-i mahabbet gerdeni/ senin aşkın ile mecnûn siyâkım Ya Rasûlallah!*” beytinde verdiği anlam üzere siyâk kelimesi, şairin hislerinin bir ifade aracı olarak kullanılmıştır.¹³⁰

İstilahta ise metin içindeki bir sözün gelişine, öncesi ve sonrasına, söylendiği ortama, anlatım biçimine ve söyleniş tarzına bakılarak verilmek istenen mananın gayesini bildiren üslup olarak izah edilir. Metnin doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için bir sözün öncesi ve sonrasıyla birlikte, metnin bütün bağlamının dikkate alınması gerektiğinden, siyâk ile birlikte sibâk kavramı da ifade edilir. Buna göre bir sözün öncesi için sibâk, sonrası için siyâk kavramı kullanılır.¹³¹

Hadîs metinlerinde verilmek istenen murad-ı Nebî’nin doğru bir şekilde anlamlandırabilmesi için sözün öncesine ve sonrasına da bakmak gerekir. Yalnız başına birçok anlam ifade eden bir kelimenin, metin içinde hangi anlamda kullanıldığını anlamak için; sözün metin içindeki dizilimine, öncesine, sonrasına ve söyleniş tarzına bakmak gerekir. Örneğin; Arap dilinde ayn “عين” kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Buna göre, “بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ، وَاللَّهُ يَشْفِيكَ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، وَمَنْ”

¹²⁷ Ebû Şehbe, *el-Vasît fî ulûm ve mustalahi’l-hadîs*, 467, 468.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 10/166; Mübârek, *Mu‘cemu’l-luğa*, 2/1139.

¹²⁹ Devellioğlu, *Osmanlı – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, “Siyâk”, 959.

¹³⁰ Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük* “Siyâk”, 3/2814.

¹³¹ Yasir Adel Zaynal Albayati, *Tefsirde Bağlam (Siyak) ve el-Muharrerü’l-Veciz Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016), 45.

”كُلِّ عَيْنٍ وَحَاسِدٍ“ *“Allah’ın adıyla sana rukye yapıyorum. Allah sana, her türlü zarar veren şeyden, her nazardan ve her hasetçiden şifa versin.”*¹³² diye Cebrail’in Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yaptığı rukye için rivâyet olunan hadîste geçtiği üzere “ayn” kelimesi “nazar” anlamında; “وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرٌ” *“Ben, sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin aklına gelmediği nimetler hazırladım.”*¹³³ diye buyuran Allah’ın, sâlih kulları için verdiği müjdenin ifade edildiği rivâyette “göz” anlamında; “مَثَلُ الْإِمَامِ كَمَثَلِ عَيْنٍ عَظِيمَةٍ صَافِيَةٍ طَيِّبَةِ الْمَاءِ، يَجْرِي مِنْهَا إِلَى نَهْرٍ عَظِيمٍ، فَيَخُوضُ النَّاسُ النَّهْرَ، فَيَكْدِرُونَهُ” *“İmamın misali, suyu tertemiz ve hoş olan büyük bir pınar gibidir. Bu pınardan büyük bir nehre su akar. İnsanlar bu nehre girip geçerler, suyu bulandırırılar. Ama sonunda pınarın temiz suyu tekrar gelir ve nehir yeniden temizlenir.”*¹³⁴ diye imamın misâlinin anlatıldığı rivâyette ise “pınar” anlamında kullanılmıştır.¹³⁵

Yakın dönemde âlimler siyâk kavramını dahili ve harici siyâk olarak ikiye ayırmışlardır. Buna göre bir kelimenin bulunduğu cümle ya da paragraf içindeki kazandığı anlam, dahili siyâk ile ifade edilirken; daha geniş bir bağlamda metnin tamamında, söylendiği ortamın sosyal, tarihi ve kültürel yapısı içinde kazandığı anlam da harici siyâk kavramı ile ifade edilmiştir.¹³⁶ Buna göre bir hadîs metninin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için metnin kendi içinde anlamının değerlendirilmesi, dahili siyâk olarak izah edilirken; metnin rivâyet edilme sebepleri, söylendiği ortamın sosyal ve kültürel yapısı, dönemin tarihi arka planı, metnin konusu ile ilgili diğer rivâyetler de harici siyâk olarak ifade edilir. Örneğin; “*Fâtıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, onu rahatsız eden beni de rahatsız eder.*”¹³⁷ hadîsi, iç bağlamında incelendiğinde; Allah Rasûlü’nün kızına çok değer verdiği, onu sevindirenin kendisini de sevindirmiş olacağı ve onu üzenin de kendisini de üzmüş olacağı anlaşılmaktadır.

¹³² Ebû Urve Ma‘mer b. Râşid el-Ezdî Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi‘*, thk. Habîbu’r-Rahmân el-A‘zamî (Beyrut: el-MektEbü’l-İslâmî, 1403/1982), 11/18.

¹³³ Ebû Ukbe es-San‘ânî Hemâm b. Munebbih, *Sahîfetu Hemâm b. Munebbih*, thk. Alî Hasen Alî Abdulhamîd (Beyrut; Amman: Dâru Ammâr, 1407/1987), 35.

¹³⁴ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi‘*, 11/327.

¹³⁵ Burada nazar, göz ve pınar anlamlarında kullanılan “ayn” kelimesi; metin içindeki konumuna, siyâkına ve sibâkına bakılarak değerlendirilmiştir.

¹³⁶ Fevzi Eid Bekhid Abdelâl, *Siyâk Kur’an Kelimelerinin Delâletine Etkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2024), 2,3.

¹³⁷ Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 12.

Hadîsin dış bağlamı hakkında ise asıl metne ilave edilen sebabü vürûdi'l-hadîs ya da sebabü îrâdi'l-hadîse ait rivâyetler birlikte ele alınmalıdır. Buna göre metin harici siyâk ile birlikte incelendiğinde; Hz. Alî'nin (ö. 40/661), Hz. Fâtıma (ö. 11/632) ile evli iken onun üzerine Ebû Cehil'in (ö. 2/624) kızı ile evlenmek istemesi ve bu durumun Allah Rasûlü'nün kulağına gittiğinde “*Fâtıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer.*” sözünü buyurarak bu durumdan hoşlanmadığını buyurması sebabü vürûdi'l-hadîs bilgisi ile ifade edilir. Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) oğlu Zeynelâbidîn (ö. 94/712) Medîne'ye geldiğinde, başlarına gelen olumsuzluklardan dolayı Misver b. Mahreme'nin (ö. 64/683) bu hadîsi rivâyet ederek onu teselli etmesi ise sebabü îrâdi'l-hadîs bilgisi ile ifade edilir. Bu iki sebep, hadîsin rivâyet edildiği ortam ve olay hakkında daha detaylı bilgi vermektedir.¹³⁸

Siyâk hakkında; hadîsin asıl metnine ait, sebabü vürûdi'l-hadîse ya da sebabü îrâdi'l-hadîse ait açıklamalarla birlikte ve ale'l-ebvâb¹³⁹ türü kitapların da aynı bab başlığı altında yer alan benzer rivâyetler anlam bütünlüğü sağlanarak incelendiğinde, metnin akışı daha iyi izah edilebilir ve hadîste ki murad-ı Nebî net bir şekilde ortaya konulabilir.

1.6. Bağlam

Bağlam kelimesi sözlükte bağ, demet ve tutam anlamlarına geldiği gibi, durumlar arasındaki bağlantıyı ve şartları ifade etmek için konteks anlamında da kullanılmıştır. Cümle içindeki bir kelimenin anlamını daha belirli bir duruma getirip, genellikle o sözcüğün arkasında ya da önünde yer alan ve diğer sözcüklerle olan bütünlüğü ifade eden bir kavramdır.¹⁴⁰ Buna göre metni doğru bir şekilde anlamak için metne bağlı rivâyet edilen her türlü ifade ve gösterilen her türlü çaba bağlam olarak izah edilebilir. Dolayısıyla harici siyâk ile sebabü îrâdil hadîs meselesi de metni anlama noktasında bağlam ile doğrudan ilgilidir. Zira siyâk başlığı altında verilen “ayn” “عين” örneği, aynı şekilde burada da ifade edilebilir. Çeşitli anlamlarda kullanılan “ayn” kavramının hangi anlamda kullanıldığı ancak içinde bulunduğu bağlamla birlikte değerlendirildiğinde izah edilebilir. Eğer vücudun bir organı olarak kullanılıyorsa göz anlamında; kişinin kötü gözle bakması manasında kullanılıyorsa

¹³⁸ İbn Hamza, *el-Beyân ve't-ta'rîf esbâbi vürûdi'l-hadîsi's-şerîf*, 1/4.

¹³⁹ Hadîslerin konularına göre sınıflandırılarak kaleme alındığı kitaplardır. Bu konuda bk: Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 35,48.

¹⁴⁰ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, “Bağlam”, 1/262, 263.

nazar anlamında; bir suyun kaynağını ifade ediyorsa pınar anlamında kullanılır. Bu nedenle bir sözü anlamının en iyi yolu, onu kendi bağlamı içinde ele almaktır.

Bağlam kendi içinde iç ve dış bağlam olarak ikiye ayrılır. İç bağlam, metnin bizzat kendisini kapsarken dış bağlam ise, asıl metinde görünmeyen ancak ona bağlı başka rivâyetlerle anlaşılan zamanın, ortamın ve koşulların bilgisini içerir.¹⁴¹ Buna göre hadîs rivâyetlerinde, metnin kendisi iç bağlamı ifade ederken metne bağlı sebebü vürûdi'l-hadîs ya da sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisi ise dış bağlamı oluşturan unsurlardandır. Örneğin; İbni Abbâs'tan gelen bir rivâyette İbn Abbâs'ın, Ata b. Ebû Rebâh'a (ö. 114/732) oradan geçen siyahi bir kadının cennetlik olduğunu bildirdiği ifade edilir. Bunun sebebi kendisine sorulduğunda İbn Abbâs, o kadının sara hastası olup, nöbet esnasında örtüsünün açılmasından rahatsızlık duyarak Allah Rasûlü'ne dua istemek için müracaat ettiğini bildirir, Allah Rasûlü'nün eğer sabrederse karşılığında cennet verileceğini, ama istediği takdirde kendisine dua edeceğini söyledikten sonra kadın hastalığa sabredeceğini haber verir.¹⁴² Rivâyet sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisi ile birlikte verilmiştir. Eğer hadîs bağlamından koparılıp anlaşılmaya çalışılırsa sara hastası olan her kişinin cennetlik olarak düşünülme tehlikesi ortaya çıkar. Ancak sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisine göre, Allah'ın vermiş olduğu bu ağır hastalığa isyan etmeden, sabrederek tahammül gösterilirse, karşılığında cennetin verileceği belirtilir. Bu nedenle sebebü îrâdi'l-hadîs, metnin dış bağlamını ortaya çıkarmada mühim bir etkidir. Zira hadîsin söylendiği zamana ve ortama dair bilgiler verirken aynı zamanda hadîsin hangi soru üzerine, hangi durum ve koşullarda rivâyet edildiğinin bilgisini de içerebilir. Bu bilgiler hadîsin doğru bir şekilde idrak edilebilmesi için büyük bir önem arz eder.

“Sebebü îrâdi'l-Hadîs ve İlgili Kavramları” başlığı altında ifade edilen bu veriler, sebebü îrâdi'l-hadîs kavramının kapsamının belirlenmesi ve ilişkili olduğu terimlerinde anlaşılması açısından yeterli görülmektedir. Şimdi bu bilgiler doğrultusunda, Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan rivâyetleri irdelenecektir.

¹⁴¹ Nurullah Agitoğlu, “Hadîste Bağlam -Bağlamın Anlam Alanı, Çeşitleri ve Önemi-”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2013), 11-18.

¹⁴² Buhârî, “Merzâ”, 6.

Buna göre Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâdî'l-hadîs bağlamında rivâyet ettiği hadisler, içeriklerine göre iki ana başlık altında incelenmiştir:

1. İbadetlerle İlgili Rivâyetler

Bu başlık altında, namaz, oruç, zekât ve benzeri ibadetlere dair hadislerin Ebû Hüreyre tarafından hangi gerekçelerle rivâyet edildiği ele alınmaktadır.

2. Gündelik ve Sosyal Konularla İlgili Rivâyetler

Bu kısım, ibadet dışındaki hadisleri kapsamaktadır ve kendi içinde üç alt başlıkta sınıflandırılmıştır:

2.1. Günlük Hayata Dair Rivâyetler: Toplumsal ilişkiler, ahlaki tavsiyeler, dünya işleri gibi konularda gelen rivâyetler.

2.2. Soruya Cevap Niteliğindeki Rivâyetler: Sahâbîlerin veya diğer kişilerin sorduğu sorular üzerine yapılan rivâyetler.

2.3. Hatıra ve Gözlemlere Dayalı Rivâyetler: Ebû Hüreyre'nin bizzat yaşadığı, şahit olduğu veya duyduğu olaylara dayanan nakiller.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Ebû Hüreyre'nin ibadetlerle doğrudan ilişkili olan rivâyetleri ele alınacak; Ebû Hüreyre'nin bu rivâyetleri hangi bağlamlarda ve ne tür gerekçelerle aktardığı incelenecektir. Üçüncü bölümde ise ibadet dışı, daha çok günlük ve toplumsal yaşama dair rivâyetler değerlendirilecektir. Bu bölüm, içerdiği çeşitlilik dolayısıyla kendi içinde alt başlıklar hâlinde düzenlenmiş ve hadisler; günlük hayatla ilgili olaylara, yöneltilen sorulara ve şahsî hatıralara dayalı olarak ayrı ayrı ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ HÜREYRE’NİN İBADETLERE DAİR SEBEBÜ İRÂD RİVAYETLERİ

Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) vefatından sonra hadîslerin bir olay, soru ya da ihtiyaç üzerine rivâyet edildiğine dair önemli bir örnek teşkil eden Ebû Hüreyre’nin bu çerçevede ibadetlerle ilgili rivâyetleri ele alınmıştır. Ebû Hüreyre, Rasûlullah’ın (s.a.v.) ahir ömrüne yetişmiş olsa da onunla geçirmiş olduğu kısa sürede, yanından neredeyse hiç ayrılmamış; bu zaman içinde hadîs disiplini ve kuvvetli hafızası ile tanınmıştır. Onun hadîs tahammülünü, Rasûlullah’ın (s.a.v.) vefatından sonra adeta bir meslek haline getirmesi; hadîslerin sadece sayı yönü ile artışına değil, aynı zamanda anlam odaklı ve bağlam merkezli bir rivâyet anlayışının varlığına da önemli bir katkı sunmuştur.

Ebû Hüreyre’yi ihtiyaç anında hadîs nakline sevk eden etmenler hususunda tesbit edilen her bir rivâyetin Arapça metni, senediyle birlikte sunulmuştur. Ardından rivâyetin Türkçe çevirisine yer verilerek sıhhat durumu hakkında bilgi verilmiştir. Senet zincirinde yer alan ve hadîsleri Ebû Hüreyre’den sebabü îrâd olarak nakleden râvilerin Ebû Hüreyre ile olan ilgileri incelenmiş; böylece Ebû Hüreyre’nin râvileri ile doğrudan bağlantılı olan rivâyetlerin naklediliş sebepleri daha doğru bir şekilde ifade edilmiştir. Son olarak rivâyetlerin sebabü îrâdi’l-hadîs bilgileri verilmiştir. Bu aşamada hadîslerin benzer rivâyetlerinden sadece sebabü îrâda katkısı olanları çalışmaya dahil edilmiştir. Nihayetinde her bir rivâyetin; hangi sebep, olay, durum ya da soru üzerine nakledildiği açıklanarak tarihi ve sosyal bağlam içinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Ebû Hüreyre’nin ibadetler konusunda sebabü îrâda konu olan yirmi mesele içinde yirmi yedi rivâyet tespit edilmiştir.

2.1. Abdest Nurunu Artırma Hadîsi

حدثنا يحيى بن بكير قال: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ نُعَيْمِ الْمُجَمِّرِ قَالَ رَقِيتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ عَلَى ظَهْرِ الْمَسْجِدِ فَتَوَضَّأَ، فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ."¹⁴³

¹⁴³ Buhârî, "Vudû' ", 3.

Yahyâ b. Bekir → el-Leys (İbn Sa‘d) → Hâlid (İbn Yezîd) → Saîd b. Ebû Hilâl → Nuâym el-Mücmir dedi ki: Ebû Hüreyre ile birlikte mescidin damına çıktım. O abdest alıp dedi ki: Rasûlullah’ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: “*Ümmetim, kıyamet gününde abdest izlerinden dolayı uzuvları nurlu olarak çağırılacaklardır. Sizden kim, nurunu daha çok artırmaya güç yetirebilirse bunu yapsın.*”

Hadîsin bir rivâyeti, İmâm Müslim’in (ö. 261/875) *Sahîh*’inde zikredilmiştir:

عَنْ نُعَيْمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّهُ رَأَى أَبَا هُرَيْرَةَ يَتَوَضَّأُ. فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ حَتَّى كَادَ يَبْلُغَ الْمُنْكَبِينَ. ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتَّى رَفَعَ إِلَى السَّاقَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ "إِنَّ أُمَّتِي يَأْتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ. فَمَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ."¹⁴⁴

Nuaym b. Abdullâh dedi ki: Ebû Hüreyre’nin abdest aldığı gördü. O, yüzünü ve neredeyse omuzlarına varıncaya kadar ellerini yıkadı. Sonra baldırlarına varıncaya kadar ayaklarını yıkadı. Sonra dedi ki: Rasûlullah’ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: “*Ümmetim, kıyamet gününde abdest izlerinden dolayı uzuvları nurlu olarak gelir. Öyleyse sizden kim nurunu daha çok artırabilirse bunu yapsın.*”

Bu iki hadîsin sened zinciri aynı olup Ebû Hüreyre’nin öğrencilerinden, Ebû Abdullâh Nuaym b. Abdullâh el-Mücmir (ö. 13/634) tarafından rivâyet edilmiştir.¹⁴⁵ Hadîsler müttefekun aleyhtir.

Hadîsin son cümlesi olan “Kim bu nuru daha çok artırabilirse...” sözlerinin Allah Rasûlü’ne ait olup sebebi vürûdî’l-hadîse ya da Ebû Hüreyre’ye ait olup sebebi îrâdî’l-hadîse konu olduğu hakkında ihtilaf vardır. Hadîsin râvisi Nuaym, Ahmed b. Hanbel’den (ö. 241/855) gelen rivâyette bu sözün kime ait olduğunu bilmediğini ifade etmektedir. Ebû Hüreyre’nin dışında aynı hadîsi rivâyet eden on sahâbînin de bu cümleyi zikretmedikleri, ayrıca Nuaym dışında Ebû Hüreyre’den nakleden diğer ravilerinde bu sözü ilave etmedikleri bilinmektedir.¹⁴⁶ O halde sözün Ebû Hüreyre’ye ait olma ihtimali yüksek olup sebebi îrâdî’l-hadîsin alanına girdiği düşünülmektedir.

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebi îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh Nuaym b. Abdullâh el-Mücmir’dir (ö. 13/634). Ramazan ayında buhurdanlığı alıp

¹⁴⁴ Müslim, “Tahâret”, 246.

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/136.

¹⁴⁶ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1379/1959), 1/236.

mescitte tütsü yaktığı için ona el-Mücmir lakabı verilmiştir.¹⁴⁷ Sika bir râvi olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁸ Ebû Hüreyre ile birlikte yirmi yıl vakit geçirmiştir. Bu süre Ebû Hüreyre'nin hadîslerini öğrenmek için oldukça uzun bir zamandır.¹⁴⁹ Öyle ki hac yaptığı zamanda dahi Ebû Hüreyre'nin yanında olmuş ve Ebû Hüreyre hac ederken de ondan rivâyetlerde bulunmuştur.¹⁵⁰ Çalışmamızda ise sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan üç tane rivâyeti bulunmaktadır.

Benzer bir şahitlik de Ebû Hâzim Selmân el-Eşcaî (ö. 100/718-719) tarafından gerçekleştirilmiştir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا خَلْفٌ - يَعْنِي: ابْنَ خَلِيفَةَ -، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: كُنْتُ خَلْفَ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ، فَكَانَ يَمُدُّ يَدَهُ حَتَّى تَبْلُغَ إِبْطَهُ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، مَا هَذَا الْوُضُوءُ؟ فَقَالَ: يَا بَنِي قُرُوحَ، أَنْتُمْ هَاهُنَا، لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكُمْ هَاهُنَا مَا تَوَضَّأْتُ هَذَا الْوُضُوءَ، سَمِعْتُ خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "تَبْلُغُ الْحُلِيَّةُ مِنَ الْمُؤْمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الْوُضُوءُ."¹⁵¹

Kuteybe b. Saîd → Halef yani İbn Halîfe → Ebû Mâlik el-Eşcaî → Ebû Hâzim (Selmân) dedi ki: Ebû Hüreyre namaz için abdest alırken onun arkasıdaydım. Kolunu koltuk altına kadar yıkıyordu. Kendisine “Ey Ebû Hüreyre, bu abdest de nedir?” dedim. Bana “Ey Benî Ferrûh, siz burada mıydınız? Eğer burada olduğunuzu bilseydim, böyle abdest almazdım. Ben dostum (Muhammed’i) (s.a.v.) ‘Mü’minin süsü abdest suyunun ulaştığı yere kadar yayılır.’ buyururken işittim.” dedi.

Begavî’nin (ö. 516/1122) bildirdiğine göre, Müslim’in (ö. 261/875) Kuteybe b. Saîd’den (ö. 240/855) rivâyet ettiği bu hadîs “sahîh”tir.¹⁵²

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Hâzim Selmân el-Eşcaî el-Kûfî’dir (ö. 100/718-719). Azze el-Eşcaî’nin azatlı kölesidir. Kendisinin sika bir râvi olduğu tespit edilmiştir.¹⁵³ Ebû Hâzim, Ebû Hüreyre ile birlikte beş yıl

¹⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/476.

¹⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 29/489.

¹⁴⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi’l-emsâr ve a’lâmu fukahâi’l-’aktâr*, thk. Merzûk Alî İbrâhîm (b.y.: y.y., 1411/1991), 128.

¹⁵⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed b. İbrâhîm b. Mencûyeh İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, thk. Abdullâh el-Leysî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1407/1986), 2/295.

¹⁵¹ Müslim, “Tahâret”, 250; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâî, *es-Sünen* (Mısır: el-Mektebetu’l-Ticâriyyetü’l-Kübra, 1348), “Tahâret”, 110.

¹⁵² Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Şerhu’s-sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Şam: Mektebü’l-İslâmiyye, 1403), 1/426.

¹⁵³ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 11/260.

gibi uzun bir zaman geçirmiştir.¹⁵⁴ Bu süre Ebû Hüreyre'nin hadîslerini öğrenmek için oldukça yeterli bir zamandır. Zira o, bu süre zarfında Ebû Hüreyre'nin en güçlü ve meşhur râvilerinden biri olmuştur.¹⁵⁵ Ondan gelen rivâyetlerden, Ebû Hüreyre'nin arkasında namaz kıldığı, onun sohbetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızda Ebû Hâzim tarafından sebübü îrâdî'l-hadîs ile ilgili iki tane rivâyet bulunmaktadır.

Nuaym b. Abdullâh'tan gelen rivâyetlerde, Ebû Hüreyre abdest alırken, Nuaym'ın buna şahit olması, onu farkedenden Ebû Hüreyre'nin de bu hususta hadîs rivâyet etmesi; Ebû Hâzim'den gelen rivâyetlerde ise, yine Ebû Hüreyre abdest alırken, Ebû Hâzim'in buna şahit olup bu hususta soru sorması üzerine Ebû Hüreyre'nin hadîs rivâyet etmesi, hadîslerin sebübü îrâdî bilgisini oluşturur.

Ebû Zür'a'nın (ö. 264/878) haber verdiği göre; Ebû Hâzim, bir gün Ebû Hüreyre ile birlikte Mervân b. Hakem'in (ö. 65/685) evine gitmiştir. Orada Ebû Hüreyre abdest almak için su istemiş; su gelince abdestini almıştır. Ebû Hüreyre abdest aldığı kollarını yıkarken dirseklerini geçmiş, ayaklarını yıkarken de ayak bileklerini geçmiş ve kaval kemiğine kadar yıkamıştır. Ebû Hâzim, bunun nasıl bir abdest olduğunu sorduğunda Ebû Hüreyre'den yukarıda rivâyetinde geçen “هذا مبلغ الحلية” cümlesini burada da ifade ederek “Bu parlaklığın ulaştığı miktardır.” cevabını almıştır.¹⁵⁶

Abdullâh b. Ömer'den (ö. 73/693) gelen başka bir rivâyetinde, Ebû Hüreyre'nin bu şekilde abdest almayı özellikle yaz döneminde gerçekleştirdiği bildirilmektedir.¹⁵⁷

2.2. Ateşte Pişen Şeyi Yedikten Sonra Abdest Almak Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَارِظٍ، قَالَ: مَرَرْتُ بِأَبِي هُرَيْرَةَ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: أَتَدْرِي مِمَّا أَتَوَضَّأُ؟ مِنْ أَثْوَارِ أَقِطٍ أَكَلْتُهَا، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "تَوَضَّؤُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ".¹⁵⁸

¹⁵⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Mecdî es-Seyyid Emîn (el-Fârûku'l-Hadîse, 1425), 4/102.

¹⁵⁵ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muvaffak b. Abdullâh (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986), 2/646; İbn Abdülber, *el-İstiğnâ*, 1/556.

¹⁵⁶ Muhammed b. Mübârek el-Hakîmî, *el-Atîk Musannef câmi li-fetâvâ ashâbi'n-Nebî*, 1442, 2/161.

¹⁵⁷ Hakîmî, *el-Atîk*, 2/162.

¹⁵⁸ Müslim, “Hayz”, 90; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/47.

Abdürrezzâk (İbn Hemmâm) → Ma‘mer (İbn Râşid) → (Muhammed b. Şihâb) ez-Zührî → Ömer b. Abdülazîz → İbrâhîm b. Abdullâh b. Kâriz dedi ki: Ebû Hüreyre’nin abdest aldığı esnada yanına uğradım. Bana; “Niçin abdest aldığımı biliyor musun?” diye sordu. (Sonra Ebû Hüreyre dedi ki:) “Yediğim kurumuş peynir artığından dolayı abdest aldım. Zira ben, Rasûlullah’ı (s.a.v.) ‘*Ateşte pişmiş bir şeyi yedikten sonra abdest alınız.*’ buyururken işittim.

Rivâyet Müslim’in şartlarına göre “sahîh”tir. Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden İbrâhîm b. Abdullâh b. Kâriz el-Kureşî ez-Zührî el-Kinânî el-Medenî’dir (ö. 94/712-713). İsmi sika râvilerle birlikte anılmıştır.¹⁵⁹ Hem Medîne’de hem de Mısır’da ömrünü geçiren İbrâhîm b. Abdullâh,¹⁶⁰ Ebû Hüreyre’den bizzat hadîs dinlemiş ve ondan namaz ile ilgili hadîs rivâyetinde bulunmuştur.¹⁶¹ Sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Hadîsin İbn Abbâs’tan (ö. 68/687-88) gelen ve sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan farklı bir rivâyeti de bulunmaktadır. İbn Abbâs, Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) abdest almadan önce ekmek ve et yediğini, sonrasında abdest almadan namaz kıldığını görmüş¹⁶² ve bu hususta Ebû Hüreyre’ye birtakım sorular sormuştur. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْوُضُوءُ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ، وَلَوْ مِنْ تَوْرٍ أَقِطَ." قَالَ: فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، أَلَمْ تَوَضُّأْ مِنَ الدُّهْنِ؟ أَلَمْ تَوَضُّأْ مِنَ الْحَمِيمِ؟ قَالَ: فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: يَا ابْنَ أَخِي، إِذَا سَمِعْتَ حَدِيثًا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا تَضْرِبْ لَهُ مَثَلًا.¹⁶³

(Muhammed) İbn Ebû Ömer → Süfyân b. Uyeyne → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme (İbn Abdurrahmân ez-Zührî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ateşte pişen şeylerden (onları yemekten) dolayı, hatta bir peynir*

¹⁵⁹ Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *et-Tuhfetu’l-latîfe fî târîhi’l-Medîneti’ş-şerîfe* (Beyrut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1414/1993), 1/78.

¹⁶⁰ Ebû Sa’îd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeffî İbn Yûnus, *Târîhu İbn Yûnus el-Misrî* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1421/2000), 2/13.

¹⁶¹ İbn Mencueh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/41.

¹⁶² Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-İtkî el-Bezzâr, *el-Bahru’z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. (Medine: Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1988/2009), 11/435.

¹⁶³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu’âd Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Mustafâ’l-Bâbî’l-Halebî, 1395/1975), “Tahâret”, 63.

parçası bile olsa abdest almak gerekir.” İbni Abbâs (bu hadîs üzerine) Ebû Hüreyre’ye dedi ki: Ey Ebû Hüreyre! Yağ yedikten sonra da mı abdest almamız gerekir? Ateşte ısınan sudan sonra da mı abdest almamız gerekir? Ebû Seleme dedi ki: Ebu Hüreyre “Ey kardeşimin oğlu, eğer Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) bir hadîs duyduğunda hemen ona karşı çıkma.” dedi.

Elbâni, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.¹⁶⁴

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî’dir (ö. 94/712-13). Dedesi Abdurrahmân b. Avf sebebi ile lakabı küçük Abdullâh olup Ebû Seleme künyesi ile tanınmıştır.¹⁶⁵ Kendisinin sika bir râvi olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁶ Ebû Hüreyre’den namaz, kader ve diğer hususlar hakkında hadîs rivâyetinde bulunmuştur.¹⁶⁷ Onun kendi döneminde Medîne’de en fazla hadîs ezberi olan iki kişiden biri olması sebebiyle; ilim tahsilinde faydalandığı sahâbîler arasında en çok hadîs rivâyet eden Ebû Hüreyre’nin bulunması ve hadîs bilgisine olan yatkınlığından da Ebû Hüreyre ile temasının fazla olması dikkat çekmektedir.¹⁶⁸ Ebû Hüreyre’den sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan dokuz rivâyeti ile çalışmamız içinde en çok hadîsi bulunan râvi olmuştur.

İbrâhim b. Abdullâh b. Kâriz’den gelen rivâyette, Ebû Hüreyre abdest alırken onun yanında bulunan İbrâhim’e niçin abdest aldığını açıklaması ve devamında Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) bu husustaki hadîsini rivâyet etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Seleme b. Abdurrahmân ez-Zührî’den gelen rivâyette de Ebû Hüreyre’nin rivâyet ettiği hadîs üzerine İbn Abbâs’ın sorular sorması, Ebû Hüreyre’nin onun sorularına cevap vermeden sadece ilk rivâyet üzerinde durulması gerektiğini ve rivâyet

¹⁶⁴ Tirmizî, “Tahâret”, 63.

¹⁶⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 29/292; Mücteba Uğur, “Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/228.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Muhtasaru Târîhi Dimaşk*, 13/7; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Meğâni’l-ahyâr fî şerhi esâmi’r-ricâl Me’âni’l-Âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasen İsmâîl (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1427/2006), 2/105; Uğur, “Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf”, 10/228.

¹⁶⁷ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/351.

¹⁶⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl* (Kuveyt: Vezâretu’l-Evkâfi’l- Kuveytiyye, 1414/1994), 3/334.

üzerine başka misaller getirmemesi gerektiğini ifade etmesi, hadîsin başka bir yönü ile sebebi îrâdî'l-hadîs bilgisini içermektedir

Rivâyete göre, İbn Abbâs ile Ebû Hüreyre fırında bir oğlak pişirmektedirler. İbn Abbâs namaza durduğunda, kendisini sınamaması için Ebû Hüreyre'ye oğlak piştiyse bir an önce yemek üzere onu çıkarmasını söylemiş, bunun üzerine Ebû Hüreyre oğlağı çıkarmış ve onu birlikte yemişlerdir. Yemek bittikten sonra Ebû Hüreyre abdest almış ve İbn Abbâs ona “Biz kirlî bir şey mi yedik ki sen abdest alıyorsun?” diye sormuş; Ebu Hüreyre de ona “Sen benden daha hayırlısın ve daha bilgilisin.” diyerek ateşte pişen şeyi yemesi sebebi ile abdest aldığını bildirmiştir.¹⁶⁹

2.3. İmamın Namazı Kısa Tutması Hadîsi

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ، فَنَزَلْتُ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ وَكَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَوَالِي قَرَابَةٍ، فَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَوْمَ النَّاسِ فَيَخْفَفُ، فَقُلْتُ: "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هَكَذَا كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟" قَالَ: "نَعَمْ، وَأَوْجَزَ."¹⁷⁰

(Ebû Bekir b. Abdullâh) el-Humeydî → Süfyân (İbn Uyeyne) → İsmâil b. Ebû Hâlid → Babası (Ebû Hâlid el-Becelî) dedi ki: Medîne'ye geldim ve Ebû Hüreyre'ye misafir oldum. Onunla kölelerim arasında akrabalık vardı. Ebû Hüreyre insanlara namaz kıldırır ve namazı kısa tutardı. Bu yüzden ben de “Ey Ebû Hüreyre, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.v.) namazı da böyle miydi?” diye sordum. O da bana, “Evet, hatta bazen daha da kısa olurdu.” dedi.

Hadîsin râvileri sikadır.¹⁷¹ Ancak Ebû Hâlid el-Becelî (ö. 148/765), az hadîs rivâyet ettiği, ama rivâyetinin tek kalmayıp mütâbii olduğu ve rivâyetinin terkinin gerektirecek bir cerh sebebi bulunmadığı için İbn Hacer (ö. 852/1449) tarafından “makbul” kabul edilmiştir. İbn Hacer, bu özellikleri taşıyan, zayıf râviler için makbul terimini kullanmıştır. Bu sebeple hadîs, “hasen”dir.¹⁷²

¹⁶⁹ Hakîmî, *el-Atîk*, 1/260.

¹⁷⁰ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İshâ el-Kureşî el-Humeydî, *el-Müsne'd*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Dimaşk: Dâru's-Sekâ, 1996), 2/204.

¹⁷¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: y.y., 1406/1986), 107, 245, 303.

¹⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 636; Ahmet Yücel, “Makbul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 27/429.

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Hâlid Sa'd el-Becelî el-Kûfî'dir (ö. 148/765). Ebû Hâlid künyesi ile tanınmış olup Becîle'nin azatlı kölesidir.¹⁷³ Ebû Hâlid el-Becelî, Ebû Hüreyre'yi bizzat dinlemiştir.¹⁷⁴ İsmi sika râvilerle birlikte anılmıştır.¹⁷⁵ Kendisinin naklettiği sadece üç rivâyetine ulaşılabilmiştir. Bunlardan ikisini Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiş olup¹⁷⁶ bu rivâyetlerinden bir tanesi çalışmamızda sebebü îrâdi'l-hadîs meselesine konu olmuştur. Ebû Hâlid el-Becelî, kölelerinin Ebû Hüreyre ile olan akrabalık bağı sayesinde, onunla görüşme imkânı bulmuş ve bu sürede de ondan işittiği hadîsleri, kendinden sonrakilere ulaştırmıştır.¹⁷⁷

Ebû Hâlid el-Becelî'den gelen rivâyette, kendisinin, Ebû Hüreyre'nin cemaate namaz kıldırıldığına şahit olması ve ona namazı kısa tutması hakkında soru sorması; Ebû Hüreyre'nin de Rasûlullah'ın (s.a.v.) uygulamasının bu şekilde olduğunu bildirmesi rivâyetin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hâlid el-Becelî'nin Ebû Hüreyre ile yakınlığı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunamamıştır. Kendisi bir gün Kûfe'den Medîne'ye geldiğinde, Ebû Hüreyre'nin yanına uğramıştır. Kölelerinin, Ebû Hüreyre ile olan akrabalık bağından dolayı Ebû Hüreyre'ye uğradığı anlaşılmaktadır. Bir müddet onunla birlikte zaman geçirmiş, bu süre zarfında da Ebû Hüreyre'nin arkasında namaz kılmış, onun insanlara nasıl namaz kıldırıldığına şahit olmuş ve namaz sonunda da bunun kendisinden mi, yoksa Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) mi olduğunu öğrenmek için ona soru sormuştur.¹⁷⁸

Sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisini içeren bu rivâyet, sadece Humeydî'nin (ö. 219/834) *Müsned*'inde geçmektedir. Hadîsin Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) ait olan asıl metni, Ebû Hüreyre tarafından şu şekilde rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden biri insanlara namaz kıldırıldığında, onu kısaltсын. Çünkü aralarında zayıflar, hastalar ve yaşlılar vardır. Sizden biri kendi kendine namaz

¹⁷³ Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. İshâk en-Neysâbüri, *el-Esâmî ve'l-kunâ*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Alîel-Ezherî (Kahire; Mısır: Dâru'l-Fârûk, 1436), 3/103.

¹⁷⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/36.

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 33/273.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *et-Tekmîl*, 3/162.

¹⁷⁷ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/411.

¹⁷⁸ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/411.

kıldığında, dilediği kadar uzatsın.”¹⁷⁹ Ebû Hüreyre’nin de bu rivâyete dayanarak insanlara namaz kıldırırken kısa tuttuğu, Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) ise ondan daha da kısa tuttuğu ifade edilmiştir.

2.4. Cenaze Geçerken Ayağa Kalkmak Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ الْأَصَمِّ قَالَ: كُنْتُ بِالْمَدِينَةِ مَعَ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، فَمَرَّتْ بِهِمَا جَنَازَةٌ، فَقَامَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَلَمْ يَقُمْ مَرْوَانُ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: "إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتْ بِهِ جَنَازَةٌ فَقَامَ." فَقَامَ عِنْدَ ذَلِكَ مَرْوَانُ.¹⁸⁰

Muhammed b. Ca‘fer → Şûbe (İbn Haccâc) → Câbir (İbn Yezîd) → (Ebû Avf) Yezîd b. Esam dedi ki: Medîne’de Mervân b. Hakem ve Ebû Hüreyre ile birlikteydim. Yanlarından bir cenaze geçti. Ebû Hüreyre ayağa kalktı. Fakat Mervân kalkmadı. Ebû Hüreyre dedi ki: “Rasûlullah’ın (s.a.v.) yanından bir cenaze geçtiğinde ayağa kalktığını gördüm.” Bunun üzerine Mervân b. Hakem de ayağa kalktı.

Buhârî’nin rivâyetiyle sabit, “sahîh” bir hadîstir. Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Avf Yezîd b. el-Esam el-Âmirî el-Bekkâî el-Kûfî’nin (ö. 103/721) sika bir râvi olduğu bildirilmiştir.¹⁸¹ Yezîd b. el-Esam’ın Medîne’de bulunması ve teyzesini ziyarete gitmesi; Ebû Hüreyre ile görüşmesi için uygun bir ortam oluşturmaya ve ondan bizzat hadîs dinlemesine vesile olmuştur. Her ne kadar sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir tane rivâyeti yer alsa da onun Ebû Hüreyre’den farklı zamanlarda rivâyet ettiği başka hadîslerinin de bulunduğu bilinmektedir.¹⁸²

Hadîsin, Buhârî’de geçen “sahîh” bir rivâyeti daha bulunmaktadır.¹⁸³ Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنَّا فِي جَنَازَةٍ، فَأَخَذَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِيَدِ مَرْوَانَ، فَجَلَسَا قَبْلَ أَنْ تُوَضَّعَ، فَجَاءَ أَبُو سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَخَذَ بِيَدِ مَرْوَانَ فَقَالَ: "قُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ لَقَدْ عَلِمَ هَذَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَانَا عَنْ ذَلِكَ." فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: "صَدَقَ."¹⁸⁴

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/100.

¹⁸⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 46.

¹⁸¹ İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 2/314.

¹⁸² Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi’*, 10/427, 11/66-181-381-402.

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/172.

¹⁸⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 47.

Ahmed b. Yûnus → (Muhammed) İbn Ebû Zi'b → Saîd (İbn Keysân) el-Makbûrî → Babası (Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî) dedi ki: Biz bir cenazede bulunuyorduk, Ebu Hüreyre, Mervân b. Hakem'in elini tuttu ve ikisi cenaze yere konulmadan önce oturdular. Sonra Ebu Saîd el-Hudrî geldi. Hemen Mervân'ın elini tuttu ve şöyle dedi: "Ayağa kalk, zira Allah'a yemin olsun ki bu adam (yani Ebû Hüreyre), Rasûlullah'ın (s.a.v.), bizi bundan men ettiğini bilmektedir." Bunun üzerine Ebu Hüreyre dedi ki: "Ebu Saîd el-Hudrî doğru söyledi."

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebabü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî'dir (ö. 100/718-19). İsmi Saîd b. Ebû Saîd olduğu söylenmektedir. Medîne'de kabir kazmakla görevlendirildiği için Makbûrî nisbesi ile tanınmıştır. Kendisinin birçok hadîsinin bulunduğu ve hadîs rivâyetlerinde güvenilir biri olduğu; ancak ömrünün son dört yılında bunadığı ve hadîs rivâyetlerini karıştırdığı haber verilmiştir.¹⁸⁵ Bu karıştırdığı dönemlerde, Ebû Hüreyre'den elbisenin topuklardan aşağıda bulunmaması gerektiğine dair hadîs rivâyet etmiştir.¹⁸⁶ Çalışmamızda sebabü îrâdi'l-hadîs kapsamında, Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî'ye ait dört rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin çokluğu, onun, Ebû Hüreyre ile fazlaca görüşme imkânı bulduğunu ortaya koymaktadır.

Ebû Avf Yezîd b. Esam el-Amirî'den gelen rivâyet, Ebû Hüreyre'nin yanlarından cenaze geçtiği halde yerde oturan Mervân b. Hakem'i (ö. 65/685) uyarmak için Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bu husustaki uygulamasını haber vermesi; Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî'den gelen rivâyet ise Ebû Hüreyre'nin sünnete uymayarak cenaze yere konulmadan önce, Mervân b. Hakem ile birlikte yere oturduğunu gören Ebû Saîd el-Hudrî'nin onları kaldırması ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadîsini hatırlatması, rivâyetlerin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Ya'la'nın (ö. 307/919) *Müsned'*inde rivâyet, farklı bir sebabü îrâdi'l-hadîs bilgisi ile geçmektedir. Rivâyete göre Ala' b. Abdurrahmân, babasının Ebû Hüreyre ile geçen bir hatırasını anlatır: Babası Ebû'l-Ala' b. Abdurrahmân b. Ya'kub, Medîne'de bir cenazeye katılmış ve cenaze namazını Mervân b. Hakem kıldırmıştır.

¹⁸⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/219; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 21/285.

¹⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 21/285.

Namazdan sonra Ebu Hüreyre mezarlıkta biraz yürüdükten sonra oturmuştur. O sırada yanlarına Ebu Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) gelmiş ve Mervân b. Hakem'den elini uzatmasını istemiş, sonra da kalk diyerek Mervân'ı ayağa kaldırmıştır. Bunun üzerine Mervân, “Beni niçin ayağa kaldırdın?” diye sorgulamış, Ebu Said de “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir cenaze gördüğünde, ‘Ölüm korkulacak bir şeydir.’ buyurarak ayağa kalktığını haber vermiştir. Ebû Hüreyre'nin de bu rivâyeti onayladığını gören Mervân; “Peki, bunu bana söylemekten seni alıkoyan neydi?” diye sormuş, Ebû Hüreyre'den de “Sen imamdın, sen oturdun, ben de oturdum.” cevabını almıştır.¹⁸⁷

Bu hadise, Mervân b. Hakem'in Medîne valisi olduğu dönemde geçmektedir. O sünnete aykırı olan davranışları yüzünden, zaman zaman sahâbîler tarafından uyarılmıştır.¹⁸⁸ Bu rivâyetten de Ebû Hüreyre'nin bir cenaze gördüğünde ayağa kalkılması gerektiğini aslında unutmadığı, Medîne valisi Mervân b. Hakem oturduğu için oturduğu anlaşılmaktadır. Zira o, Ebu Saîd el-Hudrî'nin sözlerini de doğrulamaktadır.

2.5. Erkek ve Kadın Cenazelerinin Konma Yeri Hadîsi

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَوْهَبِ الرَّمْلِيِّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ صَبِيحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمَّارٌ، مَوْلَى الْحَارِثِ بْنِ نُوفَلٍ، أَنَّهُ شَهِدَ جَنَازَةَ أُمِّ كَلْثُومٍ، وَابْنِهَا، فَجَعَلَ الْغُلَامُ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ، فَأَنْكَرْتُ ذَلِكَ، وَفِي الْقَوْمِ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَأَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ، وَأَبُو قَتَادَةَ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ، فَقَالُوا: "هَذِهِ السُّنَّةُ".¹⁸⁹

Yezid b. Hâlid b. Mevheb er-Remlî → (Abdullâh) İbn Vehb → İbn Cüreyc (el-Mekkî) → Yahyâ b. Sabîh → Ammâr Mevlâ Hâris b. Nevfel dedi ki: Ümmü Gülsüm ile oğlunun cenazesinde hazır bulunduğunu ve çocuğun imamın önüne konduğunu söyledikten sonra “Ben bunu garipsedim.” dedi. Cemaat içinde İbn Abbâs, Ebu Saîd el-Hudrî, Ebû Katâde (ö. 54/674) ve Ebû Hüreyre de vardı. Onlar: “Bu sünnettir.” dediler.

Elbânî (ö. 1999), hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.¹⁹⁰ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebi îrâd olarak rivâyet eden Ebû Amr Ammâr b. Ebû Âmir el-Hâşimî el-

¹⁸⁷ Ahmed b. Alî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, thk. Huseyn Selîm Esed (Dimaşk: y.y., 1404/1984), 8/604.

¹⁸⁸ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/492.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd (1369), “Cenâiz”, 59.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd (1369), “Cenâiz”, 59.

Mekkî'dir (ö. 120/738). Kendisinin sika bir râvi olduğu söylenmiştir.¹⁹¹ Hadîs kaynakları incelenmiş; ancak Ammâr b. Ebû Âmir'in, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği kadın ve erkek cenazeleri olduğunda hangisinin imamın önüne konacağı hadîsi dışında başka bir rivâyetine ulaşılammıştır.¹⁹² Buna göre Ammâr'ın, Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmesi, sadece Mekke'de katıldığı bir cenaze sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir rivâyet İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer almıştır. Rivâyet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ، أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ كَانُوا يُصَلُّونَ عَلَى الْجَنَائِزِ بِالْمَدِينَةِ، الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ، فَيَجْعَلُونَ الرِّجَالَ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ، وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِي الْقَبْلَةَ.¹⁹³

Ebû Mus'ab → Mâlik b. Enes dedi ki: Osman b. Affân, Abdullâh b. Ömer ve Ebû Hüreyre, Medîne'de hem erkek hem de kadın cenazeleri için cenaze namazı kılarlardı. Erkek cenazeleri imamın yakınına, kadın cenazelerini ise kible tarafına koyarlardı.

Elbâni, hadîsin "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.¹⁹⁴ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî'dir (ö. 179/795). Ancak Mâlik b. Enes'in, Ebû Hüreyre'den doğrudan hadîs alması mümkün değildir. Zira Ebû Hüreyre, 58/678 yılında vefat etmiştir. Hâlbuki Mâlik b. Enes, 93/712 yılında doğmuştur.¹⁹⁵ Bu durum şu şekilde açıklanabilir: *Muvatta* 'da bazen İmam Mâlik'in hadîsi aldığı hocasının ismini, senet zincirinde zikretmediği görülmüştür. Bu hocasının son derece güvenilir bir râvi olması sebebiyle, Medîne'nin büyük âlimleri tarafından nakledilen rivâyetlere güvenmesi ve

¹⁹¹ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât*, 2/37; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2/367.

¹⁹² Konu hakkında kaynaklarda "Ammâr b. Ebû Âmir→Ebû Hüreyre" kanalı ile tek bir hadîs bulunmaktadır. Bunun için bk. Ebû Dâvûd (1369), "Cenâiz", 56; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-Nesâ'î, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdulmun'im (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 7/371; İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 6/230; Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed Ziyâeddin el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-ahkâm anî'l-Mustafâ aleyhi efdalu's-salâti ve's-selâm*, thk. Ebû Abdullâh Huseyn b. Ukkâşe (Cidde: y.y., 1425/2004), 3/148.

¹⁹³ Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* 'ı, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Mahmûd Halîl (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412), "Cenâiz", 968.

¹⁹⁴ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/505.

¹⁹⁵ Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/506.

senet zincirini sadeleştirmesi ile ifade edilmiştir.¹⁹⁶ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan “Ebû Mus‘ab → Mâlik b. Enes → Ebû Hüreyre” kanalı ile nakledilen üç rivâyet bulunmaktadır.

Ammâr Mevlâ Hâris b. Nevfel haber verdiği göre, kendisi Ömer b. Hattâb’ın hanımı olan Ümmü Gülsüm (ö. 41/661) ile oğlu Zeyd’in (ö. 41/661) cenaze namazlarının kılınması için musallaya yerleştirilirken çocuğun imamın tarafına, annesinin de onun önüne konmasına şaşırması ve tam tersi olarak annesinin imamın önüne ve çocuğun da onun önüne konulması gerektiğini düşünmüştür.¹⁹⁷ Ammâr’ın yanlış bilgisi üzerine soru sorması ve Ebû Hüreyre ile birlikte bazı sahâbîlerin uygulamanın doğru olduğunu, zira Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) de bu şekilde yaptığını ifade etmeleri, rivâyetin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre, Ümmü Külsûm bint Alî, Muâviye b. Ebû Süfyân halifeliği döneminde oğlu ile aynı gün içinde vefat etmiştir. Cenaze namazını Ümmü Külsûm’ün üvey oğlu ve Zeyd’in kardeşi olan Abdullâh b. Ömer kıldırmasıdır.¹⁹⁸ Cenâzenin imamı bir rivâyete göre o günki Medîne emiri olan Saîd b. el-As’tır (ö. 59/679),¹⁹⁹ ancak bu bilgi tarihi verilerle çelişmektedir.²⁰⁰ Zira Muâviye b. Ebû Süfyân, 49/699 yılında Saîd b. el-Âs’ı Medîne valiliğine atamıştır.²⁰¹ Oysa Ümmü Gülsüm’ün vefat tarihi 41/661 yılı olarak geçmektedir.²⁰²

O gün Abdullâh b. Ömer erkeklerin ve kadınların bulunduğu dokuz cenazeye birden namaz kıldırması, erkekleri imamın bulunduğu tarafa, kadınları da kible tarafına koyup onların hepsini aynı safta bir sıra halinde dizmiştir. Cenazeler içinde bulunan Alî ‘nin kızı ve Ömer b. Hattâb’ın hanımı olan Ümmü Gülsüm ile oğlu Zeyd birlikte konulmuştur. O gün Hasan, Hüseyin (ö. 61/680), İbn Abbâs, Ebu Saîd el-Hudrî, Ebû Katâde ve Ebû Hüreyre’nin de bulunduğu cenazeye ashaptan yaklaşık seksen kişi

¹⁹⁶ Mâlik b. Enes, el-Muvatta’ (1991), “Zebâih”, 2166.

¹⁹⁷ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/507.

¹⁹⁸ Huriye Martı, “Ümmü Külsûm bint Alî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/323-324.

¹⁹⁹ Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylu’l-evtâr*, thk. İşâmuddîn es-Sabâbitî (Mısır: Dâru’l-Hadîs, 1413/1993), 4/82.

²⁰⁰ Şevkânî, *Neylu’l-evtâr*, 4/82.

²⁰¹ Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Âs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 35/549.

²⁰² Martı, “Ümmü Külsûm bint Alî”, 42/323-324.

katılmıştır.²⁰³ Çocuk cenazesi imamın önüne konduğunda, cenazede bulunanlardan bir adam bu durumu onaylamadığını ifade etmiş ve İbn Abbâs'a, Ebu Hüreyre'ye, Ebu Said'e ve Ebu Katâde'ye bunun nasıl bir uygulama olduğunu sormuştur. Onlardan bu uygulamanın sünnet olduğunu öğrenmiştir.²⁰⁴

2.6. Oruçlunun Cünüp Olarak Sabaha Sabahlaması Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُصُّ يَقُولُ فِي قِصَصِهِ: مَنْ أَدْرَكَهُ الْفَجْرُ جُنُبًا، فَلَا يَصُمُ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ (لَأَبِيهِ) فَأَنْكَرَ ذَلِكَ، فَانْطَلَقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَانْطَلَقْتُ مَعَهُ، حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ، وَأَمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَسَأَلَهُمَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ ذَلِكَ قَالَ: فَكَلَّمَهُمَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصْبِحُ جُنُبًا مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ، ثُمَّ يَصُومُ قَالَ: فَانْطَلَقْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى مَرْوَانَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَقَالَ مَرْوَانُ: عَزَمْتُ عَلَيْكَ إِلَّا مَا ذَهَبْتُ إِلَى أَبِي هُرَيْرَةَ فَرَدَدْتُ عَلَيْهِ مَا يَقُولُ، قَالَ: فَجِئْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ، وَأَبُو بَكْرٍ حَاضِرٌ ذَلِكَ كُلَّهُ، قَالَ: فَذَكَرَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَهْمَا قَالَتَاهُ لَكَ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: هُمَا أَعْلَمُ، ثُمَّ رَدَّ أَبُو هُرَيْرَةَ مَا كَانَ يَقُولُ فِي ذَلِكَ إِلَى الْفَضْلِ بْنِ الْعَبَّاسِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: سَمِعْتُ ذَلِكَ مِنَ الْفَضْلِ وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَرَجَعَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَمَّا كَانَ يَقُولُ فِي ذَلِكَ، قُلْتُ: لِعَبْدِ الْمَلِكِ أَقَالَتَا فِي رَمَضَانَ قَالَ: كَذَلِكَ كَانَ يُصْبِحُ جُنُبًا مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ، ثُمَّ يَصُومُ.²⁰⁵

Abdürrezzâk b. Hemmâm → İbn Cüreyc (el-Mekkî) → Abdülmelik b. Ebû Bekr b. Abdurrahmân → Ebû Bekr (İbn Abdurrahmân el-Mahzûmî) dedi ki: Ebû Hüreyre'nin hikayelerinde şöyle dediğini işittim: “Cünüp olduğu halde sabaha ulaşan kimse o gün oruç tutmasın.” Bunu ben babam Abdurrahmân b. Hâris'e (ö. 43/663-64) söyledim ve o da bunu inkâr etti. Abdurrahmân b. Hâris gitti ve ben de onunla birlikte ayrıldım, ta ki Âişe ve Ümmü Seleme'nin yanına girinceye kadar. Abdurrahmân onlara bunu sordu. Ebû Bekr b. Abdurrahmân (ö. 94/713) dedi ki: İkisi de şöyle dedi: “Allah Rasûlü (s.a.v.) (ihtilam rüyası) rüya görmeden, cünüp olarak uyanırdı, sonra oruç tutardı.” Ebû Bekr b. Abdurrahmân dedi: Böylece yola koyulduk ve Mervân b. Hakem'in yanına girdik ve Abdurrahmân b. Hâris bunu ona söyledi. Mervân “Sana Ebu Hüreyre'ye gitmeni ve onun söylediklerini reddetmeni emrettim.” dedi. Ebû Bekr b. Abdurrahmân dedi ki: Böylece Ebu Hüreyre'ye geldik. Ebû Bekr b. Abdurrahmân

²⁰³ Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, 4/82.

²⁰⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004), 2/448.

²⁰⁵ Buhârî “Sıyam”, 22; Müslim, “Sıyam”, 75.

bütün bunlar sırasında oradaydı ve dedi ki: Abdurrahmân b. Hâris, Ebû Hüreyre'ye bundan bahsetti ve Ebu Hüreyre "İkisi de sana bunu söyledi mi?" diye sordu. Abdurrahmân b. Hâris "Evet." cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre "Onlar daha iyi bilir." dedi. Sonra Ebu Hüreyre bu konu hakkında söylediklerini Fazl b. Abbâs'a (ö. 13/634) isnad etti ve "Ben bunu Fazl b. Abbâs'tan işittim, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) işitmedim." dedi. Ebû Bekr b. Abdurrahmân dedi ki: "Böylece Ebû Hüreyre bunun hakkında söylediklerinden vazgeçti." Abdülmelik b. Ebû Bekr'e Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) eşleri "Ramazan'da" sözünü söylediler mi diye sordum. O, "İşte bu şekilde, rüya görmeden cünüp olarak uyanır, sonra oruç tutardı." dedi.

Hadîs, Buhâri ve Müslim tarafından tahriç edilmiş olup "sahîh" bir rivâyettir. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebabü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdurrahmân Ebû Bekr b. Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'dir (ö. 94/713). Kendisi Ebû Hüreyre'den bizzat hadîs dinlemiştir. Zira Medîneli olması sebebiyle buna çokça imkân bulmuş ve Ebû Hüreyre'den iman, namaz, alışveriş ve daha birçok konu hakkında hadîs rivâyet etmiştir.²⁰⁶ Çalışmamızda ise sebabü îrâdî'l-hadîse konu olan ve Mervân b. Hakem'in Medîne valisi olduğu dönemde gerçekleşen bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Bekr b. Abdurrahmân el-Mahzûmî'den gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîsin doğruluğunu tespit etme yolunda gösterilen çaba, rivâyetin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

Burada hadîsin sebabü îrâd bilgisi doğrudan Ebû Hüreyre tarafından meydana gelmemiştir. Ebû Hüreyre'nin Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den gelen rivâyete mütearız olan rivâyeti üzerinde ısrar etmeyip bu durumu o ikisinin daha iyi bileceğini ifade etmesi ve rivâyeti kabul etmesi, onların sözlerini doğruladığını göstermektedir. İşte burada Ebû Hüreyre'yi bu duruma sevk eden mesele, rivâyetin sebabü îrâdî'l-hadîs bilgisini oluşturmaktadır.

İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *Müsned* isimli eserinde ifade edildiğine göre, Ebû Bekr b. Abdurrahmân, babası Abdurrahmân b. Hâris ile birlikte Medîne valisi Mervân b. Hakem'in yanında iken, Mervân onlara Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği "Kim cünüp

²⁰⁶ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/104.

olarak uyanırsa o gün orucunu bozsun.” hadîsini söyleyerek meseleyi mü'minlerin anneleri Âişe ve Ümmü Seleme'ye sormalarını istemiştir. Onlar da önce Hz. Âişe'ye gitmiş, ona selam verip meseleyi anlatmışlardır. Hz. Âişe, Abdurrahmân b. Hâris'e “Ey Abdurrahmân! Rasûlullah'ın (s.a.v.) yaptığı bir şeyden hoşlanmıyor musun?” diye sormuş ve Abdurrahmân da “Vallahi Hayır.” cevabını verince Hz. Âişe, “Ben Allah Rasûl'ünün (s.a.v.), ihtilamlı rüyadan başka, cinsel ilişkiden dolayı cünüp olarak uyanıp o gün oruç tuttuğuna şahitlik ettim.” demiştir. Baba ile oğul bu cevabı alınca, Hz. Âişe'nin yanından ayrılarak Hz. Ümmü Seleme'nin yanına girmişler ve meseleyi ona da anlatmışlardır. Ümmü Seleme de Âişe ile aynı şeyleri söylemiştir. Bunun üzerine Mervân b. Hakem'in yanına gidip duyduklarını ona da anlatmışlar, Mervân da Abdurrahmân b. Hâris'i kast ederek hemen “Ey Ebû Ahmed, bineğime bin ve Ebu Hüreyre'ye gidip bunu ona haber ver, o şimdi Akik'te²⁰⁷ ki tarlasındadır.” diye emir vermiştir. Böylece Abdurrahmân ve oğlu birlikte bineğe binip Ebu Hüreyre'nin yanına gitmişler. Abdurrahmân b. Hâris onunla bir müddet konuşup meseleyi ona anlatmış. Bunun üzerine Ebu Hüreyre bu rivâyeti Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitmediğini, bir rivâyete göre el-Fazl b. Abbâs'tan, başka bir rivâyette ise Usame b. Zeyd'den (ö. 54/674) duyduğunu haber vermiştir.²⁰⁸

2.7. Oruçlu Kimsenin Unutarak Yiyip İçmesi Hadîsi

قَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ الْمُقْبَرِيِّ قَالَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: أَكَلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ. قَالَ: لَا شَيْءَ عَلَيْكَ. قَالَ: شَرِبْتُ وَأَنَا صَائِمٌ. قَالَ: لَا شَيْءَ عَلَيْكَ. قَالَ: فَأَكَلْتُ كَذَا وَكَذَا وَأَنَا صَائِمٌ. قَالَ: يَا بُنَيَّ أَنْتَ لَمْ تَعْتَدِ الصِّيَامَ.²⁰⁹

Müsedded (İbn Müserhed) → Yahyâ (İbn Saîd) → (Muhammed) İbn Aclân → Saîd (Keysân) el-Makbûrî dedi ki: Bir adam Ebû Hüreyre'ye “Ben oruçlu olduğum halde yemek yedim.” diye sordu, o da “Sana bir şey gerekmez.” dedi. Bunun üzerine adam “Oruçlu olduğum halde bir şey içtim.” dedi, o da “Sana bir şey gerekmez.” dedi. Adam yine “Oruçlu olduğum halde şöyle şöyle yedim.” dedi. Ebû Hüreyre: “Ey oğulcuğum, sen orucuna bir zarar vermedin.” dedi.

²⁰⁷ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 3/82.

²⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Müsned (Tertîbî's-senedî)* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1370/1951), 1/259.

²⁰⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-âliye bi zevâ'idil-mesânidi's-semâniyye* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419/1998), 6/143.

Mevkuf bir hadîstir. İbni Hacer el-Askalânî, *Metâlibü'l-Âliye* isimle eserinde geçen hadîsin “sahîh” olduğunu bildirilmiştir.²¹⁰

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19) olup ismi daha önce geçmiştir. Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî'den gelen bu rivâyette, oruçlu olduğu halde unutarak yemek yiyen ve bir şeyler içen bir adamın Ebû Hüreyre'ye gelerek durumu hakkında sorması, Ebû Hüreyre'nin de daha önceden Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) öğrendiği hadîse dayanarak bunda bir sakınca olmadığını söylemesi hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Bu rivâyette Ebû Hüreyre, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadîsini îrâd etmemiş, onun hadîsine dayanarak hüküm vermiştir. Zira o, Rasûlullah'tan (s.a.v.) aldığı bilgileri uyguladığı için onun sözleri de mevkuf hadîs kapsamına girmektedir.

Azîmâbâdî'nin (1857-1911), rivâyetten bazı küçük farklarla, şu şekilde bahseder: Amr b. Dînâr'dan (ö. 126/774) rivâyet edildiğine göre, bir adam Ebû Hüreyre'ye gelerek oruçlu iken unutup yemek yediğini ve bir şeyler içtiğini söylemiştir. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, unutarak yediği ve içtiği için bunda bir sakınca olmadığını haber vermiştir. Adam devamında aynı gün içinde bir başkasının yanına girip oruçlu olduğunu unutarak yine yemek yediğini ve bir şeyler içtiğini söylemiş, Ebû Hüreyre unutarak yediği ve içtiği için bunda bir sakınca olmadığını, kendisini Allah'ın yedirip içirdiğini haber vermiştir. Adam sonrasında bir başkasının yanına girip oruçlu olduğunu unutarak yine yemek yediğini ve bir şeyler içtiğini söyleyince Ebû Hüreyre orucuna bir zarar vermediğini bildirmiştir.²¹¹ Bu rivâyetten, adamın aynı gün içinde farklı sofralara oturup yediği, her seferinde de sofradan kalktığında oruçlu olduğunu hatırladığı anlaşılmaktadır. İlk iki seferinde bir beis olmadığını, zira kendisini Allah'ın yedirip içirdiğini haber veren Ebû Hüreyre, üçüncü seferinde adamın oruca alışmadığını ifade etmiştir.

Ebû Hüreyre'nin “Sana bir şey gerekmez.” demesi Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) öğrendiği “*Kim oruçlu olduğu halde unutarak yer ya da içerse orucunu tamamlasın.*”

²¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibü'l-Âliye*, 6/143.

²¹¹ Ebû't-Tayyib el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd ala Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-İlmiyye, 1415), 7/22,23.

Çünkü onu yedirip içiren Allah'tır.”²¹² hadîsi ile ilgilidir. Nitekim sebebü îrâdî'l-hadîsi olan bu rivâyet, Allah Rasûlü (s.a.v.) tarafından da benzer bir sebeple söylenmiştir.²¹³

2.8. Yolculukta Orucu Bozma Hadîsi

وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ مَوْلَى الْمَهْرِيِّ قَالَ أَقْبَلْتُ مَعَ صَاحِبٍ لِي مِنَ الْعُمْرَةِ فَوَافَيْنَا الْهَلَالَ هَلَالَ رَمَضَانَ فَنَزَلْنَا فِي أَرْضِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي يَوْمٍ شَدِيدٍ الْحَرِّ فَأَصْبَحْنَا مَفْطَرِينَ إِلَّا مِنْ رَجُلًا مِّنَّا وَاحِدًا فَدَخَلَ عَلَيْنَا أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نِصْفَ النَّهَارِ فَوَجَدَ صَاحِبَنَا يَلْتَمِسُ بَرْدَ النَّخْلِ فَقَالَ: "مَا بَالُ صَاحِبِكُمْ؟" قَالُوا: "صَائِمٌ." قَالَ؟ "مَا حَمَلَهُ عَلَى ظَانَ لَا يُفْطِرُ قَدْ رَخَّصَ اللَّهُ لَهُ لَوْ مَاتَ مَا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ." ²¹⁴

Müsedded (İbn Müserhed) → Yahyâ (İbn Saîd) → Muhammed b. Aclân → Ebû Saîd Mevlâ el-Mehrî dedi ki: Umreden bir arkadaşım ile döndüm. Ramazan hilalini gördük. Çok sıcak bir günde Ebu Hüreyre'nin, beldesinde konakladık. İçimizden bir kişi hariç hepimiz oruçlarımızı bozduk. Günün yarısında Ebû Hüreyre yanımıza geldi. Arkadaşımızı hurma ağaçlarının serinliğini ararken bulunca “Arkadaşınızın nesi var?” diye sordu. “O oruçludur.” dediler. Bunun üzerine Ebû Hüreyre “Allah ona izin vermişken orucunu bozmayacağını ona düşündüren ne? Şayet bu şekilde ölürse, onun cenaze namazını kılmam.” dedi.

Mevkuf bir hadîstir. İbni Hacer el-Askalânî, *Metâlibü'l-Âliye* isimle eserinde geçen hadîsin “sahîh” olduğu bildirilmiştir.²¹⁵

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâdî olarak rivâyet eden Ebû Saîd el-Mehrî el-Medenî'dir (ö. ?). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.²¹⁶ Ebû Hüreyre'den bizzat hadîs işitmiş olup ondan naklettiği farklı rivâyetleri bulunmaktadır.²¹⁷ Sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan bir tane rivâyeti tespit edilmiştir.

²¹² Buhârî, “Savm”, 26.

²¹³ Bunun için bak: Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 11/17.

²¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibü'l-Âliye*, 6/88.

²¹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibü'l-Âliye*, 6/88.

²¹⁶ Muhammed İbn Tala'at, *et-Tezyîl alâ Tehzîb't-Tehzîb* (Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetu Edvâi's-Selef, 1425), 495.

²¹⁷ Bunun için bk: Ebû Sa'îd b. el-A'râbî Ahmed b. Muhammed el-Basrî İbnu'l-A'râbî, *Mu'cem*, thk. Abdulmuhsin b. İbrâhim b. Ahmed el-Huseynî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997), 1/254; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sahîh*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988), 5/440.

Ebû Saîd Mevlâ el-Mehrî'den gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre sıcaklığın dayanılmaz olduğu bir günde orucunu bozmayan ve bu yüzden son derece zorlanan birine, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) öğrendiği bir hadîse dayanarak orucunu bozması gerektiğini bildirmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Bu rivâyette, bir önceki hadîste olduğu gibi Ebû Hüreyre Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadîsini îrâd etmemiş, onun bir uygulamasına dayanarak hüküm vermiştir. Rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah'ın (s.a.v.) Ramazan ayında yolculuk yaptığı ve Usfan'a vardığında bir kap isteyip insanların kendisini görmesi için gündüz vakti su içtiği, böylece orucunu bozduğu haber verilir.²¹⁸ Ebû Hüreyre de adamın çöl sıcağında, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) uygulamasını yerine getirmeyip ölümüne ısrar ederek orucunu bozmaması sebebiyle "Şayet bu şekilde ölürse, onun namazını kılmam!" diyerek uyarıda bulunmuştur.

2.9. İhramlı Bir Kimsenin Av Eti Yemesi Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنَ الْبَحْرَيْنِ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالرَّيْذَةِ، وَجَدَ رَكْبًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ مُحْرَمِينَ، فَسَأَلُوهُ عَنْ لَحْمٍ صَدِيدٍ وَجَدُوهُ عِنْدَ أَهْلِ الرَّيْذَةِ، فَأَمَرَهُمْ بِأَكْلِهِ، قَالَ: ثُمَّ إِنِّي شَكَّكْتُ فِيمَا أَمَرْتُهُمْ بِهِ، فَلَمَّا قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ، ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ عُمَرُ: "مَاذَا أَمَرْتُهُمْ بِهِ؟" فَقَالَ: "أَمَرْتُهُمْ بِأَكْلِهِ." فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: "لَوْ أَمَرْتُهُمْ بِغَيْرِ ذَلِكَ لَفَعَلْتُ بِكَ، يَتَوَاعَدُهُ."²¹⁹

Ebû Mus'ab → Mâlik (İbn Enes) → Yahyâ b. Saîd → Saîd b. Müseyyeb → Ebû Hüreyre dedi ki: Bahreyn'den gelirken Rebeze'ye ulaştığımda, Irak halkından bir kafil ile karşılaştım. Kafildekiler ihramlıydı ve bana Rebezeliler'in yanında bulunan av etinden yiyip yiyemeyecekleri hakkında sordular. Ben de onlara ondan yiyebileceklerini söyledim. Sonra söylediğim şey hususunda şüpheye kapılarak Medîne'ye vardığım zaman meseleyi Ömer b. Hattâb'a anlattım. Ömer; "Onlara ne yapmalarını söyledin?" diye sordu, ben de "Onlara av etini yemelerini söyledim." dedim. Ömer b. Hattâb dedi ki: "Eğer onlara başka türlü söylemiş olsaydın, sana neler yapardım." (Bu şekilde Ebû Hüreyre'yi tehdit ediyordu.)

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. Bu konuda ayrıca bk. 5/137; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Nuhabu'l-efkâr fî tenkîhi mebânî'l-ahbâr fî şerhi Me'ânî'l-Âsâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (b.y.: y.y., 1429/2008), 8/342.

²¹⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (1991), "Hac", 1140.

Mâlik b. Enes'in tahriç ettiği bu rivâyetin "sahîh" olduğu bildirilmiştir.²²⁰ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî'dir (ö. 94/713). Çalışmamızda Ebû Hüreyre'den naklettiği sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan beş rivâyeti bulunmaktadır. Bunların dışında Ebû Hüreyre'den iman, hac ve diğer konularda hadîs rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre'nin hadîslerini en iyi bilen kişinin Saîd b. Müseyyeb olduğu söylenmiştir. Zira o, Ebû Hüreyre'nin kızı ile evlenmiş ve onun damadı olma vesilesiyle hadîslere bir adım daha yakın olmuştur. Bu sebeple içinde bulunduğu zamanda, hadîs konusunda insanların en bilgisi olarak kabul edilmiştir. Nitekim Meymûn b. Mihrân (ö. 117/735), Medîne'ye geldiği sırada insanlara, Medîne halkının en bilginini sormuş, Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs hayatta olduğu halde, insanların en bilginin Saîd b. Müseyyeb olduğu cevabını almıştır.²²¹

Saîd b. Müseyyeb'den gelen bu rivâyette, ihramlı bir topluluğun, Ebû Hüreyre'ye ihram yasaklarını çiğneme endişesi ile bazı kimseler tarafından avlanan bir av hayvanını yemeleri hususunda soru sormaları ve Ebû Hüreyre'nin de buna cevap vermesi hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Muhammed b. Mübârek el-Hakîmî'nin, *el-Atîk* isimli eserinde hadîsin benzer rivâyetleri bulunmaktadır. Onlardan birinde Hakîmî'nin sahîh olduğunu bildirdiği Ebû Seleme'den nakledilen rivâyette; Şam halkından bir adam, Ebû Hüreyre'ye gelerek kendileri dışındakiler için avlanan et hakkında "İhramlı olduğum halde onu yiyebilir miyim?" diye sormuştur. Ebû Hüreyre yemesi gerektiği yönünde fetva vermiş, sonra da Ömer b. Hattâb'a gidip meseleyi anlatmıştır. Ömer b. Hattâb, bu durumda ne fetva verdiğini sormuş, Ebû Hüreyre de onu yemesine dair fetva verdiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb: "Eğer ona bundan başka bir fetva vermiş olsaydın, başına kırbaçla vururdum." demiş ve "Ben sadece onu avlamaktan men edildim." diye ilave etmiştir.²²²

²²⁰ Zekeriyâ b. Ğulâm Kâdir el-Pâkistânî, *Mâ sahha min âsâri's-sahâbeti fi'l-fıkhi* (Cidde: Daru'l-Harraz, 1421), 2/885.

²²¹ Zehebî, *Siyer*, 4/224.

²²² Hakîmî, *el-Atîk*, 26/369.

Rivâyete göre, henüz ihramdan çıkmayan hacılar, Rebeze halkı arasında buldukları av etini sormuş ve Ebû Hüreyre onlara onu yemelerini emretmiştir. Çünkü hacılar onu avlamamış ya da et onlar için avlanmamıştır. Bu sebeple bir ihram yasağı söz konusu değildir. Sebebü îrâdi'l-hadîsten böyle bir durumda ne yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

2.10. Kurbanı Ortaklaşa Kesmek Hadîsi

وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ ثنا إِبْرَاهِيمُ مُوَدِّنٌ أَهْلُ الْمَدِينَةِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ شَهِدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِالْمُصَلَّى قَالَ لِرَجُلَيْنِ: "مَا عِنْدَكُمَا مَا تَضَحِّيَانِ بِهِ." قَالَا: "لَا." فَانْطَلَقَ بِهِمَا إِلَى مَنْزِلِهِ وَأَخْرَجَ شَاتَهُ قَالَ: "تَقْبَلُ اللَّهُ مِنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَمِنْ فُلَانٍ وَفُلَانٍ." ثُمَّ أَخَذَ كَبِدَهَا أَوْ شَيْئًا مِنْهَا فَأَكَلُوا مِنْهَا ثُمَّ جَزَّأَهَا ثَلَاثَةً أَجْزَاءٍ فَأَنْقَلَبَ الرَّجُلَانِ بِثُلُثَيْهَا وَدَخَلَ بَيْتَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الثَّلَاثُ.²²³

Müsedded (İbn Müserhed) → Îsâ b. Yûnus → Medîne ehlinin müezzini İbrâhîm → İbrâhîm'in babası dedi ki: Ebû Hüreyre'yi musallada gördüm. İki adama: "Yanınızda kurban edeceğiniz bir şeyiniz var mı?" diye sordu. Onlar da: "Hayır." cevabını verdiler. Bunun üzerine Ebû Hüreyre onlarla birlikte evine gitti, koyununu çıkardı ve dedi ki: "Allah Ebu Hüreyre'den, falan ve falan kimseden bu kurbanı kabul buyursun." Sonra koyunun ciğerini veya bir kısmını aldı ve ondan (onlarla birlikte) yediler. Sonra koyunu üç parçaya böldü. İki adam etin üçte ikisiyle geri döndüler ve Ebu Hüreyre'nin evine de üçte biri girdi.

Elbânî, hadîs hakkında "sahîh" hükmünü vermiştir.²²⁴

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû İbrâhîm el-Asfah'tır (ö.?). Hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır Hadîsin senet zincirinde Medîne'nin müezzini olan İbrâhîm'in babası olarak geçmektedir. Buhârî ise, Medîne halkının müezzini olarak bildirilen İbrâhîm'in, İbrâhîm el-Asfah olduğu tespit edilmiştir.²²⁵ Kaynaklarda, yalnız bir rivâyetine ulaşılmış olup o da sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan kurban hadîsidir.²²⁶

Medîne ehlinin müezzini olan İbrâhîm'in babasından gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre namazgahta iken; orada bulunan iki kişinin kurban edecek bir hayvanlarının

²²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 10/478.

²²⁴ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 4/40.

²²⁵ Hakîmî, *el-Atîk*, 27/165.

²²⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/272.

olmadığını öğrenmesi üzerine onları evine götürerek kendi koyununu çıkarması ve üçü adına kesip eşit bir şekilde üç parçaya bölmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Kaynaklarda rivâyet ile ilgili yeterli bilgiye ulaşamadığından; kesilen kurbanın türü, zamanı ve Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hangi uygulamasından hareketle böyle bir paylaşırma yapıldığı bilinmemektedir.

2.11. Aşşâr Mescidi'nde Namaz Kılmak Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ صَالِحٍ بْنُ دِرْهَمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، يَقُولُ: انْطَلَقْنَا حَاجِينَ، فَإِذَا رَجُلٌ، فَقَالَ لَنَا: "إِلَى جَنْبِكُمْ قَرْيَةٌ يُقَالُ لَهَا: الْأُبْلَةُ؟" قُلْنَا: "نَعَمْ"، قَالَ: "مَنْ يَضْمَنُ لِي مِنْكُمْ أَنْ يُصَلِّيَ لِي فِي مَسْجِدِ الْعَشَّارِ رَكْعَتَيْنِ، أَوْ أَرْبَعًا، وَيَقُولَ هَذِهِ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: سَمِعْتُ خَلِيلِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مِنْ مَسْجِدِ الْعَشَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُهَدَاءَ، لَا يَقُومُ مَعَ شُهَدَاءِ بَدْرٍ غَيْرُهُمْ".²²⁷

Muhammed b. Müsennâ → İbrâhîm b. Sâlih b. Dirhem → Babam (Ebû'l-Ezher Sâlih b. Dirhem) dedi ki: "Hac için gitmiştik, bir adam bize; 'Yakınıınızda Übülle adında bir köy var ya' dedi. Biz de "Evet." cevabını verdik. Bunun üzerine adam "İçinizden kim, (Übülle köyünde bulunan) el-Aşşâr mescidinde benim için iki rekât veya dört rekât namaz kılıp 'Bu Ebû Hüreyre içindir.' deme hususunda bana garanti verebilir?" diye sordu. Zira ben dostum Rasûlullah'tan (s.a.v.) "*Allah, kıyamet günü el-Aşşâr mescidinden şehitler diriltecek ve onlardan başkası Bedir şehitleriyle birlikte duramayacaktır.*" buyurduğunu işittim.

Elbânî hadîsin "zayıf" olduğuna hükmetmiştir.²²⁸ Şuayb el-Arnâvût da isnat zincirinde yer alan İbrâhîm b. Sâlih b. Dirhem'in zayıf bir ravi olması sebebiyle senedin "zayıf" olduğunu bildirmiştir.²²⁹

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû'l-Ezher Sâlih b. Dirhem el-Bâhilî ed-Dehhân el-Basrî'dir (ö.?). Kendisi tanınmış bir râvi değildir. Bu sebeple kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılammıştır. Ebû Zür'a, Sâlih b. Dirhem ve Sâlih ed-Dahhân olarak iki ayrı kişi olduğunu ve Sâlih b. Dirhem'in, Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet ettiğini bildirmiştir. Ancak kaynaklarda ismi Sâlih b. Dirhem el-Bâhilî

²²⁷ Ebû Dâvûd (1369), "Melâhim", 10.

²²⁸ Ebû Dâvûd (1369), "Melâhim", 10.

²²⁹ Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Melâhim", 11.

ed-Dehhân el-Basrî ismindeki râvinin tek bir kişi olduğu bildirilmektedir.²³⁰ Çalışmamız içinde sebabü îrâdi'l-hadîse konu olan tek bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebü'l-Ezher Sâlih b. Dirhem el-Bâhilî el-Basrî'den gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre'nin Basra'dan hac yapmak için gelen kimselerle karşılaşması, onlara memleketlerinde Aşşâr isminde bir camiden bahsetmesi, cami ile ilgili Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir hadîsini aktarması ve içlerinden kendisi için orada namaz kılınmasına kefil olacak birini araması hadîsin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyette Sâlih b. Dirhem hac için Mekke'ye gittiğini ifade etmiştir. Rivâyetten onlara soru soran kişinin Ebû Hüreyre olduğu anlaşılmaktadır. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) müjdesinden dolayı Ebû Hüreyre, Aşşâr mescidinde kendisi için namaz kılınmasını istemiş ve buna (Ebû Hüreyre için namaz kılınmasına) kim kefil olur diye de sormuştur. Rivâyet metninden bu mescidin Sâlih b. Dirhem'in geldiği yerde bulunan bir köy de olduğu anlaşılmaktadır. Bu köy Basra'nın deniz kıyısında olan bir kasabasında bulunmakta²³¹ ve Ebû Dâvud'un rivâyetinde Aşşâr mescidinin Fırat nehrinin kıyısında olduğu haber verilmektedir.²³²

2.12. Cum'a Gününün Fazileti Hadîsi

حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُهْبِطَ، وَفِيهِ تَيَّبَ عَلَيْهِ، وَفِيهِ مَاتَ، وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ، وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُصِخَّةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، مِنْ جِئِنِ تَصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَقَقًا مِنَ السَّاعَةِ، إِلَّا الْجَنِّ وَالْإِنْسَ، وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ حَاجَةً، إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهَا"، قَالَ كَعْبٌ: "ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمٌ"، فَقُلْتُ: "بَلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ"، قَالَ: فَقَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ، فَقَالَ: "صَدَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ." قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: ثُمَّ لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ، فَحَدَّثَنِي بِمَجْلِسِي مَعَ كَعْبٍ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: "قَدْ عَلِمْتُ آيَةَ سَاعَةٍ هِيَ"، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ لَهُ: "فَأَخْبِرْنِي بِهَا"، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: "هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ"، فَقُلْتُ: "كَيْفَ هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي، وَتِلْكَ السَّاعَةُ لَا

²³⁰ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Beyânu hatâi'l-Buhârî fî târîhihi*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemenî (Haydarâbâd: y.y., ts.), 1/49; Makdisî, *el-Kemâl*, 10/5/446.

²³¹ Halil Ahmed Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Suneni Ebî Dâvûd* (Hindistan: Merkezu'n-Neşr el-İlmî, 1427), 12/356.

²³² Ebû Dâvûd (1369), "Melâhim", 10.

يُصَلِّي فِيهَا، " فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: "أَلَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ حَتَّى يُصَلِّيَ، " قَالَ: فَقُلْتُ: " بَلَى، " قَالَ: " هُوَ ذَاكَ. " ²³³

(Abdullâh b. Mesleme) el-Ka‘nebî → Mâlik (İbn Enes) → Yezîd b. Abdullâh b. el-Hâdi → Muhammed b. İbrâhîm → Ebû Seleme b. Abdurrahmân → Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Güneşin doğduğu en hayırlı gün Cum‘a günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o gün dünyaya indirildi, Allah o gün tövbesini kabul etti, o gün vefat etti ve o gün kıyamet kopacaktır. Cinler ve insanlardan başka hiçbir mahluk yoktur ki, kıyamet korkusundan Cum‘a günü, sabah vaktinden, güneşin doğuşuna kadar dikkat kesilmesin. Ve o günde, bir an var ki; Müslüman bir kulun, namaz kılarken Allah’tan bir şey isteyerek o ana rastlarsa, mutlaka Allah, ona onu verir.*” Kâ‘b “Bu her yılda bir gündür.” dedi. Ben de “Bilakis, bu her Cum‘a’dadır.” dedim. Ebû Hüreyre dedi ki: Kâ‘b Tevrat’ı okudu ve sonra “Peygamber doğru söylemiş.” dedi. Ebû Hüreyre dedi ki: Sonra Abdullâh b. Selam ile karşılaştım ve ona Kâ‘b ile birlikte oturduğumuzu anlattım. Abdullâh b. Selam “Onun hangi saat olduğunu biliyorum.” dedi. Ebu Hüreyre dedi ki: Ona “O vakti bana haber ver.” dedim. Abdullâh b. Selam “Cum‘a gününün son saati.” diye cevap verdi. Ben de “Bu, Cum‘a gününün son saati nasıl olur?” diye sordum. Ve “Allah Rasûlü (s.a.v.) ‘Müslüman bir kul, namaz kılarken o vakte denk gelmez ki...’ diye buyurduğu halde o an nasıl olur da Cum‘a gününün son saati olur? Çünkü bu vakitte namaz kılınmaz.” dedim. Bunun üzerine Abdullâh b. Selam şöyle dedi: “Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmadı mı: “*Kim bir yerde oturup namazı beklerse, o namazı kılıncaya kadar namazda sayılır.*” Ben de: “Evet.” dedim. Abdullâh b. Selam da: “İşte budur.” dedi.

Elbâni, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir. ²³⁴

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme Abdullâh b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ebû Seleme’den gelen bu rivâyete göre Ebû Hüreyre’nin Kâ‘b el-Ahbâr (ö. 32/652-53) ile birlikte Tûr dağında vakit geçirirken, Ebû Hüreyre’nin Kâ‘b el-Ahbâr’a bir hadîs rivâyet etmesi, onun da bu hadise önce itiraz edip Tevrat’ı okuduktan sonra da kabul etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini

²³³ Ebû Dâvûd (1369), “Salât”, 113.

²³⁴ Ebû Dâvûd (1369), “Salât”, 113.

oluşturur. Rivâyetin devamında Ebû Hüreyre'nin Tûr dağından ayrıldıktan sonra, yolda karşılaştığı Abdullâh b. Selâm'a (ö. 43/663-64) başından geçenleri anlatması ve onun başka bir hadîs rivâyet edip Ebû Hüreyre'nin de bu rivâyeti doğrulaması, metnin sonunda yer alan hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Nesâî'nin *Sünen*'inde hadîs hakkında farklı bilgiler verilmiştir. Rivâyet edildiğine göre Ebû Hüreyre Tûr dağına gitmiş, oraya vardığında Kâ'b el-Ahbâr'ın da orada olduğunu görmüş ve onunla birlikte Tûr dağında bir gün kalmıştır. Ebû Hüreyre, Kâ'b el-Ahbâr'a Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hadîslerinden anlatmış, Kâ'b el-Ahbâr da Ebû Hüreyre'ye Tevrat'tan bahsetmiştir. Ebû Hüreyre; Rasûlullah'tan (s.a.v.) şöyle bir hadîs rivâyet etmiştir: *“Güneşin doğduğu en hayırlı gün Cum'a günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o gün dünyaya indirildi, Allah o gün tövbesini kabul etti, o gün vefat etti ve o gün kıyamet kopacaktır. Cinler ve insanlardan başka hiçbir mahluk yoktur ki, kıyamet korkusundan Cum'a günü, sabah vaktinden, güneşin doğuşuna kadar dikkat kesilmesin. Ve o günde, bir an var ki; Müslüman bir kulun, namaz kılarken Allah'tan bir şey isteyerek o ana rastlarsa, mutlaka Allah, ona onu verir.”* Bu hadîs üzerine Kâ'b el-Ahbâr, Allah'ın mü'mine istediği her şeyin verileceği o vaktin, sene de sadece bir gün olduğunu söylemiş, Ebû Hüreyre ise bunun doğru olmadığını, bilakis her Cum'a gününde mü'mine istediği her şeyin verileceği o vaktin bulunduğunu ifade etmiştir. Kâ'b el-Ahbâr, Tevrat'ı okumuş, incelemiş ve sonunda Ebû Hüreyre'ye dönerek Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) doğru söylediğini haber vermiştir. Ebû Hüreyre Tûr dağından ayrılmak üzere yola koyulmuş, yolda karşısına Basra b. Ebû Basra el-Gıfârî çıkmıştır. Ebû Hüreyre'ye nereden geldiğini sormuş, o da Tûr dağından geldiğini, orada bir gün kaldığını haber vermiştir. Bunun üzerine Ebû Hüreyre'nin şayet önceden kendisini görebilseymiş, o dağa hiç gitmeyeceğini ifade etmiş, Ebû Hüreyre ise şaşırıp bunun sebebini sormuştur. Basra b. Ebû Basra, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) şu hadîsini nakletmiştir: *“Üç mescid dışında ziyaret için başka bir mescide gidilmez. Bunlar; Mekke'de bulunan Mescid-i Haram, Medîne'de bulunan Mescidi Nebevî ve Kudüs'te bulunan Mescidi Aksa'dır.”* Ebû Hüreyre, onun yanından ayrılmış ve yoluna devam etmiştir. Yolda Abdullâh b. Selâm ile karşılaşmış, Ebû Hüreyre ona, kendisini Tûr dağında görebilmesini istediğini söylemiş ve Kâ'b el-Ahbâr ile orada başından geçenleri anlatmıştır. Ebû Hüreyre, sonunda Kâ'b el-Ahbâr'ın Tevrat'ı inceledikten

sonra Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) doğru söylediğini, o vaktin her Cum'a gününde bulunduğunu kabul ettiğini haber verince Abdullâh b. Selâm, Kâ'b el-Ahbâr'ın doğru söylediğini, zira kendisinin de o saati bildiğini ifade etmiştir. Ebû Hüreyre heyecanlanmış ve Abdullâh b. Selâm'dan bu vaktin ne zaman olduğunu öğrenmek istemiştir. Abdullâh b. Selâm, o vaktin Cum'a günü, güneş batmadan önceki son saat olduğunu haber vermiştir. Ebû Hüreyre, o saatte namazın kılınamayacağını, hâlbuki Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) *"Mü'min o anda namazda iken bir şey isterse ona dilediği verilir."* diye buyurduğunu söyleyince; Abdullâh b. Selâm, Ebû Hüreyre'ye cevaben Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) *"Kim bir namaz kılar da namaz kıldığı yerden ayrılmadan diğer namazı beklerse, o kimse namazda sayılır."* buyurduğunu haber vermiş ve o saatin söylediği saat olduğunu bildirmiştir.²³⁵

2.13. Namaza Yürüyerek Gitme Hadîsi

حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ نُعَيْمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَدَنِيِّ الْمُجَمِّرِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وَضُوءَهُ، ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الصَّلَاةِ، فَإِنَّهُ فِي الصَّلَاةِ مَا كَانَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ، وَإِنَّهُ يُكْتَبُ لَهُ بِإِحْدَى خُطَوَاتِهِ حَسَنَةٌ، وَيَمْحَى بِالْآخِرَى سَيِّئَةٌ، فَإِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمْ الْإِقَامَةَ فَلَا يَسْعَ، فَإِنَّ أَعْظَمَكُمْ أَجْرًا أَبْعَدُكُمْ دَارًا، قَالُوا: لَمْ يَأْبَا هُرَيْرَةُ؟ قَالَ: مِنْ أَجْلِ كَثْرَةِ الْخَطَا.²³⁶

Ebû Mus'ab (Ahmed b. Kâsım) → Mâlik (İbn Enes) → Nuaym b. Abdullâh el-Medenî el-Mücmir dedi ki: "Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim: 'Kim güzelce abdest alır, sonra da namaza giderse, namaza kastı olduğu sürece namazda sayılır. Onun attığı bir adımı için kendisine bir sevap yazılır, diğer adımı için de bir günah silinir. Sizden biri kamet sesini duyduğunda koşmasın. Sizden en büyük mükafatı alacak olan kimse, evi camiye en uzak olandır.'" Orada bulunanlar "Niçin, ey Ebu Hüreyre?" diye sordular. Ebû Hüreyre "Daha fazla adım attığından." cevabını verdi.

Muhakkik Eymen Sâlih Şâ'bân, hadîsin "sahîh" olduğunu haber vermiştir.²³⁷

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebi îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh Nuaym b. Abdullâh el-Mücmir el-Kureşî el-Adevî el-Medenî (ö. 13/634) olup daha önce ismi çalışma içinde geçmiştir. Ondaki gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre'nin

²³⁵ Nesâî, "Cum'â", 45.

²³⁶ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (1991), "Salât", 78.

²³⁷ İbnu'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, 9/413.

namaza yürüyerek gitmek hususunda anlattığı bir sohbet üzerine insanların soru sorması ve Ebû Hüreyre'nin de bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hüreyre benzer bir rivâyette, sohbet ettiği topluluğa “İçinizde en büyük mükafatı alan kimse, evi en uzak olandır.” diye söyleyerek onlarda merak uyandırmış ve orada bulunanlar da bunun sebebini öğrenmek için Ebû Hüreyre'ye bu durum hakkında sormuşlar, Ebû Hüreyre de benzer bir açıklamada bulunmuştur.²³⁸

2.14. Çocuk Cenazesinde Dua Etme Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ عَلَى صَبِيٍّ لَمْ يَعْمَلْ خُطْبَةً قَطُّ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: "اللَّهُمَّ أَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ."²³⁹

Ebû Mus'ab → Malik (İbn Enes) → Yahyâ b. Saîd → Saîd b. Müseyyeb dedi ki: “Ebû Hüreyre'nin arkasında hiç günah işlememiş (mükellef olmayan) bir çocuk için cenaze namazı kıldım ve onun için ‘Allah’ım, onu kabir azabından koru.’ diye dua ettiğini duydum.”

Ebû Hüreyre'ye ait olan mevkuf bir hadîstir. Eymen Sâlih Şa‘ban, hadîsin isnadının “sahîh” olduğunu söylemiştir.²⁴⁰

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre'nin vefat eden çocuğun cenaze namazını kıldırması ve namazda Allah'ın onu kabir azabından koruması hususunda dua etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

2.15. Abdestte Topukları Yıkama Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَّازِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ!"²⁴¹

²³⁸ Ebû el-Hasan Alî b. Halef b. Abdulmelik İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 4/556.

²³⁹ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (1991), “Cenâiz”, 1017.

²⁴⁰ İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 6/224.

²⁴¹ Müslim, “Tahâret”, 28; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Tahâret”, 55.

Muhammed b. Abdülmelik b. Ebû eş-Şevârib → Abdülazîz b. el-Muhtâr → Süheyl (İbn Ebû Sâlih) → Babası (Ebû Sâlih b. es-Semmân el-Medenî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ateşten dolayı vay o topukların haline!*”

Müslim’in şartlarına göre rivâyet “sahîh” kabul edilmiştir. Ayrıca Şuayb el-Arnâvût, hadîsin “sahîh” ve isnadının güçlü olduğunu haber vermiştir.²⁴² Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Sâlih Zekvân (Semman) b. Abdullâh et-Teymî el-Medenî’dir (ö. 101/719-20). Kendisi Kufe’ye tereyağı veya zeytinyağı satmaya gittiği için “Semman” ve “Zeyyât” lakapları ile anılmıştır.²⁴³ Sika bir râvi olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁴ Birçok kişiden hadîs işitmiş olsa da en çok Ebû Hüreyre ile zaman geçirmiş ve ondan çok fazla hadîs öğrenmiştir. Nitekim Ebû Hüreyre’ye ziyadesiyle talebelik ettiğinden dolayı ondan hadîs nakledenlerin doğru mu yalan mı söylediklerini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Ebû Hüreyre’nin en güvenilir talebelerinden biri olmuştur.²⁴⁵ Sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan üç tane rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Sâlih b. es-Semman el-Medenî’den gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre’nin abdest alan insanların topuklarını yıkamayı ihmal ettiklerini görünce, onları Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) sözü ile uyarması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Hadîsin rivâyet metninde sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisi geçmemektedir. Ancak Ebû Hüreyre’nin bu hadîsi rivâyet etmesi ile ilgili bir olay nakledilmektedir. O da şu şekildedir: Muhammed b. Ziyâd’ın haber verdiğine göre; Ebû Hüreyre, Muhammed b. Ziyâd ve arkadaşları abdest alırken onların yanından geçmiş ve onları abdestlerini güzelce almaları hususunda uyarmıştır. Sonra da Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) “Ateşten dolayı vay o topukların haline!” diye uyardığını haber vererek orada bulunanların ayaklarını topukları ile birlikte yıkamaları hususunda dikkat çekmiştir.²⁴⁶

²⁴² İbn Mâce (2009), “Tahâret”, 55.

²⁴³ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3/260; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/221,222.

²⁴⁴ İbn Abdülber, *el-İstiğnâ*, 2/763,764.

²⁴⁵ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, 1371/1952), 3/450,451; İbn Abdülber, *el-İstiğnâ*, 2/763,764.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. Bu konuda ayrıca bk. 11/672; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 6/637.

2.16. Namazda İntikal Tekbirleri Hadîsi

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ غِلَّانَ، حَدَّثَنَا رِشْدِينُ، حَدَّثَنِي عَمْرُو - يَعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ -، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، أَنَّ نُعَيْمًا الْمُجَمِرَ حَدَّثَهُ: أَنَّهُ صَلَّى وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَقَرَأَ أَمَّ الْقُرْآنِ، فَلَمَّا قَالَ: {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} قَالَ: آمِينَ، ثُمَّ كَبَّرَ لَوْضَعِ الرَّأْسِ، ثُمَّ قَالَ جِئْنَا فَرَعًا: "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنِّي لَأَشْبَهُكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."²⁴⁷

Yahyâ b. Ğaylân → Rişdîn (İbn Ebû Rişdîn) → Ömer yani İbn el-Hâris → Saîd b. Ebû Hilâl → Nuaym (İbn Abdullâh) el-Mücmir dedi ki: Kendisi Ebû Hüreyre'nin arkasında namaz kıldı. Ebû Hüreyre Ümmü'l-Kur'an-ı okudu. { غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ } dediğinde, "Amîn." dedi. Sonra rukûya/secdeye gitmek için tekbir getirdi. Namazını bitirince şöyle dedi: "Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ben içinizde namazı Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazına en çok benzeyenim."

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin "sahîh" olduğuna hükmetmiştir. Ancak rivâyet zincirinde yer alan Rişdîn b. Ebû Rişdîn'in (ö. 188 /803-804) zayıf olmasından dolayı, hadîsin senedi "zayıf"tır.²⁴⁸ Hadîsin sebebü îrâdi'l-hadîs konusunu ilgilendiren benzer bir rivâyeti de Ebû Seleme'den gelmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ مَرْوَانُ يَسْتَخْلِفُهُ عَلَى الصَّلَاةِ إِذَا حَجَّ أَوْ اعْتَمَرَ، فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ، فَيَكْبِرُ خَلْفَ الرُّكُوعِ وَخَلْفَ السُّجُودِ، فَإِذَا انْصَرَفَ قَالَ: "إِنِّي لَأَشْبَهُكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."²⁴⁹

Muhammed b. Ubeyd → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme (İbn Abdurrahmân ez-Zührî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Mervân b. Hakem, hac veya umre yapacağı zaman, namaz kıldırması için onu kendisine halef tayin ederdi. Ebû Hüreyre de insanlara namazı kıldırırdı; rükûdan ve secdeden sonra tekbir alır, namazını bitirince de şöyle derdi: "Şüphesiz ben içinizde namazı Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazına en çok benzeyenim."

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.²⁵⁰

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/277.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/277.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/481.

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/481.

Ebû Hüreyre'den bu hadîsleri sebebü îrâd olarak rivâyet edenler Nuaym b. Abdullâh el-Mücmir ve Ebû Seleme b. Abdurrahmân ez-Zührî olup daha önce isimleri zikredilmiştir. Onlardan gelen bu rivâyetlerde Ebû Hüreyre'nin insanlara namaz kıldırıldığı ve namazı bittikten sonra onlara dönerek kendi kıldığı namazın, Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazına çok benzediği ve insanların da bu şekilde kılması gerektiğini ifade etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Mervân b. Hakem, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği döneminde Medîne valisi olmuştur. Rivâyet edildiğine göre Mervân, Mekke'ye hac ya da umre vazifesini yerine getirmek için her gittiğinde, vekaleten Ebû Hüreyre'yi namaz kılması için halef tayin etmiştir. Yine böyle bir zaman da Ebû Hüreyre mescitte namaz kıldırmıştır. Namazı tamamladığında yüzünü cemaate doğru çevirmiş ve şöyle demiştir: “Şüphesiz benim namazım, Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazına en çok benzeyendir.”²⁵¹

Rivâyet edildiğine göre, Ebû Hüreyre, Rasûlullah'ın (s.a.v.) namaz içinde intikal tekbirleri getirdiğini, ancak insanların bunu yapmayı bıraktığını ifade etmiştir. Özellikle Mervân b. Hakem döneminde fethedilen Şam'da ve bazı bölgelerde namaz kılarken insanların, Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazından uzaklaştıklarından ve farklı uygulamalarda bulunmalarından yakınmıştır. Yine namazda intikal tekbirlerini terk edenlerin, Ümeyye Oğulları olduğu rivâyet edilmiştir.²⁵² Bu durumdan büyük bir rahatsızlık duyan Ebû Hüreyre, insanlara namaz kıldırıldığı zamanlarda Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) kıldığı şekli ile namazı kıldırması ve birkaç kez namaz sonunda cemaate dönerek “Şüphesiz benim namazım, Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazına en çok benzeyendir.” demiştir. İnsanların yanlışlarını düzeltip eksiklerini tamamlamalarını ve bu şekilde namaz kılmalarını tavsiye etmiştir.

2.17. Cum'a Namazında Okunan Sûreler Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ - وَهُوَ ابْنُ بِلَالٍ -، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي رَافِعٍ قَالَ: اسْتُخْلِفَ مَرْوَانُ، أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الْمَدِينَةِ. وَخَرَجَ إِلَى مَكَّةَ. فَصَلَّى لَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ الْجُمُعَةَ. فَقَرَأَ بَعْدَ سُورَةِ الْجُمُعَةِ فِي الرُّكْعَةِ الْآخِرَةِ: {إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ}. قَالَ فَأَذْرَكْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ حِينَ أَنْصَرَفَ. فَقُلْتُ لَهُ: "إِنَّكَ

²⁵¹ Ebû Yâsîn Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hasen el-Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc* (Mekke: Dâru Takvî'n-Necât, 1420), 7/66.

²⁵² Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/66.

قَرَأَتْ بِسُورَتَيْنِ، كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يَقْرَأُ بِهِمَا بِالْكُوفَةِ. فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: "إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهِمَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ".²⁵³

Abdullâh b. Mesleme b. Gağneb → Süleyman, o İbn Bilâldir → Ca'fer (es-Sâdık) → Babası (Muhammed el-Bâkır) → (Ubeydullah) İbn Ebû Râfi' dedi ki: Mervân, Medîne'de kendisi yerine vekil olarak Ebû Hüreyre'yi tayin edip Mekke'ye doğru yola çıktı. Ebû Hüreyre bize Cum'a namazını kıldırды, son rekatta Cum'a sûresinden sonra {إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ} sûresini okudu. Ubeydullah dedi ki: Giderken Ebû Hüreyre'ye yetiştim ve ona "Hiç şüphesiz, sen Alî b. Ebû Tâlib'in Kûfe'de okuduğu iki sûreyi okudun." dedim. Ebû Hüreyre dedi ki: "Şüphesiz ki ben, Rasûlullah'ın (s.a.v.) Cum'a günü bu sûreleri okuduğunu işittim."

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin isnadının "sahîh" olduğunu haber vermiştir.²⁵⁴ Elbânî de hadîsin "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.²⁵⁵

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ubeydullah b. Ebû Râfi' el-Medenî'dir (ö.?). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.²⁵⁶ Ebû Hüreyre'den bizzat hadîs işitmiş olup namaz ve diğer konularda hadîs rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre'nin arkasında namaz kılmış ve onun sohbetinde bulunmuştur.²⁵⁷ Ubeydullah b. Eslem'in, sebebü îrâdî'l-hadîs ile ilgili bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ubeydullah'dan gelen bu rivâyette; kendisi, Cum'a namazı kılındıktan sonra Ebû Hüreyre'nin yanına gelerek Kûfe'de Alî b. Ebû Tâlib'in de Cum'a namazında aynı sûreleri okuduğunu söylemesi, bunun üzerine Ebû Hüreyre'nin de bu uygulamanın Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) ait olduğunu haber vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Mervân b. Hakem, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği döneminde Medîne valisi iken Mekke'ye hac ya da umre vazifesini yerine getirmek için gitmiş, vekaleten

²⁵³ Müslim, "Cum'a", 61.

²⁵⁴ Ebû Dâvûd (2009), "Salât", 231.

²⁵⁵ Ebû Dâvûd (1369), "Salât", 145.

²⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 19/34,35.

²⁵⁷ Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât*, 1/311; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908), 7/10,11.

Ebû Hüreyre'yi namaz kıldırması için halef tayin etmiştir. Yine böyle bir zamanda Cum'a günü Ebû Hüreyre mescitte insanlara Cum'a namazı kıldırıştır.

Allah Rasûlü (s.a.v.) Cum'a günü, cemaate Cum'a sûresini, günün anlamını hatırlatmak, hükümlerini açıklamak için; Münâfikun sûresini de orada bulunan Münâfiklar'ı azarlamak için okumuştur. Sonra insanlar Cum'a'nın hükümlerini anladıklarında ve Münâfiklar azarlandığında; öğüt, uyarı ve hatırlatmalar içerdiği için ve insanlara kolaylık da sağladığı için {سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى} sûresi ve {هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ} sûresini okumaya başlamıştır.²⁵⁸ Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bu sûreleri okumasından yıllar sonra Ebû Hüreyre'nin, tekrar aynı sûreleri okumasında; aynı sebeplerin meydana gelme ihtimalinin bulunabileceği gibi, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir sünnetini hatırlatmak niyeti ile okuduğu da düşünülebilir.

2.18. Ezan Okunurken Mescitten Çıkma Hadîsi

حَدَّثَنَا هَاشِمٌ، حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، وَشَرِيكٌ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ أَبِي الشَّعَثَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - قَالَ: خَرَجَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ مَا أَدَّى الْمُؤَذِّنُ، فَقَالَ: "أَمَّا هَذَا، فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ." قَالَ: وَفِي حَدِيثٍ شَرِيكٍ: ثُمَّ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كُنْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ فَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ، فَلَا يَخْرُجُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُصَلِّيَ."²⁵⁹

Hâşim (İbn Kâsım) → (Abdurrahmân b. Abdullâh) el-Mes'ûdî → Şerîk (İbn Abdullâh) → Eş'as b. Ebû eş-Şa'sâ' → Babası (Ebû eş-Şa'sâ' Selîm b. Esved el-Kûfî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Bir adam müezzîn ezan okuduktan sonra mescitten çıkmıştı. Ebû Hüreyre dedi ki: "Bu adam, Ebû'l-Kâsım'a (s.a.v.) isyan etti." Şerîk b. Abdullâh'ın (ö. 177/794) rivâyetinde Ebû Hüreyre sözüne şöyle devam etti: "Allah Rasûlü (s.a.v.) bize 'Siz mescitte iken namaz için ezan okunursa hiçbiriniz namaz kılmadan oradan ayrılmayın.' buyurdu."

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin metninin "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.²⁶⁰ Ancak isnadı "hasen"dir.²⁶¹

²⁵⁸ Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ eşkele min telhîsi kitâbü Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstû vd. (Şam: Daru İbni Kesîr, 1417), 2/516.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 16/546.

²⁶⁰ İbn Mâce (2009), "Ezan", 7.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 16/546.

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebü's-Şa'sâ' Selîm b. Esved el-Mehâribî el-Kûfî'dir (ö. 82/701). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.²⁶² Ebû Hüreyre'den hadîs işitmiştir.²⁶³ Çalışmamızda sebebü îrâdî'l-hadîs ile ilgili bir rivâyeti bulunmaktadır.

Selîm b. Esved'den gelen bu rivâyette; kendisi Ebû Hüreyre ile birlikte mescitte otururken, bir adamın ezan okunduktan sonra, namaz kılmadan mescitten çıkması; bunun üzerine Ebû Hüreyre'nin, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) mesele ile ilgili bir hadîsi rivâyet etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre, Ebû eş-Şa'sâ', Mescid-i Nebevîde Ebû Hüreyre ile birlikte namaz vaktini beklemiştir. Müezzin ezan okumaya başlayınca mescitte bulunan bir adam kalkıp yürümüş ve Ebû Hüreyre adamı gözleriyle takip etmiştir ta ki mescitten çıkana kadar. Ebu Hüreyre durumdan hiç hoşlanmayarak adamın, Ebû'l-Kâsım'a itaatsizlik ettiğini orada bulunan insanlara haber vermiştir.²⁶⁴ Zira mescitte kalıp namazını orada kılan kimse, Ebû'l-Kâsım'a itaat etmiş; bu kimseye gelince, o isyan etmiştir. Bu Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) sonra ashâbın ve onlardan sonra gelen ilim ehlinin uygulamasıdır ki; onlar, mescitte iken abdest alma veya zaruri haller dışında, namaz kılmadan ayrılmamışlardır.²⁶⁵

2.19. Elbiseyi Kibirle Yerde Sürüme Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَكْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مَيْسُورًا مَوْلَى فُرَيْشٍ فِي حَلَقَةِ سَعِيدٍ يُحَدِّثُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّهُ مَرَّ بِهِ فَتَى يَجُرُّ إِزَارَهُ، فَوَكَزَهُ بِحَدِيدَةٍ كَانَتْ مَعَهُ، ثُمَّ قَالَ: أَلَمْ يَبْلُغْكَ مَا قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى الَّذِي يَجُرُّ إِزَارَهُ بَطْرًا." ²⁶⁶

Abdullâh b. Bekr → Meysûre (İbn Abdurrahmân) Mevlâ Kureyş -Saîd'in ilim meclisinde- → (Ebû Hâris) Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî → Ebû Hüreyre dedi ki: (Ebû Hüreyre'nin) Yanından genç bir adam, elbisesini sürüyerek geçiyordu. Ebû Hüreyre yanında bulunan demir bir çubukla onu dürttü ve şöyle dedi: “Ebû'l-Kâsım'ın

²⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/211.

²⁶³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 72/253.

²⁶⁴ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Mesâcid”, 280. Ayrıca bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-Muvatta'* (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1424), 1/558.

²⁶⁵ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 3/359.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/79.

(s.a.v.) ‘Allah, kibirlenerek elbisesini sürüyen kimseye bakmaz.’ sözünü duymadın mı?”

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin “sahîh” olduğunu, ancak Kureyş’in azatlı kölelerinden Meysûre b. Abdurrahmân’ın bilinmemesi sebebiyle isnadının “zayıf” olduğunu haber vermiştir.²⁶⁷ Hadîsin, Ebû Hâris Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî’den (ö. 120/738) gelen ve sebabü îrâdî’l-hadîs bilgisi içeren farklı bir rivâyeti daha bulunmaktadır. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، قَالَ: كَانَ مَرْوَانُ يَسْتَعْمِلُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الْمَدِينَةِ، قَالَ: فَكَانَ إِذَا رَأَى إِنْسَانًا يَجُرُّ إِزَارَهُ، ضَرَبَ بِرِجْلِهِ، ثُمَّ يَقُولُ: قَدْ جَاءَ الْأَمِيرُ، قَدْ جَاءَ الْأَمِيرُ. ثُمَّ يَقُولُ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ بَطْرًا."²⁶⁸

Muhammed b. Ca’fer → Şu’be b. Haccâc → Ebû Hâris Muhammed b. Ziyâd dedi ki: Mervân, Ebu Hüreyre’yi Medîne’ye vali olarak tayin ederdi. Ebû Hâris Muhammed b. Ziyâd dedi ki: Ebû Hüreyre elbisesini sürüyen bir adam gördüğü zaman ayağını yere vurur ve: “Vali geldi, vali geldi!” derdi. Sonra şöyle derdi: Ebû’l-Kâsım (s.a.v.) “Allah, kibirlenerek elbisesini yerde sürüyen kimseye bakmaz.” buyurdu.”

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin isnadının Şeyhayn’ın şartlarına göre “sahîh” olduğunu haber vermiştir.²⁶⁹

Ebû Hüreyre’den bu hadîsleri sebabü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Hâris Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî el-Cum’ahi el-Basrî’dir (ö. 120/738). Kendisinin sika bir râvi olduğu söylemiştir.²⁷⁰ Ebû Hüreyre’nin arkadaşlarındandır. Ondan iman, namaz, zekât ve diğer hususlar hakkında hadîs rivâyet etmiştir.²⁷¹ Sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan iki tane rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Hâris Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî’den gelen rivâyetlerde; Ebû Hüreyre’nin elbisesini sürüyerek yürüyen bir kimseyi görmesi ve bunun üzerine Allah

²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/79.

²⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/175.

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/175.

²⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7/257.

²⁷¹ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/178; İbrahim Muhammed Nûrî vd., *el-Câmi’ li-fî cerh ve’t-ta’dîl* (Beyrut; Lübnan: Âlemü’l-Kütüb, 1412), 3/9.

Rasûlü'nün (s.a.v.) bu durum ile ilgili hadîsini nakletmesi rivâyetin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Hadîsin Müslim'de geçen ve yine Ebû Hâris Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî'den gelen rivâyetinde; hadisenin yaşandığı zamanda, Ebû Hüreyre'nin Bahreyn emiri olduğu haber verilmiştir.²⁷² Buna göre olay Ömer b. Hattâb'ın halifeliği döneminde, Ebû Hüreyre'yi Bahreyn'e vali olarak atadığı zamanda veya Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği döneminde, Mervân b. Hakem'in yerine halef olarak Ebû Hüreyre'yi Medîne'ye emir tayin ettiği bir zaman da gerçekleşmiştir. Bu husustaki rivâyetlerden, hadisenin, Mervân'ın yerine vekil olduğu zamanda gerçekleştiği görüşü ağır basmaktadır.

Ebû Hüreyre'ye verilen valilik ve emirlik görevleri, onu daha da alçak gönüllü hale getirmiştir. Nitekim Mervân b. Hakem'in yerine vekil tayin edildiği bir gün, başına hurma lifinden sardığı bir sarıkla ve yanına aldığı semer vurulmuş bir eşekle Medîne çarşısına çıkmış ve "Emir geliyor, savulun!" diye insanlara seslenmiştir.²⁷³

Başka bir rivâyette Ebû Hüreyre'nin "Yolu açın, yolu açın, emir geldi!" diye seslenmesi ve ayağını yere vurması; onun iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak, insanların ruhlarına korku salarak, onların kendisini dinlemelerini ve kendisine itaat etmelerini sağlamak için bir hazırlık olduğu ifade edilmiş, asla gurur, kibir veya kendini beğenmişlik sebebiyle yapılmadığı belirtilmiştir.²⁷⁴

2.20. Bayram Namazı Tekbirleri Hadîsi

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّهُ قَالَ: شَهِدْتُ الْأَضْحَى وَالْفِطْرَ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ فَكَبَّرَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى سَبْعَ تَكْبِيرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَفِي الْآخِرَةِ خَمْسَ تَكْبِيرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ قَالَ مَالِكٌ: وَهُوَ الْأَمْرُ عِنْدَنَا. قَالَ مَالِكٌ: فِي رَجُلٍ وَجَدَ النَّاسَ قَدْ انْصَرَفُوا مِنَ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْعِيدِ: "إِنَّهُ لَا يَرَى عَلَيْهِ صَلَاةً فِي الْمُصَلَّى، وَلَا فِي بَيْتِهِ، وَإِنَّهُ إِنْ صَلَّى فِي الْمُصَلَّى، أَوْ فِي بَيْتِهِ لَمْ أَرِ بِذَلِكَ بَأْسًا، وَيُكَبِّرُ سَبْعًا فِي الْأُولَى قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَخَمْسًا فِي الثَّانِيَةِ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ."²⁷⁵

Mâlik (İbn Enes) → (Ebû Abdullâh) Nâfi' Mevlâ Abdullâh b. Ömer dedi ki: Ebu Hüreyre ile birlikte Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı'na katıldım. O, ilk

²⁷² Müslim, "Libâs ve Zîynet", 2087.

²⁷³ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 1/79.

²⁷⁴ Mûsâ Şâhin Lâşîn, *Fethu'l-mun'im şerhu Sahîh-i Müslim* (Dâru's-Şurûk, 1423), 8/342.

²⁷⁵ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (1985), "İydeyn", 9.

rek‘atta kıraatten önce yedi tekbir, son rek‘atta kıraatten önce beş tekbir getirdi. Mâlik b. Enes şöyle dedi: “Bizim uygulamamıza göre de böyledir.” Mâlik b. Enes şöyle dedi: Bayram günü insanların bayram namazından çıktıklarını gören biri hakkında şöyle söyledi: “Musallada ya da evinde namaz kılması gerekmez, ancak musallada ya da evinde namaz kılsa bunda da bir sakınca görmem. Birinci rek‘atta kıraatten önce yedi defa, ikinci rek‘atta kıraatten önce beş defa tekbir getirir.”

Muhakkik Eymen Sâlih Şa‘ban, hadîsin senedinin “sahîh” olduğunu haber vermiştir.²⁷⁶

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden ve Nâfi‘ Mevlâ Abdullâh b. Ömer diye bilinen Ebû Abdullâh Nâfi‘ b. Hürmüz el-Kureşî el-Adevî el-Medenî’dir (ö. 117/735). Kendisinin güvenilirliği hususunda âlimlerin icmâsının olduğu haber verilmiştir.²⁷⁷ Ebû Hüreyre ile bulunmuş, onun arkasında namaz kılmıştır. Medîneli olması sebebi ile Ebû Hüreyre’den çok kez hadîs alma imkânı bulmuştur.²⁷⁸ Sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Abdullâh Nâfi‘ Mevlâ Abdullâh b. Ömer’den gelen bu rivâyette, Ebû Hüreyre’nin bir uygulaması anlatılmaktadır. Buna göre Kurban ve Ramazan Bayramı’nda, Ebû Hüreyre’nin bayram namazlarını insanlara kıldırması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur. Onun bu namazı kılmasına ve dolayısı ile ilgili hadîsin rivâyet edilmesine sebep olan durum bayramın gelmiş olmasıdır.²⁷⁹

Rivâyet edildiğine göre Medîne valisi olan Mervân b. Hakem şehirden ayrılmadan önce Ebû Hüreyre’yi yerine vekil olarak tayin etmiştir. Bu geçici görevin bayram gününe de denk gelmesi sebebi ile Ebû Hüreyre mescitte insanlara bayram namazını kıldırmıştır.²⁸⁰

²⁷⁶ İbnu’l-Esîr, *Câmi‘u’l-usûl*, 6/128.

²⁷⁷ İbrahim Hatiboğlu, “Nâfi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/286,287.

²⁷⁸ İbnu’l-Esîr, *Câmi‘u’l-usûl*, 6/128.

²⁷⁹ Mâlik b. Enes, el-Muvatta‘ (1985), “İydeyn”, 3.

²⁸⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Hüsrevî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Abdullâh et-Turkî (b.y.: Merkezi Hicr, 1432/2011), 6/560.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÛ HÜREYRE’NİN GÜNDELİK VE SOSYAL KONULARA DAİR SEBEBÜ İRÂD RİVAYETLERİ

Ebû Hüreyre’nin rivâyet ettiği hadisler yalnızca ibadet konularıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bireysel hayat, toplumsal ilişkiler, ahlaki tutumlar ve günlük yaşama dair pek çok alana da ışık tutmuştur. Bu bölümde, Ebû Hüreyre’nin ibadet dışındaki konularda yaptığı rivâyetlerin, hangi sosyal ya da bireysel bağlamda, ne tür bir ihtiyaç veya olay üzerine rivâyet edildiği açıklanacaktır. Günlük hayatta karşılaşılan durumlar, sorulara verilen cevaplar ve kişisel hatıralar çerçevesinde şekillenen bu rivâyetler; hem sahâbîlerin yaşadığı dönemin sosyal yapısını anlamak hem de Ebû Hüreyre’nin rivâyet tarzını tespit etmek açısından önem arz etmektedir.

3.1. Günlük Hayata Dair Rivâyetler

Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) ahir ömründe yanında bulunup onun hemen hemen her haline vakıf olan Ebû Hüreyre, onun günlük yaşamına da şahitlik etmiştir. Böylece Rasûlullah’ın (s.a.v.) vefatından sonra da ayakkabının giyilmesi, resim yapılması, şiir okunması, anne babaya saygı duyulması, hastalık – sağlık durumları, komşuluk hakkı ve hayvanların bakımı gibi günlük hayatta meydana gelen olaylar üzerine olan uygulamalarını insanlara haber vermiştir. Ebû Hüreyre’nin günlük hayata dair sebebü irâda konu olan on sekiz mesele içinde yirmi iki rivâyet tespit edilmiştir.

3.1.1. Babaya Saygı Göstermek Hadîsi

حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ زَكَرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَوْ غَيْرِهِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَبْصَرَ رَجُلَيْنِ، فَقَالَ لِأَحَدِهِمَا: مَا هَذَا مِنْكَ؟ فَقَالَ: أَبِي، فَقَالَ: "لَا تُسَمِّهِ بِاسْمِهِ، وَلَا تَمْشِ أَمَامَهُ، وَلَا تَجْلِسَ قَبْلَهُ."²⁸¹

Ebû er-Rabî‘ (Süleymân b. Dâvud) → İsmâil b. Zekerıyyâ → Hişâm b. Urve → Babası (Ebû Abdullâh Urve b. Zübeyr) veya bir başkası dedi ki: Ebû Hüreyre iki adam gördü ve onlardan birine “Bu kişi senin neyin oluyor?” diye sordu. Adam “Babam.” cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre; “Onu ismiyle çağırma, onun yürüme ve o oturmadan önce oturma.” diye nasihatte bulundu.

²⁸¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ’il b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *el-Edebü’l-mufred*, thk. Muhammed Fuat Abdü’l-Bâkî (Kahire: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1409), 30.

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.²⁸²

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî’dir (ö. 94/713). Ulema onun güvenilirliği hususunda ittifak etmiştir.²⁸³ Kendine münzevi bir yaşam alanı kurmak için Medîne’nin güneybatısında yer alan Akîk bölgesinde bir ev yaptırarak oraya yerleşmiştir.²⁸⁴ Ebû Hüreyre’nin de Akîk bölgesinde evi olduğu bilinmektedir. Özellikle Ebû Hüreyre ile bu zahidane yaşantısında karşılaşmış olabileceği dikkat çekmektedir. Ebû Hüreyre’den hadîs işitmiş olup²⁸⁵ sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Abdullâh Urve b. Zübeyr el-Kureşî’den gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre’nin birlikte gördüğü iki adamın baba ve oğul olduğunu öğrenince, onlardan küçük olana, yanındaki babası hakkında tavsiyelerde bulunması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre Ebû Hüreyre’nin yolda karşılaştığı bu iki kişi; Ebû Ğassân ed-Dabbî ve onun babasıdır. Bir gün, Harre denilen mevkinin arka taraflarında babasıyla yürürken Ebû Hüreyre ile karşılaşmış ve Ebû Hüreyre ona, yanındaki kişinin kim olduğunu sormuştur. Ebû Hüreyre, Ebû Ğassân ed-Dabbî’nin babası olduğunu öğrenince ona nasihatte bulunmuştur. İlk rivâyette verilen “Onu ismiyle çağırma, onun önünden yürüme ve o oturmadan önce de oturma.” nasihatlerinin dışında “Babandan önde yürüme, arkasından yürüme, yanından da yürüme. Seninle onun arasında hiç kimsenin geçmesine izin verme. Babanın üzerinden geçtiği bir duvarın üstünden geçme. Babandan gördüğü herhangi bir ağaçtan yeme; çünkü belki o ağacı onun gözleri arzulamıştır.” tavsiyelerinde bulunmuştur. Sonrasında Ebû Hüreyre; Ebû Ğassân ed-Dabbî’ye, Abdullâh b. Hidaş’ı tanıyıp tanımadığını sormuş, oda tanımadığını söyleyince Ebû Hüreyre, Abdullâh b. Hidaş hakkında bilgi vermiştir. Onun hakkında Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cehennemde Abdullâh b. Hidaş’ın uyluğu, Uhud dağı kadar olacak ve azı dişi de Beyza dağı kadar olacaktır.”

²⁸² Buhârî, *el-Edebü’l-mufred*, 30.

²⁸³ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/116,117.

²⁸⁴ İrfan Aycan, “Urve b. Zübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/182-185.

²⁸⁵ Nevevî, *Tehzîbu’l-esmâ’ ve’l-luğât*, 1/331,332.

Ebû Hüreyre Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) bunun sebebini sorduğunda Rasûlullah (s.a.v.), Abdullâh b. Hidaş'ın Anne-babasına asi olduğunu haber vermiştir. Hadîs bu şekli ile sadece Ebû Ğassân ed-Dabbî tarafından rivâyet edilmiştir.²⁸⁶

3.1.2. Faizli Satışın Nehyi Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ الْمُخْزُومِيُّ بِمَكَّةَ، حَدَّثَنِي الضَّحَّاكُ - يَعْنِي ابْنَ عُثْمَانَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَّجِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَّارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ لِمَرْوَانَ: أَحْلَلْتَ بَيْعَ الرَّبَا! فَقَالَ مَرْوَانُ: مَا فَعَلْتُ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: "أَحْلَلْتَ بَيْعَ الصُّكُوكِ وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يَسْتَوْفَى." قَالَ: فَخَطَبَ النَّاسَ مَرْوَانُ، فَنَهَى عَنْ بَيْعِهَا. قَالَ سُلَيْمَانُ: فَتَنَظَرْتُ إِلَى حَرَسِ مَرْوَانَ يَأْخُذُونَهَا مِنْ أَيْدِي النَّاسِ.²⁸⁷

Abdullâh b. Hâris el-Mahzûmî -Mekke'de bize rivâyet etti.- → Dahhâk yani İbn Osmân → Bükeyr b. Abdullâh b. el-Eşec → (Ebû Eyüp) Süleymân b. Yesâr → Ebû Hüreyre dedi ki: Ebû Hüreyre, Mervân b. Hakem'e "Sen faizli satışı helal mi kıldın?" diye sordu. Mervân b. Hakem "Öyle bir şey yapmadım." diye cevap verdi. Ebû Hüreyre "Sen senetlerin satışına helal demişsin. Hâlbuki Allah Rasûlü (s.a.v) teslim alana kadar yiyeceklerin satışını yasaklamıştı." cevabını verdi. Bunun üzerine Mervân b. Hakem insanlara hitap ederek onları senet satmaktan men etti. Süleyman b. Yesâr dedi ki: "Ben, Mervân b. Hakem'in muhafızlarının, halkın elinden o senetleri topladıklarını gördüm."

Şuayb el-Arnâvût, rivâyetin isnadının güçlü olduğunu haber vermiştir.²⁸⁸ *Müsned-i Ebû Hüreyre* isimli eserde hadîs "sahîh" olarak zikredilmiştir.²⁸⁹

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Eyyûb Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî'dir (ö. 107/725). Kendisinin sika bir râvî olduğu bilinmektedir.²⁹⁰ Medîneli olması sebebi ile Ebû Hüreyre ile defalarca görüşme imkânı bulup ondan hadîs almış ve birçok kez onun sohbetinde bulunmuştur.²⁹¹ Çalışmamızda da sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan iki rivâyeti bulunmaktadır.

²⁸⁶ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Ebû Muâz Târik b. İvâdullâh b. Muhammed, Ebû'l-Fazl Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 7/63.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/249.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/249.

²⁸⁹ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 4/197.

²⁹⁰ Makdisî, *el-Kemâl*, 10/5/309,310; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 12/100-108.

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/29,30.

Ebû Eyüp Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî'den gelen bu rivâyette; Mervân b. Hakem'in, Medîne'de senetler aracılığı ile bir satış sistemi uygulayıp bu senetleri halka dağıtması, Ebû Hüreyre'nin de bu uygulamanın faiz olduğunu bildirerek Mervân b. Hakem'i uyarması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Mervân b. Hakem'in döneminde tüccarlar için çek-senet defterleri çıkarılmıştır. Tüccarlar Mervân b. Hakem'den, bu senetlerle satış yapmak için izin istemiş, Mervân b. Hakem'de onlara izin vermiştir. Bunu öğrenen Ebû Hüreyre, hemen soluğu Mervân b. Hakem'in yanında almış, onu uyararak bu yaptığıının faizli satış olduğunu ifade etmiş ve Allah Rasûlü'nün (s.a.v.), ürünlerin satın alındıktan sonra parası ödeninceye kadar tekrar satılmasının yasakladığını bildiren hadîsini rivâyet etmiştir. Bunun üzerine Mervân, hemen korumalarına senetlerin toplanması için emretmiş, bu şekilde bir satıştan da onları men etmiştir.²⁹²

Rivâyette geçen “صِكَكٌ” kelimesi; “صِكَ” kelimesinin çoğulu olup çek-senet anlamında kullanılmıştır. Bu senetler (borç senetleri) daha önceleri Mervân b. Hakem zamanında halka dağıtılmış,²⁹³ ancak yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için halka yazılan ve henüz senette yazılı olan erzakı teslim almadan önce içindekileri bir başkasına satmalarına yarayan bu senetleri Ebû Hüreyre yasaklamıştır.²⁹⁴

Başka bir rivâyette, Mervân b. Hakem zamanında, komşularının yiyeceği karşılığında insanlara senetler verildiği ve insanların bu senetleri tam olarak almadan önce kendi aralarında takas ettikleri haber verilmektedir. Bundan sonra Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ile bir sahâbî, (İsmi geçmeyen bu sahâbînin Ebû Hüreyre olduğu bildirilir.) Mervân b. Hakem'in yanına girip “Faiz alışverişine izin veriyor musun, ey Mervân?” diye sormuşlar, Mervân da “Allah'a sığınırım, ama o nedir?” diye cevap vermiştir. Onlar da bu senetlerin insanlar tarafından alınıp satıldığını, daha sonra o senetler alınmadan önce tekrar satıldığını haber vermişler. Bu yüzden Mervân, muhafızlarına onları insanların elinden almaları ve sahiplerine geri vermeleri için göndermiştir. Bu

²⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/101.

²⁹³ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 3/433.

²⁹⁴ Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî İbn Hubeyre, *el-İfsâh an me'ânî's-sihâh*, thk. Fu'âd Abdulmun'im Ahmed (b.y.: y.y., 1417), 8/35.

uygulama Medîne’de yaşanmış olup Mervân b. Hakem’in Medîne valiliği yaptığı bir zaman da meydana gelmiştir.²⁹⁵

3.1.3. Koyunlar Cennet Hayvanlarıdır Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ خُلَحْلَةَ، عَنْ حَمِيدِ بْنِ مَالِكِ بْنِ خُثَيْمٍ، أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ بِأَرْضِهِ بِالْعَقِيقِ، فَأَتَاهُ قَوْمٌ مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى دَوَابٍ فَنَزَلُوا عِنْدَهُ، قَالَ حَمِيدٌ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَذْهَبَ إِلَى أُمِّي، فَقُلْتُ: إِنَّ ابْنَكَ يُقْرِنُكَ السَّلَامَ، وَيَقُولُ: أَطْعِمْنَا شَيْئًا، قَالَ: فَوَضَعَتْ ثَلَاثَةَ أَقْرَاصٍ فِي صَحْفَةٍ، وَشَيْئًا مِنْ مِلْحٍ وَزَيْتٍ، فَوَضَعَتْهَا عَلَى رَأْسِي، وَحَمَلْتُهَا إِلَيْهِمْ، فَلَمَّا وَضَعْتُهَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، كَبَّرَ أَبُو هُرَيْرَةَ، وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا مِنَ الْخُبْزِ، بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ طَعَامُنَا إِلَّا الْأَسْوَدَيْنِ: التَّمْرُ وَالْمَاءُ، فَلَمْ يَصِبِ الْقَوْمُ مِنَ الطَّعَامِ شَيْئًا، فَلَمَّا انْصَرَفُوا، قَالَ: "يَا ابْنَ أَخِي، أَحْسِنْ إِلَى غَنَمِكَ، وَامْسَحِ الرُّعَامَ عَنْهَا، وَأَطِيبِ مَرَاحَهَا، وَصَلِّ فِي نَاحِيَّتِهَا، فَإِنَّهَا مِنْ دَوَابِ الْجَنَّةِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَيُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ الثَّلَاثَةُ مِنَ الْغَنَمِ، أَحَبَّ إِلَى صَاحِبِهَا مِنْ دَارِ مَرْوَانَ."²⁹⁶

Ebû Mus‘ab (Ahmed b. Kâsım) → Mâlik (İbn Enes) → Muhammed b. Amr b. Halhale → Humeyd b. Mâlik b. Huseym dedi ki: Ben Ebû Hüreyre’nin Akîk’teki yurdunda onunla beraberdim. Daha sonra şehirden bazı insanlar, hayvanlar üzerinde yanına geldiler. Böylece onunla birlikte kaldılar. Humeyd b. Mâlik, Ebu Hüreyre’nin şöyle söylediğini anlattı: “Anneme git ve ‘Oğlun sana selâm söyledi, bize bir şeyler yedir.’ de.” Humeyd b. Mâlik dedi ki: Bunun üzerine annesi, bir tabağa üç tane ekmek parçası, biraz da tuz ve zeytin koydu. Sonra yiyecekleri başıma koydu ve ben de onlara taşıdım. Ebû Hüreyre’nin ellerine yiyecekleri bıraktığımda, Ebu Hüreyre şöyle dedi: “Tek yiyeceğimiz iki siyah şey -hurma ve su- iken, bize ekmek ihsan eden Allah’a hamdolsun.” O insanlar hiç ekmek bulamamışlardı, oradakiler ayrıldıklarında Ebû Hüreyre dedi ki: “Ey kardeşimin oğlu, koyunlarına iyi davran, burunlarındaki pislikleri sil, bakımını düzgün yap ve onların yanında namaz kıl, çünkü onlar cennet hayvanlarındandır. Ruhum elinde olan Allah’a yemin ederim ki, yakında insanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, üç koyun, sahibine Mervân’ın evinden daha sevimli gelecektir.”

Elbânî, hadîsin isnadının “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.²⁹⁷ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Humeyd b. Abdullâh b. Mâlik b. Huseym el-

²⁹⁵ Zûrkânî, *Şerhu’z-Zûrkânî*, 3/433.

²⁹⁶ Mâlik b. Enes, el-Muvatta’ (1991), “Câmi’”, 1965.

²⁹⁷ Buhârî, *el-Edebü’l-mufred*, 201.

Hicâzî'dir (ö.?). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.²⁹⁸ Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmiştir.²⁹⁹ Onun sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan koyunlar hakkında bir rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyete göre; Ebû Hüreyre'nin kendisine koyunlar ile ilgili tavsiyede bulunması; Humeyd b. Abdullâh'ın koyunlarının bulunduğu, o anda Akîk'te ki bir arazide onları otlattığı, bu vesileyle sürekli Ebû Hüreyre ile karşılaşma imkânı bulduğu ve ondan hadîs dinlediği anlaşılmaktadır.

Hadîsin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde sebebü îrâdi'l-hadîs konusunu ilgilendiren benzer bir rivâyeti bulunmaktadır. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا ابْنُ عَجَلَانَ، حَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ كَيْسَانَ، قَالَ: مَرَّ أَبِي عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ، فَقَالَ: "أَيَّنْ تُرِيدُ؟" قَالَ: "غَنِيمَةً لِي." قَالَ: نَعَمْ، امْسَحْ رُعَامَهَا، وَأَطِيبْ مَرَاحَهَا، وَصَلِّ فِي جَانِبِ مَرَاحَهَا، فَإِنَّهَا مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ، وَانْتَسَى بِهَا، فَأَتَى سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّهَا أَرْضٌ قَلِيلَةُ الْمَطَرِ." قَالَ: "يَعْنِي الْمَدِينَةَ." 300

Yahyâ (İbn Saîd) → (Muhammed) b. Aclân → (Ebû Nuaym) Vehb b. Keysân dedi ki: Babam (Keysân b. Ebû Muğis) Ebû Hüreyre'nin yanından geçti. Ebû Hüreyre ona "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. Babam da "Koyunlarımı otlatıyorum." diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre: "Evet, onun sümüğünü sil, dinlenme yerini temiz ve hoş tut, onun yanında (yakınında) namaz kıl. Çünkü o, cennet hayvanlarındandır. Onunla vakit geçirip huzur bul. Zira ben, Rasûlullah'ın (s.a.v.): "Orası az yağmur yağan bir yerdir." diye buyurduğunu işittim. Vehb b. Keysân (ö. 127/ 744-745) dedi ki: "Yani, Medîne."

Şuayb el-Arnâvût, Muhammed b. Aclân (ö. 148/765) hariç diğer ravilerin, *Sahîhayn*'in sika râvileri olduğunu Muhammed b. Aclân'ın da güçlü bir ravi olduğunu haber vermiştir. Fakat Vehb b. Keysân, bu rivâyeti Ebû Hüreyre'den duyduğunu belirtmemiştir.³⁰¹ Bûsîrî ise hadîsin râvilerinin güvenilir olduğunu haber vermiştir.³⁰² Rivâyet, *Müsned-i Ebû Hüreyre* isimli eserde "sahîh" olarak zikredilmiştir.³⁰³

²⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 7/389, 390; Sehâvî, *et-Tuhfetu'l-latîfe*, 1/309.

²⁹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/148.

³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/392-393.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/393.

³⁰² Ahmet b. Ebî Bekr b. İsmâil el-Bûsîrî, *İthâfü'l-hıyere bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere* (Riyad; Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, 1420), 8/275.

³⁰³ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 4/187.

Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Nuaym Vehb b. Keysân el-Kureşî'dir (ö. 127/744-745). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir. Muhammed b. Ömer onun hakkında; güvenilir bir hadîs râvisi olduğunu ancak fetva vermediğini söylemiş ve “Namazını kılardı sonra da giderdi.” ifadesini kullanmıştır.³⁰⁴ Bu ifadeye göre, şayet mescide gelip hemen namazını kılıp gitmesinden bahsedildiyse Ebû Hüreyre ile mutlaka karşılaştığı düşünülmektedir. Ancak sebebü îrâdî'l-hadîse konu olarak incelediğimiz ve Vehb b. Keysân tarafından koyunların cennet hayvanları olduğuna dair rivâyet edilen ilgili hadîste; kendisi, bu rivâyeti bizzat Ebû Hüreyre'den duyduğunu ya da olaya şahit olduğunu belirtmemiştir.³⁰⁵ Bu sebeple tabakât kitaplarından bazılarında, Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyeti aldığı hususunda bir ifade bulunmazken, bazılarında Ebû Hüreyre'yi görmüş olabileceğinin bilgisi verilmiştir.³⁰⁶ Ancak çalışmamızda Vehb b. Keysân'a ait sebebü îrâdî'l-hadîs ile ilgili ikinci bir rivâyet daha bulunmaktadır. Bu rivâyete göre, onun Ebû Hüreyre'yi gördüğü ve ondan hadîs aldığı açıktır. Rivâyete göre Vehb b. Keysân, Ebû Hüreyre'yi Kurban Bayramı'nın dördüncü günü insanlara namaz kıldırırken görmüş ve ondan hacıların selamette olduğunu müjdelemenin fazileti hakkında bir hadîs rivâyet etmiştir.³⁰⁷ Son olarak Mervân b. Hakem'in cenazede ağlayan kadınları azarlaması üzerine Ebû Hüreyre'nin onu uyarması ve Vehb b. Keysân'ın da bu hususta Ebû Hüreyre'den hadîs nakletmesi³⁰⁸ sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan üçüncü rivâyetidir.

Humeyd b. Mâlik b. Huseym ve Ebû Nuaym Vehb b. Keysân el-Kureşî'den gelen bu rivâyetlerde; Ebû Hüreyre'nin koyunları otlatan kişileri görerek onlara koyunlar hakkında tavsiyelerde bulunması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hüreyre'nin her iki rivâyette de koyunlarla ilgili tavsiyede bulunduğu kısım mevkuf hadistir. İkinci rivâyetin devamında Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir sözünü aktararak rivâyeti güçlendirmiştir.

³⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 31/137, 138.

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/393.

³⁰⁶ Bu hususta bk: Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 31/137, 138; Zehebî, *Siyer*, 5/225.

³⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 7/104.

³⁰⁸ Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Basrî et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999), 4/326.

İlk rivâyette Humeyd b. Mâlik b. Huseym, Ebu Hüreyre ile onun Akîk'teki arazisinde oturuyorken Medîneli bir kısım insanların hayvanlarıyla birlikte yanına geldiklerini ifade etmiştir. Bu sadece geçerken bir uğrayış olabilir, ancak Ebû Hüreyre'den bir şeyler öğrenmek için de onu ziyaret etmeyi amaçlamış olmaları da mümkündür.

Rivâyette koyunların cennet hayvanlarından olduğu haber verilerek gelecekte üç koyun sahibine Mervân'ın köşkünden daha sevimli olacağı bildirilmiş; yani halkın değişmesiyle zamanın da değişeceği ve durumun zorlaşacağı, ta ki az sayıda koyunlarıyla yetinen bir kimsenin durumunun, Mervân b. Hakem'in durumundan daha hayırlı hale geleceği ifade edilmiştir.³⁰⁹ Rivâyette Mervân b. Hakem'in örnek getirilmesi; onun Medîne valisi olduğu bir dönemde olayın gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

3.1.4. Mescitte Şiir Okuma Hadîsi

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ: حَدَّثَنَا الزَّهْرِيُّ، عَنْ سَعِيدِ ابْنِ الْمُسَيْبِ قَالَ: مَرَّ عُمَرُ فِي الْمَسْجِدِ، وَحَسَنٌ يَنْشُدُ، فَقَالَ: كُنْتُ أَتَشَدُّ فِيهِ، وَفِيهِ مِنْهُ خَيْرٌ مِنْكَ، ثُمَّ التَفْتُ إِلَى أَبِي هُرَيْرَةَ فَقَالَ: أَنْشُدْكَ بِاللَّهِ، أَسَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "أَجِبْ عَنِّي، اللَّهُمَّ أَيْدِهِ بِرُوحِ الْقُدُسِ." قَالَ: نَعَمْ.³¹⁰

Alî b. Abdullâh → Süfyân (İbn Uyeyne) → (İbn Şihâb) ez-Zührî → (Ebû Muhammed) Saîd b. Müseyyeb dedi ki: Ömer b. Hattâb mescide uğradı, o sırada Hassan b. Sâbit mescitte şiir okuyordu. Hassan b. Sâbit, Ömer b. Hattâb'a; "Ben burada senden daha hayırlı biri varken şiir okuyordum." dedi ve sonra Ebû Hüreyre'ye dönerek "Allah için sana soruyorum, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bana 'Benim adıma (onlara) cevap ver. Allah'ım, onu Ruhü'l-Kudüs ile destekle.' buyurduğunu duydun mu?" diye sordu. Ebû Hüreyre "Evet." cevabını verdi.

Hadîs muttefekun aleyhtir.³¹¹ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyette, Hassan b. Sâbit'in (ö. 60/680) mescitte şiir okuması ve Ömer b. Hattâb'ın da bu

³⁰⁹ Ebû'l-Muttarîf Abdurrahmân b. Mervân el-Ensârî el-Kanâzî, *Tefsîru'l-Muvatta'*, thk. Âmir Hasen Sabrî (Katar: y.y., 1429/2008), 2/758.

³¹⁰ Buhârî, "Bed'ul halk", 6.

³¹¹ Buhârî, "Bed'ul halk", 6.

durumdan rahatsız olması, rivâyetin asıl sebebi îrâdi'l-hadîs bilgisini oluşturur. Rivâyetin devamında Hassan b. Sâbit'in, Ömer b. Hattâb'a, Allah Rasûlü (s.a.v.) hayatta iken ona şiir okuduğunu ve şiir hususunda Allah'ın Hassan'a yardım etmesi için dua ettiğini haber vermiştir. Ebû Hüreyre'den de bu hadîs hakkında onay istemiş ve Ebû Hüreyre hadîsi doğrulamıştır. Bu durum, hadîsin bir başka yönü ile sebebi îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre Hassan b. Sâbit şiir okurken, Ömer b. Hattâb mescidin yanından geçmiş ve Hassan b. Sâbit'in mescitte şiir okuduğunu görünce, onu azarlamıştır.³¹² Ömer b. Hattâb, mescitte şiir okunmasını onaylamamış; ancak Hassan b. Sâbit, yine aynı yerde şiir okuduğunu ve o esnada yanında Ömer'den daha hayırlı biri olduğunu bildirmiştir. Yani hem Allah Rasûlü'nün yanında hem de mescidin içinde olduğu halde şiir okumuştur. Bu meselenin doğruluğunu ispat etmek için geçmişte de Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanında şiir okurken olaya şahitlik etmiş olan Ebû Hüreyre'ye; Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) "*Müşriklerin hicivlerine benim adıma cevap ver.*" diye buyurduğunu ve "*Allah'ım, onu Ruhu'l-Kudüs ile destekle.*" diye dua ettiğini işitip işitmediğini sormuştur. Ebû Hüreyre "Evet." cevabını vermiş, zira Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Hassan'a: "*Onları hicvet, Cebrail seninle beraberdir.*" buyruğuna şahitlik etmiştir.³¹³ Ebû Hüreyre'nin burada sadece evet diye cevap vermesi bile, rivâyetin sebebi îrâdi'l-hadîs bilgisi açısından son derece önemli olup Hassan b. Sâbit'in hadîsini doğrulamıştır.

3.1.5. Hastalığın Bulaşması Hadîsi

وَحَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ وَحَرَمَلَةُ - وَتَقَارِبَا فِي اللَّفْظِ - قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا عَدْوَى." وَيُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يُورَدُ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ." قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُهُمَا كِلْتَاهُمَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ صَمَتَ أَبُو هُرَيْرَةَ بَعْدَ ذَلِكَ عَنْ قَوْلِهِ لَا عَدْوَى وَأَقَامَ عَلَى أَنَّ لَا يُورَدُ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ، قَالَ: فَقَالَ الْحَارِثُ بْنُ أَبِي ذُبَابٍ - وَهُوَ ابْنُ عَمِّ أَبِي هُرَيْرَةَ: قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ تُحَدِّثُنَا مَعَ هَذَا الْحَدِيثِ حَدِيثًا آخَرَ قَدْ سَكَتَ عَنْهُ، كُنْتُ تَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا عَدْوَى! فَأَبَى

³¹² Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Sa'îd el-Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Alî b. Dahîlullâh b. Uceyyân el-Avfî (Beyrut: y.y., ts.), 4/113.

³¹³ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, 1323), 5/269.

أَبُو هُرَيْرَةَ أَنْ يَعْرِفَ ذَلِكَ، وَقَالَ: لَا يُورَدُ مُمَرِّضٌ عَلَى مُصِحٍّ - فَمَا رَأَهُ الْحَارِثُ فِي ذَلِكَ حَتَّى غَضِبَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَرَطَنَ بِالْحَبَشِيَّةِ، فَقَالَ لِلْحَارِثِ: أَتَدْرِي مَاذَا قُلْتُ؟ قَالَ: لَا. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قُلْتُ: أَبَيْتُ. قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: وَلَعَمْرِي لَقَدْ كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا عَدُوَّيَ، فَلَا أَدْرِي أَنَسِيَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَوْ نَسَخَ أَحَدُ الْقَوْلَيْنِ الْآخَرَ.³¹⁴

Ebû Tâhir (Ahmed b. Amr) ve Hermele (İbn Yahyâ) -Lafızda yakın oldular.-
→ (Ebû Muhammed Abdullâh) İbn Vehb → Yûnus (İbn Yezîd) → İbn Şihâb (ez-Zührî) → Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf dedi ki: Allah Rasûlü (s.a.v.) “*Bulaşıcı hastalık yoktur.*” buyurmuştur. Yine Rasûlullah (s.a.v.) “*Hasta (hayvan) olanı, sağlıklı olanın yanına götürmesin.*” buyurdu. Ebu Seleme; “Ebu Hüreyre her ikisine de Allah’ın Rasûlü’nden, rivâyet ederdi. Sonra Ebu Hüreyre “*Bulaşıcı hastalık yoktur.*” sözü hakkında sessiz kaldı ve “*Hasta (hayvan) olanı, sağlıklı olanın yanına götürmesin.*” hadîsi üzerine ısrar etti. Ebu Seleme dedi ki: Ebu Hüreyre’nin amcasının oğlu olan Hâris b. Ebû Zübab: Ey Ebû Hüreyre! Bu hadisin yanında bize başka bir hadisi daha aktardığını duyuyordum, şimdi ise onu söylemiyorsun. Daha önce sen diyordun ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Bulaşıcılık yoktur!*” Şimdi ise bunu reddettin ve sadece şunu söylüyorsun: “*Hasta olan, sağlıklıya yaklaşmasın.*” Bunun üzerine Hâris, bu iki sözün arasındaki farkı görünce Ebû Hüreyre öfkelenildi. Ardından Habeşçe bir şeyler söyledi. Sonra Hâris’e dönüp: “Ne dediğimi biliyor musun?” diye sordu. Hâris b. Ebû Zübab, “Hayır.” cevabını verdi. Ebû Hüreyre dedi ki: “Ben ‘reddettim/kabul etmedim’ dedim.” Ebû Seleme “Hayatıma yemin olsun ki, Ebû Hüreyre bize, Rasûlullah’ın (s.a.v.): ‘*Bulaşıcı hastalık yoktur.*’ buyurduğunu anlatırdı. Ben Ebû Hüreyre’nin bu sözlerden birini unuttuğunu veya bu iki sözden birinin diğerini neshettiğini bilmiyorum.” dedi.

Hadîs muttefekun aleyhtir.³¹⁵ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme Abdullâh b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Onun haber verdiği ve Ebû Hüreyre tarafından farklı zamanlarda rivâyet edilen iki farklı hadîsten “*Bulaşıcı hastalık yoktur.*” hadîsini Ebû Hüreyre’nin unutmaması ve o rivâyeti reddetmesi; “*Hasta*

³¹⁴ Müslim, “Selâm”, 2221.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/150.

(hayvan) olanı, sağlıklı olanın yanına götürmesin.” hadîsini kabul etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre, hadîs, Arap olan ve ismi bilinmeyen bir kimsenin, iki hadîsi arka arkaya söylemesi, orada bulunan Ebû Seleme b. Abdurrahmân’ın da Ebû Hüreyre’den iki rivâyeti de işittiğini bildirmesi üzerine başlar.³¹⁶ Olayın devamı rivâyette ifade edildiği üzere açıktır.³¹⁷

3.1.6. Komşunun Duvarına Kiriş Dikmek Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يَمْنَعُ جَارٌ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشْبَهُ فِي جِدَارِهِ." ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: مَا لِي أَرَاكُمْ عَنْهَا مُعْرِضِينَ، وَاللَّهِ لَأَرْمِينَ بِهَا بَيْنَ أَكْتَافِكُمْ.³¹⁸

Abdullâh b. Mesleme → Mâlik b. Enes → İbn Şihâb ez-Zührî → Ebû Dâvûd Abdurrahmân b. Hürmüz el-A‘rec → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) “*Komşu, komşunun duvarına odun (kiriş) dikmesine engel olamaz.*” buyurdu. Sonra Ebû Hüreyre “Ben sizin buna aldırış etmediğinizi görüyorum. Vallahi ben olsaydım, onu sizin omuzlarınızın arasına atardım.” dedi.

Hadîs muttefekun aleyh’tir.³¹⁹

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Dâvûd Abdurrahmân b. Hürmüz el-A‘rec el-Medenî’dir (ö. 117/735). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.³²⁰ Medîneli olması sebebiyle Ebû Hüreyre ile fazlaca görüşme imkânı bulmuştur. Zira Ebû Hüreyre’den naklettiği rivâyetler ile meşhur olduğu bildirilmektedir. Ondan abdest hakkında hadîs rivâyet etmiştir.³²¹ Sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti yer almıştır.

³¹⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî es-Sikillî el-Mâzerî, *el-Mu‘lim bi kavâ’idi Müslim*, thk. Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer (b.y.: y.y., 1988-1991), 3/175.

³¹⁷ Hadîste nakledilen her iki rivâyet de sahihtir ve aralarında nesh veya çelişki yoktur. Ancak bu sebebü îrâdi’l-hadîs konusunu ilgilendirmediğinden burada verilmemiştir. Daha fazla bilgi için bk. Ebû Avâne Ya’kub b. İshak el-İsfirâiyînî, *el-Müsnedü’s-sahîhu’l-muhrac alâ Sahîhi Müslim* (Medine: Câmi’atu’l-İslâmiyye, 1438), 17/492.

³¹⁸ Buhârî, “Mezâlim”, 21.

³¹⁹ Ebû Muhammed Huseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar‘aşlî vd. (Beyrut: y.y., 1407/1987), 2/357.

³²⁰ Makdisî, *el-Kemâl*, 10/7/36, 37.

³²¹ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/424; Nevevî, *Tehzîbu’l-esmâ’ ve’l-luğât*, 1/305.

Ebû Dâvûd Abdurrahmân b. Hüzmûz el-A‘rec’den gelen bu rivâyette, insanların duvarına, komşunun kiriş koymasına engel olduğunu gördüğü bir zamanda, Ebû Hüreyre’nin, Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) bu mesele ile ilgili bir hadîsi naklederek insanları uyarması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Dâvûd’un rivâyetinde: “Ebû Hüreyre bu hadîsi onlara rivâyet edince onlar başlarını eğdiler, Ebû Hüreyre’de; ‘Niçin (bu sünnetten) yüz çevirdiğinizi görüyorum?’ dedi.” ilavesi vardır.³²²

Bu rivâyetin öncesi hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak Ebû Hüreyre’nin bu hadîsi rivâyet etmesine sebep olan bir olayın vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir olay Muğîre oğullarından iki kardeş arasında da geçmektedir. Bu kardeşlerden biri, komşusunun, kendi duvarına ağaç ya da odun dikmemesi için yemin etmiş, bunun üzerine Ensar’dan bazı kişiler, Ebû Hüreyre’nin rivâyet ettiği bu hadîsi nakletmiştir. Bunun üzerine yemin eden kişi, kararından geri dönmüştür.³²³ Anlatılan bu olay, hadîsin farklı bir yönü ile sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisini oluşturmaktadır. Ancak kaynaklarda bu rivâyet Ebû Hüreyre tarafından nakledilmemiştir. Onunla bağlantılı olup olmadığı bilinmemektedir. Yine de Ebû Hüreyre’nin, insanları Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) hadîsi ile uyarmasına sebebiyet verecek benzer bir durumla karşılaştığı muhtemeldir.

Bir komşunun ev yaptırırken ekonomik açıdan kolaylık sağlaması, komşusundan faydalanması ve masraflarının da bu şekilde hafiflemesi sebebiyle; yaptırdığı evin ağaçlarının bir ucunun komşunun duvarına koyulmasına engel olunmaması gerektiği ifade edilmiştir. Ebû Hüreyre de böyle bir durumda komşularına engel olmamaları hususunda insanları uyarmıştır. Hatta bu uyarı, “Neden ondan yüz çevirdiğinizi görüyorum, Vallahi onu, yani o kirişi ben sizin omuzlarınızın arasına atarım.” demesi ile şiddetini de göstermiştir.

3.1.7. Ayakkabının Teki ile Yürüme Hadîsi

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: رَأَيْتُهُ يَضْرِبُ جَبْهَتَهُ بِيَدِهِ وَيَقُولُ: يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ، تَزْعُمُونَ أَنِّي أَكْذِبُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لِيَكُنْ لَكُمْ الْمَهْنُ، وَعَلَيَّ الْإِثْمُ،

³²² Ebû Muhammed Huseyn b. Abdullâh et-Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâtî’l-Mesâbîh*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (b.y.: y.y., 1417/1997), 7/2200.

³²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/287.

أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "ذَا انْقَطَعَ شِسْعُ أَحَدِكُمْ، فَلَا يَمْشِ فِي الْآخِرَى حَتَّى يُصْلِحَهَا، وَإِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ، فَلَا يَتَوَضَّأُ حَتَّى يَغْسِلَهَا سَبْعَ مَرَّاتٍ."³²⁴

Ebû Muâviye (Muhammed b. Hazım) → (Süleymân b. Mihrân) el-A‘meş → Ebû Razîn (Mes‘ûd b. Mâlik) → Ebû Hüreyre dedi ki: (Ebû Razîn Mes‘ûd b. Mâlik el-Esedî) dedi ki: Ebû Hüreyre’yi eliyle kendi alnına vurarak şöyle dediğini gördüm: “Ey Irak halkı, benim Allah Rasûlü (s.a.v.) hakkında yalan söylediğimi iddia ediyorsunuz. Öyleyse sevinç sizin üzerinize, günah benim üzerime olsun. Şahitlik ederim ki, Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) “Sizden birinizin ayakkabı bağı koparsa, diğer tekle yürümeyin, onu tamir edene kadar bekleyin. Ve eğer bir köpek birinizin kabına (su kabına) ağzını sokup içerse, onu yedi kez yıkamadan abdest almayın!” diye buyurduğunu duydum.

Rivâyet zinciri Müslim’in şartlarına göre “sahîh”tir.³²⁵ Hadîsin Müslim’in Sahîh’inde geçen ve sebebü îrâdî’l-hadîs konusunu ilgilendiren benzer bir rivâyeti bulunmaktadır. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، (وَاللَّفْظُ لِأَبِي كُرَيْبٍ)، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ قَالَ: خَرَجَ إِلَيْنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى جَبْهَتِهِ فَقَالَ: أَلَا إِنَّكُمْ تَحْدِثُونَ أَنِّي أَكْذِبُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتَهْتَدُوا وَأَضِلُّ، أَلَا وَإِنِّي أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِذَا انْقَطَعَ شِسْعُ أَحَدِكُمْ، فَلَا يَمْشِ فِي الْآخِرَى حَتَّى يُصْلِحَهَا."³²⁶

Ebû Bekr b. Ebû Şeybe ve Ebû Kureyb (Muhammed b. A‘la’) (Ebû Kureyb lafzıyla da gelmiştir.) → (Abdullâh) İbn İdrîs → (Süleymân b. Mihrân) el-A‘meş → Ebû Rezîn (Mes‘ûd b. Mâlik) dedi ki: Ebû Hüreyre yanımıza geldi ve eliyle alnına vurarak şöyle söyledi: “Dikkat edin! Siz, benim Allah’ın Rasûlü (s.a.v.) hakkında yalan söylediğimi söylüyorsunuz, siz doğru yolu bulasınız da ben sapayım mı? Şahitlik ederim ki ben Rasûlullah’ın (s.a.v.) “Birinizin ayakkabısının bağı koptuğunda, onu tamir etmedikçe diğer ayakkabısı ile yürümesin.” diye buyurduğunu işittim.

Müslim’in tahrir ettiği “sahîh” bir hadîstir. Ebû Hüreyre’den bu hadîsleri sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Razîn Mes‘ûd b. Mâlik el-Esedî’dir (ö. 85/705-

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/291.

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/291.

³²⁶ Müslim, "Libâs ve Zînet", 2098.

704). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.³²⁷ Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyetinde bulunmuş ve ona arkadaşlık etmiştir.³²⁸ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.³²⁹

İkisi de Ebû Razîn Mes'ûd b. Mâlik el-Esedî'den gelen bu rivâyetlerde; Hz. Âişe'nin Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) “Birinizin ayakkabısı yırtılırsa, onu tamir etmedikçe diğer ayakkabısı üzerinde yürümesin.” hadîsini işitmemesi ve kendi şahit olduğu üzere ayakkabının tek olarak da giyilebileceğini ifade etmesi, bu hususta Ebû Hüreyre'nin de yanlış düşündüğünü iddia etmesi³³⁰ ve nihayetinde insanların Ebû Hüreyre aleyhine konuşmaları; hadîsin rivâyet edilmesine sebep olan olaylardır. Devamında Ebû Hüreyre'nin “Eğer yalan söylüyorsam günah benim üzerime olsun, ancak ben bu günaha kendimi düşürür müyüm?” anlamına gelen ifadeleri ile birlikte bizzat Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında olaya şahitlik ettiğini bildirerek rivâyetinin doğruluğunu ve kendi dürüstlüğünü ifade etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Her ne kadar bazı rivâyetlerde ayakkabının tek giyilmemesi rivâyetinin devamına; köpeğin yediği kabın yedi kez yıkanmadıkça temiz olmayacağı rivâyeti eklenmiş olsa da burada sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisi özellikle ayakkabının tek giyilmemesi konusu üzerine ortaya çıkmıştır.

Ayakkabı yırtıldıktan sonra, o tamir edilene kadar kalan teki ile yürümek hususunda iki tane zayıf rivâyet vardır. Bunlardan ilki; Ensar'dan bir adamın Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) şikâyetinde bulunduğu ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) da o adama; “*Ey tek ayakkabıyla yürüyenlerin en hayırlısı!*” diye seslendiği bir rivâyettir. Diğerisi ise Âişe'den rivâyet edildiğine göre; “Belki de Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ayakkabısının bağı koptu da onu tamir edinceye kadar tek bir ayakkabıyla yürüdü.” sözüdür. Yine Âişe'den gelen bir rivâyette Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bazen tek bir sandaletle yürüdüğü haber verilmektedir.³³¹

³²⁷ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/240; Nûrî vd., *el-Câmi' li-fî cerh ve't-ta'dîl*, 3/166.

³²⁸ Neysâbûrî, *el-Esâmî ve'l-kunâ*, 3/247.

³²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/291.

³³⁰ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtih*, 7/2811.

³³¹ Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtih*, 7/2811.

Hiz. ÂiŖe bu rivâyetleri ile Ebû Hüreyre'nin rivâyetine ters düŖmüş ve onun rivâyetini de inkâr etmiştir. Ebu Hüreyre, kendisine yöneltilen suçlama karşısında ŖaŖkınlık ve hayret içinde, eliyle alnına vurmuştur. Görünüşe göre, ÂiŖe'nin, onun rivâyetini inkâr ettiğini duymuş ve onun, "Ebu Hüreyre'yi korkutacağım, böylece tek bir sandaletle yürüyecek." dediğini söylemiştir. Bunun doğruluğı konusunda da ihtilaf vardır. Ebu Hüreyre, bu rivâyeti ezberlemiştir ve bu hadîsi rivâyet eden tek kiŖi de kendisi değildir, aksine Câbir b. Abdullâh (ö. 78/697) da onunla birlikte aynı hadîsi rivâyet etmiştir.³³²

Hadîste geçen Ebû Hüreyre'nin "Öyleyse zevk sizin olsun, günah benim üzerime olsun." sözü hakkında; insanlar rivâyet ettiğı hadîsi alıp onunla amel ederlerse bu durum, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir hadîsi ile amel ettiklerinden dolayı onlar için mükafattır. Eğer rivâyette Ebû Hüreyre yalan söylemiş olsaydı, o zaman da günah onun üzerine olurdu. Böyle bir durumda da hangi aklı başında insan bundan hoşnut olur? Öyleyse Ebû Hüreyre "Günah benim üzerime olsun." ifadesini "Ben bunu yapar mıyım, bu günaha kendimi düşürür müyüm sanıyorsunuz?" anlamıyla kullanmıştır.³³³

3.1.8. Dövmeye Yaptırma Hadîsi

حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَتَيْتُ عُمَرَ بِامْرَأَةٍ تَشْتِمُ، فَقَامَ فَقَالَ: أَسْتَدْرِكُكُمْ بِاللَّهِ، مَنْ سَمِعَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوَشْمِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُمْتُ فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَا سَمِعْتُ، قَالَ: مَا سَمِعْتُ؟ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا تَشْتِمَنَّ وَلَا تَسْتَوْشِمَنَّ."³³⁴

Züheyr b. Harb → Cerîr (İbn Abdülhamîd) → Umâre (İbn el-Ka'ka' b. Ŗîrime) → Ebû Zür'a (Herim b. Amr) dedi ki: Ebû Hüreyre dedi ki: Dövmeye yapan bir kadın, Ömer b. Hattâb'e getirildi. Ömer ayağı kalktı ve şöyle dedi: "Allah'ın adıyla size soruyorum, kim Peygamber'den (s.a.v.) dövmeye hakkında bir şey duydu?" Ebû Hüreyre dedi ki: "Ben de ayağı kalktım ve 'Ey mü'minlerin Emiri, ben duydum.' dedim." Ömer b. Hattâb da "Ne duydun?" diye sordu. Ebû Hüreyre dedi ki: "Peygamber'in (s.a.v.) 'Dövmeye yapmayın, dövmeye yaptırmayın.' buyurduğunu duydum."

³³² İtyûbî, *Zehîretü'l-ukbâ*, 39/170.

³³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/291.

³³⁴ Buhârî, "Libâs", 85.

Buhârî'nin şartlarına göre “sahîh” kabul edilen bir rivâyettir. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Zûr'a b. Amr b. Cerîr b. Abdullâh el-Becelî el-Kûfî (ö. ?). İsmi Herim olduğu bildirilir.³³⁵ Kendisinden hadîs rivâyeti alınıp iki yıl sonra aynı hadîs sorulduğunda, tek bir harfini bile atlamadan hadîsi rivâyet ettiği haber verilmiştir. Ebû Hüreyre'ye tâbiî olmuş ve ilim öğrenmede dedesi ile Ebû Hüreyre arasında mekik dokumuştur. Bu sebeple en çok hadîs rivâyeti aldığı kişiler dedesi ve Ebû Hüreyre'dir.³³⁶ Dedesi Cerîr b. Abdullâh'ın (ö. 51/671) bildirdiğine göre; Ebû Zûr'a dedesi olmadan Muâviye'nin ziyaretine gitmez, ancak onunla birlikte yanına girer, Muâviye'nin yanından ayrıldıklarında Ebû Hüreyre'den hadîs dinlermiş.³³⁷ Sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan iki rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Zûr'a Herim b. Amr el-Becelî el-Kûfî'den gelen bu rivâyette; Ömer b. Hattâb'a dövme yapan bir kadının getirilmesi, Ömer'in meseleyi çözüme kavuşturmak için soru sorması ve o ortamda bulunan Ebû Hüreyre'nin de konu ilgili Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hadîsini nakletmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebu Hüreyre'nin hadîsi rivâyet ederken Ömer b. Hattâb ile olan kısmı da anlatması; rivâyetin doğruluğunu ispat etmek ve Ömer'in katılığına rağmen, hadislerini doğrulamak istediğini göstermektir. Zira Ömer, bu hadîsi onaylamasaydı, rivâyette bu durum da aktarılırdı.

Dövme yapan kadının Ömer b. Hattâb'a getirilip onun mesele hakkında bir karara varmasının istenmesi olayın onun halifeliği döneminde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. O sırada orada bulunanlara da konu hakkında soru sorması ise onun halifeliği döneminde başvurduğu danışma meclisinin varlığını hatırlatmaktadır.³³⁸

Ömer b. Hattâb'ın “Allah'ın adıyla size soruyorum, kim Peygamber'den (s.a.v.) dövme hakkında bir şey duydu?” sorusuna ortamda bulunanlardan sadece Ebû Hüreyre'nin cevap verebilmesi Ebû Hüreyre'nin hadîs bilgisini ve değerini gösteren bir durumdur.

³³⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 11/290.

³³⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 28/354.

³³⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 28/354.

³³⁸ Zeynuddîn Muhammed Abderraûf b. Tâcu'l-Ârifin el-Haddâdî el-Munâvî, *et-Teysîr bi şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr* (Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'î, 1408/1988), 2/494.

3.1.9. Resim Yapma Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ دَارَ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ، فَرَأَى فِيهَا تَصَاوِيرَ، وَهِيَ تُبْنَى، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "يَقُولُ اللَّهُ عز وجل: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ خُلُقًا كَخُلُقِي، فَلْيَخْلُقُوا دَرَّةً، أَوْ فَلْيَخْلُقُوا حَبَّةً، أَوْ فَلْيَخْلُقُوا شَعِيرَةً." ثُمَّ دَعَا بِوَضُوءٍ، فَتَوَضَّأَ وَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ حَتَّى جَاوَزَ الْمِرْفَقَيْنِ، فَلَمَّا غَسَلَ رِجْلَيْهِ، جَاوَزَ الْكَعْبَيْنِ إِلَى السَّاقَيْنِ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟، فَقَالَ: هَذَا مَبْلَغُ الْحِلْيَةِ.³³⁹

Muhammed b. Fudayl → Umâre (İbn el-Ka'ka' b. Şîrime) → Ebû Zür'a (Herim b. Amr el-Becelî) dedi ki: Ebu Hüreyre ile birlikte Mervân b. Hakem'in evine girdim. Ebû Hüreyre (duvara yapılmakta olan) resimler görünce, "Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) şöyle buyurduğunu duydum." dedi: "*Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyuruyor: Benim yarattığım gibi yaratmaya çalışan kimseden daha zalim kim olabilir? Öyleyse onlar bir zerre yaratsınlar veya bir buğday tanesi yaratsınlar veya bir arpa tanesi yaratsınlar!*" Sonra Ebû Hüreyre, abdest almak için su istedi, abdest aldı ve dirseklerini geçene kadar kollarını yıkadı. Ayaklarını yıkadığında, topuklardan baldırlara kadar yıkadı. (Ebû Zür'a Herim) Ben "Bu nedir?" diye sordum. Ebû Hüreyre; "Bu, ziynetin ölçüsüdür." cevabını verdi.

Şuayb el-Arnâvût, Şeyhayn'ın şartına göre hadîsin isnadının "sahîh" olduğunu haber vermiştir.³⁴⁰ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Zür'a b. Amr b. Cerîr b. Abdullâh el-Becelî el-Kûfî (ö. ?) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Onun Ebû Hüreyre ile birlikte ziyarete gittiği Mervân b. Hakem'in evinin üst katını, resim ve heykellerle dolu halde gördükten sonra Ebû Hüreyre'nin Mervân b. Hakem'i Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir hadîsi ile uyarması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyetin devamında abdest konusu hakkında sebebü îrâdî'l-hadîs bilgisi bulunmaktadır. Ancak bu konu, abdest hadîsinde detaylı olarak işlenmiştir. Zira bu rivâyet, daha önce incelenen abdest hadîsinin başını oluşturur. Rivâyete göre Medîne'de, Ebu Zür'a, Ebu Hüreyre ile birlikte Mervân b. Hakem'in evine gitmiş, birlikte evin üst katına çıktıklarında heykellerin, tabloların, sûret resimlerinin

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/84.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/84.

bulunduğunu; başka bir rivâyete göre, onlar evdeyken evin üst katında bir ressamın resim yapmakta olduğunu görmüşlerdir. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, “Benim yarattığım gibi yaratmaya çalışan kimseden daha zalim kim olabilir? Öyleyse onlar bir zerre yaratsınlar...” hadîsini haber vererek Mervân b. Hakem’i uyarmak istemiştir. Zira bu resimlerin sahipleri kıyamet günü azap göreceklerdir. Kıyamet günü onlara: “Yarattıklarınızı diriltin.” denilecek. Madem ki Yüce Allah’ın yarattıklarına benzettiniz, öyleyse Yüce Allah’ın yarattığını canlandırdığı gibi siz de yarattıklarınıza can verin, denecektir.³⁴¹

Rivâyetin devamında Ebû Hüreyre abdest almak için su istemiştir. Ebû Hüreyre abdest aldığı kollarını yıkarken dirseklerini geçmiş, ayaklarını yıkarken de ayak bileklerini geçmiş ve kaval kemiğine kadar yıkamıştır. Ebu Zür’a, bunun nasıl bir abdest olduğunu sorduğunda ise Ebû Hüreyre’den “Bu parlaklığın ulaştığı miktardır.” cevabını almıştır. Ebu Zür’a “Bunu Rasûlullah’tan mı duydun?” diye sorunca Ebû Hüreyre’den “Evet.” cevabını almıştır.³⁴²

3.1.10. Kadının Dışarı Çıkarken Koku Sürmesi Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي رُحْمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَقِيتُهُ امْرَأَةً وَجَدَ مِنْهَا رِيحَ الطِّيبِ يَنْفُجُ، وَلَذِيْلُهَا إِعْصَارٌ، فَقَالَ: يَا أُمَّةَ الْجَبَّارِ، جَنَّتِ مِنَ الْمَسْجِدِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: وَلَهُ تَطْيِيبٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ حَبِيَّ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ امْرَأَةٍ تَطْيِيبَتْ لِهَذَا الْمَسْجِدِ، حَتَّى تَرْجِعَ فَتَغْتَسِلَ غُسْلَهَا مِنَ الْجَنَابَةِ".³⁴³

Muhammed b. Kesîr → Süfyân (es-Sevrî) → Âsım b. Ubeydullah → Ubeyd (İbn Kesîr) Mevlâ Ebû Ruhüm → Ebû Hüreyre dedi ki: (Ubeyd b. Kesîr Mevlâ Ebû Ruhm) dedi ki: Ebû Hüreyre bir kadınla karşılaştı ve kadından güzel bir koku geldiğini hissetti. Etekleri dalgalanıyordu. Ebû Hüreyre “Ey Cebbâr olan Allah’ın kadın kulu, mescitten mi geldin?” diye sordu. Kadın “Evet.” cevabını verdi. Ebû Hüreyre; “Onun için mi koku sürdün?” diye sordu. Kadın “Evet.” cevabını verdi. Ebû Hüreyre dedi ki: “Sevgilim Ebû’l-Kâsım’ın ‘Bu mescid için güzel koku süren bir kadının namazı, geri

³⁴¹ Ebû Hafs Omer b. Alî b. Ahmed el-Mısırî İbnü’l-Mulakkın, *et-Tavdîh li şerhi’l-Câmi’i’s-Sahîh* (Dımaşk: y.y., 1429/2008), 33/576.

³⁴² Buhârî, 1414, “Libâs”, 88. Ayrıca bk. Aynî, *Nuhabu’l-efkâr*, 13/462.

³⁴³ Ebû Dâvûd (1369), “Tereccül”, 6.

dönüp cünüplükten dolayı (gusül alır gibi) gusletmedikçe kabul olmaz.’ buyurduğunu duydum.”

Muhakkik Elbâni, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.³⁴⁴ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ubeyd b. Kesîr el-Kûsî el-Medenî’dir (ö. ?). Ebû Ruhm el-Ğîfârî’nin azatlı kölesidir. Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.³⁴⁵ Ebû Hüreyre’yi bizzat dinleyip hadîs nakletmiştir. Medîneli olması ve ondan hadîs işitmesi sebebi ile Ebû Hüreyre ile olan irtibatı açıktır. Ancak bu hususta yeterli bilgiye ulaşılammıştır. Ebû Hüreyre’den sadece üç veya biraz daha fazla hadîs rivâyet etmiştir.³⁴⁶ Bu hadîslerinden de biri sebebü îrâdî’l-hadîse konu olmuştur.

Hadîsin benzer bir rivâyeti İbn Huzeyme’nin (ö. 311/924) *Sahîh*’inde şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ، نَا أَبُو بَكْرٍ، نَا أَبُو زُهَيْرٍ عَبْدُ الْمَجِيدِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَصْرِيُّ، نَا عَمْرُو بْنُ هَاشِمٍ، يَغْنِي الْبَيْرُونِيَّ- ثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَرَّتْ بِأَبِي هُرَيْرَةَ امْرَأَةٌ وَرِيحُهَا تَعْصِفُ، فَقَالَ لَهَا: إِلَى أَيْنَ تُرِيدِينَ يَا أَمَةَ الْجَبَّارِ؟ قَالَتْ: إِلَى الْمَسْجِدِ. قَالَ: تَطِيبُتِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَارْجِعِي فَاغْتَسِلِي، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْ امْرَأَةٍ صَلَاةً خَرَجَتْ إِلَى الْمَسْجِدِ وَرِيحُهَا تَعْصِفُ حَتَّى تَرْجِعَ فَتَغْتَسِلَ."³⁴⁷

Ebû Tâhir → Ebû Bekr → Ebû Züheyr Abdülmecîd b. İbrâhîm el-Mısırî → Amr b. Hâşim yani el-Beyrûnî → (Abdurrahmân b. Amr) el-Evzâî → Mûsâ b. Yesâr (el-Urdunnî) → Ebû Hüreyre dedi ki: (Mûsâ b. Yesâr) dedi ki: Ebû Hüreyre’nin yanından kokusu (etrafa) yayılan bir kadın geçti. Ebû Hüreyre kadına “Nereye gidiyorsun ey Cebbar olan Allah’ın cariyesi?” diye sordu. Kadın “Mescide gidiyorum.” diye cevap verdi. Ebû Hüreyre “Koku mu sürdün?” diye sordu. Kadın evet cevabını verince, Ebû Hüreyre ona, “Hemen dön ve gusül al.” dedi. “Şüphesiz ki ben, Rasûlullah’ı (s.a.v.) ‘Allah, koku sürünerek mescide giden bir kadının namazını dönüp gusül alıncaya kadar kabul etmez.’ diye buyururken işittim.” dedi.

³⁴⁴ Ebû Dâvûd (1369), “Tereccül”, 6.

³⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 19/220, 221.

³⁴⁶ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5/453; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 19/220, 221.

³⁴⁷ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbûrî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbni Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafâ el-A’zamî (Beyrut: el-MektEbü’l-İslâmî, 1424/2003), 2/812.

Elbâni'nin haber verdiğine göre rivâyetin senedi “hasen”dir. Râvileri sikadır ancak Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Mûsâ b. Yesâr el-Urdunnî eş-Şâmî (ö. 151/767-68) ile Ebû Hüreyre arasında bir kopukluk olabilir. Zira Mûsâ b. Yesâr el-Urdunnî'nin rivâyeti doğrudan Ebû Hüreyre'den aldığına dair net bir bilgi yoktur.³⁴⁸ Râvinin bunun dışında Ebû Hüreyre'den başka rivâyetleri de olmuştur.³⁴⁹ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır. Kendisinin “sadûk” ve “sâhibü'l-hadîs” bir râvi olduğu haber verilmiştir.³⁵⁰

Ubeyd b. Kesîr Mevlâ Ebû Ruhüm ve Mûsâ b. Yesâr el-Urdunnî'den gelen bu rivâyetlerde; Ebû Hüreyre'nin yolda, koku sürünmüş bir halde mescide giden ya da mescitten dönen bir kadınla karşılaşması ve kadının sürdüğü koku sebebiyle eve dönmesini tavsiye ederek bu hususta ki hadîsi rivâyet etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyetlerde ifade edildiği üzere mescide giden ve mescitten gelen bir kadının yolda kokusunu hissedecek şekilde bir parfüm kullanması, Ebû Hüreyre'nin dikkatini çekmiş ve bu durumdan onları nehyetmiştir. Buna göre kadının mescid için evinden çıktığında dikkat çekmemesi, kendisini gizlemesi ve örtmesi ifade edilmiştir. Yine Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın kadın kulları, Allah'ın mescidlerine güzel koku sürünmeden girsinler ve güzel koku sürünmeden çıksınlar.”³⁵¹

Ebû Hüreyre'nin özellikle Allah'ın kulu demek yerine “Her şeye galip gelen, dileğini yapan ve yaptıran” anlamındaki ismi olan el-Cebbar'ın kulu diye hitap etmesinin sebebi, kadına Yüce Allah'ın zulmünü, azametini ve onu cezalandırıp ondan intikam alma kudretini hatırlatmak için bir işarettir; Onun gücü ve şiddeti karşısında bir caydırma ve uyarma eylemidir.³⁵² Söz konusu ifadenin bilinmesi sebebi ile Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde keskin ve vurgulu noktaları ön plana çıkardığını görmekteyiz.

³⁴⁸ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî es-Serrâc, *el-Müsne'd* (Faysalabad: İdâretu'l-Ulûmî'l-Eseriyye, 1423/2002), 266.

³⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 29/169, 170.

³⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 29/169, 170; İbn Kesîr, *et-Tekmîl*, 1/284.

³⁵¹ İbn Mâce, *es-Sünen*, 2009. Ayrıca bk. “Fiten”, 19; Kanâzî'î, *Tefsîru'l-Muvatta'*, 1/230.

³⁵² Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Huseyn İbn Raslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud* (Mısır: Dâru'l-Felâh, 1437), 16/509.

Bu da sebabü îrâdî'l-hadîs meselesinde, tek bir kelimenin bilgisinin bile anlamı ne ölçüde zenginleştirebileceğini ortaya koymaktadır.

Mescide giden ve mescitten dönen kadınların; kim oldukları, aynı kişi mi yoksa farklı kişiler mi oldukları hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak olayın mescide giden bir yolda gerçekleştiği açıktır.

3.1.11. Sağlıkta Yapılan Amelleri Hastayken de Devam Ettirme Hadîsi

وَقَالَ مُسَدَّدٌ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَأَنَا مَرِيضٌ مَغْلُوبٌ فَقَالَ: صَلَّى صَاحِبُكُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: "أَمَا إِنِّي نُبْنِتُ أَنَّهُ لَيْسَ عَبْدٌ يَشْتَكِي إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مَا كَانَ يَعْمَلُ وَهُوَ صَحِيحٌ، حَتَّى يَقْبِضَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَوْ يَرْفَعَهُ."³⁵³

Müsedded (İbn Müserhed) → Yahyâ (İbn Saîd) → Muhammed (İbn Aclân) → babam (Aclân Mevlâ Fatıma el-Medenî) dedi ki: Ebû Hüreyre, ben hasta ve bitkin bir haldeyken yanıma girdi ve “Arkadaşınız namaz kıldı mı?” diye sordu. Onlar da “Evet.” cevabını verdiler. Bunun üzerine Ebû Hüreyre; “Bana haber verildiğine göre hastalığa yakalanan hiçbir kul yoktur ki; Allah Teâlâ onun canını alıncaya yahut hastalığı giderene kadar, sağlıklı iken yapmakta olduğu amelleri onun için yazmasın.” dedi.

Mevkuf bir hadîstir. Bûsîrî, hadîsin “sahîh” ve ravilerinin de güvenilir olduğunu bildirmiştir.³⁵⁴

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebabü îrâd olarak rivâyet eden Aclân Mevlâ Fatıma bint Utbe b. Rebia el-Medenî’dir (ö. ?) İsmi sika râvilerle birlikte anılmıştır.³⁵⁵ Ebû Hüreyre’den hadîs dinlemiştir. Ondan sadece köle haklarıyla ilgili ve hasta bir kimsenin alacağı sevap hakkında iki rivâyeti bulunmaktadır.³⁵⁶ Bunlardan hasta bir kimsenin alacağı sevap ile ilgili rivâyeti sebabü îrâdî'l-hadîse konu olmuştur.

Aclân Mevlâ Fatıma el-Medenî’den gelen bu rivâyette; kendisinin hasta olduğu halde namazını ihmal etmediğini gören Ebû Hüreyre’nin onu Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) sözü ile müjdelemesi hadîsin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

³⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 11/83.

³⁵⁴ Bûsîrî, *İthâf*, 4/408.

³⁵⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 7/162; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2/312.

³⁵⁶ İbn Mencueh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 2/127; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-âliyye bi zevâ'idil-mesânidi's-semâniyye*, 11/83.

Rivâyetin hasta olan Aclân'ın evinde geçmesi muhtemeldir. Ebû Hüreyre'nin rivâyeti, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) doğrudan aktarmamış olması ve "Bana haber verildiğine göre" demesi; onun, hadîsi ya Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında bulunduğu bir zamanda benzer bir olaya şahit olması ya da hadîsi işiten başka bir sahâbîden öğrenmesi sebebiyledir. Ebû Hüreyre her iki durumda da Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hadîsini kendi sözleri ile aktarmıştır. Zira hadîsin merfu olarak benzer rivâyeti de şu şekildedir: *"Hastalanan hiçbir kul yoktur ki, Allah Teâla meleklerine; 'O kulun yaptığı kötülükleri (küçük günahlarını) yazmayın, yaptığı iyilikler varsa onları da on sevap olarak yazın. Sağlıklı iken yaptığı iyilikleri de şimdi yapmamış olsa bile yapmış gibi sevap yazın.' diye emir verir."*³⁵⁷

3.1.12. Kocası Ölen Hamile Kadının İddet Müddeti Hadîsi

حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ جَالِسٌ عِنْدَهُ، فَقَالَ: أَفْتَنِي فِي امْرَأَةٍ وَلَدَتْ بَعْدَ زَوْجِهَا بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: آخِرُ الْأَجَلِينَ، قُلْتُ أَنَا: {وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ}. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَنَا مَعَ ابْنِ أَخِي، يَعْنِي أَبَا سَلَمَةَ، فَأَرْسَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ غَلَامَهُ كَرِيْبًا إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ يَسْأَلُهَا، فَقَالَتْ: قَتَلَ زَوْجَ سَبِيعَةَ الْأَسْلَمِيَّةِ وَهِيَ حَبْلَى، فَوَضَعَتْ بَعْدَ مَوْتِهِ بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً، فَخَطَبْتُ، فَأَتَكَّحَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ أَبُو السَّنَابِلِ فِيمَنْ خَطَبَهَا.³⁵⁸

Sa'd b. Hafs → Şeybân (İbn Abdurrahmân) → Yahyâ (İbn Sâlih) → Ebû Seleme (İbn Abdurrahmân ez-Zührî) dedi ki: Ebû Hüreyre'nin yanında oturduğu sırada, bir adam İbn Abbâs'ın yanına geldi ve: "Kocasının vefatından kırk gece sonra doğum yapan bir kadın hakkında bana fetva ver?" dedi. İbn Abbâs "İki sürenin sonuncusudur." dedi. Ben (Ebû Seleme) *"Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapımlarıyla sona erer."*³⁵⁹ dedim. Ebu Hüreyre "Ben, kardeşimin oğlu ile, yani Ebu Seleme ile birlikteyim" dedi. İbn Abbâs, kölesi Kureyb'i, Ümmü Seleme'ye sorması için gönderdi. Ümmü Seleme "Sübey' el-Eslemiyye'nin kocası, o hamile iken öldürüldü ve Sübey' el-Eslemiyye kocasının ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı. Kendisine (biri) evlenme teklifinde bulundu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.) onu evlendirdi. Ebû Senâbil'de ona evlenme teklifinde bulunanlar arasındaydı." dedi.

³⁵⁷ Ebû Ya'îlâ, *el-Müsned*, 11/514.

³⁵⁸ Buhârî, "Tefsîr", 385.

³⁵⁹ et-Talâk, 65/4.

Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in tahriç ettiği "sahîh" bir hadîstir.³⁶⁰ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme Abdullâh b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Onun haber verdiği bu rivâyete göre kocası ölen hamile bir kadının iddet müddeti hakkında İbn Abbâs'a soru sorulması üzerine o an orada bulunan Ebû Hüreyre'nin ve Ebû Seleme b. Abdurrahmân'ın da meseleye dahil olup verilen hükmün doğruluğunu tespit etmekte gösterdikleri çaba, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

İbn Abbâs'a kocası ölen hamile bir kadının iddet müddeti hakkındaki hükmün ne olduğu hususunda bir soru sorulmuş olsa da bu rivâyet, "Sorular Üzerine Rivâyet Olunan Hadîsler" başlığı altında ele alınmamış; Ebû Hüreyre'nin tesadüfen o ortamda bulunup olaya dahil olması ve rivâyetin içeriğinin rutin olan bir olay gibi aksettirilmesi sebebi ile "Günlük Olaylar Üzerine Rivâyet Olunan Hadîsler" başlığı altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Rivâyet Ebu Seleme b. Abdurrahmân b. Avf ile İbn Abbâs arasında meydana gelen bir ihtilafı konu edinir. Meselenin îrâd olduğu ortamda Ebû Hüreyre'nin de bulunması bizim için önemlidir.

Rivâyet edildiğine göre bir adam İbn Abbâs'ın yanına gelerek kocasının vefatından kırk gece sonra doğum yapan bir kadın hakkında kendisine fetva vermesini istemiştir. Adamın kim olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak sorduğu sorudan, kocası ölmüş olan kadınla yakınlığı bulunduğu düşünülmektedir. İbn Abbâs soru hakkında şöyle bir hüküm vermektedir: Konu ile ilgili Bakara sûresindeki "*İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler.*"³⁶¹ ayeti ile Talâk sûresinde ki "*Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer.*"³⁶² ayetini beraber irdelleyerek, ayetlerde verilen iki süreden en uzun olanının tercih edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu görüşe göre kadın, dört ay on gün bekler, hatta bundan önce doğum yapmış olsa bile bu sürenin dolmasını bekler. Eğer kadın dört ay on gün geçer de doğum yapmazsa, bu sefer

³⁶⁰ Buhârî, "Tefsîr", 385.

³⁶¹ el-Bakara, 2/234.

³⁶² et-Talâk, 65/4.

doğum yapıncaya kadar bekler. Ebû Seleme ise bu konuda sadece “*Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer.*”³⁶³ ayeti ile hüküm vermiştir. Bunun üzerine aralarında bir tartışma yaşanmıştır. Hadîsin devamında İbn Abbâs bu durumun sadece boşanmada geçerli olduğunu söylemiş; Ebû Seleme ise ister boşanmış olsun ister kocası ölmüş olsun, hamile bir kadının iddet süresinin doğumla sonlanacağını düşünmüştür.³⁶⁴ Tartışmaya Ebû Hüreyre’de dahil olmuş ve o bu konuda kardeşimin oğlu dediği Ebû Seleme’nin görüşünü desteklediğini söylemiştir. Meselenin doğrusunu öğrenmek için mü’minlerin annelerinden Ümmü Seleme’ye danışmaya karar vermişlerdir. Bunun için İbn Abbâs azatlı kölesi olan Kureyb’i Ümmü Seleme’ye göndermiş, Ümmü Seleme’de Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) böyle bir durumla karşılaştığını haber vermiştir. Rivâyeti naklederek kadının doğum yapması ile iddet süresinin sona ereceğini bildirmiş ve Kureyb, Ümmü Seleme’nin yanından ayrılıp İbn Abbâs’ın yanına gelerek durumu onlara anlatmıştır.³⁶⁵

Ebû Hüreyre’nin kardeşimin oğlu diye Ebû Seleme’den bahsetmesi, Arapların âdeti olduğu üzere, bir iltifat olarak söylenmiştir, yoksa gerçek anlamda yeğeni değildir.³⁶⁶

Hadîs hakkında zaman ve yer bağlamında şu değerlendirmeler yapılabilir. Daha önceki hadîslerde Ebû Hüreyre’nin ya da Mervân b. Hakem’in bir mesele hakkında ayrılığa düştükleri zaman mü’minlerin annelerinden Hz. Âişe ve Ümmü Seleme’ye birlikte başvurdukları bilinmektedir. Ancak bu konuda sadece Ümmü Seleme’ye başvurmaları, hadîsin Hz. Âişe’nin vefatından sonra, yani 58/678 yılından sonra ve Ümmü Seleme’nin de hayatta olduğu en son 62/681 yılında gerçekleşmiş olma ihtimalini artırmaktadır. Ayrıca Ümmü Seleme’ye haber gönderen kişinin, İbn Abbâs’ın azatlı kölesi olması, Ebû Hüreyre ve Ebû Seleme’nin, İbn Abbâs’ın evinde olma ihtimalini artırmaktadır.

³⁶³ et-Talâk, 65/4.

³⁶⁴ Halil Ahmed Sehârenfûrî, *Sahîhü’l-Buhârî bi hâşiyeti’s-Sehârenfûrî*, thk. Takiyüddin en-Nedvî (Dirâsâti’l-İslâmiyye, 1432), 10/87.

³⁶⁵ Abdülazîz b. Abdullah er-Râcihî, *Tevfîku’r-Rabbi’l-mun’im bi-şerhi Sahîhi’l-Îmâm Müslim* (Merkez Abdülazîz b. Abdullah er-Râcihî, 1439), 4/210.

³⁶⁶ Sehârenfûrî, *Sahîhü’l-Buhârî bi hâşiyeti’s-Sehârenfûrî*, 10/87.

3.1.13. Çocuğun Vesayetini Almada Öncelik Hakkı Hadîsi

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَوَانِيُّ، نَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَأَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي زِيَادٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ أَسَامَةَ أَنَّ أَبَا مَيْمُونَةَ سَلَّمَ مَوْلَى مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ رَجُلٌ صَدَقَ قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ جَاءَتْهُ امْرَأَةٌ فَارِسِيَّةٌ مَعَهَا ابْنٌ لَهَا فَادَّعَاهُ، وَقَدْ طَلَّقَهَا زَوْجَهَا، فَقَالَتْ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ رَطَنْتُ لَهُ بِالْفَارِسِيَّةِ زَوْجِي يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِابْنِي، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اسْتَهْمَا عَلَيْهِ، وَرَطَنَ لَهَا بِذَلِكَ فَجَاءَ زَوْجَهَا، فَقَالَ: مَنْ يُحَاقُّنِي فِي وَلَدِي، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَقُولُ هَذَا إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا قَاعِدٌ عِنْدَهُ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ زَوْجِي يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِابْنِي، وَقَدْ سَقَانِي مِنْ بَنِي أَبِي عَنَبَةَ، وَقَدْ نَفَعَنِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اسْتَهْمَا عَلَيْهِ." فَقَالَ زَوْجُهَا: مَنْ يُحَاقُّنِي فِي وَلَدِي، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَذَا أَبُوكَ، وَهَذِهِ أُمُّكَ فَخُذْ بِيَدِ أَيَّهِمَا شِئْتَ، فَأَخَذَ بِيَدِ أُمِّهِ فَانْطَلَقَتْ بِهِ."³⁶⁷

Hasan b. Alî el-Hulvânî → Abdürrezzâk (İbn Hemmâm) ve Ebû Âsım (ed-Dahhâk b. Mahled) → (Abdûlmelik b. Abdülazîz) İbn Cüreyc → Ziyad (İbn Sa'd) → Hilâl b. Üsâme → -Medîne halkından doğru sözlü azatlı bir köle olan- Ebû Meymûne Selmâ (Süleym Ebû Meymûne el-Ebbâr el-Fârisî el-Medenî) dedi ki: Ben Ebû Hüreyre ile birlikte oturuyordum. İranlı bir kadın, oğlu ile birlikte Ebû Hüreyre'ye geldi. Kadın, onun kendisinin olduğunu iddia etti. Kocas, kadını boşamıştı. Kadın Ebû Hüreyre'ye, -Onunla Farsça konuşarak- "Ey Ebû Hüreyre! Kocam oğlumu almak istiyor." dedi. Ebû Hüreyre ona; "Oğlun için ikiniz aranızda kura çekin." dedi. Sonra kadının kocası geldi ve "Çocuğum hakkında bana kim hak iddia edebilir?" dedi. Ebû Hüreyre ona; "Allah için ben bunu iddia etmiyorum, ancak ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında otururken bir kadının ona geldiğini ve kadının "Ey Allah'ın Rasûlü, kocam oğlumu benden almak istiyor, oysa oğlum bana içmem için Ebû İ'nebe kuyusundan su getirir ve bana fayda sağlardı." dediğini ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) da onlara "Çocuk için aranızda kura çekin." diye cevap verdiğini işittiğim için söylüyorum. (Hadisenin devamında) Kadının kocası "Çocuğum hakkında bana kim hak iddia edebilir?" diye sorunca Rasûlullah (s.a.v.) çocuğa; "Bu senin baban ve bu da annen, hangisini istersen onun elini tut." buyurdu. Bunun üzerine çocuk annesinin elini tuttu ve o da onunla birlikte gitti.

³⁶⁷ Ebû Dâvûd (1369), "Talâk", 36.

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.³⁶⁸ Şuayb el-Arnâvût da rivâyetin isnadının “sahîh” olduğunu bildirmiştir.³⁶⁹ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Süleym Ebû Meymûne el-Ebbâr el-Fârisî el-Medenî’dir (ö.?). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.³⁷⁰ Ebû Hüreyre’yi doğrudan dinleyerek hadîs almıştır.³⁷¹ Çalışmamızda ise sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Süleym Ebû Meymûne el-Ebbâr el-Fârisî el-Medenî’den gelen bu rivâyette; kendisi Ebû Hüreyre ile birlikte otururken kocasından boşanmış bir kadın ve oğlunun Ebû Hüreyre’ye gelerek kocasının oğlunu kendisinden almak istediğini söylemesi, bunun üzerine Ebû Hüreyre’nin de kadına ve sonradan olaya dahil olan kocasına yol göstermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyetin yer ve zaman bilgisi hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak tarihî verilerden hareketle şunları ifade edebiliriz: İranlı kadının bir sorununu çözüme kavuşturmak için Ebû Hüreyre’ye başvurması; Ebû Hüreyre’nin kadılık görevinde olduğu bir zamanı düşündürmektedir. Buna göre Ebû Hüreyre, Hz. Ömer döneminde namaz kıldırmak ve kazâ işlerine bakmak için Bahreyn’e görevlendirilmiştir. Rivâyette kadının Farsça konuştuğu düşünüldüğünde, o gün ki Bahreyn’de Sasanilerin etkisi altında kalmış bir bölge olduğundan halkının bir kısmının Farsça konuştuğu bilinmektedir.³⁷² Ayrıca hadîsi rivâyet eden Ebû Meymûne el-Ebbâr’ın Fârisî olduğu göz önünde bulundurulursa olay Ebû Hüreyre’nin Bahreyn’de olduğu dönemde geçmiş olabilir. Ancak Ebû Meymûne el-Ebbâr’ın Medîne’de yaşadığı da bilinmektedir. Bu sebeple olayın Medîne’de de gerçekleşmesi muhtemeldir. Zira Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde zaman zaman Medîne valiliğine getirilmiştir. Ayrıca Mervân b. Hakem’in şehirden ayrıldığı zamanlarda yerine Ebû Hüreyre’yi vekil tayin ettiği ve Ebû Hüreyre’nin de Medîne’de namaz kıldırıp davalara

³⁶⁸ Ebû Dâvûd (1369), “Talâk”, 36.

³⁶⁹ Ebû Dâvûd (2009), “Talâk”, 35.

³⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 12/253.

³⁷¹ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4/169.

³⁷² Mustafa L. Bilge, “Bahreyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/492-495.

baktığı bilinmektedir.³⁷³ Bu sebeple hadîsin bu dönem aralığında geçtiği de ihtimal dahilindedir.

Rivâyet zaman ve mekân bağlamında pek fazla değerlendirilemese de hadîsin metni, sebabü îrâdî'l-hadîs bilgisi için çok fazla malumat vermektedir.

Hadîste ebeveynlerin her biri oğlunu talep etmiştir. Böyle bir durumda Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) bir çocuğa babası ile annesi arasında tercih hakkı tanıdığını görmüş ve bu uygulamayı kendisine gelen boşanmış anne babaya da tavsiye etmiştir.

3.1.14. Kûfelilerin Menkîbeleri Hadîsi

حَدَّثَنَا الْجَرَّاحُ بْنُ مَخْلَدٍ الْبَصْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ خَيْثَمَةَ بِنِ أَبِي سَبْرَةَ، قَالَ: أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ فَسَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يُبَيِّرَ لِي جَلِيسًا صَالِحًا، فَيَسِّرَ لِي أَبَا هُرَيْرَةَ، فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ، فَقُلْتُ لَهُ: إِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يُبَيِّرَ لِي جَلِيسًا صَالِحًا فَوَقَّعْتَ لِي، فَقَالَ: مَنْ أَيْنَ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ، جِئْتُ أَلْتَمِسُ الْخَيْرَ وَأَطْلُبُهُ فَقَالَ: "أَلَيْسَ فِيكُمْ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ مُجَابِ الدَّعْوَةِ، وَابْنُ مَسْعُودٍ صَاحِبُ طَهُورِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَعْلَيْهِ، وَحَدِيقَةُ صَاحِبِ سِرِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعَمَارُ الَّذِي أَجَارَهُ اللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ، وَسَلْمَانَ صَاحِبِ الْكِتَابَيْنِ؟"³⁷⁴

Cerrah b. Mahled el-Basrî → Muaz b. Hişâm → babam (Hişâm b. Ebû Abdullâh) → Katâde (İbn Diâme) → Hayseme b. Ebû Sebra dedi ki: Medîne'ye geldim ve Allah'tan bana iyi bir arkadaş bulmayı kolaylaştırmasını diledim. Allah Ebû Hüreyre'yi bana arkadaş kıldı. Ben de Ebû Hüreyre'nin yanına oturdum ve ona dedim ki: "Allah'tan bana iyi bir arkadaş bulmayı kolaylaştırmasını istedim ve bana seni arkadaş kıldı." Ebû Hüreyre ona "Nerelisin?" diye sordu. Ben (Hayseme b. Ebû Sebra) "Kûfe halkındanım, hayır aramaya ve talep etmeye geldim." cevabını verdim. Ebû Hüreyre dedi ki: İçinizde; duası kabul edilen Sa'd b. Mâlik (ö. 55/675), Rasûlullah'ın (s.a.v.) abdest suyu ve ayakkabısından sorumlu olan İbn Mes'ûd, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) sırdaşı Huzeyfe (ö. 36/656), Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ifadesiyle Allah'ın, şeytandan koruduğu Ammâr ve iki kitabın sahibi Selman (ö. 36/656) yok mu?"

Tirmizî, hadîsin "hasen, sahîh, garip" olduğunu bildirmişti. Elbânî, hadîsin "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.³⁷⁵ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebabü îrâd olarak

³⁷³ Kandemir, "Ebû Hüreyre", 10/160-167.

³⁷⁴ Tirmizî, "Menâkib", 107.

³⁷⁵ Tirmizî, "Menâkib", 107.

rivâyet eden Hayseme b. Abdurrahmân b. Ebû Sebra el-Cû'î fi el-Kûfî'dir (ö. 82/702). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.³⁷⁶ Kufe'den Medîne'ye gelmiş, sonra Ebû Hüreyre ile karşılaşmış ve bir süre arkadaşlık etmişlerdir. Hadîs kaynakları incelenmiş; ancak Hayseme b. Abdurrahmân'ın, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği Kûfeli olan sahâbîlerin menkîbeleri hadîsi dışında başka bir rivâyetine ulaşıl原因amamıştır.³⁷⁷ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olmuştur.

Hayseme b. Ebû Sebra el-Kûfî'den gelen bu rivâyette; kendisinin Medîne'ye gelip Ebû Hüreyre ile tanışması ve Ebû Hüreyre'nin onun Kûfeli olduğunu öğrenince, Kûfeli olan sahâbîler hakkında kısa bilgiler vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Hayseme b. Ebû Sebra, Kufe'den Medîne'ye gelmiş ve şehirde yabancı olması sebebiyle bir arkadaş edinmek istemiştir. Sonrasında Allah ona arkadaş olarak Ebû Hüreyre'yi vermiş; aralarında geçen konuşmada Ebû Hüreyre, Kûfeli olan Hayseme b. Ebû Sebra'ya, arkadaşlarından onun gibi Kûfeli olan Sa'd b. Mâlik (Sa'd b. Ebû Vakkas) (ö. 55/675), Abdullâh b. Mes'ûd (ö. 32/652), Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657), Selmân-ı Fârisî'yi (ö. 36/656) zikretmiştir.³⁷⁸ Böylece onlar varken Medîne'ye gelip başka arkadaş aramaya gerek yok demek istemiştir.

3.1.15. Cenazeyi Meşale ile Defnetme Hadîsi

حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَوْلَى أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَوْصَى أَبُو هُرَيْرَةَ : إِذَا أَنَا مِتُّ، فَلَا تَضْرِبُوا عَلَيَّ فُسْطَاطًا، وَلَا تَتَّبِعُونِي بِنَارٍ، وَأَسْرِعُوا بِي؛ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ قَالَ: قَدِّمُونِي قَدِّمُونِي، وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ قَالَ: يَا وَيْلَهُ، أَيْنَ تَذْهَبُونَ بِي."³⁷⁹

Yûnus (İbn Hubeyb) → Ebû Dâvud (et-Tayâlisî) → İbn Ebû Zi'b (el-Medenî) → Saîd (İbn Ebû Saîd) → Abdurrahmân (İbn Mihrân) Mevlâ Ebû Hüreyre dedi ki:

³⁷⁶ Makdisî, *el-Kemâl*, 10/4/399, 400.

³⁷⁷ Konu hakkında kaynaklarda "Heyseme b. Abdurrahmân → Ebû Hüreyre" kanalı ile tek bir hadîs bulunmaktadır. Bunun için bk: Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 3/443; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Diyâ'u'r-Rahmân el-A'zamî (Kuveyt: y.y., ts.), 143; İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 8/571; İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 16/294.

³⁷⁸ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 7/376-381-387-388-391.

³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/293.

Ebû Hüreyre, “Eğer ölürsem üzerime çadır kurmayın, ateşle (meşale ile) peşimden gelmeyin ve beni hızlı götürün.” diye vasiyet etti. Zira ben, Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) şöyle buyurduğunu duydum: “*Mü’min kişi teneşir tahtasına konduğunda: ‘Beni çabuk götürün, beni çabuk götürün.’ der. Kâfir kişi de teneşir tahtasına konduğunda; ‘Yazıklar olsun ona! Beni nereye götürüyorsunuz?’ der.*”

Muhammed b. Mübârek, *el-Atîk* isimli eserinde rivâyetin “hasen sahîh” olduğunu bildirmiştir.³⁸⁰ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Mihrân el-Ezdî’dir (ö. ?). İsmi sika râvilerle birlikte anılmıştır.³⁸¹ Ebû Hüreyre’den namaz hakkında hadîs rivâyet etmiştir.³⁸² Ebû Hüreyre’nin azatlı kölesi olması sebebi ile Ebû Hüreyre ile fazlaca vakit geçirdiği düşünülmektedir. Zira Ebû Hüreyre’nin ömrünün sonlarına doğru dile getirdiği vasiyetini, azatlı kölesi olan Abdurrahmân b. Mihrân rivâyet etmiştir.³⁸³ Onun bu rivâyeti sebebü îrâdi’l-hadîse konu olduğu için çalışmamızda yer almıştır.

Abdurrahmân b. Mihrân Mevlâ Ebû Hüreyre’den gelen bu rivâyette; ölümün yaklaştığını hisseden Ebû Hüreyre’nin, azatlı kölesine vasiyette bulunması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre, Ebû Hüreyre azatlı kölesi olan Abdurrahmân b. Mihrân’a, kendisine yakın olması sebebi ile vasiyette bulunmuştur. Ömrünün sonlarında, kesindisine ölümün yaklaştığını hissettiği bir zamanda, böyle bir vasiyette bulunarak Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) de bunları tavsiye ettiğini ifade etmiştir.³⁸⁴

3.1.16. Cenaze Namazını Mescitte Kılma Hadîsi

وقال عبد الرزاق: أخبرنا الثوري، ومعمّر، عن ابن أبي ذئب، عن صالح، قال: رأيتُ الجَنَازَةَ تُوضَعُ فِي الْمَسْجِدِ، فَرَأَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه إِذَا لَمْ يَجِدْ مَوْضِعًا إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ أَنْصَرَفَ وَلَمْ يَصِلْ عَلَيْهَا.³⁸⁵

³⁸⁰ Hakîmî, *el-Atîk*, 13/117.

³⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 6/282.

³⁸² İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/421.

³⁸³ Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/97.

³⁸⁴ Hakîmî, *el-Atîk*, 13/117.

³⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu’l-âliyye*, 5/453.

Abdürrezzâk (İbn Hemmâm) → (Süfyân) es-Sevrî ve Ma‘mer (İbn Râşid) → İbn Ebû Zi‘b (el-Medenî) → Sâlih (İbn Ebû Sâlih) dedi ki: “Cenazenin mescide konduğunu gördüm. Ebû Hüreyre’nin eğer cenaze namazı için mescitten başka bir yer bulunamazsa oradan ayrıldığını ve cenaze namazını kılmadığını gördüm.”

Sâlih b. Ebû Sâlih Mevlâ et-Tev‘eme’nin güvenilirliği hususunda ihtilaf vardır. Bu sebeple Bûsîrî rivâyetin “zayıf” olduğunu haber vermiştir.³⁸⁶ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebi îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Sâlih b. Ebû Sâlih el-Medenî’dir (ö. 125/742-743). Yahyâ b. Maîn kendisinin güvenilir biri olduğunu, fakat sonradan bunadığını ve bunamadan önce ondan alınan haberlerin doğru olduğunu bildirmiştir. Nitekim Süfyân b. Uyeyne, onunla 125/743 yılında karşılaştığını ve kendisinin değiştiğini ifade etmiştir. Kendisine sürekli “Falan hadîsi İbn Abbâs’tan mı duydun, Ebû Hüreyre’den mi duydun, filan kişiden mi duydun?” diye sorduğunu, ama bu sorularına cevap alamadığını, hatta bu konuşmaya şahit olan birinin Sâlih b. Ebû Sâlih’in artık yaşlandığını söylediğini söylemiştir.³⁸⁷ Onun Medîne ehlinde olması ve kendisine, hadîsi İbn Abbâs’tan mı Ebû Hüreyre’den mi işittiğinin sorulması; Ebû Hüreyre ile birçok kez karşılaştığının bilgisini verir. Nitekim onun arkasında namaz kıldığı, Cum‘a günü hutbesini dinlediği, Mervân’ın yerine vekillik yaptığına şahit olduğu, daha birçok kez gördüğü ve ondan rivâyetlerde bulunduğu bilinmektedir.³⁸⁸ Sâlih b. Ebû Sâlih’in sebebi îrâdî’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Sâlih b. Ebû Sâlih Mevlâ et-Tev‘eme’den gelen bu rivâyette; mescidin içine namazı kılınmak üzere bir cenazenin konulması, Ebû Hüreyre’nin de namazın mescitte kılınacağını anlayınca, orayı namaz kılmadan terk etmesi, hadîsin sebebi îrâd bilgisini oluşturur.

Sâlih b. Ebû Sâlih, benzer bir rivâyette, Ebû Hüreyre’nin bir cenazenin namazını kılmak için geldiğini görmüş; ancak cenazenin mescidin içine konulup avluya çıkarılmadığını görünce, Ebû Hüreyre’nin cenaze namazını kılmadan oradan

³⁸⁶ Bûsîrî, *İthâf*, 2/470.

³⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 13/99, 104; Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilîc el-Bekcerî Moğultây, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâ’r-Ricâl*, thk. Muhammed Osmân (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1422/2001), 4/106, 107.

³⁸⁸ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l-Musannef fî’l-ehâdis ve’l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu’-r-Ruşd, 1409), 1/449, 2/35,477.

uzaklaştığını haber vermiştir.³⁸⁹ Ebû Hüreyre'nin bu şekilde mescidin içinde kılınan cenaze namazına iştirak etmemesinin sebebi; cenaze namazının mescidin dışında, açık alanlarda kılınmasının daha uygun olduğunu göstermek içindir.³⁹⁰

3.1.17. Ebû Hüreyre'nin Çok Hadîs Rivâyet Etmesi Hadîsi

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ : وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ : إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: يَقُولُونَ: إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَدْ أَكْثَرَ، وَاللَّهُ الْمَوْعِدُ، وَيَقُولُونَ: مَا بَالُ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ لَا يَتَحَدَّثُونَ مِثْلَ أَحَادِيثِهِ، وَسَأَخْبِرُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، إِنَّ إِخْوَانِي مِنَ الْأَنْصَارِ كَانَ يَشْغَلُهُمْ عَمَلُ أَرْضِيهِمْ، وَإِنَّ إِخْوَانِي مِنَ الْمُهَاجِرِينَ كَانَ يَشْغَلُهُمُ الصَّفْقُ بِالْأَسْوَاقِ، وَكُنْتُ أَلْزِمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مِلَّةِ بَطْنِي، فَأَشْهَدُ إِذَا غَابُوا، وَأَحْفَظُ إِذَا نَسُوا. وَلَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا: "أَيُّكُمْ يَبْسُطُ ثَوْبَهُ فَيَأْخُذُ مِنْ حَدِيثِي هَذَا ثُمَّ يَجْمَعُهُ إِلَى صَدْرِهِ؟ فَإِنَّهُ لَمْ يَنْسَ شَيْئًا سَمِعَهُ." فَبَسَطْتُ بُرْدَةً عَلَيَّ حَتَّى فَرَعْتُ مِنْ حَدِيثِهِ، ثُمَّ جَمَعْتُهَا إِلَى صَدْرِي فَمَا نَسِيتُ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمَ شَيْئًا حَدَّثَنِي بِهِ، وَلَوْلَا آيَاتُنِ أَنْزَلَهُمَا اللَّهُ فِي كِتَابِهِ مَا حَدَّثْتُ شَيْئًا أَبَدًا: {إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى} - إِلَى آخِرِ الْآيَتَيْنِ.³⁹¹

İbn Şihâb (ez-Zührî) → (Saîd) İbn Müseyyeb → Ebû Hüreyre dedi ki: Onlar “Ebû Hüreyre, (hadîs rivâyetini) oldukça çoğalttı.” diyorlar, Allah vaadini yerine getirendir. Yine onlar “Muhâcirler ve Ensar niçin onun hadislerinin benzerini rivâyet etmiyor.” diyorlar. Bunu size anlatacağım: Ensar’dan olan kardeşlerim topraklarının işleriyle meşguldü, Muhâcirler’den olan kardeşlerim de çarşılarda alışverişle meşguldü, ben de Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) yanında, karnımın tokluğuna kalırdım, bu sebeple onlar yokken ben şahitlik ederdim ve onların unuttuklarını da ben ezberlemiş olurum. Birgün Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Hanginiz elbisesini yayacak ve benim bu hadîsimden alıp elbisesini göğsünde toplayacak olursa şüphesiz işittiği hiçbir şeyi unutmayacaktır.*” Ben de sırtımdaki cübbeyi yere yaydım, hadîsini bitirince sonra onu göğsüme topladım ve o günden sonra bana söylediği hiçbir şeyi unutmadım. Eğer Allah’ın kitabında indirdiği iki ayet olmasaydı, asla hiçbir şey anlatmazdım: {İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini gizleyenler yok mu?}³⁹² ayetinden bir sonraki ayetin sonuna kadar okudu.

³⁸⁹ Hakîmî, *el-Atîk*, 13/27.

³⁹⁰ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/503.

³⁹¹ Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 2492.

³⁹² el-Bakara 2/159.

Hadîs muttefekun aleyhtir.³⁹³ Hadîsin aynı sebebe dayanan farklı bir rivâyeti bulunmaktadır. Rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ دِينَارٍ، أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْجُهَنِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذُنَبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَقُولُونَ: أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ، وَإِنِّي كُنْتُ أَلْزِمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَبَعِ بَطْنِي، حَتَّى لَا أَكُلَ الْخَمِيرَ، وَلَا أَلْبَسُ الْحَبِيرَ، وَلَا يَخْدُمَنِي فُلَانٌ وَلَا فُلَانَةٌ، وَكُنْتُ أَصْقُ بَطْنِي بِالْحَصْبَاءِ مِنَ الْجُوعِ، وَإِنْ كُنْتُ لَأَسْتَقْرِئَ الرَّجُلَ الْآيَةَ، هِيَ مَعِيَ، كَيْ يَنْقَلِبَ بِي فَيُطْعِمَنِي، وَكَانَ أَخِيرَ النَّاسِ لِلْمُسْكِينِ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، كَانَ يَنْقَلِبُ بِنَا فَيُطْعِمُنَا مَا كَانَ فِي بَيْتِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُخْرِجُ إِلَيْنَا الْعُكَّةَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ، فَتَشْقُهَا فَتَلْعَقُ مَا فِيهَا.³⁹⁴

Ahmed b. Ebû Bekr → Muhammed b. İbrâhim b. Dînâr ve Ebû Abdullâh el-Cühennî → İbn Ebû Zi'b → Saîd el-Makbûrî → Ebû Hüreyre dedi ki: İnsanlar Ebû Hüreyre çok hadîs nakleder, derlerdi. Ben ise karın tokluğuna Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanından ayrılmazdım. Ne kabarık ekmek yerdim ne de ince ve değerli kumaşlar giyerdim. Ne şu ne de bu (erkek ya da kadın) bana hizmet ederdi, açlıktan karnımı yerde bulunan çakıl taşlarına yapıştırırdım. Bir adama bildiğim halde -beni belki götürür de karnımı doyurur diye- bana bir ayet okumasını isterdim. İnsanlardan fakirlere karşı en hayırlı olan kimse de Ca'fer b. Ebû Tâlib idi, evinde ne varsa bizi götürür ve bize yedirirdi, öyle ki içinde hiçbir şey kalmayan yağ kabını (tulumunu) bize getirirdi, biz de onu ikiye yarar ve içindekilerini yalardık.”

Buhârî'nin şartlarına göre “sahîh” kabul edilen bir rivâyettir. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713) ve Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19) olup isimleri daha önce çalışma içinde geçmiştir. Saîd b. el-Müseyyeb ve Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî'den gelen bu rivâyetlerde, halk arasında Ebû Hüreyre'nin çok hadîs rivâyet etmesi hoş karşılanmamıştır. İnsanlar, Ebû Hüreyre'nin hadîs rivâyetini çoğaltması, buna karşılık onun rivâyet ettiği hadîslerin benzerini Muhâcir ve Ensar'ın rivâyet etmediğini söyleyerek onu eleştirmişlerdir. Rivâyetin devamında Ebû Hüreyre'nin bu eleştiriler karşısında açıklama yapıp Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) rivâyet ettiği hadîs ile kendini desteklemesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

³⁹³ Buhârî, “Buyu”, 1; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 2492.

³⁹⁴ Buhârî, “Fedâilü's-Sahâbe”, 10.

Ebû Hüreyre'nin çok hadîs rivâyet etmesi hem büyük ölçüde takdir edilmiş, hem de bu rivâyette olduğu gibi zaman zaman farklı eleştirilere sebep olmuştur. Ebû Hüreyre'nin diğer sahâbîlerle kıyaslandığında oldukça fazla hadîs rivâyet etmiş olması, özellikle “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanında çok kısa bir süre bulunduğu halde, nasıl bu kadar çok hadîs rivâyet edebiliyor?” sorusunu gündeme getirmiştir. Ancak Ebû Hüreyre'nin Medîye'ye geldikten sonra, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanından neredeyse hiç ayrılmadığı, Rasûlullah'ın (s.a.v.) duasına mazhar olup kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Ebû Hüreyre'yi hadîs rivâyeti konusunda teşvik ettiği ve onun bu husustaki çabasını da takdir ettiği bilinmektedir.

Nitekim o, hadîs rivâyet etmeyi bir meslek haline getirmiştir. Bunun için Cum'a günleri, insanların bir araya toplandığı bir zamanda, onlara hadîs sohbetleri yapmış, peş peşe hadîsler rivâyet etmiştir.³⁹⁵ Hayatını hadîs rivâyetine ve tahammülüne adanmış; nihayetinde, binin üzerinde hadîs rivâyet eden muksirûn sahâbîlerin en önde gelen ismi olmuştur.

Onu hadîs rivâyetine sevk eden en önemli şeyin rivâyette geçtiği üzere “İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder.”³⁹⁶ ayeti olduğunu, şayet bu ayet indirilmeseydi, insanlara hiçbir şey anlatmayacağını ifade etmiştir.³⁹⁷

O, Rasûlullah'ın yaşadığı süre boyunca hiç yazmayıp tamamen ezberine güvenmiş, ancak Peygamber vefat ettikten sonra, ondan ezberlediklerini yazıya geçirmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı içinde kendisinden daha çok hadîs ezberleyen biri daha olmamıştır.³⁹⁸ Çünkü Allah Rasûlü (s.a.v.) onun ezberini muhafazası hususunda dua etmiş ve onun bu hali, Hz. Peygamber'in büyük mucizelerinden birisi olmuştur.³⁹⁹

³⁹⁵ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 1/67.

³⁹⁶ el-Bakara 2/159.

³⁹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 29/188.

³⁹⁸ Ebû Nuaym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 4/1888.

³⁹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 29/188, 189.

Nitekim hadîsin benzer bir rivâyetinde şöyle geçmektedir: Bir seferinde Ebû Hüreyre, kendisinden birçok hadîs işittiğini ve bunları unutmaktan korktuğunu dile getirmiş; Allah Rasûlü (s.a.v.) de bunun üzerine, ona cübbesini yaymasını istemiştir. Cübbeyi yaydıktan sonra, Rasûlullah (s.a.v.) elini cübbenin içine sokmuş ve sonra Ebû Hüreyre’ye cübbeyi giymesini buyurmuştur. O da giymiş ve o günden sonra öğrendiği hiçbir şeyi unutmadığını ifade etmiştir.⁴⁰⁰

3.1.18. Altın Takma Hadîsi

ابن سعد أخبرنا هوزة بن خليفة قال: حدثنا ابن عون عن محمد عن أبي هريرة أنه رأى على ابنة له ذهباً فقال: يا بنية لا تلبسي الذهب، فإني أخاف عليك اللهب.⁴⁰¹

(Muhammed) İbn Sa‘d → Hevze b. Halîfe (es-Sekafî) → (Abdullâh) İbn Avn → Muhammed (İbn Sîrîn el-Ensârî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Ebû Hüreyre kızının üzerinde altın gördü ve dedi ki: “Ey kızım, altın takma, çünkü ben senin için alevden korkuyorum.”

Mevkuf bir hadîstir. Muhammed b. Mübârek el-Hâkimî, hadîsin “sahîh” olduğunu haber vermiştir.⁴⁰² Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî’dir (ö. 110/729). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.⁴⁰³ Ebû Hüreyre’den bizzat hadîs işittiği rivâyet edilmiştir. Zira Alî b. Medînî, onun ismini Ebû Hüreyre’nin talebeleri arasında zikretmiştir.⁴⁰⁴ Çalışmamızda ondan rivâyet ettiği, sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Muhammed b. Sîrîn el-Ensârî’den gelen bu rivâyette Ebû Hüreyre’nin, kızının üzerinde altın görmesi sebebiyle onu uyarması hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Muhammed b. Mübârek el-Hâkimî’nin, *el-Atîk* isimli eserinde, hadîsin başka bir rivâyeti bulunmaktadır. Rivâyet şu şekildedir: Ebû Hüreyre’nin kızı, babası ile karşılaşmış ve şöyle söylemiştir: “Cariyeler bana sataşıyorlar ve ‘Baban seni altınla süslemiyor.’ diye alay ediyorlar.” Bunun üzerine Ebû Hüreyre, kızının onlara “Babam

⁴⁰⁰ Buhârî, 1414, “İlm”. Ayrıca bk. 42; İbn Abdülber, *el-İstî‘âb*, 4/1771; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 34/378.

⁴⁰¹ Hakîmî, *el-Atîk*, 28/162.

⁴⁰² Hakîmî, *el-Atîk*, 28/162.

⁴⁰³ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu’l-kubrâ*, 9/192-202.

⁴⁰⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 9/214-217.

ateşin sıcaklığından korktuğu için altın takmama izin vermiyor.” diye cevap vermesini söylemiştir.⁴⁰⁵

Muhammed b. Sa‘d’ın *et-Tabakâtü’l-kübrâ*’sında benzer rivâyetler geçmektedir: Muâviye b. Abdullâh b. Bedir’in haber verdiğine göre kendisi Ebû Hüreyre’nin yanına girmiş, o sırada kızı, babasının sırtına çıkmış oyun oynarken Ebû Hüreyre kızına; “Kızım, seni altınla süslemem. Ben sizin için alevden korkuyorum.” diye söylemiştir.⁴⁰⁶

Ebû Hüreyre’nin kızının üzerinde altın görüp ona taktırmaması, Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) altın hakkındaki sözlerine dayanır. Nitekim Ebû Hüreyre Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) hadîsine dayanarak, kadınları iki kırmızı şeyin helak ettiğini söylemiş; bu iki kırmızının da altın ve safran olduğunu haber vermiştir.⁴⁰⁷

Kaynaklarda Ebû Hüreyre’nin bir kızı ve dört oğlu olduğu, kızının da Saîd b. Müseyyeb ile evlendiği rivâyet edilmektedir. Ebû Hüreyre’nin altın takmaktan sakındırdığı kızı, rivâyetlerde geçen ve damadı Saîd b. Müseyyeb ile evlenen kızı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁸

3.2. Soruya Cevap Niteliğindeki Rivâyetler

Ebû Hüreyre, bazen kendisine sorulan bir soruya cevap vermek sûretiyle hadîs rivâyet etmiştir. Onun bu şekilde bir gerekçeye dayanarak hadîsleri rivâyet etmesi, Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) sözünden neyi murad ettiğini, daha doğru bir şekilde ortaya çıkarmış, böylece konunun daya iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ebû Hüreyre’nin kendisine yöneltilen sorulara cevap niteliğinde sebebü îrâda konu olan otuz bir rivâyeti tespit edilmiştir.

⁴⁰⁵ Hakîmî, *el-Atîk*, 28/162.

⁴⁰⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kubrâ*, 5/245.

⁴⁰⁷ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi’*, 11/72.

⁴⁰⁸ Kandemir, “Ebû Hüreyre”.

3.2.1. Vadeli Satış Hadîsi

وَقَالَ مُسَدَّدٌ: حَدَّثَنَا مُلَازِمٌ، ثَنَا زُفَرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّحَيْمِيِّ، وَكَانَ مِنْ جُلَسَاءِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: وَسَأَلْتُهُ -يَعْنِي أَبَا هُرَيْرَةَ- رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ شِرَاءِ الشَّاةِ بِالشَّاتَيْنِ إِلَى أَجَلٍ، فَقَالَ: لَا، إِلَّا يَدًا بَيِّدًا.⁴⁰⁹

Müsedded (İbn Müserhed) → Mülâzim (İbn Amr) → Züfer b. Yezîd → babası Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî dedi ki: (Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî) Ebu Hüreyre'nin arkadaşlarından biriydi. Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî dedi ki: Ebû Hüreyre'ye vadeli bir şekilde iki koyun karşılığında bir koyun satın almanın hükmünü sordum. Ebû Hüreyre “Hayır, ancak peşin olarak satın alırsan olur.” cevabını verdi.

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.⁴¹⁰ Söz Ebû Hüreyre'ye ait olduğundan hadîs mevkuftur. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Kesîr Yezîd b. Abdurrahmân Üzeyne es-Süheymî el-Ğuberî el-Yemâmî'dir (ö. ?). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.⁴¹¹ Ebû Hüreyre ile tanışmış, onunla arkadaş olmuş ve kendisinden hadîs rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre'den iman, içecekler ve faziletler hakkında rivâyetlerde bulunmuştur.⁴¹² Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan iki rivâyeti bulunmaktadır.

Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî'den gelen bu rivâyette Ebû Hüreyre'ye, vadeli bir şekilde iki koyun karşılığında bir koyun satın almanın hükmü hakkında soru sorulması ve Ebû Hüreyre'nin de soruya Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) öğrendiği bilgiler ışığında cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hüreyre'ye sorulan bu soru vesilesi ile peşin ödeme koşulu ile iki koyunun, bir koyun karşılığında satılabileceği öğrenilmiştir. Çalışmamızda râvinin sebebü îrâdi'l-hadîs ile ilgili rivâyetlerinin ikisi de koyunlar hakkında sorduğu soru üzerinedir. Buradan Yezîd b. Abdurrahmân'ın koyunlarının olduğu, hayvancılıkla uğraştığı anlaşılmaktadır.⁴¹³

⁴⁰⁹ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 4/306.

⁴¹⁰ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 4/216.

⁴¹¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 34/221, 222; Nûrî vd., *el-Câmi' li-fî cerh ve't-ta'dîl*, 3/400.

⁴¹² Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3/322.

⁴¹³ Bu konuda başka rivâyetleri için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/129, 16/172.

Muhammed b. Mübârek el-Hâkimî'nin, *el-Atîk* isimli eserinde hadîsin başka bir rivâyeti bulunmaktadır. Rivâyette Yezîd b. Abdurrahmân, Ebû Hüreyre'ye arka arkaya soru sormaktadır. Rivâyet şu şekildedir: Yezîd b. Abdurrahmân, Ebû Hüreyre'ye, iki koyun karşılığında veresiye bir koyun satın almanın hükmünü sormuş, Ebû Hüreyre ise bunu yasaklamış ve ancak elden ele verilerek olabileceğini söylemiştir. Devamında Ebû Hüreyre'ye, ailesinin yanına gelen, sonra yıkanmak için kalkan, sonra cünüp iken yorganına bürünüp onunla birlikte geri dönen bir adam hakkında sormuş; Ebû Hüreyre ise Beni Kays b. Sa'leb'in kız kardeşi ile ısınmayı sevdiğini söylemiştir. Sonra Yezîd b. Abdurrahmân devam etmiş ve Ebû Hüreyre'ye bir adamın, tek bir elbise içinde namaz kılması hakkında sormuş; Ebû Hüreyre ise elbise genişse onu giyebileceğini ve onunla namaz kılabileceğini, ancak geniş değilse onunla vücudunu sarıp sonra sarılı bir şekilde namaz kılabileceğini söylemiştir.⁴¹⁴

3.2.2. Hayvanın Memesindeki Sütü Satma Hadîsi

مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مُلَازِمُ بْنُ عَمْرِو ثَنَا زُفَرُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّحَيْمِيُّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ مِنْ جُلَسَاءِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ شِرَاءِ اللَّبَنِ فِي ضُرُوعِ الْغَنَمِ فَقَالَ: لَا خَيْرَ فِيهِ.⁴¹⁵

Müsedded (İbn Müserhed) → Mülâzim b. Amr → Züfer b. Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî → Babası (Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî) dedi ki: (Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî) Ebu Hüreyre'nin arkadaşlarından biriydi. O, Ebu Hüreyre'ye koyunun memelerindeki sütü satmanın hükmünü sordu. Ebû Hüreyre “Bunda hayır yoktur.” cevabını verdi.

Mevkuf bir hadîstir. Heysemî (ö. 807/1405), hadîsin “sahîh” olduğunu haber vermiştir.⁴¹⁶ Muhammed b. Mübârek, hadîsin isnadının “hasen” olduğunu bildirmiştir.⁴¹⁷ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Kesîr Yezîd b. Abdurrahmân Üzeyne es-Süheymî el-Ğuberî el-Yemâmî olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen rivâyete göre koyunun memelerindeki sütü satmanın hükmü hakkında Ebû Hüreyre'ye soru sorulması ve Ebû Hüreyre'nin de

⁴¹⁴ Hakîmî, *el-Atîk*, 25/70.

⁴¹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 7/299.

⁴¹⁶ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 4/186.

⁴¹⁷ Hakîmî, *el-Atîk*, 24/219.

soruya Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) öğrendiği bilgiler ışığında cevap vermesi, hadîsin sebebi îrâd bilgisini oluşturur.

Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî'nin bir önceki hadîste de sorduğu soru sebebiyle koyunları olduğu anlaşılmıştır. Onun koyunlar hakkında sorduğu bu soru için Ebû Hüreyre, Rasûlullah'ın (s.a.v.) şüpheli olan şeylerin satışını yasakladığı hadîsine dayanarak kendisine soru soran kişiye, hayvanların memelerinde bulunan sütü satmanın uygun olmadığını ifade etmiştir. Zira sütün miktarının bilinmemesinden kaynaklanan bir belirsizlik olduğunu bildirmiştir. Bir kimse, hayvanın memesinin yağla dolu olduğunu görüp bunun süt olduğunu sanabilir ve bir ihtilaf ortaya çıkabilir. Ayrıca, sütlerin kalite, hafiflik ve tatlılık bakımından farklı olması sebebiyle, onun tarifinin bilinmemesi de söz konusudur. Bu sebeplerle Ebû Hüreyre, Yezîd b. Abdurrahmân es-Süheymî'ye, bu işte hayır olmadığını ifade etmiştir.⁴¹⁸

3.2.3. Namazda Fatiha Sûresi Okumama Hadîsi

وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنِ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خَدَاجٌ ثَلَاثًا، غَيْرُ تَامٍ." فَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: إِنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الْإِمَامِ!! فَقَالَ: اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ. فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: حَمِدَنِي عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: {الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ} قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: {مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ} قَالَ: مَجَّدَنِي عَبْدِي، وَقَالَ مَرَّةً: قَوَّضَ إِلَيَّ عَبْدِي، فَإِذَا قَالَ: {إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ} قَالَ: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ: {اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} قَالَ: هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ."⁴¹⁹

İshak b. İbrâhîm el-Hanzalî → Süfyân b. Uyeyne → Alâ' (İbn Abdurrahmân) → Babası (Ebû'l-Alâ' Abdurrahmân b. Ya'kup el-Hemedânî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) "Kim Ümmü'l-Kur'an-ı okumadan bir namaz kılsa, üç kere, o namaz eksik olur." buyurdu. Ebu Hüreyre'ye "Biz imamın arkasında kılıyorsak?" diye soruldu. Ebû Hüreyre, o zaman da içinden oku, çünkü ben Rasûlullah'ı şöyle buyururken işittim: "Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Ben, namazı kendimle kulum arasında ikiye böldüm ve kuluma istediğini veririm. Kul: "Hamd âlemlerin Rabbi olan

⁴¹⁸ Abdullah b. Sâlih el-Fevzân, *Minhatu'l-allâm fî şerhi Bulûğ'i'l-Merâm* (Dâru İbn Cevzî, 1435), 6/142.

⁴¹⁹ Müslim, "Salât", 395.

Allah’a mahsustur.” dediği zaman, Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Kulum bana hamd etti.” Kul: “Rahman ve Rahim” dediğinde, Yüce Allah şöyle buyurur: “Kulum beni övdü.” Kul: “Kıyamet gününün sahibi” dediğinde: “Kulum beni yüceltti.” der ve bir kere de “Kulum bana işlerini havale etti.” buyurur. Kul: “Yalnız Sana ibadet ederiz ve yalnız Sen’den yardım isteriz.” dediğinde, Yüce Allah şöyle buyurur: “Bu, benimle kulum arasındadır ve kuluma istediği verilir.” Kul: “Bizi dosdoğru yola ilet, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapıkların yoluna değil.” dediğinde, Yüce Allah şöyle buyurur: “Bu da benimle kulum arasındadır ve kuluma istediği verilir.”

Hadîs Müslim’in şartlarına göre “sahih”tir. Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû’l-Alâ’ Abdurrahmân b. Ya’kup el-Hemedânî el-Cühenî el-Hurakî el-Medenî’dir (ö. 101/719). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.⁴²⁰ Alî İbnü’l-Medînî onun ismini Ebû Hüreyre’nin arkadaşları arasında zikretmiştir. Ebû Hüreyre’den hadîs işitmiştir. Sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır. Ayrıca Abdurrahmân b. Ya’kup’un babası Ebû Sâlih el-Alâ b. Abdurrahmân’dan aldığı Ebû Hüreyre ile ilgili sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti daha bulunmaktadır.⁴²¹

Ebû’l-Alâ’ Abdurrahmân b. Ya’kup’tan gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre’nin, rivâyet ettiği bir hadîs üzerine konu hakkında soru sorulması ve bu soruya Ebû Hüreyre’nin cevap vermesi hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Bu olay, hadîslerde daha çok Hişâm b. Zühre’nin azatlı kölesi Ebû Sâib Abdullâh b. Sâib el-Ensârî’nin soru sorması üzerine üzerine geçer. Rivâyet edildiği üzere Ebû Hüreyre kendisini dinleyenlere, namazda Fatiha sûresi okumayanın, namazının eksik olacağını haber vermiştir. Ebû Hüreyre’nin yakınında bulunan Abdullâh b. Sâib, ona cemaatle kılınan bir namazda imamın dinlenilmesi gerektiğini bildiğinden, ona dikkat çekerek, “İmamın arkasında namaz kılarken yine de Fatiha sûresini kendimiz okumalı mıyız?” diye sormuş, bunun üzerine Ebû Hüreyre, Abdullâh b. Sâib’in kolunu dürterek okunması gerektiğini bildirmiştir.⁴²²

⁴²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 6/301.

⁴²¹ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, 8/604.

⁴²² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’* (1991), “Salât”, 245.

Ebû Hüreyre kendisine sorulan soru üzerine “O zaman da içinden oku.” sözüyle; “Bunu kendi kendine içinden oku, yani imam bu sûreyi okurken kendi kendine onu düşün.” anlamıyla ifade etmiştir. Çünkü imam okurken kendi kendine düşünmesi, kişiyi imamın kıraatini dinlemekten alıkoymaz.⁴²³ Verdiği cevaptan sonra Ebû Hüreyre, kendisine sorulan soru vesilesiyle orada bulunanlara, konu ile ilgili bir kudsî hadîs nakletmiştir.

3.2.4. Durgun Suda Yıkanma Hadîsi

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، وَحَرَمَلَةُ بْنُ يَحْيَى الْمِصْرِيُّانِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ أَنَّ أَبَا السَّائِبِ مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ، وَهُوَ جُنُبٌ." فَقَالَ: كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ فَقَالَ: يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلًا.⁴²⁴

Ahmed b. Îsâ ve Harmele b. Yahyâ el-Mısriyyân → (Abdullâh) İbn Vehb → Amr b. el-Hâris – Bükeyr b. Abdullâh b. el-Eşec → Ebû Sâib Mevlâ Hişâm b. Zühre → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz cünüp iken durgun suda yıkanmasın.” Kendisine “Peki nasıl yıkanır ey Ebû Hüreyre?” diye sorulunca; “Sudan eliyle alarak yıkanır.” dedi.

Rivâyet Müslim’in şartlarına göre “sahîh”tir. Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Sâib Mevlâ Hişâm b. Zühre el-Ensârî el-Cühenî el-Medenî’dir (ö. ?). Hişâm b. Zühre’nin azatlı köselidir. İsmi Abdullâh b. es-Sâib olduğu rivâyet edilsede, Mevlâ Hişâm b. Zühre ismiyle bilinmektedir. Rivâyetlerinin kabul edilebilir olduğu hususunda âlimlerin ittifak ettikleri haber verilmiştir.⁴²⁵ Ebû Hüreyre’nin talebelerindendir. Sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan iki rivâyeti bulunmaktadır. Sadece bu iki rivâyet değil, onun Medîneli olması sebebi ile Ebû Hüreyre ile defalarca görüşme imkânı bulup kendisinden hadîs aldığı bilinmektedir.⁴²⁶

Hişâm b. Zühre’nin azatlı kölesi Ebû Saîb’den gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre’nin, rivâyet ettiği bir hadîs üzerine, konu hakkında soru sorulması ve bu soruya Ebû Hüreyre’nin cevap vermesi hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

⁴²³ Kanâzî’î, *Tefsîru’l-Muvatta*, 1/153.

⁴²⁴ Müslim, “Tahâret”, 97; İbn Mâce (1952), “Tahâret” 109.

⁴²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 12/104; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 643.

⁴²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 12/104.

Rivâyette geçen “Peki nasıl yıkanır?” sorusundan insanların doğrudan suya girip yıkandığı, başka türlüşünü bilmedikleri için doğrusunu öğrenmek istedikleri, bu sebeple Ebû Hüreyre’ye soru sordukları anlaşılır. Onların sordukları soru sebebiyle konu daha iyi anlaşılmıştır.

Ebû Hüreyre insanların suyun içine dalarak yıkandıklarını bildiğinden, rivâyette “Sudan alarak yıkanır.” ifadesini kullanmış, onun içinden bir miktar su alarak suyun dışında yıkanmalarını söylemiştir. Bu şekilde suyun temiz halini korumuş ve başkaları tarafından da kullanılabilmesini amaçlamıştır.⁴²⁷

3.2.5. Cünüp İken Başa Üç Kez Su Dökme Hadîsi

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، سَأَلَهُ رَجُلٌ: كَمْ أَفِيضُ عَلَى رَأْسِي، وَأَنَا جُنُبٌ؟ قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْتُو عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ حَنِيَّاتٍ." قَالَ الرَّجُلُ: إِنَّ شَعْرِي طَوِيلٌ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرَ شَعْرًا مِنْكَ، وَأَطْيَبَ."⁴²⁸

Ebû Bekr b. Ebû Şeybe → Ebû Hâlid el-Ahmer → (Muhammed) İbn Aclân → Saîd b. Ebû Saîd → Ebû Hüreyre dedi ki: Bir adam Ebû Hüreyre’ye “Cünüp iken başıma kaç kez su dökmeliyim?” diye sorduğunda ona; Allah Rasûlü (s.a.v.) (cünüp iken) başına üç avuç su dökerdi.” diye karşılık verdi. Adam “Benim saçım uzun.” dedi. (Bunun üzerine) Ebû Hüreyre “Allah Rasûlü’nün saçı, senin saçından daha çok ve daha temizdi.” cevabını verdi.

Hadis, sadece İbn Mâce tarafından rivâyet edilmiştir.⁴²⁹ Şu‘ayb el-Arnaût rivâyet hakkında “sahîh li-gayrihi” demiştir.⁴³⁰ Elbânî ise “hasen sahîh” değerlendirmesini yapmıştır.⁴³¹ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan nakledilen bu rivâyete göre, gusûl hakkında Ebû Hüreyre’ye soru sorulması ve onun da bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

⁴²⁷ Ebû'l-Fazl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-Kâdî İyâd, *İkmâlu'l-mu'lim bi fevâ'idil-Müslim*, thk. Yahyâ İsmâ'îl (b.y.: y.y., 1419/1998), 2/106.

⁴²⁸ İbn Mâce (1952), "Tahâret ve Sünenihâ", 95.

⁴²⁹ Ebû Yâsîn Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hasen el-Hererî, *Mürşidü zivvî'l-hucâ ve'l-hâce ilâ Süneni İbn Mâce* (Suudi Arabistan; Cidde: Daru'l-Menâhic, 1439), 4/344.

⁴³⁰ İbn Mâce (2009), "Teyemmüm", 7.

⁴³¹ İbn Mâce (1952), "Tahâret ve Sünenihâ", 95.

Soru soran adamın “Benim saçım uzun.” demesi hakkında; saçlarının çokluğundan bahsederek üç avuç suyun saçlarına yetmeyeceği, saçını ıslatsa da saç diplerine ulaşmayacağını ifade etmiştir. Ebû Hüreyre’nin “Allah Rasûlü’nün saçı senin saçından daha çok ve daha temizdi.” cevabı hakkında; “Rasûlullah’ın saçı senin saçından fazla olmasına rağmen ona yeten üç avuç su, sana nasıl yetmesin?” demek istemiştir.⁴³² Böylece Ebû Hüreyre, adamın soru sorması sebebiyle Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) bir örnek getirerek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

3.2.6. Saç Örgülerini Bozmadan Gusûl Alma Hadîsi

أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ زَادِي، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ، عَنِ الْمَرْأَةِ تَغْتَسِلُ: تَنْقُضُ شَعْرَهَا؟ فَقَالَتْ: "بَعْخ. وَإِنْ أَنْفَقْتَ فِيهِ أُوقِيَةً؟ إِنَّمَا يَكْفِيهَا أَنْ تُفْرِغَ عَلَى رَأْسِهَا ثَلَاثًا." 433

Saîd b. Âmir → Yezîd b. Zâdî → Ebû Zür‘a (İbn Amr) → Ebû Hüreyre dedi ki: “Kadın gusûl aldığı zaman saç örgülerini bozar mı?” diye Hz. Âişe’ye sordu. O da “Bakın şuna, saçına bir ûkıyye harcadıysa bile mi? Başına üç defa su dökmesi yeterlidir.” cevabını verdi.

Muhakkik Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, hadîsin isnadının “sahîh” olduğunu bildirmiştir.⁴³⁴ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Zür‘a b. Amr b. Cerîr b. Abdullâh el-Becelî el-Kûfî (ö. 91/709-10) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan nakledilen bu rivâyete göre Ebû Hüreyre’nin, Hz. Âişe’ye bir kadının saç örgüleri varken gusûl alabilmesi hakkında soru sorması ve Hz. Âişe’nin de bu soruya cevap vermesi hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Kadının saç örgüleri olduğu halde gusûl alabileceğini bildiren bu hadîste soruyu soran Ebû Hüreyre olup rivâyetin sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisi Hz. Âişe tarafından verilmiştir. Hz. Âişe’nin bu hadîsi rivâyet etmesinin sebebi Ebû Hüreyre’nin sorusudur.

Buna göre Âişe, kadının saçları örgülü olduğu halde gusûl alabileceğini, ancak abdestin tam olabilmesi için başa suyun döküldüğü esnada, saçlarının arasının da

⁴³² Hererî, *Mürşidü’l-hucâ*, 4/344.

⁴³³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Daru’l-Me’mun, 1412), “Tahâret”, 115.

⁴³⁴ Dârimî, *el-Müsned*, “Tahâret”, 115.

parmaklarla temizlenmesi gerektiğini ifade eden hayızlı veya cünüp bir kadın, gusül alırken suyun saç diplerine gitmesini sağladığı takdirde saçlarının örgülü olmasının abdeste bir zarar vermeyeceğini haber veren Câbir b. Abdullâh'ın bir rivâyetinde⁴³⁵ olduğu gibi bunda bir sakınca bulunmadığını, örgülerini bozmadan abdest alabileceğini bildirmiştir. Bu rivâyetlerin sebebinin saçları örgülü bir kadının, gusül alma çabası ile ortaya çıktığı muhtemeldir.

3.2.7. Karaya Vuran Deniz Hayvanlarını Yeme Hadîsi

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْجَارِ قَدِمُوا فَسَأَلُوا مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ: عَمَّا لَفَظَ الْبَحْرُ؟ فَقَالَ: لَيْسَ بِهِ بَأْسٌ، وَقَالَ: اذْهَبُوا إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، فَسَأَلُوهُمَا عَنْ ذَلِكَ ثُمَّ انْتَوْنِي فَأَخْبِرُونِي، مَاذَا يَقُولَانِ؟ فَاتَّوهُمَا فَسَأَلُوهُمَا، فَقَالَا: لَا بَأْسَ بِهِ. فَاتَّوَا مَرْوَانَ فَأَخْبَرُوهُ، فَقَالَ مَرْوَانُ: قَدْ قُلْتُ لَكُمْ. قَالَ مَالِكٌ: لَا بَأْسَ بِأَكْلِ الْحَيْتَانِ يَصِيدُهَا الْمَجُوسِيُّ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي الْبَحْرِ: "هُوَ الطَّهْوَرُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ." قَالَ مَالِكٌ: وَإِذَا أَكَلَ ذَلِكَ مَيْتًا فَلَا يَضُرُّهُ مَنْ صَادَهُ.⁴³⁶

Mâlik (İbn Enes) → Ebû'z-Zinâd (Abdullâh b. Zekvân) → Ebû Seleme b. Abdurrahmân dedi ki: Medîne'ye komşu yerlerden bazı insanlar Mervân b. Hakem'e gelerek denizin karaya vurdukları hakkında sordular. Mervân b. Hakem "Onda bir sakınca yoktur." cevabını verdi. Bir de "Zeyd b. Sâbit'e ve Ebû Hüreyre'ye de gidip sorun ve o ikisinin ne söylediklerini bana gelip söyleyin." dedi. Bunun üzerine, o ikisine gidip sordular ve onlar da "Onda hiçbir şey yoktur." cevabını verdiler. Hemen Mervân b. Hakem'e giderek ona haber verdiler. Mervân "Size söylemiştim." dedi. Mâlik b. Enes dedi ki: Mecûsilerin avladığı balıkların yenmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) deniz hakkında şöyle buyurmuştur: "*Suyu temizdir, ölüsü de helaldir.*" Mâlik b. Enes "Ölüsü yenirse, onu avlayana zarar vermez." dedi.

Sâlih Şâ'bân, hadîsin senet zincirinin "sahîh" olduğunu haber vermiştir.⁴³⁷ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme Abdullâh b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ebû Seleme b. Abdurrahmân ez-Zührî'den gelen bu rivâyette; Medîne'ye komşu şehirden gelen bir grubun, denizin karaya attığı hayvanların yenilmesi hususunda dönemin Medîne valisi Mervân b. Hakem'e soru sormaları, onun

⁴³⁵ Dârimî, *el-Müsne'd*, "Tahâret", 115.

⁴³⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (1985), "Sayd", 12.

⁴³⁷ İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 7/47.

da meseleyi teyit etmek üzere Ebû Hüreyre'ye ve Zeyd b. Hârise'ye sordurması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre, Medîne'ye komşu bir kasabadan gelen bir grup, Muâviye adına Medîne valisi olan Mervân b. Hakem'e gelerek, farklı rivâyetlerde geçen “عَمَّا لَفَظَ الْبَحْرُ وَمَعْنَاهُ مِنَ الْحَيْثَانِ وَالذَّوَابِّ” ifadesiyle, denizin dışarı attığı balıklar ve diğer hayvanların durumunu sormuşlardır. O zamanlar Mervân b. Hakem, Medîne valisi olduğu için ona gelip danışmışlardır. O da soruyu soranlara, bunu yemeleri için fetva vermiş; sonra onlara, Zeyd b. Sâbit ve Ebu Hüreyre'ye de sormalarını söylemiştir. Çünkü onlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) sahâbesinin o zamanda bulunan en bilgilileridir. Mervân b. Hakem ya onların daha önce bu hükümde kendisiyle aynı fikirde olduklarını bilmiş ve sahâbe âlimlerine sordurmak sûretiyle soru soranların zihninde bunu kuvvetlendirmek istemiş, ya da onların bu konuda ne düşündüklerini öğrenmek istemiştir. Mervân b. Hakem, bu sebeplerden biri ile Zeyd b. Sâbit ve Ebu Hüreyre'ye de sormalarını söylemiştir.⁴³⁸

Rivâyette Mervân b. Hakem'e, Medîne'ye komşu yerlerden bazı insanların geldiği ifade edilmiştir. Soruları deniz hakkında olduğu için bulundukları bölgenin denize komşu olduğu ve Medîne'ye de yakın olduğu anlaşılmaktadır. Kızıldeniz'e kıyısı olan Medîne'ye en yakın bölge Yanbu limanıdır. Kaynaklar incelendiğinde bu limanın eskiden beri bu isimle kullanıldığı görülür. Yanbu liman şehrinde, balıkçılık çok yaygındır. Dolayısı ile geçimlerini balıkçılık ile sürdüren ve burada yaşayan insanlar, denizin karaya attığı hayvanların yenilmesi hususunda tereddüte düşmüş ve durumu danışmak üzere Peygamber şehri Medîne'ye gelerek o dönemin Medîne valisi olan Mervân b. Hakem'e soru sormuş olmaları muhtemeldir. Hicaz bölgesinde, Yanbu dışında başka limanlar da bulunmaktadır. Ancak Medîne'ye komşu olan en yakın yer Yanbu olduğu için bu liman üzerinden ihtimaller değerlendirilmiştir.⁴³⁹

⁴³⁸ Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef el-Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ* (Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1332/1914), 3/130.

⁴³⁹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Husnu'l-muhadara fi târîhi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed 'Ebû'l-Fazl 'İbrahim (Mısır: Daru 'l-hyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1387/1967), 2/311; Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm* (b.y.: y.y., 1422/2001), 3/36, 38. Daha fazla bilgi için bk: İbrahim b. Abîd Âl Abdülmühsin, *Tezkiratü üli'n-nühi ve'l-irfan bi eyyâmillâhi'l-vâhidî'd-deyyân ve zikri havâdisi'z-zamân* (Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1428), 1/99.

3.2.8. Kocanın Malından İnfakta Bulunma Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَّارٍ الْمِصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فِي الْمَرْأَةِ تَصَدَّقُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا؟ قَالَ: "لَا، إِلَّا مِنْ قُوَّتِهَا، وَالْأَجْرُ بَيْنَهُمَا، وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَصَدَّقَ مِنْ مَالِ زَوْجِهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ."⁴⁴⁰

Muhammed b. Sevvâr el-Mısri → Abde (İbn Süleymân el-Kûfi) → Abdülmelik (İbn Meysere) → Ata' (İbn Ebû Rebâh) → Ebû Hüreyre dedi ki: “Kadının kocasının malından sadaka vermesi caiz midir?” diye soruldu. Ebû Hüreyre “Hayır, ancak onun yemeğinden verebilir, onun sevabı da aralarında paylaşılır. Kocasının parasından, onun izni olmadan sadaka vermesi helal değildir.”

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğunu ve rivâyetin mevkuf olduğunu haber vermiştir.⁴⁴¹ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Atâ b. Ebû Rebâh Eslem el-Kureşî’dir (ö. 114/732). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.⁴⁴² Rasûlullah’ın (s.a.v.) iki yüz sahâbesiyle karşılaştığı ve bunlar arasında Ebû Hüreyre’den de hadîs rivâyet ettiği bilinmektedir.⁴⁴³ Çalışmamızda Ebû Hüreyre’den naklettiği, sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Muhammed Ata’ b. Ebû Rebâh el-Kureşî’den gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre’ye kadının, kocasının malından sadaka verebilmesi hususunda sorulması, Ebû Hüreyre’nin de cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur. Ancak böyle bir soru, insanların aklına sebepsizce gelmeyeceğinden sorunun arka planında bir kadının, kocasının malından, ondan habersiz bir şekilde infak ettiği, bunun üzerine de Ebû Hüreyre’ye konu hakkında sorulduğu muhtemeldir.

Rivâyete göre, bir adam karısından biraz et kesmesini istemiş, o sırada kadının yanına fakir bir adam gelmiş, kadın da o fakire biraz et vermiştir. Kadının kocası bunu öğrenince kadını dövmüştür. Kadın da durumu Allah Rasûlü’ne (s.a.v.) anlatmış, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) adamı çağırmış ve ona karısını neden dövdüğünü sormuştur. Adam da karısının kendi izni olmadan yemeğini bir başkasına verdiği için

⁴⁴⁰ Ebû Dâvûd (1369), “Zekât”, 44.

⁴⁴¹ Ebû Dâvûd (1369), “Zekât”, 44.

⁴⁴² Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 6/463, 464; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/198, 199.

⁴⁴³ Makdisî, *el-Kemâl*, 10/7/302, 303.

dövdüğünü söylemiş, Allah Rasûlü (s.a.v.) de adama “Ecir ikinizin arasındadır.” diye buyurmuştur.⁴⁴⁴ Bu rivâyette hadîsin Allah Rasûlü (s.a.v.) zamanında söylenme sebebi verilmiştir. Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) vefatından sonra da aynı hadîs Ebû Hüreyre’ye sorulan bir soru sebebiyle îrâd edilmiştir. Ebû Hüreyre’ye bu sorunun sorulma sebebi ise; hadîsin Allah Rasûlü (s.a.v.) zamanında söylenme sebebi ile benzer bir olayın vuku bulması sonucu gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir.

3.2.9. Zinadan Doğan Çocuğu Azat Etme Hadîsi

وَحَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ بَلَغَهُ عَنِ الْمُقْبَرِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، عَنِ الرَّجُلِ تَكُونُ عَلَيْهِ رَقَبَةٌ. هَلْ يُعْتَقُ فِيهَا ابْنُ زَنًا؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: نَعَمْ. ذَلِكَ يُجْزَى عَنْهُ.⁴⁴⁵

Mâlik (İbn Enes) → Saîd b. Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî dedi ki: Ebû Hüreyre’ye köle azat etmesi gereken bir adamın zinadan doğan bir çocuğu azat edebilmesi hakkında soruldu. Ebû Hüreyre “Evet, bu caizdir.” cevabını verdi.

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.⁴⁴⁶ Hadîsin isnad zincirinde Mâlik b. Enes’in, el-Makbûrî’den hadîsi rivâyet ettiği bildirilir. Kaynaklarda el-Makbûrî’nin baba mı oğlu mu olduğu geçmemektedir. Ancak Mâlik b. Enes, Saîd b. Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî’yi kastediyorsa, Mâlik b. Enes onu tanımış ve ondan hadîs rivâyet etmiştir. Zira Saîd b. Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî, Ebu Hüreyre’den hadîs rivâyet etmiş ve muttasıl bir senet oluşmuştur. Eğer babası Saîd b. Keysân el-Makbûrî’yi kastediyorsa bunun senedinin muttasıl olmadığı ifade edilmelidir. Zira Saîd b. Keysân el-Makbûrî, Mâlik b. Enes 7 yaşındayken ölmüştür.⁴⁴⁷ Muhakkik Elbânî de hadîsin “sahîh” olduğuna hükmettiği için senet zincirine Saîd b. Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî yazılmıştır.

Ebû Hüreyre’nin sözü olduğu için mevkuf bir hadîstir. Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondaki gelen rivâyette, Ebû Hüreyre’ye zinadan doğan bir çocuğun azat edilebilmesi hakkında sorulması, Ebû Hüreyre’nin de bu hususta hüküm vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

⁴⁴⁴ Nevvâl binti Abdülazîz el-Îyd, *Hukûku’l-mer’e fi dav-i sünneti’n-Nebeviyyi* (Dâru’l-Hadâra, 1433), 203.

⁴⁴⁵ Mâlik b. Enes, el-Muvatta’ (1985), “İtk ve’l-Velâ”, 10.

⁴⁴⁶ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 4/279.

⁴⁴⁷ İbnu’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, 8/79.

Soruda zina sebebi ile doğan çocuğun, köle olduğu ve zina yoluyla dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Cevapta; bir kimse kefarete, adak veya başka bir şey sebebi ile bir köle azat etmekle yükümlü olursa, bu bakımdan bir zina sebebi ile doğan çocuğu azat etmesi ona yeter demektir. Çünkü bu eksiklik sadece kendisine ait değil, soyuna aittir ve tıpkı anne ve babasının Zerdüş olmasi gibi, azat edilmesine de engel değildir.⁴⁴⁸

Ebû Hüreyre'ye soru sorulması, olayın, onun kadılık ve emirlik yaptığı bir dönemde gerçekleştiği ihtimalini düşündürse de bunun hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır.

3.2.10. Ümmetin Kendi Kendine Azap Etmesi Hadîsi

حدثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حدثنا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، حدثنا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ طَارِقٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ مَرْحُومَةٌ، لَا عَذَابَ عَلَيْهَا، إِلَّا مَا عَذَّبَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا، قُلْتُ: وَكَيْفَ تُعَذِّبُ أَنْفُسَهَا؟ قَالَ: أَمَا كَانَ يَوْمَ النَّهْرِ عَذَابٌ، أَمَا كَانَ يَوْمَ الْجَمَلِ عَذَابٌ، أَمَا كَانَ يَوْمَ صَفِّينَ عَذَابٌ.⁴⁴⁹

Osman b. Ebû Şeybe → Ebû Dâvud el-Haferî → İbn Ebû Zânide → Sa'd b. Târık → Ebû Hâzim (Selmân Mevlâ Azze el-Kûfî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Bu ümmete rahmet edilmiştir. Ona azap yoktur. Ancak kendi kendine azap ettikleri hariç. Ebû Hâzim “Kendi kendine nasıl azap edebilir?” diye sordu. Ebû Hüreyre “Nahverân savaşı bir azap değil miydi? Cemel savaşı bir azap değil miydi? Sıffîn savaşı bir azap değil miydi?” diye cevap verdi.

Muhakkik Hâlid b. Abdurrahmân, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.⁴⁵⁰ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Hâzim Selmân el-Eşcaî el-Kûfî (ö. 100/718-719) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ebû Hüreyre'nin mevkuf bir hadîs nakletmesi, bunun üzerine yanında bulunan Selmân Mevlâ Azze el-Kûfî'nin ona hadîs hakkında soru sorması, Ebû Hüreyre'nin de soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Bu hadîsin aslı Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivâyette geçer. Rivâyet şu şekildedir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bu Ümmet Allah'ın rahmetine

⁴⁴⁸ Bâcî, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ*, 6/274,275.

⁴⁴⁹ Ebû Ya'îlâ, *el-Müsned*, 8/397.

⁴⁵⁰ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 7/440.

mazhar olmuş bir ümmettir. Bu ümmetin azabı ancak kendi eliyle olur.”⁴⁵¹ Ebû Hüreyre, bu rivâyeti mevkuf olarak haber vermiştir. Ve kendisi ümmetin kendi eliyle kendine edeceği azabı; birlik ve beraberliklerini sağlayamadıkları ve birbirlerine düştükleri durumlar olarak yorumlamıştır.

3.2.11. Ben Kimin Mevlâsı isem Alî de Onun Mevlâsı Hadîsi

حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ يَزِيدَ الْأَوْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: دَخَلَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الْمَسْجِدَ، فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ، فَقَامَ إِلَيْهِ شَابٌّ فَقَالَ: أُنْشِدُكَ بِاللَّهِ أَسَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيَّ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ، وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ؟" قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: اللَّهُمَّ نَعَمْ.⁴⁵²

Şerîk → Dâvud b. Yezîd el-Evdî → Babası (Ebû Dâvud Yezîd b. Abdurrahmân el-Evdî) dedi ki: Ebu Hüreyre, mescide girdi ve insanlar onun etrafında toplandılar. Onlardan genç bir adam ayağa kalktı ve “Allah adına sana soruyorum, Allah’ın Rasûlü’nün, ‘Ben kimin mevlâsı (dostu) isem, Alî de onun mevlâsıdır. Allah’ım, ona dost olana dost ol, ona düşman olana düşman ol.’ buyurduğunu duydun mu?” diye sordu. Ebû Hüreyre “Allah şahit (işittim), evet.” cevabını verdi.

Bûsîrî, Dâvud b. Yezîd el-Evdî’nin zayıf bir ravi olması sebebiyle rivâyetin “zayıf” olduğunu haber vermiştir.⁴⁵³ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Dâvud Yezîd b. Abdurrahmân el-Evdî el-Kûfî’dir (ö. 91/709). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁴ Ebû Hüreyre’den sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir hadîs rivâyet etmiştir. Bunun dışında Ebû Hüreyre’den başka rivâyetleri de olmuştur. Kûfeli olması sebebi ile Ebû Hüreyre’nin Kûfe seyahatlerinde onunla görüşme imkânı bulup ondan hadîs aldığı aşîkardır.⁴⁵⁵

Ebû Dâvud Yezîd b. Abdurrahmân’dan gelen bu rivâyette; Ebû’l-Kâsım Esba‘ b. Nübâte isimli Kûfeli bir gencin, Ebû Hüreyre’ye Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) Alî b. Ebû Tâlib ile ilgili bir sözü söyleyip söylemediği hakkında sorması ve Ebû Hüreyre’nin de buna cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ İbn Mâce (2009), “Zühd”, 34.

⁴⁵² Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, 8/575.

⁴⁵³ Bûsîrî, *İthâf*, 7/213.

⁴⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 32/186; Nûrî vd., *el-Câmi’ li-fî cerh ve’t-ta’dîl*, 3/320.

⁴⁵⁵ İslâm Ağı Fetva Komitesi, *Fetevâ eş-şebeke el-İslâmiyye*, 1430, 8/13.

⁴⁵⁶ İslâm Ağı Fetva Komitesi, *Fetevâ eş-şebeke el-İslâmiyye*, 8/13.

Rivâyet edildiğine göre Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebû Süfyân ile birlikte Kufe'ye geldiğinde, akşamları Kinde kapısında oturur, insanlar da onunla birlikte oturmuş. Yine bir gün onlar Kinde kapısında otururken Kufe'den bir genç Ebû Hüreyre'nin yanına gelmiş ve oturmuştur (Bu gencin Ebü'l-Kâsım Esba' b. Nübâte olduğu söylenir). Sonra da bu genç Ebû Hüreyre'ye "Allah adına sana soruyorum, Allah'ın Rasûlü'nün, 'Ben kimin mevlâsı (dostu) isem, Alî de onun mevlâsıdır. Allah'ım, ona dost olana dost ol, ona düşman olana düşman ol.' buyurduğunu duydun mu?" diye sormuş, Ebû Hüreyre de "Vallahi duydum." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Esba' b. Nübâte, Ebû Hüreyre'ye "Allah'a şahitlik ederim ki, sen onun düşmanını kayırdın ve dostuna da düşmanlık ettin." diyerek oradan kalkıp gitmiştir.⁴⁵⁷

İslâm Ağı Fetva Komitesi tarafından oluşturulan fetva arşivinde; rivâyetin sebebi îrâdî'l-hadîs bilgisinden olayın iç yüzü daha iyi anlaşılmaktadır. Alî b. Ebû Tâlib ve Muâviye b. Ebû Süfyân arasında yaşanan siyasi ve dini anlaşmazlıklar sebebi ile Cemel (656) ve Sıffîn (657) savaşları yapılmıştır. Bu savaşlarda doğrudan bulunmayan Ebû Hüreyre, rivâyetlere göre daha çok hadîs ile meşgul olmuş ve tarafsız kalarak fitneden uzak durmayı tercih etmiştir. Ancak Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde, yönetimde yer almıştır.⁴⁵⁸

Özellikle rivâyette de Ebû Hüreyre'nin, Muâviye b. Ebû Süfyân ile birlikte Kufe'ye gelmesi, onunla arkadaşlık etmesi eleştirilmiştir. Ebû Hüreyre'ye "Sen onun düşmanını kayırdın ve dostuna da düşmanlık ettin." sözünde ki düşman ile Muâviye b. Ebû Süfyân kastedilmiştir. Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere olay Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği döneminde gerçekleşmiştir.

3.2.12. Reccal'in Durumu Hadîsi

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا عِمْرَانُ بْنُ ظُبْيَانَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَتَعْرِفُ رَجُلًا؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "ضُرْسُهُ فِي

⁴⁵⁷ İslâm Ağı Fetva Komitesi, *Fetevâ eş-şebeke el-İslâmiyye*, 8/13.

⁴⁵⁸ Kandemir, "Ebû Hüreyre", 10/160-167.

النَّارِ أَكْثَرُ مِنْ أَحَدٍ، فَكَانَ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ وَلَحِقَ بِمُسَيْلِمَةَ، " وَقَالَ: "كَبْشَانَ انْتَطَحَا وَأَحْبَهُمَا إِلَيَّ أَنْ يَغْلِبَ كَبْشَى".⁴⁵⁹

(Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr) el-Humeydî → Süfyân (İbn Uyeyne) → İmran b. Zabyân → Benî Hanîfe'den bir adam dedi ki: Ebû Hüreyre (Hanîfe oğullarından bir adama); "Reccal'ı tanıyor musun?" diye sordu. Ben de (Hanîfe oğullarından bir adam) "Evet." cevabını verdim. Ebû Hüreyre, "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) 'Cehennemde Reccalin bir azı dişi, Uhud Dağı'ndan daha büyük olacaktır; bu kişi önce Müslüman olmuş, sonra dinden dönmüş ve Müseylime'ye (ö. 12/633) (Müseylimetü'l-Kezzâb-Yalancı peygamber) katılmış.' buyurduğunu işittim." dedi. Reccâl şöyle demişti: "İki koçun kafası çarpıştı; ben, benim koçumun galip gelmesini tercih ederim."

Bûsîrî, hadîsin isnadının "zayıf" olduğunu haber vermiştir.⁴⁶⁰ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Benî Hanîfe'ye mensup ismi bilinmeyen bir kişidir. Bu râvi hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Kaynaklarda bu isim ile iki rivâyet nakledilmiştir.⁴⁶¹ Ancak bu iki rivâyetteki Hanîfe oğullarına mensup olan râvinin aynı kişi olduğu ya da Benî Hanîfe'den iki farklı kişi olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlardan biri sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan Reccâl'in durumu hakkındaki rivâyetidir.

Rivâyette Benî Hanîfe'den bir adamın geçmesinin en önemli sebebi; hakkında haber verilen Reccâl'in bu kabileye mensup olmasıdır. Zira Ebû Hüreyre, Hanîfe oğullarına mensup olan bu adama; "Reccal'ı tanıyor musun?" diye sorduğunda adam, "Evet." cevabını vermiştir. Ebû Hüreyre'nin kendisine soru sorduğu kişinin konuyu biliyor olması, o kişinin Hanîfe kabilesine mensup olduğu ve bu kabilenin Reccâl'in yönlendirmesiyle yalancı peygamber Müseylimetü'l-Kezzap'ın etrafında toplanan Hanîfe oğulları olduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Humeydî, *el-Müsne'd*, 2/297.

⁴⁶⁰ Bûsîrî, *İthâf*, 4/233.

⁴⁶¹ Abdülhakk b. Abdurrahman b. Abdullâh b. el-Huseyn b. Sa'îd İbrâhîm İbnu'l-Harrât el-Ezdî el-Endelusî el-İşbîlî, *el-Ahkâmu'l-vustâ*, thk. Hamdî es-Selefi, Subhî es-Sâmarrâ'î (Riyad: y.y., 1416/1995), 4/39.

⁴⁶² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk ve sîlatu târîh et-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 3/287,288.

Benî Hanîfe'ye mensup bir adamdan gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre'nin o adama soru sorması ve sorduğu soru ile ilgili Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir hadîsini nakletmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre bir gün Ebû Hüreyre bir grup kişiyle birlikte Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanında oturmuş ve o topluluk içinde Benî Hanîfe'den İbn Unfuve isminde biri de yer almıştır. Rasûlullah (s.a.v.) sohbet ederken bir ara başını öne eğmiş ve “İçinizden birinin cehennemde bir azı dışı Uhud Dağı'ndan daha büyük olacak.” diye buyurmuştur. O gün o toplulukta bulunan herkesin içinde, dinde bir fitneye düşme korkusu oluşmuştur. Zamanla o toplulukta yer alan kişiler, birer birer Allah yolunda şehit düşmüş ve geriye İbn Unfuve ve Ebû Hüreyre kalmıştır. Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) söylediği şey sebebi ile hep korku içinde yüreği sarsılmış ve huzur bulamamıştır, ta ki yalancı peygamber Müseylimetü'l-Kezzap ortaya çıkana kadar. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde ortaya çıkan bu olayda İbn Unfuve, Ebû Bekir'e gelerek Yemâme halkının durumunu ve onların Müseylimetü'l-Kezzap'ın etrafında toplanmalarını anlattıktan sonra, Ebû Bekir'den, kendisinin Yemâme'ye giderek dinden dönmek isteyen insanların İslâm'da kalmalarını sağlamak için halifenin elçisi olarak görevlendirilmesini istemiştir. Ebû Bekir de bu teklifi kabul ederek onu Yemâme'ye göndermiştir. Ancak İbn Unfuve oraya vardığında, onların oldukça kalabalık ordusunu görünce hayrete düşmüş ve galip olanın Müseylimetü'l-Kezzap olacağını düşünmüştür. Bu sebeple gelecekte Müseylimetü'l-Kezzap'ın kuracağı devlette kendinin de bir yer edineceğini uman İbn Unfuve, İslâm dinini terk etmiş ve yalancı peygamber Müseylimetü'l-Kezzap'ın sözlerine kanarak onun yanında yer almıştır.⁴⁶³

Reccâl b. Unfuve'nin İslâm'da sebep olduğu fitne, Müseylimetü'l-Kezzap'ın fitnesinden daha büyüktür. Zira İbn Unfuve, Müslümanlığını ve Hz. Ebû Bekir ile Yemâme arasında yaptığı elçilik görevini, Müslümanlar'ın aleyhinde Müseylimetü'l-Kezzap'ın peygamberliğini desteklemek için sinsice bir fırsat olarak kullanmıştır.

Rivâyetlerden Reccâl'in, Reccâl b. Unfuve olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre'nin hadîsi, yalancı peygamber olayında Reccâl b. Unfuve'nin dinden dönmesi

⁴⁶³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 3/287,288.

ve Müseylimetü'l-Kezzap'ın safında yer alması hadiselerinden sonra rivâyet ettiği anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre'nin kendisine soru sorduğu kişinin, konuyu biliyor olması, o kişinin Hanîfe kabilesine mensup olması ve bu kabilenin Müseylimetü'l-Kezzap'ın etrafında toplanan Hanîfe oğulları olduğu ortaya çıkmıştır.

3.2.13. Gayrimüslimlerin Vergi Vermemesi Hadîsi

حدثنا أبو النضر ثنا إسحق بن سعيد، عن أبيه عن أبي هريرة أنه كان يقول: كيف أنتم إذا لم تجتبا دينارًا ولا درهماً؟ فقل له وهل ترى ذلك كائنًا يا أبا هريرة؟ فقال: والذي نفصل أبي هريرة بيده عن قول الصادق المصدوق. قالوا: وعَمَ ذلك؟ قال: تنتهك ذمة الله وذمة رسوله فيشد الله قلوب أهل الذمة فيمنعون ما بأيديهم، والذي نفس أبي هريرة بيده ليكونن. مرتين.⁴⁶⁴

Ebû'n-Nadr (Hişâm b. Kâsım) → İshak b. Saîd → Babası (Ebû Osman Saîd b. Amr el-Kureşî) → Ebû Hüreyre dedi ki: “(Anlaşma imzaladığınız gayrimüslimlerden) Bir dinar veya bir dirhem toplamazsanız haliniz nice olur?” Bunun üzerine ona “Ey Ebû Hüreyre! Nasıl yapılacağı hakkında bilgin var mı?” diye sordular. Ebû Hüreyre; “Elbette, Ebû Hüreyre'nin canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu hususta doğru sözlü olan ve onun doğruluğu onaylanmış olanın sözünü biliyorum.” cevabını verdi. Onlar da “Peki ya bu nedir?” diye sordular. Ebû Hüreyre; “Allah'ın ahdi ve Rasûlü'nün ahdi bozulacak, Allah da ahdi yapanların (gayrimüslimlerin) kalplerini katılaştıracak, böylece ellerindeki vermeyecekler. Ebu Hüreyre'nin canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu mutlaka gerçekleşecektir.” cevabını verdi ve bunu iki kere tekrarladı.

Buhârî'nin şartlarına göre “sahîh” kabul edilen bir rivâyettir. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Osman Saîd b. Amr el-Kureşî'dir (ö. 121/739). Kendisinin sika bir râvî olduğu bilinmektedir.⁴⁶⁵ Kûfe de yaşamış, sonra ailesiyle birlikte Medîne'ye de gitmiştir. Orada Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmiştir.⁴⁶⁶ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Osman Saîd b. Amr el-Kureşî'den gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre'nin insanlara soru sorup onların da bu soruya soruyla cevap vermeleri üzerine, Allah

⁴⁶⁴ Buhârî, "Cizye ve muvâdea", 17; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 14/118.

⁴⁶⁵ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, 3/1091.

⁴⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, 5/201.

Rasûlü'nün (s.a.v.) konu ile ilgili hadîsini rivâyet etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hüreyre Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) daha önceden kendisinin de içinde bulunduğu bir toplulukta, gelecekte haber vererek Müslüman olmayanların ahitlerini bozacaklarını ve Müslümanlar'ın onlardan hiçbir şey alamayacaklarını, dolayısıyla durumlarının zorlaşacağını bildirmiştir. Buna göre cizye ödemekle yükümlü olan kâfirlerin gücü, kıyamet günü daha da kuvvetlenecek ve artık cizye, haraç ve daha önce ödedikleri diğer şeyleri ödemekten vazgeçecekleri ifade edilmiştir. Nitekim bu durum, tarihte defalarca yaşanmış, sonuncusu sömürgeciliğin bu toprakları ele geçirmesiyle, Osmanlı'da halifeliğin otoritesinin ortadan kaldırılması ve kâfirlerin, Müslüman toplumları ve onların servetlerini ele geçirmesidir.⁴⁶⁷

Ebû Hüreyre'nin hadîsi rivâyet etme nedeni bilinmemektedir. Ancak konuşma içinde Ebû Hüreyre'ye yöneltilen soru ile onun kastettiği şey daha iyi anlaşılmıştır. Zira Ebû Hüreyre'nin sorduğu ilk soruya insanların verdiği cevaptan, aslında bunun mümkün olmayacağını düşündüklerini söylemişlerdir. Ebû Hüreyre de bu inancı kırmak için meseleyi doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olan Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) bizzat işittiğini haber vererek rivâyeti kuvvetlendirmiş ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Sonrasında Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) gelecekte haber verdiği sözünü onlara bildirmiştir.

3.2.14. Sûra İki Defa Üfürme Arasında “Kırk Var” Hadîsi

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ." قَالُوا: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، أَرْبَعُونَ يَوْمًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ. قَالُوا: أَرْبَعُونَ شَهْرًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ. قَالُوا: أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ قَالَ: أَبَيْتُ. ثُمَّ يُنْزَلُ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءٌ فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ. قَالَ: وَلَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى، إِلَّا عَظْمًا وَاحِدًا وَهُوَ عَجْبُ الذَّنْبِ، وَمِنْهُ يَرْكَبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.⁴⁶⁸

Ebû Kureyb Muhammed b. Ala' → Ebû Muâviye (Muhammed b. Hâzîm) → (Süleymân b. Mihrân) el-A'meş → Ebû Sâlih (es-Semmân el-Medenî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İki üfürme arasında kırk vardır."

⁴⁶⁷ Muhammed Sâlih el-Münced, *Mevgi' el-İslâm suâl ve cevâb*, 1430, 1/421.

⁴⁶⁸ Müslim, "Fiten", 2955.

Orada bulunanlar Ebû Hüreyre'ye "Ey Ebû Hüreyre, kırk gün mü?" diye sordular. Ebû Hüreyre "Bilmiyorum." cevabını verdi. Onlar "Kırk ay mı?" diye sordular. Ebû Hüreyre "Bilmiyorum." cevabını verdi. Onlar "Kırk yıl mı?" diye sordular. Ebû Hüreyre "Bilmiyorum." cevabını verdi ve onlara şöyle söyledi: "Sonra Allah gökten su indirir ve insanlar da yerden otların bitmesi gibi biterler. İnsanda kuyruk sokumu kemiği dışında çürümeyen hiçbir şey kalmayacaktır. Kıyamet günü bütün yaratıklar ondan yaratılacaklardır."

Hadîs muttefekun aleyhtir.⁴⁶⁹ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Sâlih Zekvân (Semmân) b. Abdullâh et-Teymî el-Medenî (ö. 101/719-20) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan nakledilen bu rivâyette, Ebû Hüreyre'nin bir konu anlatırken insanların mesele hakkında soru sorması ve Ebû Hüreyre'nin de sorulara cevap verip konuyu anlatmaya devam etmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyetin sebebü îrâdî'l-hadîs bilgisi çok kısa, fakat özdür. İnsanlar Ebû Hüreyre'ye soru sormuş ve Ebû Hüreyre bilmediğini açıklamıştır. Ancak bilgi hakkındaki bilgisizliğin bilgisi bile, bizlere bir bilgi vermektedir. Nitekim oda, iki üfürme arasında kırk olduğu; ancak bu kırkın dakika, saat, hafta, ay ve yıl olarak ne olduğunun bizlere bildirilmediği bilgisidir.

3.2.15. Cennetteki Çarşı Hadîsi

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ بْنُ أَبِي الْعَشِيرِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّهُ لَقِيَ أَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ فِي سَوْقِ الْجَنَّةِ، فَقَالَ سَعِيدٌ: أَفِيهَا سَوْقٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، أَخْبَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلُوهَا نَزَلُوا فِيهَا بِفَضْلِ أَعْمَالِهِمْ، ثُمَّ يُؤَدَّنُ فِي مِقْدَارِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا فَيُزَوَّرُونَ رَبَّهُمْ، وَيُبْرَزُ لَهُمْ عَرْشُهُ وَيَنْبَدَى لَهُمْ فِي رَوْضَةٍ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، فَتُوضَعُ لَهُمْ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ وَمَنَابِرُ مِنْ لَوْلُؤٍ، وَمَنَابِرُ مِنْ يَاقُوتٍ، وَمَنَابِرُ مِنْ زَبَرْجَدٍ، وَمَنَابِرُ مِنْ ذَهَبٍ، وَمَنَابِرُ مِنْ فِضَّةٍ، وَيَجْلِسُ أَدْنَاهُمْ وَمَا فِيهِمْ مِنْ دَنِيٍّ عَلَى كُتُبَانِ الْمِسْكِ وَالْكَافُورِ، مَا يَرَوْنَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَرَاسِيِّ بِأَفْضَلٍ مِنْهُمْ مَجْلِسًا." قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهَلْ نَرَى رَبَّنَا؟ قَالَ: "نَعَمْ"، قَالَ: "هَلْ تَتَمَارَوْنَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ؟" قُلْنَا: لَا. قَالَ: "كَذَلِكَ لَا تَتَمَارَوْنَ فِي رُؤْيَةِ رَبِّكُمْ وَلَا يَبْقَى فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ رَجُلٌ إِلَّا حَاضَرَهُ اللَّهُ مُحَاضَرَةً حَتَّى يَقُولَ لِلرَّجُلِ مِنْهُمْ: يَا فَلَانُ ابْنُ فَلَانٍ أَتَذْكُرُ يَوْمَ قُلْتُ: كَذَا وَكَذَا؟ فَيَذْكُرُهُ بِبَعْضِ غَدْرَاتِهِ فِي الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَفَلَمْ تَغْفِرْ لِي؟

⁴⁶⁹ Buhârî, "Tefsîr", 415; Müslim, "Fiten", 2955.

فَيَقُولُ: بَلَى، فَبِسَعَةِ مَغْفِرَتِي بَلَغَتْ مَنْزِلَتُكَ هَذِهِ، فَبَيْنَمَا هُم عَلَى ذَلِكَ عَشِيَّتُهُمْ سَحَابَةٌ مِنْ فَوْقِهِمْ فَأَمْطَرَتْ عَلَيْهِمْ طَيْبًا لَمْ يَجِدُوا مِثْلَ رِيحِهِ شَيْئًا قَطُّ، وَيَقُولُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى: قُومُوا إِلَى مَا أَعَدَدْتُ لَكُمْ مِنَ الْكَرَامَةِ فَخُذُوا مَا اسْتَهَيْتُمْ، فَتَأْتِي سَوْقًا قَدْ حَقَّتْ بِهِ الْمَلَائِكَةُ، فِيهِ مَا لَمْ تَنْظُرِ الْعُيُونُ إِلَى مِثْلِهِ، وَلَمْ تَسْمَعْ الْأَذَانُ، وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى الْقُلُوبِ فَيَحْمِلُ إِلَيْنَا مَا اسْتَهَيْتُمْ، لَيْسَ يُبَاعُ فِيهَا وَلَا يُشْتَرَى، وَفِي ذَلِكَ السُّوقِ يَلْقَى أَهْلُ الْجَنَّةِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، قَالَ: فَيَقْبِلُ الرَّجُلُ ذُو الْمَنْزِلَةِ الْمُرْتَفَعَةِ فَيَلْقَى مَنْ هُوَ دُونَهُ وَمَا فِيهِمْ دَنِيَّ فَيَرَوْعُهُ مَا يَرَى عَلَيْهِ مِنَ اللَّبَاسِ، فَمَا يَنْقُضِي آخِرَ حَدِيثِهِ حَتَّى يَتَخَيَّلَ عَلَيْهِ مَا هُوَ أَحْسَنُ مِنْهُ، وَذَلِكَ أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَحْزَنَ فِيهَا، ثُمَّ نُنْصَرِفُ إِلَى مَنَازِلِنَا، فَيَتَلَقَّانَا أَزْوَاجُنَا فَيَقْلُنَ مَرْحَبًا وَأَهْلًا، لَقَدْ جَنَّتْ وَإِنَّ بِكَ مِنَ الْجَمَالِ أَفْضَلَ مِمَّا فَارَقْتَنَا عَلَيْهِ، فَيَقُولُ: إِنَّا جَالِسْنَا الْيَوْمَ رَبَّنَا الْجَبَّارَ، وَيَحِقُّنَا أَنْ نَنْقَلِبَ بِمِثْلِ مَا انْقَلَبْنَا.⁴⁷⁰

Muhammed b. İsmâil → Hişâm b. Ammâr → Abdülhamîd b. Habîb b. Ebû İşrîn → (Abdurrahmân b. Amr) el-Evzâî → Hasan b. Atiyye → Saîd b. Müseyyeb dedi ki: (Ebû Muhammed Saîd b. Müseyyeb el-Kureşî) Ebu Hüreyre ile karşılaştı ve Ebu Hüreyre ona şöyle dedi: “Allah’tan beni ve seni cennetin çarşısında bir araya getirmesini istiyorum.” Saîd b. Müseyyeb, Ebû Hüreyre’ye “Cennette bir çarşı var mı?” diye sordu. Ebû Hüreyre; “Evet.” cevabını verdi. “Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) bana haber verdiğine göre o şöyle buyurmuştur: ‘Cennet ehli, cennete girdiklerinde, amellerinin faziletine göre oraya yerleşecekler, sonra dünya günlerinden Cum’a günü kadar onlara izin verilecek ve onlar da Rab’lerini ziyaret edeceklerdir. Onlara Allah’ın arşı ve cennet bahçelerinden bir bahçe gösterilir. Onlar için nurdan minberler, inciden minberler, yakuttan minberler, safirden minberler, altından minberler ve gümüşten minberler koyulur. Onların en az dereceye sahip olanları bile misk ve kâfur yığınları üzerine oturacaklar da kendilerinden daha yukarıda oturan insanların bulunduğunu düşünmeyecekler.” Ebû Hüreyre dedi ki: “Ben, ‘Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v.) o gün Rab’bimizi görebilecek miyiz?’ diye sordum.” Rasûlullah (s.a.v.) “Evet.” cevabını verdi ve devam etti: “Güneşin ve dolunay gecesinde ayın görülmesi hususunda aranızda tartışır mısınız?” diye sordu. Biz de “Hayır.” cevabını verdik. Allah Rasûlü (s.a.v.) “Aynı şekilde Rab’binizi görme hususunda da çekişmeyeceksiniz ve cennette Allah’ı görmeyen hiçbir kimse kalmayacak. Allah, onlardan birine: ‘Ey falan oğlu falan, falan günde şöyle şöyle dediğini hatırlıyor musun?’ diye sorarak ona dünyadaki bazı vefasızlıklarını hatırlatacak ve o da ‘Ya Rabbi, beni affetmedin mi?’ diye soracaktır. Allah da ‘Evet, bağışlamamın genişliğiyle bu makama ulaştın.’ diye

⁴⁷⁰ Tirmizî, "Sıfatı'l-cennet", 15.

cevap verecektir. Onlar o haldeyken, bu bağışlamanın genişliği ile üstlerinden bir bulut onları örtecek ve üzerlerine daha önce hiç koklamadıkları bir koku yağdıracak; Mübarek ve Yüce Rab’bimiz şöyle buyuracak: ‘Sizin için hazırladığım ikramlardan istediğinizi kalkın ve alın.’ Bundan sonra etrafı meleklerle çevrili olan, daha önce hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir kimsenin gönlünden geçirip de tahayyül edemediği de bir pazar yerine gelecekler ki, orada arzu edilen her şey bulunacaktır. Orada hiçbir şey alınıp satılmaz ve o çarşıda cennet ehli birbirleriyle buluşurlar.” Rasûlullah (s.a.v.) sözlerine şöyle devam etti: “Yüksek mevki sahibi bir adam gelip kendisinden aşağıda olan biriyle buluştuğunda, üzerindeki elbiseden dolayı gözleri kamaşacak ve konuşmasının sonunda üzerinde giydiği elbisenin, ondan daha hayırlı bir elbise olduğunu hayal edecek. Çünkü orada hiç kimsenin üzülmeye diye bir şey yoktur. Sonra evlerimize geri döneceğiz, eşlerimiz bizi evde karşılayacaklar ve şöyle söyleyecekler: ‘Hoş geldiniz! Bizden ayrıldığınızdan daha güzel bir şekilde geldiniz.’ Biz de eşlerimize şöyle cevap vereceğiz: ‘Bugün Yüce Rab’bimizin huzurunda oturduk ve döndüğümüz zamanki halimizle geri dönmemiz daha doğru olurdu.’”

Tirmîzî, hadîsin “garip” olduğunu bildirmiştir. Elbâni, rivâyet hakkında “zayıf” hükmünü vermiştir.⁴⁷¹ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ebû Hüreyre’nin Saîd b. Müseyyeb’e cennet çarşısında onunla buluşmak istediğini söylemesi ve bunu ilk kez duyan Saîd b. Müseyyeb’in, cennet çarşısı hakkındaki sorusu üzerine Ebû Hüreyre’nin bu hususta hadîs nakletmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Saîd b. Müseyyeb; Ebû Hüreyre’nin kızının kocasıdır. Ebû Hâtîm’in ifadesiyle, tabiûn içinde Saîd b. Müseyyeb’den daha şerefli kimse yoktur ve Ebû Hüreyre’nin nazarında da en güvenilir olanı yine odur. Nitekim bu sebeplerle Ebû Hüreyre’nin gönlünde güzel bir yer edinen Saîd b. Müseyyeb’e, Ebû Hüreyre, onunla birlikte cennet çarşısında karşılaşmak istediğini söylemiştir.⁴⁷²

⁴⁷¹ Tirmîzî, "Sıfatı'l-cennet", 15.

⁴⁷² Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Süleymân el-Bedri el-Feyyûmî el-Kâhîrî, *Fethu'l-karîbi'l-mucîb ale't-tergîb ve't-terhîb* (Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetu Dâru's-Selam, 1439), 15/110.

3.2.16. Oruçlu İken Eşini Öpme Hadîsi

مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: أَقْبِلْ امْرَأَتِي وَأَنَا صَائِمٌ؟ قَالَ: لَا بَأْسَ. قَالَ: فَأَقْبِلْ امْرَأَةً غَيْرَهَا؟ قَالَ: أَفَبِ! ⁴⁷³

Müsedded (İbn Müserhed) → (Yahyâ) b. Saîd → (Muhammed) İbn Aclân → Saîd b. Ebû Saîd dedi ki: Bir adam Ebu Hüreyre'ye, “Oruçluyken karımı öpebilir miyim?” diye sordu. Ebû Hüreyre adama “Bunda bir sakınca yoktur.” cevabını verdi. Adam Ebû Hüreyre'ye “Başka bir kadını öpebilir miyim?” diye sordu. Ebû Hüreyre “Öf be!” diye tepki gösterdi.

Bûsîrî, hadîsin ravilerinin sika olduğunu haber vermiş ve rivâyetin “sahîh” olduğunu ifade etmiştir. ⁴⁷⁴ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen rivâyette, Ebû Hüreyre'ye bir adamın soru sorması ve Ebû Hüreyre'nin de bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Soru soran adamın kim olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Adamın Ebû Hüreyre'ye “Başka bir kadını öpebilir miyim?” diye sorması, maksadını aşan bir soru olduğu için Ebû Hüreyre sinirlenmiş ve “Öf be!” diyerek tepki göstermiştir.

3.2.17. Arefe Günü Arafat'ta Oruç Tutma Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا حَوْشَبُ بْنُ عَقِيلٍ، حَدَّثَنِي مَهْدِيُّ الْمُحَارِبِيُّ، حَدَّثَنِي عِكْرِمَةُ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ فِي بَيْتِهِ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ عَرَفَةَ بِعَرَفَاتٍ؟ فَقَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ عَرَفَةَ بِعَرَفَاتٍ." ⁴⁷⁵

Abdurrahmân b. Mehdî → Havşeb b. Akîl → Mehdî el-Muhâribî → İkrime Mevlâ İbni Abbâs dedi ki: “Ebu Hüreyre'nin evine girdim ve ona Arefe günü Arafat'ta oruç tutmanın hükmünü sordum.” Ebû Hüreyre bana “Rasûlullah (s.a.v.) Arefe günü Arafat'ta oruç tutmayı yasakladı.” diye cevap verdi.

Şuayb el-Arnâvût, Mehdî el-Muhâribî'nin bilinmemesi sebebiyle rivâyet zincirinin “zayıf” olduğuna hükmetmiştir. ⁴⁷⁶ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd

⁴⁷³ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 6/132.

⁴⁷⁴ Bûsîrî, *İthâf*, 3/105.

⁴⁷⁵ İbn Mâce (2009), “Sıyâm”, 41; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/401.

⁴⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/401.

olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh İkrime el-Berberî el-Medenî'dir (ö. 104/ 722). Kendisinin sika bir râvi olduğu ve yaşadığı dönemde insanların en bilgini olduğu rivâyet edilmiştir. Ebû Hüreyre'nin evine girdiği ve onunla sohbet ettiği bildirilmiştir. Zira kendisinin Medîneli olması sebebi ile Ebû Hüreyre ile defalarca görüşme imkânı bulup ondan hadîs almıştır.⁴⁷⁷ Ancak sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bununmaktadır.

Ebû Abdullâh İkrime el-Berberî el-Medenî'den gelen bu rivâyette Ebû Hüreyre'ye bir adamın soru sorması ve Ebû Hüreyre'nin de bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Arefe günü oruç tutmak, iki yıla kefarettir: Ondan önceki yıl ve ondan sonraki yıl.” Böylesi faziletli bir orucu da insanlar kaçırmak istememiş ve bu sebeple Ebû Hüreyre'ye mesele hakkında soru sormuşlardır.⁴⁷⁸ Ancak Ebû Hüreyre, Hac görevini yerine getiren bir kimsenin o gün oruç tutmaması gerektiğini, zira Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bunu yasakladığını açıklamıştır.

3.2.18. Zekât Memurlarına Verilecek Mal Hadîsi

وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى هُوَ الْقَطَّانُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ حَدَّثَنِي بَعْجَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ زَاهِرِ بْنِ يَرْبُوعٍ قُلْتُ: لِأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَكْرِمُ كَرِيمَةٍ مَالِي؟ قَالَ: لَا إِنْ أَقْبَلُوا فَلَا تَغْصُوهُمْ وَإِنْ أَدْبَرُوا فَلَا تَحْيُوهُمْ فَيَكُونُ عَاصِيَا تَحْصِبُ غَيْرَ ظَالِمٍ قُلْ: دُونَ الْحَقِّ خُذِ الْحَقَّ وَدَعْ الْبَاطِلَ فَإِنْ أَخَذَ فَذَاكَ وَإِنْ تَجَاوَزَ إِلَى غَيْرِهَا فَاصْبِرْ يَجْمَعُ اللَّهُ تَعَالَى لَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الْمِيزَانِ.⁴⁷⁹

Müsedded (İbn Müserhed) → (Yahyâ) el-Kattân → Alî b. Mübârek → Yahyâ b. Ebû Kesîr → Ba'ce b. Abdullâh → Zâhir b. Yerbû' dedi ki: Ebû Hüreyre'ye “Zekât memurları bana geldiği zaman, malımın en iyisini onlardan gizleyeyim mi?” diye sordum. Ebû Hüreyre “Eğer gelirlerse onlara itaatsizlik etme ve gittiklerinde de arkalarından kötü söz söyleme. Yoksa sadece isyankâr olmakla kalmaz, zalim olmayan birini de taşlamış olursun. De ki, hakkın olanı al ve batıl olanı bırak; eğer onu

⁴⁷⁷ Sehâvî, *et-Tuhfetu'l-latîfe*, 2/269; Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mâlikî ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-mufessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/386; Nûrî vd., *el-Câmi' li-fî cerh ve't-ta'dîl*, 2/220.

⁴⁷⁸ Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bustî el-Hattâbî, *Me'âlimu's-Sünen* (Halep: el-Matba'atu'l-İlmiyye, 1351/1932), 2/131.

⁴⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 5/523.

alırsa ne âlâ, ama onun dışında bir şey alırsa sabret. Yüce Allah, onu ve seni kıyamet günü, mizan terazisinde toplayacaktır.” cevabını verdi.

İbn Hacer el-Askalânî, hadîsin “sahîh” olduğunu haber vermiştir.⁴⁸⁰ *Metâlibü’l-aliyye* muhakkikleri, Zâhir b. Yerbû‘ nun bilinmemesi sebebi ile hadîsin rivâyet zincirinin “zayıf” olduğuna hükmetmiştir. İbn Hacer’in, bu rivâyet hakkında “sahîh” hükmüne nasıl karar verdiği de bilinmemektedir. Ancak Zahir b. Yerbû‘ da net olmayan bir yazım hatası ya da râviyi çarpıtma olabilir.⁴⁸¹

Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Zâhir b. Yerbû‘ dur. Kendisi hakkında yeterli bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sebebü îrâdi’l-hadîse konu alan bir rivâyeti bulunmaktadır. Bûsîrî, Zâhir b. Yerbû‘nun biyografisini bulamadığını, fakat bahsedilen hadîsin rivâyet zincirindeki diğer ravilerin hepsinin güvenilir olduğunu haber vermiştir.⁴⁸² Ebû Ubeyde’nin (ö. 224/838) *Kitâbu’l emvâl* isimli eserinde, aynı hadîs rivâyet edilmiş olup orada ismi Zâhir b. Bernû‘ olarak geçmiştir.⁴⁸³ Kaynaklar incelenmiş ve râvinin bu hadîsten başka bir rivâyetine ulaşılamamıştır.

Zâhir b. Yerbû‘dan gelen rivâyette Ebû Hüreyre’ye Zâhir b. Yerbû‘ isminde bir adamın soru sorması ve Ebû Hüreyre’nin de bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur. Ancak râvinin sadece tek bir rivâyetinin olması ve bu rivâyetin farklı tariklerinin de bulunmaması sebebi ile hadîsin bağlamına dair bilgilere ulaşılamamıştır.⁴⁸⁴

3.2.19. Hacıların Selamette Olduğunu Müjdelemek Hadîsi

وَقَالَ الْحَمِيدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَنَا الْوَلِيدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ قَالَ رَأَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَلَّى بِالْمَدِينَةِ بِالنَّاسِ مَسَاءَ يَوْمِ النَّفَرِ الْآخِرِ ثُمَّ قَالَ: إِلَّا إِنَّ مُحَمَّدًا أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ سَبَقَ بِالْخَيْرَاتِ وَإِنَّ دُكْوَانَ مَوْلَى مَرْوَانَ قَدْ سَبَقَ الْحَاجَّ وَأَخْبَرَ عَنِ النَّاسِ بِسَلَامَةٍ قَالَ: سُفْيَانُ وَفِي ذَلِكَ يَقُولُ دُكْوَانُ:

⁴⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibü’l-âliyye*, 5/523.

⁴⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibü’l-âliyye*, 5/525.

⁴⁸² Bûsîrî, *İthâf*, 8/202.

⁴⁸³ Ebû Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî el-Bağdâdî, *Kitâbu’l-Emvâl*, thk. Muhammed Harrâs Halil (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 499.

⁴⁸⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibü’l-âliyye*, 5/525.

"وَأَنَا الَّذِي كَلَفْتُهَا سَيْرَ لَيْلَةٍ ... مِنْ أَهْلِ مَنْى نَصًّا إِلَى أَهْلِ يَثْرِبٍ"⁴⁸⁵

(Ebû Bekir b. Abdullâh) el-Humeydî → Süfyân (İbn Uyeyne) → Velîd b. Kesîr → (Ebû Nuaym) Vehb b. Keysân dedi ki: Ebû Hüreyre'nin, Medîne'de Nefri Âhir gününün akşamında, insanlara namaz kıldırıldığını gördüm. Sonra şöyle söyledi: Ebû'l-Kâsım Muhammed (s.a.v.) hayır işlerinde önde oldu. Mervân'ın azatlı kölesi olan Zekvân da hacdan dönüşünde herkesi geçmiş, insanların emniyette olduğunu bildirmişti. Süfyân b. Uyeyne, bu konuda Zekvân'ın şu şiiri okuduğunu söyledi: "Ve ben onu bir gece boyu durmadan yürütenim... Mina halkından Yesrib halkına haber ulaştırmak için."

Bûsîrî, Hümejdî'nin hadîsi, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun bir isnadla rivâyet ettiğini ve hadîsin "sahîh" olduğunu haber vermiştir.⁴⁸⁶ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebabü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Nuaym Vehb b. Keysân el-Kureşî (ö. 127/744-745) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondaki gelen bu rivâyete göre Hac menasikinin son gününün akşamında Ebû Hüreyre'nin, Medîne'de insanlara, hacıların görevini tamamlayıp geldiğini haber vermesi, bunu da Mervân'ın azatlı kölesi olan Zekvân'ın, insanların emniyette olduğunu bildirmesi vesilesi ile ifade etmesi ve onun bu davranışını övmesi, hadîsin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

Burada hadîsin asıl söylenme sebebi; hac görevinin tamamlanmasıdır. Ebû Hüreyre de halka, görevini tamamlayıp dönen hacıların haberini vermek sûretiyle bunun hayırlı bir amel olduğunu da göstermektedir.

Nefr-i Âhir; Kurban Bayramı'nın dördüncü günü olup bugünde hacılar, şeytan taşladıktan sonra dönüş için Mina'dan ayrılırlar ve böylece hac görevlerini tamamlamış olurlar. Ebû Hüreyre de insanların hac görevlerini tamamladıkları günün akşamında, mescitte insanlara namaz kıldırılmış ve Medîne halkına hacıların görevlerini bitirip geldiğini haber vermiştir.⁴⁸⁷

Rivâyetten anlaşıldığına göre; Mervân b. Hakem'in azatlı kölesi Zekvân, Mina'dan Yesrib'e haber ulaştırmak için hacıların önünde gitmiş ve halkın emniyette

⁴⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Metâlibu'l-âliyye*, 7/104.

⁴⁸⁶ Bûsîrî, *İthâf*, 3/264, 265; Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 3/433.

⁴⁸⁷ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 3/290.

olduğunu Medîne'ye haber vermiştir. Böylece Ebû Hüreyre bunu insanlara bildirerek hayır işlerinde Zekvân'ın da öncü olduğunu bildirmiştir.

3.2.20. İhramlı İken Eşi ile İlişkide Bulunma Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، وَعُمَرَ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ - رَحِمَهُمُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ - سَأَلُوا: عَنْ رَجُلٍ أَصَابَ أَهْلَهُ وَهُوَ مُحَرَّمٌ بِالْحَجِّ؟ فَقَالُوا: يَنْفُذَانِ لَوَجْهِهِمَا، حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا، ثُمَّ عَلَيْهِمَا حَجٌّ قَابِلٌ وَالْهَدْيُ، قَالَ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: وَإِذَا أَهْلًا بِالْحَجِّ مِنْ عَامٍ قَابِلٍ، تَفَرَّقَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا.⁴⁸⁸

Ebû Mus'ab → Mâlik b. Enes dedi ki: Bana ulaştığına göre; Alî b. Ebû Tâlib, Ömer b. Hattâb ve Ebû Hüreyre'ye, hacda iken ihramlı olduğu halde karısıyla ilişkide bulunan bir adamın durumu hakkında soru soruldu. Onlar da: “Karı-koca haclarını tamamlayıncaya kadar yollarına devam ederler, sonra (bir sonraki) hac görevini tekrar yapmaları ve kurban kesmeleri gerekir.” cevabını verdiler. Alî b. Ebi Tâlib, “Bu kimseler, ertesi yıl hac için ihrama girdiklerinde haclarını tamamlayıncaya kadar ayrı kalırlar.” dedi.

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.⁴⁸⁹ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyete göre Ebû Hüreyre'ye hacda, iken ihramlı olduğu halde karısıyla ilişkide bulunan bir adamın durumu hakkında sorulması, onun da Alî b. Ebû Tâlib ve Ömer b. Hattâb ile birlikte ortak bir görüş ile cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Soruyu soranın kim olduğu ve hangi adam hakkında sorulduğu hususunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Böyle bir olayın, vuku bulduktan sonra sorulmuş olması muhtemeldir. Rivâyete göre, bu soru Ömer b. Hattâb'ın halifeliği döneminde sorulmuştur.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (1991), “Menâsik”, 1230.

⁴⁸⁹ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 3/269.

⁴⁹⁰ Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeyle'î ez-Zeyle'î Cemâl ed-Dîn, *Nasbu'r-râye li'ehâdîsi'l-Hidâyeti me'a hâşiyetihî Buğyeti'l-İlme'î fî Tahrîci'z-Zeyle'î*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997), 3/126.

3.2.21. Eşini Üç Talâkla Boşama Hadîsi

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى - وَهَذَا حَدِيثُ أَحْمَدَ - قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزَّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَمُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِيَّاسٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنَ الْعَاصِ سَأَلُوا عَنِ الْبِكْرِ يَطْلُقُهَا زَوْجَهَا ثَلَاثًا، فَكُلُّهُمْ قَالَ: "لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ."⁴⁹¹

Ahmed b. Sâlih ve Muhammed b. Yahyâ -bu Ahmed'in hadîsi- → Abdurrezzak (İbn Hemmâm) → Ma'mer (İbn Râşid) → (İbn Şihâb) ez-Zührî → Ebu Seleme b. Abdurrahmân ve Muhammed b. Abdurrahmân b. Sevbân → Muhammed b. İyas dedi ki: İbn Abbâs, Ebu Hüreyre ve Abdullâh b. Amr b. As'a, kocası tarafından üç talâkla boşanan bakire bir kadın hakkında soru soruldu ve hepsi de şöyle dediler: "O kadın başka bir adamla evlenmediği sürece ona helal olmaz."

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin isnadının "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.⁴⁹² Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Muhammed b. İyas b. el-Bükeyr el-Leys el-Medenî'dir (ö. ?). Rivâyetlerinde güvenilir bir kimse olduğu haber verilmiştir. Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmiştir. Tabakât kitaplarında kendisinden rivâyet edilen meşhur bir hadîs zikredilmektedir.⁴⁹³ Bu hadîs, aynı zamanda çalışmamızda sebebü îrâdi'l-hadîse de konu olan eşini üç talâkla boşayan kimsenin geri dönmesi rivâyetidir.

Muhammed b. İyas b. el-Bükeyr'den gelen rivâyette; Ebû Hüreyre'ye, Abdullâh b. Amr b. As'a ve İbn Abbâs'a kocası tarafından üç talâkla boşanan bakire bir kadın hakkında sorulması ve onların bu hususta fetva vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre; bir adam eşi ile zifafa girmeden önce, onu üç talâkla boşamış, sonra yaptığından pişman olmuş ve onunla tekrar evlenmek istemiştir. Adam bu meseleyi danışmak için Muhammed b. İyas b. el-Bükeyr'in yanına gelmiş, Muhammed b. İyas'ta mesele hakkında sormak için Âsım b. Ömer ve Abdullâh b. Zübeyr'in yanına gitmiştir. Ancak onlar da bu konuda en iyi fetvayı İbn Abbâs ve Ebû

⁴⁹¹ Ebû Dâvûd (2009), "Talâk", 10.

⁴⁹² Ebû Dâvûd (2009), "Talâk", 10.

⁴⁹³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1/20; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/205; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/505-506.

Hüreyre'nin verebileceğini söylemişlerdir. Böylece Muhammed b. İyas onlara gitmiş ve meseleyi sormuştur. Onlar da kadının başka bir adamla evlenmeden onunla evlenemeyeceğini haber vermişlerdir.⁴⁹⁴ Başka bir rivâyette Hz. Âişe'ye gitmiş, onun yanında da Ebû Hüreyre ile İbn Abbâs'ı bulmuş ve onlara meseleyi danışmıştır.⁴⁹⁵

Muhammed b. İyas'a gelen adamın bir bedevî olduğu rivâyet edilmektedir. Başka bir rivâyette Muhammed b. İyas, meseleyi danışmak için İbn Abbâs ve Ebû Hüreyre'nin yanına varınca; İbn Abbâs, Ebû Hüreyre'ye “Haydi bak, önemli bir mesele geldi, fetvasını ver bakalım.” demiş, Ebû Hüreyre de “Adam bir talâkla onu boş yapar, ancak kalan iki talâkla evliliklerine devam ederler. Üç talâk ile evlilik tamamen biter ve kadın bir başkası ile evlenmeden birlikte olmaları helal olmaz.” cevabını vermiştir.⁴⁹⁶

3.2.22. Kadına Boşama Yetkisi Verme Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُمَا سَمِعَا عَنْ الرَّجُلِ يَمْلِكُ امْرَأَتَهُ أَمْرَهَا، فَتَرَدُّ ذَلِكَ إِلَيْهِ، وَلَا تَقْضِي فِيهَا شَيْئًا، قَالَا: "لَيْسَ ذَلِكَ بِطَلَقٍ".⁴⁹⁷

Ebû Mus‘ab → Mâlik b. Enes dedi ki: Bana ulaştığına göre; Abdullâh b. Ömer ve Ebu Hüreyre'ye karısına boşama yetkisi veren ve karısının da bunu kullanmadan kocasına geri iade eden adam hakkında soru soruldu. Onlar da “Bu bir boşanma değildir.” cevabını verdiler.

Elbâni, hadîsin “zayıf” olduğuna hükmetmiştir.⁴⁹⁸ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyete göre Ebû Hüreyre'ye ve Abdullâh b. Ömer'e kocası tarafından kendisine boşama hakkı verilen ancak bu hakkı kullanmayıp kocasına geri iade eden kadın ve kocası hakkında sorulması ve onların da bu hususta fetva vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

⁴⁹⁴ Ebû Dâvûd (2009), “Talâk”, 10.

⁴⁹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/20.

⁴⁹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 15/308.

⁴⁹⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (1991), “Talâk”, 1565.

⁴⁹⁸ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 3/454.

Benzer bir olay, Allah Rasûlü (s.a.v.) hayatta iken, onun mübarek zevcelerini, dünya hayatı ile Rasûlullah'ı (s.a.v.) seçme hususunda serbest bırakması ve onlarında, başta Hz. Âişe olmak üzere, bütün hanımlarının, Allah Rasûlü'nü seçmeleriyle gerçekleşmiştir. Hz. Âişe'nin olay hakkındaki "Rasûlullah (s.a.v.) bize bir tercih hakkı tanıdı, biz de onu seçtik, fakat bu bir boşama değildi." rivâyeti ile bu durum, tahyir hadisesi olarak geçmektedir. Hadîsin sebabü vürudu olduğu gibi benzer şekilde sebabü îrâdi da gerçekleşmiştir.⁴⁹⁹

3.2.23. Kesim Sonrası Hareket Eden Hayvandan Yeme Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي مُرَّةَ، مَوْلَى عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ شَاةٍ ذُبِحَتْ، فَتَحَرَّكَ بَعْضُهَا، فَأَمَرَهُ بِأَكْلِهَا، قَالَ أَبُو مُرَّةَ: ثُمَّ سَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَقَالَ زَيْدٌ: إِنَّ الْمَيْتَ لَيَتَحَرَّكُ، وَنَهَاةً عَنْ أَكْلِهَا.⁵⁰⁰

Ebû Mus'ab → Mâlik (İbn Enes) → Yahyâ b. Saîd → Ebû Mürre Mevlâ Akîl b. Ebû Tâlib dedi ki: (Kendisi) Ebû Hüreyre'ye kesilmiş ve bir kısmı hareket eden bir koyun hakkında sordu, Ebû Hüreyre ona yiyebileceğini söyledi. Ebû Mürre dedi ki: Sonra aynı soruyu Zeyd b. Sâbit'e sordum, Zeyd: "Ölü hayvan bir süre hareket eder, o halde iken onu yeme." diye cevap verdi.

Abdülkâdir el-Arnâvût, hadîsin isnadının "sahîh" olduğuna hükmetmiştir.⁵⁰¹ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebabü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Mürre Yezîd el-Medenî'dir. Medîneli güvenilir bir râvi olduğu ve az sayıda hadîs rivâyetinde bulunduğu söylenmiştir. Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet ettiğinde yaşlı biri olduğu nakledilmiştir.⁵⁰² Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan iki rivâyeti bulunmaktadır. Hadîs kaynakları incelenmiş ve bu iki rivâyetten başka Ebû Mürre'nin, Ebû Hüreyre'den naklettiği başka bir hadîsine ulaşılammıştır.

Rivâyetten anlaşıldığı üzere, bir hayvan kesilmiş, fakat hayvan kesildikten sonra hala sinirsel hareketler göstermeye devam etmiştir. Burada hayvanın canlılık

⁴⁹⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstizkâr limâ fî Muhtasari'l-Mudavvene min Me'ânî'r-Re'y ve'l-Âsâr*, thk. Sâlim Muhammed 'Atâ, Muhammed Alî Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1421/2000), 6/31.

⁵⁰⁰ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (1991), "Zebâih", 2166.

⁵⁰¹ İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 4/499.

⁵⁰² Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullâh el-Kûfî el-İclî, *es-Sikât* (b.y.: Dâru'l-Bâz, 1405/1985), 510; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/299.

belirtisi göstermesi sebebiyle, etinin helal olup olmadığı hakkında soru sorulmuştur. Ebû Mürre Mevlâ Akîl b. Ebû Tâlib'den gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre'ye kesilmiş ve bir kısmı hareket eden bir koyun hakkında sorulması ve onun da bu hususta fetva vermesi, hadîsin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

3.2.24. Tek Bir Elbise ile Namaz Kılma Hadîsi

حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: سَأَلَ أَبُو هُرَيْرَةَ: هَلْ يُصَلِّي الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقِيلَ لَهُ: هَلْ تَفْعَلُ أَنْتَ ذَلِكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِنِّي لأُصَلِّي فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، وَإِنْ ثِيَابِي لَعَلَى الْمَشْجَبِ.⁵⁰³

Ebû Mus'ab → Mâlik b. Enes → İbn Şihâb (ez-Zührî) → Saîd b. Müseyyeb dedi ki: Ebû Hüreyre'ye “Bir kimse tek bir elbise ile namaz kılabilir mi?” diye soruldu. Ebû Hüreyre “Evet.” cevabını verdi. Kendisine: “Bunu sen yapıyor musun?” diye soruldu. Hüreyre “Evet, ben elbiselerim duruyorken tek bir elbise ile namaz kılıyorum.” cevabını verdi.

Eymen Sâlih Şâ'bân, hadîsin “sahîh” olduğunu bildirmiştir.⁵⁰⁴ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebabü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyete göre Ebû Hüreyre'ye tek bir elbise ile namaz kılmanın hükmünün sorulması ve onun da bu hususta fetva vermesi, hadîsin sebabü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.v.) “Sizden biri iki elbise bulursa, onlarla namaz kılsın. Eğer sadece bir elbise bulursa, onu beline dolasın ve Yahudiler'in kendilerine doladıkları gibi, onu kendisine dolamasın.” buyurmuştur. Bu rivâyetten hareketle insanlar yanlarında iki elbise olduğu halde, tek bir elbise ile namaz kılınıp kılınamayacağını merak etmişlerdir. Bu sebeple Ebû Hüreyre'ye mesele hakkında sormuşlar; o da Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) ashâbı ile birlikte, yanlarında başka elbiseler olduğu halde, tek bir elbise ile namaz kıldıklarını haber vermiştir. Ebû Hüreyre'ye kendisinin bunu yapıp yapmadığı sorulduğunda, o da askıda elbiseleri bulunduğ

⁵⁰³ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (1991), “Salât”, 355.

⁵⁰⁴ İbnu'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, 5/452.

halde, tek bir elbise ile namaz kıldığını bildirmiştir.⁵⁰⁵ Başka bir rivâyette Ebû Hüreyre, kendisine soran kişiye, “Ebu Hüreyre’yi bilir misin, o bir elbise içinde namaz kılar.” diye cevap vermiştir.⁵⁰⁶

3.2.25. Secde Ayeti Hadîsi

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ قَرَأَ: {إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ} فَسَجَدَ، قُلْتُ: أَلَمْ أَرَكَ سَجَدْتَ؟ قَالَ: لَوْ لَمْ أَرَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْجُدُ فِيهَا مَا سَجَدْتُ.⁵⁰⁷

Affan (İbn Müslim) → Hemmâm (İbn Yahyâ) → Yahyâ b. Ebû Kesîr → Ebû Seleme (İbn Abdurrahmân ez-Zührî) dedi ki: Ebu Hüreyre’nin {إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ} ayetini okuduğunu ve sonra secde ettiğini gördüm. Ona, “Seni secde ederken mi görüyorum?” diye sordum. Ebû Hüreyre; “Eğer Rasûlullah’ın (s.a.v.) orada secde ettiğini görmeseydim, ben de secde etmezdim.” cevabını verdi.

Şuayb el-Arnâvût, Şeyhayn’ın şartına göre hadîsin isnadının “sahîh” olduğunu haber vermiştir.⁵⁰⁸ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme Abdullâh b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyete göre Ebû Hüreyre’nin secde ayetini okuduktan sonra secdeye gitmesi, bu nedenle onu gören Ebû Seleme’nin soru sorması, Ebû Hüreyre’nin de Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) uygulaması olduğunu bildirmesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyetlerden anlaşıldığı üzere Medîne’de, {إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ} sûresi okunduğu zaman insanlar tarafından secdenin terk edildiği ve bu terk edişlerin Medîne’de yaygınlaştığı görülmektedir. Zira Ebû Seleme, Ebû Hüreyre’yi secde ederken görünce “Hiçbir zaman insanların secde ettiğini görmediğim bir sûrede secde mi ettin?” diyerek şaşırmıştır.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî (Mağrib: Vezâratu Umumi'l-Evkâf ve's-Şu'ûnî'l-İslâmiyye, 1387/1967), 4/336.

⁵⁰⁶ Hakîmî, *el-Atîk*, 9/472.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/203.

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/203.

⁵⁰⁹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 12/75, 19/125.

3.2.26. Cum‘a Günü Oruç Tutma Hadîsi

عبد الرزاق، عَنِ ابْنِ التَّيْمِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الْأَوْبَرِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ! وَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، أَنْتَ نَهَيْتَ النَّاسَ أَنْ يَصُومُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ؟ فَقَالَ: لَا لَعَمْرِي، مَا أَنَا نَهَيْتُ النَّاسَ أَنْ يَصُومُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ غَيْرَ أَنِّي وَرَبِّ هَذِهِ الْحُرْمَةِ، قَالَهَا ثَلَاثًا، لَقَدْ سَمِعْتُ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا يَخْصَنَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصَوْمٍ إِلَّا أَنْ تَصُومُوا أَيَّامًا أُخَرَ." قَالَ: فَلَمْ أَبْرَحْ مَعَهُ حَتَّى جَاءَهُ آخَرٌ، فَقَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، أَنْتَ نَهَيْتَ النَّاسَ أَنْ يُصَلُّوا فِي نِعَالِهِمْ؟ فَقَالَ: لَا، لَعَمْرُ اللَّهِ! مَا نَهَيْتُ النَّاسَ أَنْ يُصَلُّوا فِي نِعَالِهِمْ، غَيْرَ أَنِّي وَرَبِّ هَذِهِ الْحُرْمَةِ، حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا، لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هَاهُنَا عِنْدَ الْمَقَامِ يُصَلِّي وَغَلِيهِ نَعْلَاهُ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَهُمَا عَلَيْهِ.⁵¹⁰

Abdürrezzâk (İbn Hemmâm) → (Ebû Muhammed) İbn Teymiye → Abdülmelik b. Umeyr → Ebû'l-Evber (Ziyad b. Nadr el-Hârisî) dedi ki: (Ebû'l-Evber Ziyad b. Nadr) Onun Ebû Hüreyre'den işittiğine göre; Bir adam Ebû Hüreyre'ye; "Ey Ebû Hüreyre, sen insanların Cum'a günü oruç tutmasını yasakladın mı?" diye sordu. Ebû Hüreyre ona "Hayır, hayatıma yemin ederim ki, Cum'a günü oruç tutmayı insanlara yasaklamadım. Ancak bu kutsal yerin Rab'bine yemin olsun ki, ben bunu üç defa söyledim. Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) şöyle buyurduğunu duydum: 'Sizden biriniz Cum'a günü tek başına oruç tutmasın, ancak başka günlerde oruç tutarsanız bu başka.'" Ebû'l-Evber Ziyad b. Nadr dedi ki: Onunla beraber kalmadım ta ki bir başkası gelip: "Ey Ebû Hüreyre! İnsanların ayakkabılarıyla namaz kılmalarını sen mi yasakladın?" diye sordu. Ebû Hüreyre ona "Hayır, vallahi! Ben, insanların ayakkabılarıyla namaz kılmalarını yasaklamadım, ancak bu kutsal yerin Rab'bine yemin olsun ki, ben bunu üç defa söyledim. Allah Rasûlü'nü (s.a.v.) burada, makamda sandaletleriyle namaz kılarken gördüm, sonra sandaletleriyle birlikte çıktı."

Müsnedi Ebû Hüreyre isimli eserde rivâyetin "hasen" olduğu bildirilmiştir.⁵¹¹ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû'l-Evber Ziyad b. Nadr el-Hârisî'dir. Ebû Hüreyre'den ilim öğrenmiş ve ondan hadîs rivâyetinde bulunmuştur.⁵¹² Râvinin Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır. Hadîs kaynakları incelendiğinde; Ebû Ebver'in, Ebû Hüreyre'den bunun dışında bir rivâyetine ulaşılammıştır.

⁵¹⁰ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef* (Dâru't-Ta'sîl, 1437), 2/100,101.

⁵¹¹ Ersöz, *Müsned-i Ebû Hüreyre*, 2/140.

⁵¹² İbnu'l-Adîm, *Buğyetu't-taleb fî târihi Haleb*, 9/3943.

Ebü'l-Evber Ziyad b. Nadr el-Hârisî'den gelen rivâyette; Ebû Hüreyre'ye bir konu hakkında sorulması ve onun da bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Beni Hâris'ten bir adamın rivâyet ettiğine göre; Ebu Hüreyre, insanların ona yönelttiği sorulara şu şekilde cevap vermiştir: “Ben sizi Cum'a günü oruç tutmaktan men etmiyorum, fakat Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: ‘Önceden oruç tutmadıkça Cum'a günü oruç tutmayın.’ Ben iki terlikle namaz kılmıyorum, fakat Rasûlullah'ın iki terlikle namaz kıldığını gördüm.” Böylece insanların itirazlarına Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) uygulamaları ile yanıt vermiştir.⁵¹³

Yine başka bir rivâyette “İnsanların ayakkabılarıyla namaz kılmalarını sen mi yasakladın?” sorusuna, “Mukaddes yerin Rab'bine yemin olsun ki, ben bu yerde, ayaklarımda ayakkabılarım olduğu halde, Rasûlullah'ın (s.a.v.) arkasında namaz kıldım.” diye cevap vermiştir.⁵¹⁴

3.2.27. Korku Namazı Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُزَيْدٍ الْمُقَرِّيُّ، حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ وَابْنُ لَهْيَعَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَسْوَدِ يَتِيمٌ عُرْوَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ يُحَدِّثُ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ: هَلْ صَلَّيْتَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْخَوْفِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: نَعَمْ. فَقَالَ: مَتَى؟ قَالَ: عَامَ غَزْوَةِ نَجْدٍ، قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الْعَصْرِ، وَقَامَتْ مَعَهُ طَائِفَةٌ، وَطَائِفَةٌ أُخْرَى مُقَابِلَةَ الْعَدُوِّ ظُهُورُهُمْ إِلَى الْقِبْلَةِ، فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَبَّرُوا جَمِيعًا الَّذِينَ مَعَهُ وَالَّذِينَ يُقَابِلُونَ الْعَدُوَّ، ثُمَّ رَكَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ رَكَعَتْ مَعَهُ الطَّائِفَةُ الَّتِي تَلِيهِ، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَتِ الطَّائِفَةُ الَّتِي تَلِيهِ، وَالْآخَرُونَ قِيَامَ مُقَابِلَةِ الْعَدُوِّ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَامَتِ الطَّائِفَةُ الَّتِي مَعَهُ، فَدَهَبُوا إِلَى الْعَدُوِّ فَقَابَلُوهُمْ، وَأَقْبَلَتِ الطَّائِفَةُ الَّتِي كَانَتْ مُقَابِلَةَ الْعَدُوِّ، فَرَكَعُوا وَسَجَدُوا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ كَمَا هُوَ، ثُمَّ قَامُوا فَرَكَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَةً أُخْرَى وَرَكَعُوا مَعَهُ وَسَجَدُوا مَعَهُ، ثُمَّ أَقْبَلَتِ الطَّائِفَةُ الَّتِي كَانَتْ تُقَابِلُ الْعَدُوَّ فَرَكَعُوا وَسَجَدُوا، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ وَمَنْ تَبِعَهُ، ثُمَّ كَانَ التَّسْلِيمُ، فَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَلَّمُوا جَمِيعًا، فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ، وَلِكُلِّ رَجُلٍ مِنَ الطَّائِفَتَيْنِ رَكْعَتَانِ رَكْعَتَانِ.⁵¹⁵

Abdullâh b. Yezid el-Mukrî → (Ebû Zür'a) Hayve ve (Abdullâh) b. Lehîa → Urve'nin yetimi Ebû'l-Esved (Muhammed b. Abdurrahmân) → Urve b. Zübeyr →

⁵¹³ Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdî'î, *es-Sahîhu'l-müsne'd mimmâ leyse fî's-Sahîhayn* (Yemen: Dâru'l-Âsâr, 1428), 2/353.

⁵¹⁴ Hakîmî, *el-Atîk*, 9/347.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 14/12,13.

Ebû Abdülmelik Mervân b. Hakem (el-Enevî) dedi ki: (Mervân b. Hakem) Ebû Hüreyre'ye "Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte korku namazını kıldın mı?" diye sordu. Ebû Hüreyre: "Evet." cevabını verdi. Mervân ona "Ne zaman?" diye sordu. Ebû Hüreyre dedi ki: Necd Savaşı yılında; Allah Rasûlü (s.a.v.) ikinci namazına kalktı, bir grup onunla beraber durdu, bir grup da kibleye sırtlarını dönmüş düşmana doğru yöneldi. Allah Rasûlü (s.a.v.) tekbir aldı, onunla beraber namaz kılanlar ile birlikte düşmana karşı duranların hepsi tekbir aldı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.v.) bir kez rükû etti, sonra onu takip eden arkasındaki cemaat de onunla beraber rükû etti, sonra da secdeye vardı. Arkasındaki cemaat de secde etti ve diğerleri düşmana karşı ayakta durdu. Sonra Allah Rasûlü (s.a.v.) ayağa kalktı, onunla birlikte olan grup da ayağa kalktı ve onlar düşmanın karşısına geçtiler. Düşmanın karşısında olan diğer grup da Rasûlullah'ın arkasına geçti. Rükû ve secde yapıp ayağa kalktılar. Allah Rasûlü (s.a.v.) olduğu gibi ayakta onları bekliyordu. Sonra ayağa kalktıklarında Allah Rasûlü (s.a.v.) ikinci rükûyu yaptı ve onunla birlikte rükû ve secde ettiler. Rasûlullah (s.a.v.) arkasındaki cemaat ile birlikte otururken düşmana karşı duran grup öne çıktı, rükû ve secde etti. Sonra hep birlikte selam verdiler. Böylece Allah'ın Elçisi, her iki gruptakiler ile birlikte iki rekât namaz kıldı.

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin senedinin Şeyhayn'ın şartlarına göre "sahîh" olduğunu haber vermiştir.⁵¹⁶ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Abdülmelik Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Ünevî'dir (ö. 65/685). Onun kaynaklarda Ebû Hüreyre'den gelen nakilleri, özellikle Medîne valiliği yaptığı döneme denk gelmektedir. Bu dönem 662-669 yılları ile 674-676 yıllarını kapsamaktadır. Ebû Hüreyre'nin vefatı 678 yılı olduğundan, Mervân'ın 684 yılında Enevî halifesi olduğu dönemi görememiştir. Ancak Mervân, Ebû Hüreyre ile bulunduğu süre içinde hadîs ilmi ile uğraşmış ve kendisinden bir hadîs mecmuası derlemiştir.⁵¹⁷ Onun Ebû Hüreyre ile olan en önemli alakası, kendisi Medîne'de olmadığı zamanlarda yerine halef olarak Ebû Hüreyre'yi tayin etmesidir. O, bu dönemde Mervân b. Hakem'in, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) haber verdiği zalim idareciler

⁵¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/13.

⁵¹⁷ İrfan Aycan, "Mervân I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/225-227.

zümresinden olmaması için onu hep uyarmış, hadîslerle ona yol göstermiştir.⁵¹⁸ Ebû Hüreyre'nin Mervân ile yakın bir ilişkisinin olduğu bilinmektedir. Zira Ebû Hüreyre'nin, Mervân'ın evine girip çıktığı, birlikte çokça vakit geçirdikleri haber verilmektedir.⁵¹⁹ Çalışmamızda Mervân b. Hakem'in sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan birçok rivâyeti bulunmaktadır. Ancak doğrudan kendisinden nakledilen sadece bir rivâyeti bulunmaktadır. Diğer rivâyetler başkalarının, onunla Ebû Hüreyre arasında geçen olaylara şahitlik etmesi vesilesiyle rivâyet edilmiştir.

Ebû Abdülmelik Mervân b. Hakem el-Emevî'den gelen rivâyette; Ebû Hüreyre'ye korku namazı hakkında sorulması ve onun da bu hususta cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur. Sorunun sorulduğu ortamın ve zamanın bağlamı bilinmemektedir. Ancak Mervân b. Hakem'in Medîne valisi olduğu dönemde gerçekleştiği muhtemeldir.

3.2.28. Cenaze Namazında Yapılan Dua Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي أَبُو الْجَلَّاسِ عُقْبَةُ بْنُ سَيَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ شَمَّاحٍ، قَالَ: شَهِدْتُ مَرْوَانَ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ: كَيْفَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: "اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا، وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ، وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا، وَعَلَانِيَتِهَا، جِنَّا شَفَعَاءَ فَأَغْفِرْ لَهَا."⁵²⁰

Abdüssamed (İbn Abdülvâris) → babam (Abdülvâris b. Saîd) → Ebû'l-Cülâs Ukbe b. Seyyâr → Alî b. Şemmah (es-Sülemî) dedi ki: Mervân b. Hakem'in Ebu Hüreyre'ye: “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) cenaze namazında nasıl dua ettiğini duydun mu?” diye sorduğunu gördüm. Ebu Hüreyre “Allah'ım, sen onun Rab'bisin, onu sen yarattın, onun İslam'a girmesine sen hidayet ettin, ruhunu sen aldın, sen onun gizli ve açık işlerini en iyi bilensin. Bizler sadece şefaatchi olarak geldik, onu bağışla.” diye cevap verdi.

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin rivâyetinde karışıklık olması; rivâyet zincirinde yer alan Alî b. Şemmah es-Sülemî ve Ebû'l-Cülâs Ukbe b. Seyyâr'ın bilinmemesi nedeni ile rivâyetin “zayıf” olduğuna hükmetmiştir.⁵²¹ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd

⁵¹⁸ Kandemir, “Ebû Hüreyre”, 10/160-167.

⁵¹⁹ Hakîmî, *el-Atîk*, 2/161.

⁵²⁰ Ebû Dâvûd (2009), “Cenâiz”, 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/362.

⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/446-449, 14/362.

olarak rivâyet eden Alî b. Şemmah es-Sülemî'dir (ö. ?). İsmi sika râvilerle birlikte anılmıştır.⁵²² Hadîs kaynakları incelenmiş; ancak Alî b. Şemmah'ın, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği cenaze namazında edilen dua hadîsi dışında, başka bir rivâyetine ulaşılammıştır.⁵²³ Onun bu rivâyeti de çalışmamızda da sebebü îrâdî'l-hadîse konu olmuştur.

Alî b. Şemmah es-Sülemî'den gelen bu rivâyette; Mervân b. Hakem'in Ebu Hüreyre'ye cenaze duası ile ilgili soru sorması Ebû Hüreyre'nin de bu soruya cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Osman b. Şemmas'ın rivâyet ettiğine göre, Mervân b. Hakem Medîne valisidir. Ebû Hüreyre, bir hadîs rivâyet ederken onun yanından geçmiş ve ona "Ey Ebû Hüreyre! Senin hadîslerinden bazıları..." (Sanki çoğalmasından hoşlanmıyormuş gibi "Hadislerinizden bir kısmını bırakın.") demiş ve gitmiş, sonra geri dönmüştür. Ebû Hüreyre'ye "Ey Ebu Hüreyre, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) cenaze namazında nasıl dua ettiğini duydun mu?" diye sormuş, Ebû Hüreyre de ona şöyle cevap vermiştir: "Rasûlullah (s.a.v.): 'Allahım, sen onu yarattın, onu İslam'la şereflendirdin, ruhunu sen aldın, onun gizlisini de açığını da sen bilirsin. Biz ona şefaathiler olarak geldik, onu bağışla.' diye buyururdu."⁵²⁴

Benzer rivâyetlerde Mervân b. Hakem, Ebû Hüreyre'ye soru sorduktan sonra, Ebû Hüreyre ona daha önce aralarında geçen bir anlaşmazlıktan dolayı "Bana söylediğin sözlerden sonra, hala Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) cenaze namazında nasıl dua ettiğini mi soruyorsun?" diye sormuş, Mervân b. Hakem'de "Evet." cevabını vermiştir.⁵²⁵

Tüm bu rivâyetlere göre; Mervân b. Hakem'in Medîne valisi iken yolda yürüdüğü esnada Ebû Hüreyre'nin yanındakilere hadîs rivâyet ettiği, Mervân b. Hakem'in de bunu görünce onların yanında durup Ebû Hüreyre'nin çok hadîs rivâyet etmesini eleştirdiği anlaşılmaktadır. Mervân'ın Ebû Hüreyre'yi ikaz edip yoluna devam ettiği, biraz gittikten sonra geri dönüp ona Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) cenaze

⁵²² Moğultây, *İkmâl*, 5/360.

⁵²³ Konu hakkında kaynaklarda "Ali b. Şemmah → Ebû Hüreyre" kanalı ile tek bir hadîs bulunmaktadır. Bunun için bk: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/362; Ebû Dâvûd (1369), "Cenâiz", 59.

⁵²⁴ Neysâbü'rî, *el-Esâmî ve'l-kunâ*, 1/221.

⁵²⁵ İbn Raslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, 13/489.

namazında nasıl dua ettiğini sorduğu ve Ebû Hüreyre'nin de aralarında geçenlere rağmen bunu yine de kendisine sorduğuna şaşırdığı ifade edilmektedir. Buna rağmen onun sorusunu cevaplamıştır.

3.2.29. Abdestsiz Namaz Kılma Hadîsi

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ مَنْ أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ." قَالَ: فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حَضْرَمَوْتٍ: مَا الْحَدَّثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: فَسَاءَ أَوْ ضَرَّاطٌ.⁵²⁶

Abdürrezzâk (İbn Hemmâm) → Ma'mer (İbn Râşid) → Hemmâm b. Münebbih → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “(Abdesti bozulan kimsenin) Kendisinde hades zuhur eden kimsenin, abdestini yenilemedikçe namazı kabul olmaz.” Ebû Hüreyre dedi ki: Hadramevtli bir adam ona: “Hades nedir, ey Ebû Hüreyre?” diye sordu. Ebû Hüreyre ona: “Sesli ya da sessiz yellenmektir.” cevabını verdi.

Buhârî rivâyetiyle sabit “sahîh” bir hadîstir. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî'dir (ö. 132/750). Onun güvenilirliği hususunda âlimlerin ittifakı vardır. Gençliğinde Medîne'ye gelerek Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre'den aldığı hadîsleri *eş-Şahîfetü's-şahiha* isimli eseri ile bir araya getirmiştir. Bu eser günümüze ulaşan ilk hadîs mecmualarından biridir.⁵²⁷ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Hemmâm b. Münebbih'den gelen bu rivâyette; Ebu Hüreyre'nin Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) bir hadîs rivâyet etmesi, Hadramevtli bir adamın da ona bu hususta soru sorması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Soruyu soranın kim olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Benzer bir rivâyette Ebû Hüreyre insanlara şöyle söylemiştir: “Kul, namaz vaktini beklemek üzere mescitte bulunduğu ve abdestini bozmadığı müddetçe namazdadır.” Orada

⁵²⁶ Buhârî, “Vudû”, 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 13/442,443.

⁵²⁷ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, 3/1178; S. Kemal Sandıkçı, “Hemmâm b. Münebbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/189.

bulunan yabancı bir adam: “Abdestini bozan şey nedir, ey Ebû Hüreyre?” diye sormuş, O da: “Sestir.” cevabını vermiştir. Yani yellenmek demektir.⁵²⁸

3.2.30. Namaz Vakitleri Hadîsi

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَنَا أَخْبَرُكَ، صَلَّى الظُّهْرُ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ وَالْعَصْرُ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ، وَالْمَغْرَبُ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعِشَاءُ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَصَلِّ الصُّبْحَ بِغَيْشٍ» يَعْنِي الْغُلَسَ.⁵²⁹

Mâlik (İbn Enes) → Yezîd b. Ziyâd → Abdullâh b. Râfi‘ Mevlâ Ümmü Seleme (Rasûlullah’ın (s.a.v.) zevcesi) dedi ki: (Abdullâh b. Râfi‘) Ebû Hüreyre’ye namaz vaktini sordu. Ebû Hüreyre dedi ki: “Sana söyleyeceğim: Öğle namazını, gölgen senin uzunluğunda olduğunda; ikindi namazını, gölgen senin uzunluğunun iki katı olunca; akşam namazını, güneş battığında; yatsı namazını, akşam ile gecenin üçte biri arasında bir vakitte; sabah namazını da alacakaranlıkta kıl.” Bununla sabahın erken saatlerini kastetmişti.

Zekerîyyâ b. Gulâm Kâdir, rivâyetin “sahîh” olduğunu haber vermiştir.⁵³⁰ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Râfi‘ Abdullâh b. Râfi‘ el-Mahzumî el-Medenî’dir (ö. ?). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir.⁵³¹ Ebu Hüreyre’den eşyanın yaratılışı ve ateşin tasviri hakkında hadîs rivâyet etmiştir.⁵³² Çalışmamızda ise sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyete göre; Ebû Hüreyre’den namaz vakitleri hakkında hadîs nakletmiştir.⁵³³ Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) hanımı Ümmü Seleme’nin azatlı kölesi olması ve Medîne’de bulunması, onun Ebû Hüreyre ile görüşmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur.⁵³⁴ Her ne kadar sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir rivâyeti yer alsada Ebû Hüreyre’den farklı zamanlarda rivâyet ettiği başka hadîsleri de bulunduğu bilinmektedir.⁵³⁵

⁵²⁸ Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Cerevî el-İskenderânî İbnu’l-Müneyyîr, *el-Mutevârî alâ ebvâbi’l-Buhârî*, thk. Salâhu’d-Dîn Makbûl Ahmed (Kuveyt: y.y., ts.), 66.

⁵²⁹ Mâlik b. Enes, el-Muvatta’ (1985), “Vukûtü’s-salât”, 9.

⁵³⁰ Pâkistânî, *Mâ sahha min âsârî’s-sahâbeti fi’l-fikhi*, 1/176.

⁵³¹ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 14/485; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 5/206.

⁵³² İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/361.

⁵³³ Mâlik b. Enes, el-Muvatta’ (1985), “Vukûtü’s-salât”, 9.

⁵³⁴ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 14/485; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 5/206.

⁵³⁵ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, 1/361.

Abdullâh b. Râfi‘ Mevlâ Ümmü Seleme’den gelen bu rivâyette; Ebu Hüreyre’ye namaz vakitleri hakkında sorulması ve onun da cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Abdullâh b. Râfi‘nin, hem namaz vakitlerini öğrenmek hem de uygulamadaki kolaylığını keşfetmek için soru sormuş olması muhtemeldir. Ebû Hüreyre, onun namaz vakitleri hususundaki kafa karışıklığını gidermek ve durumun anlaşılmasına pratik bir ölçü vermek için hadîsi îrâd etmiştir.

3.2.31. Sabah Namazının Sünnetinden Sonra Uzanma Hadîsi

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو كَامِلٍ، وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، قَالُوا: نَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، نَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الرُّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ، فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ." فَقَالَ لَهُ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ: أَمَا يُجْزِي أَحَدَنَا مَمْشَاهُ إِلَى الْمَسْجِدِ حَتَّى يَضْطَجِعَ عَلَى يَمِينِهِ؟ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فِي حَدِيثِهِ، قَالَ: لَا، قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ ابْنَ عُمَرَ، فَقَالَ: أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَلَى نَفْسِهِ، قَالَ: فَقِيلَ لِابْنِ عُمَرَ: هَلْ تَنْكُرُ شَيْئًا مِمَّا يَقُولُ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ اجْتَرَأَ وَجَبْنَا، قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: فَمَا ذَنْبِي إِنْ كُنْتُ حَفِظْتُ، وَتَسَوَّأْتُ.⁵³⁶

Müsedded (İbn Müserhed), Ebû Kâmil (Fudayl b. Hüseyin) ve Ubeydullah b. Amr b. Meysere → Abdülvâhid (İbn Ziyâd) → (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş → Ebû Sâlih (İbn Zekvân) → Ebû Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz sabah namazının farzından önce, iki rekât sünnetini kılınca sağ tarafı üzerine yatsın.” Mervân b. Hakem ona: “Bizden birimiz mescide kadar yürüse, sağ tarafı üzerine yatmanın yerini turumaz mı?” dedi. Ubeydullah’ın hadîsinde Ebû Hüreyre şöyle dedi: “Hayır, tutmaz.” Ebû Hüreyre’nin rivâyeti, İbn Ömer’e ulaştı, o da şöyle dedi: “Ebû Hüreyre, kendi nefesine karşı çokça (rivâyette) bulundu.” Orada bulunanlar İbn Ömer’e: “Ebû Hüreyre’nin söylediği şeye itiraz mı ediyorsun?” diye sordular. İbn Ömer; “Hayır, fakat o hadîs rivâyeti hususunda cesur, biz ise korkak davrandık.” cevabını verdi. Ebu Hüreyre’ye İbn Ömer’in söylediği ulaşınca Ebû Hüreyre; “Ben duyduğum şeyi ezberimde tuttum, onlar unuttularsa benim bunda suçum ne?” diye söylendi.

⁵³⁶ Ebû Dâvûd (1369), “Tatavvu’”, 3.

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.⁵³⁷ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Sâlih Zekvân (Semman) b. Abdullâh et-Teymî el-Medenî (ö. 101/719-20) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen bu rivâyete göre Ebu Hüreyre’ye bir hadîs hakkında sorulması, onunda bu hususta cevap vermesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

İbn Ömer’den rivâyet edildiğine göre, kendisi bir adamın sabah namazının iki rekâtını kıldıktan sonra yattığını görmüş ve adama, onu bu işe sevk eden şeyin ne olduğunu sormuştur. Adam namazlarını ayırmak istediğini ifade edince İbn Ömer ona, hangi ayırmanın selamdan daha hayırlı olabileceğini sormuş, adam bunun sünnet bir uygulama olduğunu söylemiştir. İbn Ömer ise bilakis bu uygulamanın bidat olduğunu söyleyerek adama itiraz etmiştir.⁵³⁸

Bu sebeple haber İbn Ömer’e ulaştıca rivâyete tepki göstermiştir. Ancak burada İbn Ömer’in bidat söylemi, konu hakkında rivâyet edilen sahîh hadisler sebebiyle uzak bir iddiadır. Zaten sonrasında, Ebû Hüreyre’nin hadîs rivâyeti hususunda cesur davrandığını, kendilerinin ise çekinik kaldıklarını ifade etmiştir.

3.3. Hatıra ve Gözlemlere Dayalı Rivâyetler

İnsanlar Ebû Hüreyre’den zaman zaman bir hadîs nakletmesini ya da Allah Rasûlü (s.a.v.) ile olan bir anısını anlatmasını istemişlerdir. Ebû Hüreyre’nin de içinde bulunduğu duyguya ya da o an ortamda bulunan insanların durumuna göre Allah Rasûlü’nden (s.a.v.) hatıralar anlattığı olmuştur. Bu rivâyetler sadece bir bilgi içermeyip, Ebû Hüreyre’nin gözünden Allah Rasûlü’nü (s.a.v.) nasıl gözlemlediğini de ifade etmiştir.

Bu tür rivâyetler, çoğu zaman yaşanmış bir olaya dair ayrıntılı anlatımlar içerdiğinden dolayı diğer türlere kıyasla daha uzun metinlere sahiptir. Ancak çalışmanın odak noktası, hadislerin bütünü değil, Ebû Hüreyre’nin onları hangi bağlamda ve ne amaçla rivâyet ettiğini ortaya koymak olduğundan, bu bölümde yalnızca ilgili hadislerin sebebü îrâd kısmına yer verilmiştir. Ebû Hüreyre’nin hatıralar

⁵³⁷ Ebû Dâvûd (1369), “Tatavvu’”, 3.

⁵³⁸ İbnu’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl*, 6/19.

ve onun gözlemlerine dayalı sebebü îrâda konu olan yedi mesele içinde dokuz rivâyet tespit edilmiştir.

3.3.1. Riya ve Şöhret İçin Çarpışma Hadîsi

حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: تَفَرَّجَ النَّاسُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَقَالَ لَهُ نَاتِلُ الشَّامِيِّ: أَيُّهَا الشَّيْخُ، حَدَّثْنَا حَدِيثًا سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَى فِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ اسْتَشْهَدَ، فَأَتَى بِهِ..."⁵³⁹

Haccâc (İbn Muhammed) → (Ebû'l-Velîd) İbn Cüreyc → Yûnus b. Yûsuf → (Ebû Eyüp) Süleymân b. Yesâr dedi ki: İnsanlar Ebu Hüreyre'nin yanından ayrıldılar. Bunun üzerine Ebû Hüreyre'ye Şam halkından olan Nâtil eş-Şâmî, "Ey Üstad, bize Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) duyduğun bir hadîsi anlat." dedi. Ebû Hüreyre "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: "Kıyamet günü ilk hesaba çekilecek üç kişi şunlardır: Şehit edilen bir adam, Allah'ın huzuruna getirilir..."

Rivâyet zinciri Müslim'in şartlarına göre "sahîh" kabul edilmiştir.⁵⁴⁰ Hadîsin Tirmizî'de geçen benzer bir rivâyeti bulunmaktadır. Ebû Osman Şufeyy el-Esbahî tarafından nakledilen rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَيُّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ أَبُو عُثْمَانَ الْمَدَنِيُّ، أَنَّ عُقْبَةَ بْنَ مُسْلِمٍ، حَدَّثَهُ أَنَّ شَقِيًّا الْأَصْبَحِيَّ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ، دَخَلَ الْمَدِينَةَ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَدْ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالُوا: أَبُو هُرَيْرَةَ، فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتَّى قَعَدْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ يُحَدِّثُ النَّاسَ، فَلَمَّا سَكَتَ وَخَلَا قُلْتُ لَهُ: أَسَأَلُكَ بِحَقِّ وَبِحَقِّ لَمَّا حَدَّثْتَنِي حَدِيثًا سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَقَلْتَهُ وَعَلِمْتَهُ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَفْعَلْ، لِأَحْدِثَنَّكَ حَدِيثًا حَدَّثَنِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَقَلْتَهُ وَعَلِمْتَهُ، ثُمَّ نَشَعَ أَبُو هُرَيْرَةَ نَشْعَةً فَمَكَّنَّا قَلِيلًا ثُمَّ أَفَاقَ، فَقَالَ: لِأَحْدِثَنَّكَ حَدِيثًا حَدَّثَنِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْبَيْتِ مَا مَعَنَا أَحَدٌ غَيْرِي وَغَيْرُهُ، ثُمَّ نَشَعَ أَبُو هُرَيْرَةَ نَشْعَةً شَدِيدَةً، ثُمَّ أَفَاقَ فَمَسَحَ وَجْهَهُ فَقَالَ: أَفْعَلْ، لِأَحْدِثَنَّكَ حَدِيثًا حَدَّثَنِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا وَهُوَ فِي هَذَا الْبَيْتِ مَا مَعَنَا أَحَدٌ غَيْرِي وَغَيْرُهُ، ثُمَّ نَشَعَ أَبُو هُرَيْرَةَ نَشْعَةً شَدِيدَةً، ثُمَّ مَالَ خَارًا عَلَى وَجْهِهِ فَاسْتَدْتُهُ عَلَيَّ طَوِيلًا، ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: حَدَّثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَنْزِلُ إِلَى الْعِبَادِ لِيُقْضَى بَيْنَهُمْ وَكُلُّ أُمَّةٍ جَائِيَةٌ، فَأَوَّلُ مَنْ يَدْعُو بِهِ رَجُلٌ جَمَعَ الْقُرْآنَ، وَرَجُلٌ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَرَجُلٌ كَثِيرُ الْمَالِ..."⁵⁴¹

⁵³⁹ Müslim, "İmâre", 152; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 14/29,30.

⁵⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 14/30.

⁵⁴¹ Tirmizî, "Zühd", 48.

Süveyd b. Nasr → Abdullâh b. Mübârek → Hayve b. Şureyh → Velîd b. Ebû Velîd Ebû Osman el-Medenî → Ukbe b. Müslim → (Ebû Osman) Şufeyy el-Esbahî dedi ki: (Şufeyy el-Esbahî) Kendisinin Medîne'ye girdiğinde etrafında insanların toplandığı bir adam gördüğünü haber verdi. Şufeyy el-Esbahî; “Bu kimdir?” diye sordu. Orada bulunanlar “Bu Ebu Hüreyre.” dediler. Ebû Hüreyre insanlarla konuşurken (Şufeyy el-Esbahî) ben de ona yaklaştım ve yanına oturdum. İnsanlarla konuşmasını bitirip yalnız kaldığında ona şöyle söyledim: Sana şunun hakkıyla ve bunun hakkıyla soruyorum; Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) duyduğun, anladığın ve bildiğin bir hadîsi bana anlatır mısın? Sonra Ebû Hüreyre iç çekti, biz de bir süre daha kaldık ve sonra kendisine geldi. Ebû Hüreyre, “Söylediğin şeyi yapacağım, sana Allah Rasûlü'nün bana anlattığı, benim de anladığım ve bildiğim bir hadîsi sana anlatacağım.” diye cevap verdi. Sonra Ebu Hüreyre bir iç çekti ve biraz bekledikten sonra kendine geldi. Ebû Hüreyre şöyle söyledi: “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bana, bu evde kendisi ve benden başka hiçbir kimsenin olmadığı sırada, anlattığı bir hadîsi anlatacağım.” Sonra Ebu Hüreyre tekrar bir iç çekti ve biraz bekledikten sonra kendine geldi, yüzünü sildi. “Bunu yapacağım.” dedi. “Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bana, bu evde kendisi ve benden başka hiçbir kimsenin olmadığı sırada anlattığı bir hadîsi anlatacağım.” dedi. Sonra Ebu Hüreyre tekrar bir iç çekti ve yüzüstü yere düştü. Ben onu uzun bir süre kendime destekledim, sonra kendine geldi ve şöyle dedi: Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bana şöyle buyurdu: *“Allah, kıyamet günü geldiğinde, kulları arasında hüküm vermek için onların yanına inecek ve her ümmet diz çökmüş olacak. Kıyamet günü ilk çağrılacak kişiler; Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyen bir adam, Allah yolunda öldürülen bir adam ve serveti bol olan bir adam olacak...”*

Elbâni, hadîsin “sahîh” olduğuna hükmetmiştir.⁵⁴² Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Eyyûb Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 107/725) ve Ebû Osman Şufeyy el-Esbahî el-Mısırî (ö. 105/723-724) olup Süleymân b. Yesâr'ın ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Şufeyy el-Esbahî'nin ise Ebû Hüreyre'den hadîs nakleden güvenilir bir râvi olduğu tespit edilmiştir.⁵⁴³ Hadîs

⁵⁴² Tirmizî, “Zühd”, 48.

⁵⁴³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 12/543, 544; Nûrî vd., *el-Câmi' li-fî cerh ve't-ta'dîl*, 1/380.

kaynakları incelenmiş; ancak Şufeyy el-Esbahî'nin, sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan rivâyeti dışında başka bir rivâyetine ulaşamamıştır.⁵⁴⁴

Ebû Eyüp Süleymân b. Yesâr el-Medenî ve Ebû Osman Şufeyy el-Esbahî el-Mısırî'den gelen rivâyetlerde; Ebû Hüreyre insanlara, mescitte hutbe verdikten sonra insanlar mescitten ayrılmışlardır. Orada, bir rivâyete göre Şamlı Nâtil b. Kays'ın (ö. 66/685-86), başka bir rivâyete göre Mısırlı Ebû Osman Şufeyy el-Esbahî'nin, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) bir hadîs duymak istemeleri üzerine, Ebû Hüreyre'nin Allah Rasûlü (s.a.v.) ile olan bir hatırasını anlatması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Verilen iki rivâyette de Ebû Hüreyre'den bir hadîs anlatılması istenir. Rivâyet edilen hadîsler aynı olsa da rivâyetlerin sebebü îrâdi'l-hadîs bilgileri, soruları farklı kişilerin sorması sebebiyle farklılık göstermektedir. Ebû Hüreyre'nin kendilerine Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) işittiği bir hadîsi anlattığı kişiler, Nâtil b. Kays el-Hizâmî Eş-Şâmî ve Ebû Osman Şufeyy el-Esbahî el-Mısırîdir. Bunlar farklı kişiler olup aynı hadîsi benzer şekilde nakletmişlerdir.

Buna göre ilk rivâyette, kendine hadîsin anlatıldığı isim Nâtil eş-Şâmî hakkında; rivâyette bu kişinin Şam ehlinden olduğu bildirilir. Kaynaklarda Nâtil'in aslen Filistinli olup tâbiûn tabakasına mensup olduğu haber verilmektedir. Tam adı Nâtil b. Kays el-Hizâmî Eş-Şâmî'dir. Kabilesinin lideridir. Babasının da bir sahâbî olduğu bildirilir.⁵⁴⁵

İlk rivâyette geçen "İnsanlar Ebu Hüreyre'nin yanından ayrıldılar." cümlesi hakkında; Ebû Hüreyre'nin mescitte hutbesini îrâd ettikten sonra insanların onun yanından ayrıldığı, mescitte Nâtil eş-Şâmî ve onunla birlikte olanlar -yani anlaşıldığı üzere Şam ehlinden birkaç kişi- bulunduğu haber verilir.⁵⁴⁶

İkinci rivâyette Mısır ehlinden bir adamın Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) bir hadîs duymak istemesi üzerine gerçekleşmiştir. Bu kişi Ebû Osman Şufeyy el-Esbahî el-Mısırî'dir. Rivâyetin devamında şöyle bir olay daha nakledilir: Ukbe b. Müslim'in

⁵⁴⁴ Konu hakkında kaynaklarda "Şufey el-Esbahî → Ebû Hüreyre" kanalı ile tek bir hadîs bulunmaktadır. Bunun için bk: Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd*, thk. Abdurrahman Amîre (Riyad: y.y., ts.), 79; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 3/563; İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 4/538.

⁵⁴⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 13/50.

⁵⁴⁶ Lâşîn, *Fethu'l-mun'im şerhu Sahîh-i Müslim*, 7/560.

haber verdiğine göre, Şufeyy el-Esbahî, hâdiseden sonra dönemin halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yanına gelerek bu olayı ona olduğu gibi anlatmıştır. Bunun üzerine Muâviye, o kimselere bu muamele yapılırsa, diğer insanların hali nice olur diyerek ağlamaya başlamış, o kadar çok ağlamış ki yanındakiler nerdeyse öleceğini zannetmişler ve Şufeyy el-Esbahî'nin Muâviye'ye kötülükten başka bir şey getirmediğini ifade etmişlerdir. Sonrasında Muâviye kendine gelip yüzünü silmiş, “Allah ve Rasûlü doğru söyledi.” demiştir. Sonra “*Onlar, âhirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiştir; yapıp ettikleri de geçersizdir.*”⁵⁴⁷ ayetini okumuştur.⁵⁴⁸

3.3.2. Ömründe Hiç Namaz Kılmadan Cennetlik Olan Adam Hadîsi

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ عَمْرُو بْنَ أَقْيَشٍ كَانَ لَهُ رِبَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَكَرِهَ أَنْ يُسَلِّمَ حَتَّى يَأْخُذَهُ، فَجَاءَ يَوْمَ أَحَدٍ، فَقَالَ: أَيْنَ بَنُو عَمِّي؟ قَالُوا: بِأَحَدٍ، قَالَ: أَيْنَ فُلَانٌ؟ قَالُوا: بِأَحَدٍ، قَالَ: فَأَيْنَ فُلَانٌ؟ قَالُوا: بِأَحَدٍ، فَلَبِسَ لَأَمَّتَهُ، وَرَكِبَ فَرَسَهُ، ثُمَّ تَوَجَّهَ قِبَلَهُمْ، فَلَمَّا رَأَاهُ الْمُسْلِمُونَ قَالُوا: إِلَيْكَ عَنَا يَا عَمْرُو، قَالَ: إِنِّي قَدْ آمَنْتُ، فَقَاتَلَ حَتَّى جُرِحَ، فَحُمِلَ إِلَى أَهْلِهِ جَرِيحًا، فَجَاءَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ لِأَخْتِهِ: سَلِيهِ: حَمِيَّةَ لِقَوْمِكَ، أَوْ غَضَبًا لَهُمْ، أَمْ غَضَبًا لِلَّهِ؟ فَقَالَ: بَلْ غَضَبًا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ، فَمَاتَ، فَدَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَا صَلَّى اللَّهُ صَلَاةً.⁵⁴⁹

Mûsâ b. İsmâil → Hammâd (İbn Seleme) → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme (İbn Abdurrahmân ez-Zührî) → Ebû Hüreyre dedi ki: Amr b. Ukayş'ın cahiliye devrinde bir alacağı vardı, onu alıncaya kadar Müslüman olmak istemedi: Uhud günü geldi ve Müslümanlar'a “Amcamın oğulları (kuzenlerim) nerede?” diye sordu. Onlar da “Uhud'da” cevabını verdiler. Amr b. Ukayş; “Falanca nerede?” diye sordu. Onlar da “Uhud'da” cevabını verdiler. Amr b. Ukayş; “Falan kişi nerede?” diye sordu. Onlar da yine “Uhud'da” cevabını verdiler. Bunun üzerine Amr b. Ukayş zırhını giydi, atına bindi ve sonra onlara doğru yöneldi. Müslümanlar onu görünce dediler ki: “Ey Amr! Bizden uzak dur.” Amr b. Ukayş onlara “Ben iman ettim.” dedi ve yaralanıncaya kadar (müşriklerle) savaştı. Yaralı olarak ailesine götürüldü. Sonra Sa'd b. Muâz (ö. 5/627) yanına geldi ve kız kardeşine “Amr b. Ukayş'a, onlarla çarpışmasının nedeninin halkına karşı gösterdiğin gayretten mi, yoksa onlara

⁵⁴⁷ el-Hûd, 11/16.

⁵⁴⁸ Ebû Dâvûd (2009), “Cihâd”, 38; Tirmizî, “Zühd”, 48.

⁵⁴⁹ Ebû Dâvûd (2009), “Cihâd”, 38.

duyduğun öfkeden mi, yoksa Allah adına duyduğun öfkeden mi olduğunu sor.” dedi. Amr b. Ukayş (ö. 3/625), bilakis Allah ve Rasûlü adına (kafirlerle duyduğum) öfkeden dolayı savaştım.” cevabını verdi. Sonra hemen öldü ve cennete girdi, oysa Allah için tek bir namaz bile kılmamıştı.

Şuayb el-Arnâvût, hadîsin senedinin Hammâd b. Seleme, Muhammed b. Amr ve Ebû Seleme sebebiyle “hasen” olduğuna hükmetmiştir. Hafız, *el-İsâbe*’de hadîsi “sahîh” olarak rivâyet etmiştir.⁵⁵⁰ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Seleme Abdullâh b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 94/712-13) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir.

Hadîsin rivâyet metninde sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisi yer almamaktadır. Ancak İbn Hacer el-Askalânî’nin *el-İsâbe* isimli eserinde şöyle bir sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisi nakledilir: Ebû Hüreyre bir gün onu dinleyen insanlara “Ömründe bir vakit bile namaz kılmadığı halde cennete giren sahâbî kimdir?” diye sormuş, orada bulunanlar bu soruya bir cevap veremeyince, Ebû Hüreyre o kişinin (Cahiliye de adı Amr b. Ukayş olan) Amr b. Sâbit (ö. 3/625) olduğunu haber vermiş ve onunla ilgili yukarıda geçen hikayeyi anlatmıştır.⁵⁵¹

Hadîsin rivâyet metninde sebebü îrâdî’l-hadîs bilgisi geçmezken sahâbe biyografilerinin anlatıldığı *el-İsâbe* isimli eserde hadîsin rivâyet edilme gerekçesi ifade edilmiştir. Buna göre Ebû Hüreyre’nin insanlara soru sorması ve insanların da soruyu bilememeleri üzerine, kendisinin cevabını verip onunla ilgili hatıra anlatması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur. Ancak rivâyetin hatıra yönü ağır bastığı için rivâyete “Hatıralar Üzerine Rivâyet Olunan Hadîsler” başlığı altında yer verilmiştir.

3.3.3. Mekke’nin Fethi Hadîsi

حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَائِي، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: وَقَدْتُ وَفُودًا إِلَى مُعَاوِيَةَ، وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ، فَكَانَ يَصْنَعُ بَعْضُنَا لِبَعْضٍ الطَّعَامَ، فَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ مِمَّا يُكْثِرُ أَنْ يَدْعُونَا إِلَى رَحْلِهِ، فَقُلْتُ: أَلَا أَصْنَعُ طَعَامًا فَأَدْعُوهُمْ إِلَى رَحْلِي؟ فَأَمَرْتُ بِطَعَامٍ يُصْنَعُ، ثُمَّ لَفَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ

⁵⁵⁰ Ebû Dâvûd (2009), “Cihâd”, 38.

⁵⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/501.

مِنَ الْعَشِيِّ فَقُلْتُ: الدَّعْوَةُ عِنْدِي اللَّيْلَةَ، فَقَالَ: سَبَقْتَنِي؟ قُلْتُ: نَعَمْ، فَدَعَوْتُهُمْ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَلَا أَعْلِمُكُمْ بِحَدِيثٍ
مِنْ حَدِيثِكُمْ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ؟ ثُمَّ ذَكَرَ فَتْحَ مَكَّةَ...⁵⁵²

Şeybân b. Ferrûh → Süleymân b. Muğîre → Sâbit el-Bünânî → (Ebû Hâlid) Abdullâh b. Rebâh → Ebû Hüreyre dedi ki: Ramazan ayında Muâviye'ye bazı heyetler geldi ve biz birbirimize yemek hazırlardık. Ebu Hüreyre de bizi sık sık evine davet edenlerden biri idi, ben de (Abdullâh b. Rebâh) dedim ki: "Bir yemek yapıp ben de onları evime davet etmeyeyim mi?" Böylece evde bir yemek yapılmasını emrettim. Sonra akşama doğru Ebu Hüreyre ile karşılaştım ve ona "Davet bu gece benim evimde." dedim. Ebû Hüreyre de bana "Sen benden önce davrandın." dedi. Ben de "Evet." dedim. Böylece onları yemeğe davet ettim. Ebu Hüreyre; "Ey Ensâr topluluğu! Size, sizin hadîslerinizden bir hadîs öğreteyim mi?" dedi. Sonra Mekke'nin fethinden bahsetti...

Muhakkik Sa'd b. Nâsır, hadîsin "sahîh" olduğunu bildirmiştir.⁵⁵³ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Hâlid Abdullâh b. Rebâh el-Ensârî el-Medenî'dir (ö. 100/718). Kendisinin güvenilir bir kişi olduğu söylenmektedir.⁵⁵⁴ Ebû Hüreyre'nin sohbetine katıldığı, ondan bizzat hadîs işittiği, onun sofrasında bulunup onu da kendi evine davet ettiği bilinmektedir.⁵⁵⁵ Bu karşılaşmalarda ondan pek çok hadîs öğrendiği açıktır. Ancak sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Hâlid Abdullâh b. Rebâh el-Ensârî'den gelen rivâyette; kendisi Ebû Hüreyre'yi ve Ensâr arkadaşlarını, bir Ramazan akşamında evine davet etmiştir. Ebû Hüreyre'nin iftar sofrasında bulunanların Ensâr'dan bazı kişiler olması sebebiyle, onlara, onlarla ilgili Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) bir hatıra anlatması hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyette geçen "Muâviye'ye bazı heyetler geldi." ifadesiyle, olayın Muâviye b. Ebû Süfyan'ın halifeliği döneminde ve bir Ramazan ayında vuku' bulduğu

⁵⁵² Müslim, "Cihâd ve Siyer", 1780.

⁵⁵³ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdulazîz Ebû Hubeyb eş-Şeşerî (Riyad; Suudi Arabistan: Dâru Küñûzü İşbiliye, 1436), 21/25.

⁵⁵⁴ İbn Mencuyeh, *Ricâlu Sahîhi Muslim*, 1/362; Sehâvî, *et-Tuhfetu'l-latîfe*, 2/34.

⁵⁵⁵ Müslim, "Cihâd ve Siyer", 84.

anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre ve arkadaşları, Ramazan ayında birbirlerine iftar sofraları hazırlayıp ikramda bulunmuşlardır. Yine böyle bir akşam da Ensâr'dan Abdullâh b. Rebâh, evdekilere yemek hazırlamalarını söyleyerek arkadaşlarını iftara davet etmiş; iftar sofrasında bulunan Ebû Hüreyre, akşamın ilerleyen saatlerinde orada bulunanlara bir hatırasını anlatmak istemiştir. Oradakilere “Ey Ensâr topluluğu! Size, sizin hadîslerinizden bir hadîs öğreteyim mi?” diye sormasından, sofrada Abdullâh b. Rebâh’ın Ensâr tanıdıklarının da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Ebû Hüreyre Allah Rasûlü (s.a.v.) ile yaşadığı birçok olay içinde Ensâr ile ilgili olan bu hikâyeyi anlatmayı tercih etmiştir. Zira o böyle bir ortamda konuşulacak en güzel şeyin, onlarla ilgili haberlerin, savaşlarda ve diğer olaylarda olup bitenlerin anlatılması olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁶

3.3.4. Eşler Arasındaki Özel Halleri Anlatma Hadîsi

حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، كُلُّهُمَا عَنِ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، حَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ طُفَاوَةَ قَالَ: تَتَوَيَّتُ أَبَا هُرَيْرَةَ بِالْمَدِينَةِ فَلَمْ أَرِ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ تَشْمِيرًا، وَلَا أَقْوَمَ عَلَى ضَيْفٍ مِنْهُ، فَبَيْنَمَا أَنَا عِنْدَهُ يَوْمًا، وَهُوَ عَلَى سَرِيرٍ لَهُ، وَمَعَهُ كَيْسٌ فِيهِ حَصَى أَوْ نَوَى، وَأَسْفَلَ مِنْهُ جَارِيَةٌ لَهُ سَوْدَاءُ وَهُوَ يُسَبِّحُ بِهَا، حَتَّى إِذَا أَنْفَدَ مَا فِي الْكَيْسِ أَلْقَاهُ إِلَيْهَا، فَجَمَعَتْهُ فَأَعَادَتْهُ فِي الْكَيْسِ، فَدَفَعَتْهُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَلَا أُحَدِّثُكَ عَنِّي وَعَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: بَيْنَا أَنَا أَوْعُكُ فِي الْمَسْجِدِ إِذْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَقَالَ: مَنْ أَحْسَنَ الْفَتَى الدَّوْسِيِّ؟ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...⁵⁵⁷

Mûsa (İbn İsmâil) → Hammâd (İbn Seleme) → onlarda (Sa’d b. İyas) el-Cüeyrî’den → Ebû Nadra (el-Münzir b. Mâlik el-Avfî) → et-Tufâve’den bir yaşlı adam dedi ki: Ben Medîne’de Ebû Hüreyre’nin yanında kaldım. Peygamber’in (s.a.v.) ashâbı içinde ondan daha çalışkan ve ondan daha misafirperver bir adam daha görmedim. Ben bir gün onunla birlikteyken kendisi bir sedirin üstünde oturuyordu. Yanında çakıl taşları veya hurma çekirdekleri bulunan bir kese ve sedirin altında da kendisine ait olan siyah bir cariyesi vardı. Onunla birlikte Allah’ı tesbih ediyordu, kesedeki çakıl taşları veya hurma çekirdeklerini bitirince cariyeye fırlatıyor, o da onları toplayıp tekrar yerine koyup keseyi Ebû Hüreyre’ye veriyordu. Bir ara “Sana kendimden ve Rasûlullah’tan (s.a.v.) bahsedeyim mi?” dedi. Bende “Evet.” dedim.

⁵⁵⁶ Kâdî İyâz, *İkmâl*, 6/138.

⁵⁵⁷ Ebû Dâvûd (1369), “Nikâh”, 50.

Bunun üzerine dedi ki: (Bir gün) Ben mescitte ağrı içinde kıvrılırken Allah Rasûlü (s.a.v.) mescide girdi ve “*Devsli genci kim gördü?*” diye üç kez sordu...

Elbânî, rivâyetin “zayıf” olduğuna hükmetmiştir.⁵⁵⁸ Şuayb el-Arnâvût, et-Tufâvî dışındaki diğer râvilerin güvenilir olmasına rağmen et-Tufâvî’nin bilinmemesi sebebi ile rivâyet zincirinin “zayıf” olduğunu tespit etmiştir.⁵⁵⁹ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden et-Tufâvî’dir (ö. ?). Tufâve kabilesinden bu yaşlı adamın, kim olduğu hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Sebebü îrâdî’l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyetten Ebû Hüreyre’nin evine misafir olduğu ve onun ev yaşamına şahit olduğu anlaşılmaktadır. Ancak râvi hakkında başka bir hadîse ulaşılamamıştır.

Şuayb el-Arnâvût, et-Tufâvî’nin biyografisinin bilinmediğini ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Şevkânî (ö. 1250/1834), *Neylû’l-evtâr* isimli eserinde et-Tufâvî’yi yalnızca bu hadisle tanıdıklarını, onun ismini bilmedikleri meçhul biri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶¹ Azîmâbâdî (ö. 1911), Tufâve’nin, Kays b. Aylan’ın kabilesi olduğunu söylemiştir. Ravi et-Tufâvî’nin, anneleri Tufâve bint Cerm b. Rabbân’a nispet edilen ve A’sar b. Sa’d b. Kays Aylan’ın oğulları olan Âmir, Muâviye ve Sa’lebe’den biri olduğu düşünülmektedir. Şöyle ifade edilir: “Her ne kadar oğullarının isimleri konusunda ihtilaf edilmiş olsa da onların annelerine atfedildiği ve A’sar’ın oğullarından oldukları konusunda hiçbir ihtilaf yoktur.”⁵⁶² İbn Raslân’ın (ö. 868/1464) Ebû Dâvud’un *Sünen*’i üzerine yazdığı şerhte de benzer ifadelere yer verilir.⁵⁶³

Tufâve kabilesinden bir râviden gelen rivâyette; kendisinin, Ebû Hüreyre’nin evinde bir süre misafir olup onun ev haline şahitlik etmesi ve Ebû Hüreyre’nin ona Allah Rasûlü (s.a.v.) ile olan bir hatırasını anlatması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hüreyre’den hadîs rivâyet eden Tufâveli bu yaşlı adamın kim olduğu hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Ebû Hüreyre’nin evinde konuk

⁵⁵⁸ Ebû Dâvûd (1369), “Nikâh”, 50.

⁵⁵⁹ Ebû Dâvûd (2009), “Nikâh”, 49.

⁵⁶⁰ Ebû Dâvûd (2009), “Nikâh”, 49.

⁵⁶¹ Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 6/237.

⁵⁶² Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, 11/41.

⁵⁶³ Bunun için bk: İbn Raslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, 16/177.

olan ve ismi bilinmeyen Tufâveli adama anlattığı hatıradaki; Ebû Hüreyre'nin, Allah Rasûlü (s.a.v.) ile birçok yaşadığı olay içinde, bu hikâyeyi seçmesinin nedeni hakkında bilgi bulunamamıştır. Adamın isminin veya sûretinin, o gün ki cemaatte yer alan birine benzeyip Ebû Hüreyre'nin de bunu anımsaması sebebiyle ya da adamın davranışlarında bir farklılık görüp onu bu hadîsle uyarmak istemesi sebebiyle bu hikâyeyi anlatmış olabilir.

3.3.5. Küçük Çocuğu Ölen Kimsenin Durumu Hadîsi

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، وَتَقَارَبَا فِي اللَّفْظِ قَالَا: حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي السَّلِيلِ، عَنْ أَبِي حَسَّانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: إِنَّهُ قَدْ مَاتَ لِي ابْنَانِ فَمَا أَنْتَ مُحَدِّثِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَدِيثٍ تُطَيِّبُ بِهِ أَنْفُسَنَا عَنْ مَوْتَانَا؟ قَالَ: قَالَ: "نَعَمْ صَغَارُهُمْ دَعَامِيصُ الْجَنَّةِ يَتَلَقَّى أَحَدُهُمْ أَبَاهُ أَوْ قَالَ أَبَوَيْهِ فَيَأْخُذُ بِثَوْبِهِ أَوْ قَالَ بِيَدِهِ كَمَا أَخْذُ أَنَا بِصِنْفَةِ ثَوْبِكَ هَذَا فَلَا يَتَنَاهَى أَوْ قَالَ فَلَا يَنْتَهِي حَتَّى يَدْخُلَهُ اللَّهُ وَأَبَاهُ الْجَنَّةَ." 564

Süveyd b. Saîd ve Muhammed b. Abdüla'lâ -ve lafızları birbirine yakındır- → Mu'temir (İbn Süleymân) → Babası (Süleymân b. Tarhan) → Ebû's-Selîl (Durayb b. Nukayr) → Ebû Hassân (Müslim b. Abdullâh el-Basrî) dedi ki: Ebû Hüreyre'ye: "Benim iki oğlum öldü. Sen bize, Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) ölülerimiz konusunda bizi rahatlatacak bir hadîs söyleyebilir misin?" diye sordum. Ebû Hüreyre de "Evet." cevabını verdi. *"Müslümanların ölen küçük çocukları, cennette serbestçe dolaşan varlıklardır. Onlardan biri, babasıyla ya da anne-babasıyla karşılaşınca, onun giysisinin ucunu ya da elini tutar, tıpkı benim senin şu elbisenin ucundan tuttuğum gibi. Allah, onu babasıyla cennete koyuncaya kadar durmaz ya da tutmaktan vazgeçmez."*

Muhakkik Muhtar Ahmet en-Nedvî, hadîsin isnadının "sahîh" olduğunu haber vermiştir.⁵⁶⁵ Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Hassân Müslim b. Abdullâh el-A'rec el-Basrî'dir (ö. 130/747-748). Hadîs rivâyetinde sika bir

⁵⁶⁴ Müslim, "Âdâb, Birr ve Sıla", 2635.

⁵⁶⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdul'aliyy Abdulhamîd (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 12/214.

râvi olduğunu bildirilmiştir.⁵⁶⁶ Ebû Hüreyre'den hadîs dinlemiştir.⁵⁶⁷ Sebebü îrâdî'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Hassân Müslim b. Abdullâh el-Basrî'den gelen rivâyette; kendisinin ölen oğulları sebebiyle Allah Rasûlü'nden (s.a.v.) gönlünü rahatlatacak bir hatıra dinlemek üzere Hüreyre'nin yanına gelmesi ve Ebû Hüreyre'nin de konu ile ilgili bir hatırasını anlatması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hadîsinde ifade ettiği üzere; “Sizden önce vefat eden küçük çocuklarınız, (Mü'minlerin bülüğ çağına ermeden vefat eden çocukları) cennetin küçük çocuklarıdır ve onlar anne babasının cennete girmesi için ebeveynleri ile buluştuklarında onların eteğini bırakmayacaklar.” sözü vesilesiyle evlatlarını kaybeden Ebû Hassân Müslim b. Abdullâh el-Basrî'yi teselli etmiştir.

3.3.6. Rasûlullah'ın (s.a.v.) Yemeği Hadîsi

حدثني إسحق بن إبراهيم: أَخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُنْبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ مَرَّ بِقَوْمٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ شَاةٌ مَصْلِيَّةٌ، فَدَعَاَهُ، فَأَبَى أَنْ يَأْكُلَ وَقَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الدُّنْيَا وَلَمْ يَشْبَعْ مِنْ خَبْزِ الشَّعِيرِ.⁵⁶⁸

İshak b. İbrâhim → Ravha b. Ubâde → (Muhammed) İbn Ebû Zi'b → Saîd (İbn Keysân) el-Makbûrî → Ebû Hüreyre dedi ki: Ebû Hüreyre önlerinde kızarmış bir koyun bulunan bazı kimselerin yanından geçti. Onu da yemeğe davet ettiler, fakat Ebû Hüreyre yemeğe icabet etmedi ve şöyle dedi: “Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) arpa ekmeğiyle karnı doymadan bu dünyadan ayrıldı.”

Buhârî'nin şartlarına göre “sahîh” kabul edilmiştir. Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî (ö. 100/718-19) olup ismi daha önce çalışma içinde geçmiştir. Ondan gelen rivâyete göre Ebû Hüreyre'nin kızarmış bir koyun bulunan bir topluluğun yanından geçip Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bu dünyadan arpa ekmeğiyle, karnı doymadan göçüp gittiğini ifade ederek, onların yemek davetine icebet etmemesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur. Benzer bir rivâyet şu şekildedir:

⁵⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 33/242.

⁵⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 33/242.

⁵⁶⁸ Buhârî, “Etîme”, 22.

حَدَّثَنَا أَبُو عُمَيْرٍ عِيسَى بْنُ مُحَمَّدٍ النَّحَّاسُ الرَّمْلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا ضَمْرَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، عَنِ ابْنِ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: زَارَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَوْمَهُ - يَعْنِي قَرْيَةً، أَظْنُهُ قَالَ يُبْنَى - فَأَتَوْهُ بِرُقَاقٍ مِنْ رُقَاقِ الْأَوَّلِ، فَبَكَى، وَقَالَ: مَا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا بِعَيْنِهِ قَطُّ.⁵⁶⁹

Ebû Umeyr Îsâ b. Muhammed en-Nehhâs er-Remlî → Damra b. Rabîa → (Osman) b. Ata' → Babası (Ebû Osman Ata' b. Abdullâh el-Horasânî) dedi ki: Ebu Hüreyre kavmini ziyaret etti. -Yani bir köy, sanırım Yübna köyü olduğunu söylemişti.- Ebû Hüreyre'ye öncekilerin ekmeklerinden (incecik açılmış bir ekmek/yufka ekmeği) bir ekmek getirdiler. Bunun üzerine ağlayarak şöyle dedi: “Allah Rasûlü (s.a.v.) bu ekmeği dünya gözüyle hiç görmedi.”

Elbânî, hadîsin isnadının “zayıf” olduğunu tespit etmiştir.⁵⁷⁰ Şuayb el-Arnâvût, Ata' b. Abdullâh'ın oğlu olan Osman b. Atâ' b. Ebû Müslim el-Horasânî'nin “zayıf” bir ravi olması sebebi ile hadîsin isnadının “zayıf” olduğunu bildirmiştir.⁵⁷¹ Hadîs metni itibariyle “sahîh”, ancak rivâyet zinciri itibariyle “zayıf”tır.⁵⁷² Ebû Hüreyre'den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Ebû Osman Ata' b. Abdullâh el-Horasânî'dir (ö. 135/752-53). Kendisinin sika bir râvi olduğu bilinmektedir. Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmiştir.⁵⁷³ Sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan bir rivâyeti bulunmaktadır.

Ebû Osman Ata' b. Abdullâh el-Horasânî'den gelen bu rivâyette; Ebû Hüreyre'nin köyünü ziyarete gittiği, sofraya oturduğunda eskilerin ince ekmeklerinden getirdiklerinde ağlayarak Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hiç böyle bir ekmeği görmediğini söylemesi, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Rivâyet edildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle söylemiştir: “Ebû Hüreyre'nin nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Rasûlullah (s.a.v.) dünyadan ayrılıncaya kadar üç gün üst üste ailesini buğday ekmeği ile dourmamıştır.”⁵⁷⁴ Bununla, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hiçbir gün doymadığını, bolluk ve bereket zamanlarında da doymadığını, bilakis tokluktan daha az olanla yetindiğini, kendisini doyuracak olanı tercih ettiğini kastetmiş olabilir. Ancak hadîsi rivâyet eden Ebu Hüreyre'nin,

⁵⁶⁹ İbn Mâce (1952), “Etîme”, 45.

⁵⁷⁰ İbn Mâce (1952), “Etîme”, 45.

⁵⁷¹ İbn Mâce (2009), “Etîme”, 45.

⁵⁷² Hererî, *Mürşidü'l-hucâ*, 19/384.

⁵⁷³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/106.

⁵⁷⁴ İbn Hubeyre, *el-lfsâh an me'ânî's-sihâh*, 7/167.

Hayber'in fethinden sonra İslam'a girdiği ve Allah Rasûlü (s.a.v.) ile sadece üç yıl birlikte olduğu bilinmektedir. Ebû Hüreyre'nin bu rivâyetini, Rasûlullah'ın (s.a.v.) bütün hayatını içine alacak şekilde ifade ettiği düşünülmemelidir. Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bu halini bizzat kendisinden ya da ömrüne şahitlik etmiş bir arkadaşından haber almış olabilir. Ebû Hüreyre'yi yemeğe davet edenlerin isimlerine ve olayın gerçekleştiği yere dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Rivâyetlerde Ebû Hüreyre'nin ziyaret ettiği köyün isminin Yünâ ya da Yümnâ olduğu da söylenir.⁵⁷⁵

3.3.7. İlk Hesaba Çekilecek Amel Hadîsi

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِبرَاهِيمَ، نَا إِسْمَاعِيلُ، نَا يُونُسُ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ حَكِيمٍ الضَّبِّيِّ، قَالَ: “خَافَ مِنْ زِيَادٍ أَوْ ابْنِ زِيَادٍ فَاتَى الْمَدِينَةَ فَلَقِيَ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: فَنَسَبَنِي فَأَنْتَسَبْتُ لَهُ، فَقَالَ: يَا فَتَى أَلَا أُحَدِّثُكَ حَدِيثًا؟ قَالَ: قُلْتُ: بَلَى رَحِمَكَ اللَّهُ، قَالَ يُونُسُ: وَأَحْسَبُهُ ذَكَرَهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يَحَاسِبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمُ الصَّلَاةُ، قَالَ: يَقُولُ رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ لِمَلَائِكَتِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ: انظُرُوا فِي صَلَاةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا؟ فَإِنْ كَانَتْ تَامَةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَةً، وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ: انظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ، فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ: أَتَمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ، ثُمَّ تَوَخَّذَ الْأَعْمَالِ عَلَى ذَلِكَ.”⁵⁷⁶

Ya'kup b. İbrâhim → İsmâîl (İbn İbrâhîm) → Yûnus (İbn Ubeyd) → Hasan (el-Basrî) → Enes b. Hakîm ed-Dabbî dedi ki: (Enes b. Hakîm ed-Dabbî) Ziyâd b. Ebî Ziyâd'tan veya onun oğlundan korkarak Medine'ye geldim. Ebû Hüreyre ile karşılaştım. Enes b. Hakîm ed-Dabbî dedi ki: “Ebû Hüreyre bana nesebimi sordu, ben de ona nesebimi anlattım.” Ebû Hüreyre “Ey genç, sana bir hadîs söyleyeyim mi?” diye sordu. Enes b. Hakîm ed-Dabbî dedi ki: “Ben de evet, Allah sana rahmet etsin.” cevabını verdim. (Bu rivâyeti Hasan el-Basrî'den alan) Yûnus (b. Ubeyd) dedi ki: Ve sanırım bunu Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den aktardı. “*Kıyamet günü insanların amellerinden hesaba çekilecekleri ilk şey namazdır. Azîz ve Celîl olan Rab'bimiz, meleklerine -ki O her şeyi bilir- şöyle diyecek: 'Kulumun namazına bakın, onu tamamladı mı, yoksa eksik mi yaptı?' Eğer tamam ise, onun için tamamlanmış olarak kaydedilir. Eğer bir şey eksik ise, şöyle der: 'Kulumun nafile namazları var mı*

⁵⁷⁵ Hererî, *Mürşidü'l-hucâ*, 19/384.

⁵⁷⁶ Ebû Dâvûd (1369), “Salât”, 149.

bakın.’ Eğer nafile namazları varsa, şöyle der: ‘Kulumun nafile namazlarıyla, eksik olan farzı tamamlayın.’ Sonra diğer farzları da bu şekilde nafilelerle tamamlanır.”

Elbânî, hadîsin “sahîh” olduğunu haber vermiştir.⁵⁷⁷ Ebû Hüreyre’den bu hadîsi sebebü îrâd olarak rivâyet eden Enes b. Hakîm ed-Dabbî el-Basrî’dir (ö. ?). Râvi hakkında pek fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Zira İbn Kattân (ö. 628/1231), onun meçhul bir râvi olduğunu haber vermiştir. İsmi sika râvilerle birlikte anılmıştır.⁵⁷⁸ Sebebü îrâdi’l-hadîse konu olan bir rivâyeti yer almıştır. Kaynaklarda Ebû Hüreyre’den, namaz hususunda rivâyet ettiği bu hadîs dışında başka bir hadîsine ulaşılamamıştır.

Enes b. Hakîm ed-Dabbî’den gelen rivâyette; Ebû Hüreyre’nin Medîne’ye gelen (Enes b. Hakîm’e) bir kimseye Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) bir hadîsini anlatması, hadîsin sebebü îrâd bilgisini oluşturur.

Enes b. Hakîm ed-Dabbî’nin korktuğu kişi Ziyâd b. Ebîh’tir (ö. 53/673). Annesi Sümeyye’dir. Babası bilinmediği için İbn Ebîh denilmiştir. Daha sonra Muâviye, onu kendi babası Ebû Süfyân’a nispet ederek Ziyâd b. Ebû Süfyân olarak kabul etmiştir. Bunun nedeni, bir adamın Ebu Süfyân’ın, İslam öncesi dönemde Ziyâd’ın annesi Sümeyye ile zina ettiğine ve Sümeyye’nin ondan Ziyâd’a hamile kaldığına dair itirafına tanıklık etmesidir. Bu yüzden Muâviye, onu babası Ebu Süfyân’a atfetmiştir. Rivâyete göre Muâviye, hilafetini güçlendirme sürecinde Ziyâd’ı kendi tarafına çekmek için ona meşruiyet kazandırmış ve kendi kardeşi olarak ilan etmiştir. Sonra Muâviye onu Irak valiliğine getirmiştir. Ziyâd b. Ebîh, özellikle Emevî yönetimine muhalif olan gruplara karşı baskıcı bir tutum izlemiş ve sert tedbirler almıştır.⁵⁷⁹ Enes b. Hakîm ed-Dabbî’nin, Ziyâd b. Ebûh’in sıkı yönetimi döneminde onun zulmüne maruz kalanlardan olduğu muhtemeldir.

⁵⁷⁷ Ebû Dâvûd (1369), “Salât”, 149.

⁵⁷⁸ Ebû’l-Fazl Abdurrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahmân Zeynuddîn el-İrâkî, *Zeylu Mîzânî’l-İ’tidâl*, thk. Alî Muhammed Mu’avvad, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: y.y., 1416/1995), 60; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1/374.

⁵⁷⁹ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Şerhu Ebî Dâvûd*, thk. Ebû’l-Munzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî (Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1420/1999), 4/66-69.

3.4. Hadislerin Genel Değerlendirmesi

Ebû Hüreyre'nin rivâyetleri, hem bireysel ibadet hayatına yön veren hem de sosyal düzenin İslâmî ilkeler doğrultusunda tesisine katkı sağlayan bir bilgi kaynağı olmuştur. Bu tezde, sebebi îrâdî'l-hadîs bağlamında Ebû Hüreyre'nin Allah Rasûlü'nün (s.a.s) vefatından sonra yaşanan olaylara, sorulara ve ihtiyaçlara binaen rivâyet ettiği hadisler tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, bu rivâyetlerin konu, sened, kaynak ve sıhhat durumunu gösteren iki tablo hazırlanmıştır.

Ebû Hüreyre'yi Hadîs Nakline Sevk Eden Sebepler			İbadetlerle İlgili Rivâyetler	Gündelik ve Sosyal Konularla İlgili Rivâyetler			Toplam	Toplam Yüzde
				Günlük Hayata Dair Rivâyetler	Soruya Cevap Niteliğindeki Rivâyetler	Hatıra ve Gözlemlere Dayalı Rivâyetler		
Tespit Edilen Konu Sayısı			20	18	31	7	76	100
Tespit Edilen Hadîs Sayısı			27	22	31	9	89	100
Söyleyeni Açısında	Kudsî		-	1	1	-	2	2.25
	Merfu‘		11	12	11	6	40	44.94
	Mevkuf		16	9	19	3	47	52.81
	Toplam		27	22	31	9	89	100
Kaynağı Açısından	Kütüb-i Tis‘a’da Yer Alanlar		22	18	22	9	71	79.78
	Diğer Muteber Hadîs Kitaplarında Rivâyet Edilenler		5	4	9	-	18	20.22
	Toplam		27	22	31	9	89	100
Sıhhati Açısından	Makbûl	Sahîh	25	18	22	6	71	79.78
		Hasen-Sahîh	-	2	1	-	3	3.37
		Hasen	1	1	1	1	4	4.49
	Merdûd	Zayıf	1	1	7	2	11	12.36
	Toplam		27	22	31	9	89	100

Tablo 1: Rivâyetlerin Konusu, Söyleyeni, Kaynağı ve Sıhhati Açısından Dağılımı

Tablodaki veriler, hem rivâyetlerin tematik çeşitliliği hem de hadislerin ilmî güvenilirliği hakkında kapsamlı bir bakış sunmaktadır. Tablodan anlaşıldığı üzere, Ebû Hüreyre tarafından aktarılan 89 rivâyet, dört ana bağlama göre kategorize edilmiştir: ibadetler, gündelik hayat, sorulara cevap niteliği ve hatıra/gözlem türü rivâyetler. Bu rivâyetlerin en yoğun olarak toplandığı iki alan, soruya cevap niteliğinde olanlar (31 rivâyet) ve ibadetle ilgili olanlardır (27 rivâyet). Bu durum, Ebû Hüreyre'nin sadece teorik bilgi değil, bireysel-sosyal hayata yön veren pratik meselelerde de yoğun bir rivâyet faaliyeti içinde olduğunu göstermektedir.

Söyleyen açısından rivâyetlerin büyük çoğunluğunun mevkuf (%52,81) ve merfu' (%44,94) olduğu görülmektedir. Kudsî hadislerin ise oldukça sınırlı sayıda kaldığı (%2,25) anlaşılmaktadır. Bu dağılım, Ebû Hüreyre'nin sadece Hz. Peygamber'e nispet ettiği sözleri değil, aynı zamanda sahabî tecrübeleri ve kendi gözlemlerini de dikkatlice aktardığını göstermektedir.

Kaynak açısından rivâyetlerin yaklaşık %80'inin Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alması, bu rivâyetlerin hadis literatürü nezdindeki güvenilirliğini ortaya koymaktadır. Kalan %20'lik kısım ise diğer muteber hadis kitaplarında bulunmakla birlikte, Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin sahîh külliyatlarca da yüksek oranda kabul gördüğünü belgelemektedir.

Sihhat bakımından değerlendirildiğinde, rivâyetlerin büyük kısmı sahîh (%79,78) ve hasen (%7,86) kabul edilmiştir. Zayıf rivâyetlerin oranı %12,36 gibi makul bir seviyede kalmaktadır. Bu oran, hadis tenkidi disiplini çerçevesinde değerlendirildiğinde Ebû Hüreyre'nin rivâyet sahasındaki güvenilirliğini koruduğunu göstermektedir. Özellikle sahîh rivâyetlerin oranının oldukça yüksek oluşu, Ebû Hüreyre'nin sadece çok rivâyet eden değil, aynı zamanda sağlam raviler zinciriyle nakilde bulunan bir sahabî olduğunu teyit etmektedir.

Ebû Hüreyre'nin Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra belirli olay, soru veya ihtiyaçlara binaen naklettiği hadislerin, hangi müellifler tarafından hangi eserlerde yer verildiğini ve hangi tematik bağlamlarda aktarıldığı ise ikinci tabloda verilmiştir.

Ebû Hüreyre'yi Hadîs Nakline Sevk Eden Sebepler			İbadetlerle İlgili Rivâyetler	Gündelik ve Sosyal Konularla İlgili Rivâyetler			Toplam	Toplam Yüzde	
Ebû Hüreyre'nin Rivâyetlerine Yer Veren Müellifler ve Eserleri				Günlük Hayata Dair Rivâyetler	Soruya Cevap Niteliğindeki Rivâyetler	Hatıra ve Gözlemlere Dayalı Rivâyetler			
Kütüb-i Tis'a'da Yer Alanlar	Müellif Adı	Eser Adı							
	Buhârî	el-Câmiu's-sahîh	4	5	2	1	12	13.48	79.78
	Müslim	el-Câmiu's-sahîh	6	3	3	2	14	15.73	
	Ebû Dâvûd	es-Sünen	3	2	4	3	12	13.48	
	Tirmizî	es-Sünen	1	1	1	1	4	4.49	
	İbn Mâce	es-Sünen			2	1	3	3.37	
	İmam Mâlik	el-Muvatta‘	5	1	7		13	14.61	
	Dârimî	es-Sünen			1		1	1.12	
	Ahmed b. Hanbel	el-Müsned	4	5	2	1	12	13.48	
Diğer Muteber Hadîs Kitapların da Rivâyet Edilenler	Buhârî	el-Edebü'l-müfred		1			1	1.12	20.22
	Humeydî	el-Müsned	1		1		2	2.25	
	İbn Hacer	el-Metâlibü'l-âliye	3	2	4		9	10.11	
	Abdürrezzâk b. Hemmâm	el-Musannef			1		1	1.12	
	Muhammed el-Hakîmî	el-Atîk Musannef		1			1	1.12	
	Ebû Ya‘lâ	el-Müsned			3		3	3.37	
	İbn Huzeyme	es-Sahîh		1			1	1.12	
Tespit Edilen Toplam Hadîs Sayısı			27	22	31	9	89	100	

Tablo 2: Rivâyetlerin Müellif ve Eser İsimlerine Göre Dağılımı

Tespit edilen toplam 89 rivâyetin %79,78'i Kütüb-i Tis'a içerisinde, %20,22'si ise diğer muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Müslim (14), İmam Mâlik (13), Buhârî (12), Ebû Dâvûd (12) ve Ahmed b. Hanbel (12) gibi müellifler Ebû Hüreyre'nin bu bağlamdaki rivâyetlerine en fazla yer verenlerdir.

Diğer muteber kaynaklar arasında ise İbn Hacer'in *el-Metâlibü'l-âliye* adlı eseri 9 rivâyetle öne çıkmakta; onu Ebû Ya'lâ, Humeydî, Abdürrezzâk, İbn Huzeyme gibi muhaddislerin eserleri takip etmektedir. Bu çeşitlilik, Ebû Hüreyre'ye atfedilen rivâyetlerin sadece temel sahih kitaplarla sınırlı kalmayıp daha geniş bir hadis literatüründe de yer bulduğunu ortaya koymaktadır.

Hatıra ve gözleme dayalı rivâyetlerin diğer muteber hadis külliyyatında yer almamış olması, bu rivâyet türlerinin daha sınırlı bir alanda aktarıldığını; ancak bu az sayıdaki örneğin, hadis literatürünün en güvenilir külliyyatlarında yer bularak özenle seçilmiş ve korunmuş rivâyetler olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler, Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin yalnız sayıca değil, içerik çeşitliliği, aktarıldığı bağlamlar ve yer aldığı kaynaklar açısından da dikkate değer bir görünüm sergilediğini ortaya koymuştur. Ebû Hüreyre'nin sebebi *îrâdi'l-hadîs* bağlamındaki rivâyet anlayışına dair elde edilen bulgular, sonuç bölümünde genel bir çerçeveye ele alınacak olan temel değerlendirmelere zemin hazırlamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada; hadîslerin bağlam yönünü ortaya koyarak onların sağlıklı bir şekilde anlaşılmasında önemli bir yer tutan sebebü îrâdi'l-hadîs meselesini, en çok hadîs rivâyet eden sahâbî Ebû Hüreyre'nin rivâyetleri özelinde ele alınmıştır. Sebebü îrâdi'l-hadîs, Allah Rasûlü'nün vefatından sonra bir hadîsin belirli bir durum, soru ya da koşul üzerine rivâyet edilip edilmediğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu yönüyle çalışma, hadîsin yalnız metnini değil, arka planda yer alan fikrî temellerini de anlamamıza katkı sağlar.

Rasûlullah'ın (s.a.v.), sahâbenin ve tâbiûnunun bir sözü söylemesi ya da bir fiili gerçekleştirmesine vesile olan olaylar için kullanılan sebep kavramı, bir sözün söylenme gerekçesini ve bulunduğu bağlamı göstererek hadîslerin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayan etkenlerden biridir. Hadîsin söylenme sebebi, Allah Rasûlü (s.a.v.) hayatta iken olduğu gibi o vefat ettikten sonra da olabilir. Ancak rivâyetlerin içinde bulunduğu bağlamı, sebebü îrâdi'l-hadîs terkîbi ile izah edebilmek için hadîslerin söylenme sebeplerinin kapsamı daraltılmıştır. Buna göre Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra hadîslerin sahâbe ya da tâbiûn tarafından rivâyet edilmesine sebep olan olaylar ve onların hadîsi rivâyet ederken yaptığı açıklamalar, sebebü îrâdi'l-hadîs kapsamına dahil edilirken hadîslerin Allah Rasûlü hayattayken rivâyet edilmesine sebep olan olaylar, sebebü vürûdi'l-hadîs olarak izah edilmiştir.

Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisi içeren rivâyetleri konu edildiği için bu kavram tez içinde sadece rivâyetlerin sahâbeden gelen söylenme gerekçeleri etrafında şekillenmiştir. Ebû Hüreyre; bu bağlamdaki rivâyetlerini gelişigüzel değil, belirli bir sebebe bağlı olarak îrâd etmiştir. Onun, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) yanından ayrılmayıp O (s.a.v.) nereye giderse onunla birlikte gitmesi, Ensâr ve Muhâcir'in katılamadığı sohbetlerde bile bulunarak hemen hemen her olaya bizzat şahit olması, onun rivâyetlerinin bağlamını daha kıymetli hale getirmiştir.

Netice itibarıyla bu çalışma, sebebü îrâdi'l-hadîs bilgisinin hadîs ilmi açısından önemini ortaya koyarak hadîslerin sadece lafız yönünden değil, içinde bulunduğu bağlam açısından da incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum metinden çıkarılacak fikhî hükümlerin de sağlam temeller üzerine inşa edilmesinde ciddi bir fayda sağlamıştır. Hadîslerin bağlamı bilindiğinde, sadece anlam düzeyinde değil,

sıhhat açısından da önemli bir katkı sağlanır. Zira râvinin bir hadîsi hangi bağlamda naklettiğini ortaya koymak, metnin maksadını açığa çıkardığı gibi, rivâyetin gerçekliği, güvenilirliği ve senedinin sıhhati konusunda da tereddütleri azaltır. Bu yönüyle sebebü îrâd bilgisi hem anlam hem de sıhhat yönünden hadîslerin doğru yorumlanmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin dayandığı gerekçelerin bilinmesi, onun hadîsleri rivâyet ettiği zamanın tarihî ve sosyal boyutlarını ortaya koyduğundan, metnin çok yönlü bir şekilde incelenmesinin önünü açmıştır.

Ebû Hüreyre'nin tekrarsız 1500'ü aşkın rivâyeti içinde bütün tekrarları dışarda bırakarak sebebü îrâdî'l-hadîs ile ilgili 89 rivâyeti tespit edilebilmiştir. Şüphesiz hadîs kaynaklarının ve rivâyet yollarının çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, bazı rivâyetlerin gözden kaçmış olabileceği ihtimali yadsınamaz. Bununla birlikte, ulaşılan bu sayı, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra Ebû Hüreyre'nin sadece belirli bir maksatla rivâyet ettiği hadislerin dahi hatırı sayılır bir yekûn teşkil ettiğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Hadîslerin doğrudan yer aldığı rivâyet kaynaklarında hiç bulunmayan ya da rivâyet metinlerinde eksik nakledilen sebebü îrâdî'l-hadîs bilgilerinin daha çok şerh, siyer, tarih, fetva ve tabâkat kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir.

Ebû Hüreyre'nin Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra ortaya çıkan sorulara, sosyal gelişmelere ve bireysel ihtiyaçlara yönelik olarak hadis rivâyetinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, onun sadece aktarıcı değil, aynı zamanda yaşanan gelişmelere ilmî ve dinî açıdan cevap veren bir sahâbî profili sergilediğini göstermektedir.

Rivâyetlerin önemli bir kısmının ibadetler ve günlük hayata dair konularda yoğunlaşması, Ebû Hüreyre'nin hem bireysel dindarlığa hem de toplumsal pratiklere yönelik aktarım yaptığını ortaya koymuştur. Rivâyetlerin yine önemli bir kısmının soru-cevap niteliği taşıması, Ebû Hüreyre'nin ilmî çevrelerde gelen sorulara cevap üretme işlevi gördüğünü ve bilgiyi sadece nakletmekle kalmayıp açıklayıcı ve yönlendirici bir dil kullandığını göstermektedir. Hatıra ve gözlemlere dayalı rivâyetlerin yalnızca Kütüb-i Tis'a içinde yer alması, bu tür rivâyetlerin seçici bir

yaklaşım ile derlendiğini ve daha çok sened ve içerik bakımından güçlü bulunan örneklerin literatüre alındığını düşündürmektedir.

Rivâyetlerin yaklaşık %80'inin Kütüb-i Tis'a'da yer alması, Ebû Hüreyre'ye nispet edilen bu hadislerin klasik hadis otoriteleri tarafından büyük ölçüde kabul gördüğünü göstermektedir.

Sihhat açısından yapılan değerlendirmede, rivâyetlerin büyük çoğunluğunun sahîh ve hasen kategorisinde yer aldığı, zayıf rivâyet oranının ise sınırlı düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. Bu, rivâyetlerin hadis usulü çerçevesinde genel olarak güvenilir bulunduğunu göstermektedir.

Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) vefatından sonra Ebû Hüreyre'nin bir sebebe dayanarak îrâd ettiği rivâyetleri incelenmiştir. Ancak çalışmanın hacmini genişletmemek adına Ebû Hüreyre'nin talebelerinin de ondan aldığı rivâyetleri, bir sebebe dayanarak îrâd etmelerine detaylı olarak girilmemiştir. Bu konuda araştırma yapacak olanların Hz. Peygamber'den sadır olan hadîslerin Ebû Hüreyre'nin, sonra da onun talebesi olan tâbiûn neslinin nasıl yorumladıkları ve hangi gerekçeyle hadîsi rivâyet ettikleri aşamalı olarak ele alınabilir. Aynı zamanda Ebû Hüreyre'nin îrâd sebepleri bulunan rivâyetlerinin, vürûd sebepleriyle birlikte incelenmesi de doğru bir anlamı sağlama yolunda oldukça faydalı sonuçlara ulaşılabileceğini düşündürmektedir.

Ebû Hüreyre'nin sebebü îrâdi'l-hadîse konu olan rivâyetlerinin hadîs kitaplarında belirli bir bütünlük içinde bulunmaması nedeniyle gözden kaçırdığımız rivâyetler olabilir. Çalışma belirli kitaplar özelinde yürütülürse ya da inceleme yaptığımız ihtiyaç anında Ebû Hüreyre'yi hadîs nakline sevk eden etkenlerden sadece birkaçı üzerinde durulursa daha detaylı sonuçlara ulaşılabilir. Yapılacak bu araştırmalarla sebebü îrâdi'l-hadîs bağlamında Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin daha iyi bir şekilde analiz edilebileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdelâl, Fevzi Eid Bekhid. *Siyakın Kur'an Kelimelerinin Delâletine Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2024.
- Abdülmuhsin, İbrahim b. Abîd Âl. *Tezkiratü evli'n-nühi ve'l-irfan bi'eyyâmillâhi'l-vâhidi'd-deyyân ve zikri havâdisi'z-zamân*. 8 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1428.
- Acîn, Esmâ İbrâhîm Suûd. *Sebebü irâdi's-sahâbiyyi'l-hadîs ve eserühü fî fikhi'l-hadîs - Dirâsetün ta'sîliyyetün tarbîkiyyetün ala's-Sahîhayn*. Ürdün: el-Câmiatü'l-Urduniyye, 2016.
- Agitoğlu, Nurullah. "Hadiste Bağlam -Bağlamın Anlam Alanı, Çeşitleri ve Önemi-". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2013), 105-132.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Câmi' li ulûmi'l-İmâm Ahmed - er-ricâl*. thk. Hâlid er-Ribât, Seyyid İzzet İyd. b.y.: Dâru'l-Felâh, 14030/2009.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Albayati, Yasir Adel Zaynal. *Tefsirde Bağlam (Siyak) ve el-Muharrerü'l-Veciz Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016. <https://kutuphane.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=24397>
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- Avcı, Seyit. "Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2005), 151-172.
- Aycan, İrfan. "Mervân I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/225-227. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aycan, İrfan. "Urve b. Zübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/183-185. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş, 1987.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Meğâni'l-ahyâr fî şerhi esâmi'r-ricâl Me'âni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasen İsmâil. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Nuhâbu'l-efkâr fî tenkîhi mebâni'l-ahbâr fî şerhi Me'âni'l-Âsâr*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 19 Cilt. b.y.: y.y., 1429/2008.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebû'l-Munzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1420/1999.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 3. Basım, 2008.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib el-. *Avnu'l-ma'bûd ala Süneni Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1415.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef el-. *el-Muntekâ şerhu'l-Muvattâ*. 7 Cilt. Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1332/1914.

- Bâcî, Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef el-. *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men hurrice lehû'l-Buhâriyyu fî'l-Câmi 'i's-Sahîh*. thk. Ebû Lubâbe Huseyn. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Livâ, 1406/1986.
- Bağdâdî, Ebû Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî el-. *Kitâbu'l-Emvâl*. thk. Muhammed Harrâs Halil. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Beğavî, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' el-. *Mesâbîhu's-sünne*. thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî vd. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Şam: Mektebü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1403.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-. *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Diyâ'u'r-Rahmân el-A'zamî. Kuveyt: y.y., ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdullâh et-Türkî. 22 Cilt. b.y.: Merkezû Hicr, 1432/2011.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Abdul'aliyy Abdulhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-İtkî el-. *el-Bahru'z-zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009.
- Bilge, Mustafa L. "Bahreyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/492-495. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Bilgiz, Musa. "Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 25 (2006), 205-232.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *el-EdEbû'l-mufred*. thk. Muhammed Fuat Abdü'l-Bâkî. Kahire: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1409.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-. *et-Târihu'l-kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Dübâsî - Mahmud b. Abdülfettâh en-Nehhâl. 12 Cilt. Riyad: Merkezû Şezâ, 1440.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-. *Halku ef'âli'l-ibâd*. thk. Abdurrahman Amîre. Riyad: y.y., ts.
- Bûsîrî, Ahmet b. Ebî Bekr b. İsmâ'îl el-. *İthâfû'l-hıyere bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere*. 9 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, 1420.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *el-Fusûl fî'l-usûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vezâretu'l-Evkâfî'l- Kuveytiyye, 1414/1994.
- Cevâd Alî. *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1422/2001.
- Çağrıçı, Mustafa - Hökelekli, Hayatî. "İrade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/380-384. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çelebi, Süleyman. *Mevlid - Vesiletü'n-Necât*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.
- Çolak, Ali. "En Son Vefat Eden Sahâbî Olarak Bilinen Âmir b. Vâsile el-Leysi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (01 Haziran 2008), 83-96.
- Dağlıoğlu, Ufuk. *Fukahânın Ebû Hüreyre Rivâyetlerine Bakışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*. thk. Muvaffak b. Abdullâh. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *es-Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman et-Temîmî ed-. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Daru'l-Me'mun, 1412.
- Dâvûdî, Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mâlikî ed-. *Tabakâtu'l-mufessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Demir, Ramazan. "Mukaddime Adlı Eseri Çerçevesinde İbn Haldûn'un Dil Teorisi". *Usul İslam Araştırmaları* 11/11 (01 Haziran 2009), 95-116.
- Demir, Serkan. *Rivâyet Kitaplarında Esbâbü'l-Hadîs*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Demir, Serkan. "Sebeb-i Vürûdun Kapsamını Genişletme Çabası Olarak Sebeb-i Rivâyet". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2015), 121-128.
- Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlı – Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 25. Basım, 2008.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "İllet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/117-120. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Sebeb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/244-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1369.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Nuaym, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetu's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed b. Süleym. *el-Vasît fî ulûm ve mustalahi'l-hadîs*. Cidde: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1983.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dımaşk: y.y., 1404/1984.
- Efendioğlu, Mehmet. "Rivâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/135-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Efendioğlu, Mehmet. "Saîd b. Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/549. Ankara: TDV Yayınları, 2023.
- Ersöz, Nizameddin. *Müsned-i Ebû Hüreyre*. 8 Cilt. İstanbul: Mirac Yayınları, 2024.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Fayda, Mustafa. *İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1982.
- Fevzân, Abdullah b. Sâlih el-. *Minhatu'l-allâm fî şerhi Bulûği'l-Merâm*. 11 Cilt. Dâru İbn Cevzî, 1435.
- Güner, Osman. *Ebû Hüreyre'ye Yönelik Eleştiriler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbü'rî el-. *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.

- Hakîmî, Muhammed b. Mübârek el-. *el-Atîk Musannef câmi li-fetâvâ ashâbi'n-Nebî*. 12 Cilt, 1442.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Nâfi'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/286-287. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hattâbî, Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bustî el-. *Me'âlimu's-Sünen*. Halep: el-Matba'atu'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Hemmâm b. Munebbih, Ebû Ukbe es-San'ânî. *Sahîfetu Hemmâm b. Munebbih*. thk. Alî Hasen Alî Abdulhamîd. Beyrut; Amman: Dâru Ammâr, 1407/1987.
- Hererî, Ebû Yâsîn Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hasen el-. *el-Kevkebü'l-vehhâc şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. 8 Cilt. Mekke: Dâru Takvî'n-Necât, 1420.
- Hererî, Ebû Yâsîn Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hasen el-. *Mürşidü zivyi'l-hucâ ve'l-hâce ilâ Süneni İbn Mâce*. 26 Cilt. Suudi Arabistan; Cidde: Daru'l-Menâhic, 1439.
- Hudayr, Abdulkerim b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hamed el-. *Şerhu Bulûği'l-Merâm*. 112 Cilt. Riyad: y.y., ts.
- Hudayr, Abdulkerim b. Abdullah b. Abdurrahman b. Hamed el-. *Şerhu Kitabü'l-Hac min Sahîhi Müslim*. 29 Cilt. Riyad: y.y., ts.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. Îsâ el-Kureşî el-. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru's-Sekâ, 1996.
- İbn Abdilhâdî, Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî ed-Dimeşkî. *Tabakâtu ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1417/1996.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstiğnâ fî ma'rifeti'l-meşhûrîn min hameleti'l-ilmî bi'l-künâ*. thk. Abdullah Merhûl es-Sevâlime. Riyad: y.y., 1405/1985.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkâr limâ fî Muhtasari'l-Mudavvene min Me'ânî'r-Re'y ve'l-Âsâr*. thk. Sâlim Muhammed 'Atâ, Muhammed Alî Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1413/1992.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vezâratu Umumi'l-Evkâf ve's-Şu'ûnî'l-İslâmiyye, 1387/1967.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amravî. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Battâl, Ebû el-Hasan Alî b. Halef b. Abdulmelik. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *Beyânu hatâi'l-Buhârî fî târîhihi*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemenî. Haydarâbâd: y.y., ts.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1371/1952.

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî. *el-Musannef*. thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdulazîz Ebû Hubeyb eş-Şeşerî. 26 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Dâru Küñüzü İşbiliye, 1436.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Alî Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-Metâlibu'l-âliye bi zevâ'idü'l-mesânidi's-semâniyye*. 19 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1419/1998.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Takrîbu't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: y.y., 1406/1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1326/1908.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. Ankara: Yeni Şafak, 2004.
- İbn Hamza, İbrâhîm b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Huseynî. *el-Beyân ve't-ta'rîf fi esbâbi vurûdi'l-hadîsi's-şerîf*. thk. Seyfu'd-Dîn el-Kâtib. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Sahîh*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 18 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr ve a'lâmu fukahâi'l-aktâr*. thk. Merzûk Alî İbrâhîm. b.y.: y.y., 1411/1991.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955.
- İbn Hubeyre, Ebü'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî. *el-İfsâh an me'ânî's-sihâh*. thk. Fu'âd Abdulmun'im Ahmed. 8 Cilt. b.y.: y.y., 1417.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbü'rî. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-MektEbü'l-İslâmî, 1424/2003.
- İbn İshâk, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî. *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-meğâzî)*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: y.y., 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve m'arifeti's-sikât ve'd-du'afâ ve'l-mecâhîl*. 4 Cilt. Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 1432/2011.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru İbn Cevzî, 1435.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Muhammed Huseyn Şemseddîn. Beyrut: y.y., 1419.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-Arabî, 1952.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Muhtasaru Târîhi Dimaşk*. thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd. 29 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Mencûyeh, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed b. İbrâhîm b. Mencûyeh. *Ricâlu Sahîhi Muslim*. thk. Abdullâh el-Leysî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1986.
- İbn Raslân, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Huseyn. *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*. 19 Cilt. Mısır: Dâru'l-Felâh, 1437.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtu'l-kubrâ*. thk. Alî Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire; Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1421.
- İbn Tala'at, Muhammed. *et-Tezyîl alâ Tehzîbi't-Tehzîb*. Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetu Edvâi's-Selef, 1425.
- İbn Yûnus, Ebû Sa'îd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeî. *Târîhu İbn Yûnus el-Mısri*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbnu'l-Adîm, Omer b. Ahmed b. Hibetullâh b. Ebî Cerâde b. el-Adîm. *Buğyetu't-taleb fî târihi Haleb*. thk. Suheyl Zekkâr. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnu'l-A'râbî, Ebû Sa'îd b. el-A'râbî Ahmed b. Muhammed el-Basrî. *Mu'cem*. thk. Abdulmuhsin b. İbrâhîm b. Ahmed el-Huseynî. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbnu'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *Câmi'u'l-usûl*. thk. Abdulkâdir el-Arnâvût. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hulvânî, 1389/1969-1392/1972.
- İbnu'l-Mubârek, Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Mubârek b. Vâdih et-Turkî. *ez-Zuhd ve'r-rekâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-zuhd li Nu'aym b. Hammâd*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: y.y., ts.
- İbnu'l-Mulakkîn, Ebû Hafs Omer b. Alî b. Ahmed el-Mısri. *et-Tavdîh li şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*. Dimaşk: y.y., 1429/2008.
- İbnu'l-Munîr, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Cerevî el-İskenderânî. *el-Mutevârî alâ ebvâbi'l-Buhârî*. thk. Salâhu'd-Dîn Makbûl Ahmed. Kuveyt: y.y., ts.
- İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullâh el-Kûfî el-. *es-Sikât*. b.y.: Dâru'l-Bâz, 1405/1985.
- İsfirâyînî, Ebû Avâne Ya'kup b. İshak el-. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhrac alâ Sahîhi Muslim*. 24 Cilt. Medine: Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1438.
- İslâm Ağı Fetva Komitesi. *Fetevâ eş-şebeke el-İslâmiyye*. 24 Cilt, 1430. <http://www.islamweb.net>
- İşbîlî, Abdülhakk b. Abdurrahman b. Abdullâh b. el-Huseyn b. Sa'îd İbrâhîm İbnu'l-Harrât el-Ezdî el-Endelusî el-. *el-Ahkâmu'l-vustâ*. thk. Hamdî es-Selefî, Subhî es-Sâmarrâ'î. 4 Cilt. Riyad: y.y., 1416/1995.

- İtyûbî, Ebû Muhammed Muhammed b. Alî b. Âdem el-. *Zehîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*. 40 Cilt. Dâru'l-Mi'râci'd-Devliyye, 1416.-1432. Basım, ts.
- İyd, Nevvâl binti Abdülazîz el-. *Hukûku'l-mer'e fî dav-i sünneti'n-Nebeviyyi*. Dâru'l-Hadâra, 1433.
- İzzî, Abdülmün'im Sâlih el-Alî el-. *Difa an Ebî Hureyre*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2012.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-. *İkmâlu'l-mu'lim bi fevâ'idü'l-Müslim*. thk. Yahyâ İsmâ'il. 8 Cilt. b.y.: y.y., 1419/1998.
- Kâhirî, Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Süleymân el-Bedri el-Feyyûmî el-. *Fethu'l-karîbi'l-mucîb ale't-tergîb ve't-terhîb*. 15 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetu Dâru's-Selam, 1439.
- Kanâzî'î, Ebû'l-Muttarif Abdurrahmân b. Mervân el-Ensârî el-. *Tefsîru'l-Muvatta'*. thk. Âmir Hasen Sabrî. 2 Cilt. Katar: y.y., 1429/2008.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Hüreyre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/160-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kastalânî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-. *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, 1323.
- Kıvâmu's-Sunne et-Teymî, Ebû'l-Kâsım İsmail b. Muhammed. *Siyeru's-selefi's-sâlihîn*. thk. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed. Riyad: y.y., ts.
- Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Sa'îd el-. *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Alî b. Dahîlullâh b. Uceyyân el-Avfî. 25 Cilt. Beyrut: y.y., 2. Basım, ts.
- Koçyiğit, Talât. *Hadîs Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- Kurtubî, Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-. *el-Müfhim limâ eşkele min telhîsi kitâbü Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Müstû vd. 7 Cilt. Şam: Daru İbni Kesîr, 1417.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Rivayetinde Bağlam*. Fatih, İstanbul: Klasik, Birinci Basım Kasım 2020., 2020.
- Lâşîn, Mûsâ Şâhin. *Fethu'l-mun'im şerhu Sahîh-i Müslim*. 10 Cilt. Dâru's-Şurûk, 1423.
- Makdisî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-. *el-Kemâl fî esmâ'r-ricâl*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim b. Nû'man. Kuveyt: el-Heyetu'l-Âmme, 1437.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta'*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Mahmûd Halîl. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fu'âd Abdalbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.
- Martı, Huriye. "Ümmü Külsûm bint Alî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/323-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Mâzerî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî es-Sıkillî el-. *el-Mu'lim bi kavâ'idü Muslim*. thk. Muhammed eş-Şazeli en-Neyfer. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1988-1991.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Ezdî. *el-Câmi'*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-MektEbû'l-İslâmî, 1403/1982.

- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980.
- Moğultây, Ebû Abdullâh Moğultây b. Kilîc el-Bekcerî. *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. thk. Muhammed Osmân. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Munâvî, Zeynuddîn Muhammed Abdîrraûf b. Tâcu'l-Ârifîn el-Haddâdî el-. *et-Teyisîr bi şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'î, 1408/1988.
- Mübârek, Ahmed Muhtar Abdülhamîd Ömer. *Mu'cemu'l-luğa el-Arabiyyeti'l-muâsıra*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008.
- Münced, Muhammed Sâlih el-. *Mevgi' el-İslâm suâl ve cevâb*. 13 Cilt, 1430. <http://www.islamqa.com>
- Müslim, Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir. 8 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc; Dâru Tavki'n-Necât, 1433.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-. *es-Sünen*. 8 Cilt. Mısır: el-Mektebetu'l-Ticâriyyetü'l-Kübra, 1348.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb el-Horâsânî en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasen Abdulmun'im. 10 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Neysâbü'rî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. İshâk en-. *el-Esâmî ve'l-kunâ*. thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî. 5 Cilt. Kahire; Mısır: Dâru'l-Fârûk, 1436.
- Nûrî, İbrahim Muhammed vd. *el-Câmi' li-fî cerh ve't-ta'dîl*. 3 Cilt. Beyrut; Lübnan: Âlemü'l-Kütüb, 1412.
- Nu'aym b. Hammâd, Ebû Abdullâh Nu'aym b. Hammâd el-Mervezî. *Fiten li Nuaym b. Hammâd*. thk. Semîr Emîn ez-Zuheyri. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu't-Tevhîd, 1412.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/412-413. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. "Mâlik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506-513. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özpınar, Ömer. "Hadis Taraftarları ile Hanefîlerin Sünnet ve Hadîs Kavramlarına Yaklaşım Farkları". *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu II* (2017), 245-262.
- Pâkistânî, Zekerîyyâ b. Ğulâm Kâdir el-. *Mâ sahha min âsâri's-sahâbeti fî'l-fikhi*. 3 Cilt. Cidde: Daru'l-Harraz, 1421.
- Râcihî, Abdülazîz b. Abdullah er-. *Tevfîku'r-Rabbi'l-mun'im bi-şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim*. 9 Cilt. Merkez Abdülazîz b. Abdullah er-Râcihî, 1439.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.

- Reyyan, Nizâr Abdülkadir Muhammed. “Esbâbü vürûdi’l-hadîsi’n-Nebevî ve îrâdihi”. *Sahifetü Dârü’l-Ulûm li’l-Lugati’l-Arabiyyeti ve Âdâbuha ve’d-Dirâsâtü’l-İslâmiyye* 13/23 (2005), 102-134.
- Rûdânî, Muhammed b. Muhammed b. Suleymân. *Cem’u’l-fevâid min câmi’i’l-uşûl ve mecma’i’z-zevâid*. 4 Cilt. Kuveyt- Beyrut: Mektebetu İbn Keşîr; Dâru İbn Hazm, 1998.
- Saîdî, Ebû Vedâ’a Velîd b. Subhî es-. *Tahbîru’l-varagât bi şerhi’s-sülâsiyyât*, 1432.
- Sandıkçı, S. Kemal. “Hemmâm b. Münebbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/189. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- San’ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-. *el-Musannef*. 10 Cilt. Dâru’t-Ta’sîl, 1437.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid Arapça - Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar, 1982.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed. *Bezlü’l-mechûd fî halli Suneni Ebî Dâvûd*. 20 Cilt. Hindistan: Merkezi’n-Neşr el-İlmî, 1427.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed. *Sahîhü’l-Buhârî bi hâşiyeti’s-Sehârenfûrî*. thk. Takiyüddin en-Nedvî. 15 Cilt. Dirâsâtü’l-İslâmiyye, 1432.
- Sehâvî, Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-. *et-Tuhfetü’l-latîfe fî târihi’l-Medîneti’s-şerîfe*. 2 Cilt. Beyrut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1414/1993.
- Serrâc, Ebû’l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm en-Nisâbûrî es-. *el-Müsned*. Faysalabad: İdâretü’l-Ulûmi’l-Eseriyye, 1423/2002.
- Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik*. 5 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 3. Basım, 2007.
- Sürmeli, Mehmet vd. *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2004.
- Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Lüma’ fî esbâbı vürûdi’l-hadîs*. b.y.: y.y., 1416/1996.
- Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Husnu’l-muhadara fî târihi Mısır ve’l-Kahire*. thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Mısır: Daru İhyai’l-Kütubi’l-Arabiyye, 1387/1967.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Müsned (Tertîbi’s-senedi)*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1370/1951.
- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-. *Sübülü’l-hudâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-ibâd*. thk. Âdil Ahmed, Alî Muhammed Mu’avvid. 12 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1414/1993.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *Neylu’l-evtâr*. thk. İşâmuddîn es-Sabâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dâru’l-Hadîs, 1413/1993.
- Taberânî, Ebû’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu’cemu’l-evsat*. thk. Ebû Muâz Târik b. İvadullâh b. Muhammed, Ebû’l-Fazl Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru’l-Haremeyn, 1415.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Târihu’r-rusul ve’l-mulûk ve sîlatu târih et-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’t-Turâs, 1387/1967.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Basrî et-. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tîbî, Ebû Muhammed Huseyn b. Abdullâh et-. *Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâtî’l-Mesâbih*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 13 Cilt. b.y.: y.y., 1417/1997.

- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd Abdalbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Hudûs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/304-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Uğur, Mücteba. "Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/228. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uğur, Mücteba. *Hadîs İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Uluocak, Fahri. *Ebu Hureyre'nin Kur'an'a Arz Ettiği Rivayetler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010. <https://kutuphane.isam.org.tr/detaytezt.php?navdil=tr&tidno=282347>
- Ünlü, Yaşar. "Sahâbenin Hadis Rivâyetine Etki Eden Unsurlar -Bir Giriş Denemesi-". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe (İlmî Toplantı)*, 153-166.
- Vâdî'î, Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-. *es-Sahîhu'l-müsned mimma leyse fi's-Sahîhayn*. 2 Cilt. Yemen: Dâru'l-Âsâr, 1428.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 9. Basım, 2013.
- Yücel, Ahmet. "Makbul". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/429. Ankara: TDV Yayınları, 2023.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. thk. Su'ayb el-Arnâvut. 25 Cilt. b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Mecdî es-Seyyid Emîn. 11 Cilt. el-Fârûku'l-Hadîse, 1425.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Tezkiretu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zeyle'î Cemâl ed-Dîn, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeyle'î ez-. *Nasbu'r-râye li'ehâdisi'l-Hidâyeti me'a hâşiyetihî Buğyeti'l-İlme'î fi Tahrîci'z-Zeyle'î*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut; Cidde: Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyyeti, 1418/1997.
- Zeynuddîn el-İrâkî, Ebû'l-Fazl Abdîrrahîm b. el-Huseyn b. Abdurrahmân. *Zeylu Mizâni'l-İtidâl*. thk. Alî Muhammed Mu'avvad, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: y.y., 1416/1995.
- Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed. *es-Sünen ve'l-ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalu's-salâti ve's-selâm*. thk. Ebû Abdullâh Huseyn b. Ukkâşe. 6 Cilt. Cidde: y.y., 1425/2004.
- Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî ez-. *Şerhu'l-Muvatta*. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1424.
- "es-Sîratu'z-zâtiyyetü li's-Şeyhi Abdülkerîm b. Abdillâh el-Hudayr". haz. Yûsuf Fâris. *Tecârib ve Zikriyyât*. Fas: www.youtube.com/@fares-youssef. Yayın Tarihi 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=Q2eF4ouFE7w>